

~~6006 B.20~~

X.200/1552

DEREPTULU NATURALE PRIVATU

DE

SIMEONE BARNUTIU

Doctore in legi, profesore de dreptulu naturale, de dreptulu gentiloru,
de dreptulu publicu alu Româniloru si de filosofia la
Universitatea dein Iasi.

100.779

701

IASII

Tipariu: Tribunei Române

1868

REPUBLIC OF INDIA

1957

10

MINISTRY OF DEFENCE

... ..

1957

...

1957

DEREPTULU NATURALE PRIVATU

Introduptiune in scienti'a dreptului.

§. 1. Notitia preliminară.

Dereptulu naturale seu ratiunale celu curatu dupa parerea multor'a e numai visu, numai vorbe deserte, o teoria scolastica fora de consistentia, fora de valoare si insemnatate praptica. Numai reporturile si drepturile cele *istorice* sunt drepturi *adeverate*, numai *conventiunea* si *autoritatea* pote creá drepturi adeverate, si de aceea aceste totu de una si pretotendene sunt numai *particularia* si *positive*.

Altii dein contra sustieniu cumu ca drepturile istorice si positive, fia catu de vechi, si fia create de ori ce conventiune seu autoritate, déca inse nu sunt fundate pe dreptulu naturale, seu déca sunt chiaru in contra aceluia, atunci acele sunt numai nesce edificia in aeru, vorbe fora de intielesu, ba nece nu sunt drepturi in atare casu, ci sunt numai unu statu *faptitiu*, seu o *nedereptate absoluta*, care cu puterea se pote valorificá si mantiené, inse valoare adeverata nu are.

Dupa parerca acestoru dein urma, de cari ne tienemu si noi, dreptulu naturale nu numai cá subsiste inainte de totu dreptulu positivu, déra e si *fontan'a primitiva* si *conditiunea validitatii* a totu dreptulu positivu, criteriulu celu d'antaiu si principale, dupa care judecamu ce e bunu seu

ce e de lapedatu in dreptulu positivu, si de aceea 'si tiene tronulu de legelatoriu si jude supremu si dupa ce s'au introdusu dreptulu positivu.

Pana unde e adeverata au falsa acésta invetiatura, ce determina tota valoarea seau inutilitatea dreptului, vomu cunosce mai bene dupa ce vomu desvoltá ide'a dreptului si legile ce se nascu dein d'ins'a; pana atunci numai atatu mai oserbamu, cà nemine nu pote *amá* cu sinceritate, nece nu se pote *inchiná* la unu dreptu, care nu e de catu o suma de despusetiuni omenesci arbitrare, o adunatura de datene introduse prein intemplare, o confusiune de ordinatiuni prea inalte, impuse cu inselatiunea au cu puterea de multi seau de pucini seau de unulu singuru, spre folosulu unor'a si spre asuprirea multora seau a tuturoru, apoi puse in lucrare sub nume de legi si mantienute éراسi cu inselatiunea si cu puterea. — Unu dreptu cá acest'a nu'lu pote *respeptá* nece unu omu cu mente, pana ce mai are in anim'a sa vreunu sentimentu de adeverata nobletia omenesca, si totusi acestu sentimentu de respeptu predominesce in animele toturoru celoru buni.

Totu omulu cu mente cunosce, celu pucinu presupune, cumu cà dreptulu positivu are unu fundamentu santu pe care e basatu, si numai acest'a merita amore, inchinatiune si ascultare dein partei. Era acelu fundamentu e *dreptulu naturale* seau *ratiunale*. Dreptulu positivu e santu numai in catu se unesce cu acest'a, fora de acésta uniune acél'a e numai unu instrumentu alu poterii.

Cà-ci adeca doue *potentie* se lupta pentru dominatiunea preste lucrurile omenesci: *dreptulu* si *puterea*. Dupa mentea sanitosa dreptulu s'ar' cadé se domnesca si puterea

se'i fia serbitoria; acést'a e ordinea eterna la care deu se conlucre toti cei buni, cá se se introduca si acolo unde n'au fostu pote nece odata, seau unde au fostu intorsa.

Jureprudenti'a cea fundata pe dreptulu naturale se inchina potentiei celei d'antaiu, éra iuristeri'a ceea ce se tiene numai de ce e positivu, tiene cu puterea.

§. 2. Resumtulu unoru concepte dein Psicologia si Antropologia, necesarie in scienti'a dreptului.

Dreptulu naturale presupune conceptele principali dein Psicologia si Antropologia: anume, cumu cá *sufletulu* nostru e facultatea ceea ce *cugeta*, *sente*, si *voesce* in noi. Dein partea facultatii *cunoscitorie* presupune conceptulu perceptiunii, intuitiunii, sensatiunii, alu fantasiei, alu memoriei, alu reminiscentiei, apoi alu intielesului, alu astraptiunii, reflexiunii si alu-ratiunii speculative.

Dein partea facultatii *sensitive* presupune conceptulu sentimentului: esteticu, intieptuale, sacru, morale, egoisticu, cordiale.

Dein partea facultatii *apetitive* presupune conceptulu instinctului, alu arbitriului, alu vointiei libere si alu ratiunii praptice.

Pretotendene in aceste trei departamente ale sufletului, ratiunea se areta cá o *facultate a ideeloru*, care cauta se aduca la unitate tote lucrarile nostre si se alunge contra-diptiunea de pretotendine.

§. 3. Singura vointi'a fiintieloru ratiionali se pote cugetá libera. Legea ei e legea morale.

Kant invetia, cumu cá vointi'a omului numai atunci e *libera*, candu se determina la lucrare prin legea morale care'lu

oblega, éra candu se determina prein motive sensuali, atunci nu e libera.

Dupa acésta invetiatura esenti'a libertatii ar' consiste numai in *implinirea legii morali*. Inse candu voimu se des-tingemu libertatea de nelibertate, nu demu se cautamu deca vointi'a se determina la lucrare prein motive sensuali seau prein legea morale, ci déca se determina cu necesitate seau fora de necesitate.

Prein urmare esenti'a libertatii nu consiste in oserbarea seau neoserbarea legii morali, ci in *posibilitatea subieptiva de a o oserbá seau de a nu o oserbá*; seau cu alte cuvente: *in alegerea binelui seau a reului*.

Dein acésta espusetiune a conceptului libertatii se cunosce, cà numai vointi'a fientieloru ratiionali se pote cugetá cá libera, pentru cà numai aceste au capacitate de a *cunosce* si de a *urmá* legea instinctului seau legea cea morale a ratiunii, si asia numai aceste sunt chiamate la *alegerea* propria intre o lege si intre ceealalta.

De acésta libertate *interna*, care e obieptulu filosofiei morali, se distinge *libertatea esterna*, adeca facultatea de a ne pune in lucrare vointi'a propria. Acést'a e obieptulu dreptului naturale.

§ 4. Ide'a dreptului

Se esplica in modulu urmatoriu: *voiu se fi liberu*, adeca, voiu se facu seau se nu' facu, precumu mi se vede mie a fi bene seau reu, fora se aiba altulu a'mi pune vreo pedeca. Acésta dorintia e o fapta a conscientiei certa de sene. Inse totu conscienti'a, in care aflu acésta dorintia 'mi spune, cà *si ceialalti omeni inca dorescu si voescu a fi li-*

beri, chiaru precumu dorescu si voescu eu, adeca o *libertate esterna completa*.

Dorinti'a libertatii nu e numai sensuale ci si ratiunale, in catu adeca omulu nu are numai indigentie sensuali, ci elu are si indigentie mai inalte ratiunali si morali, cari nu le ar' poté contentá fora de libertate esterna.

Numai sensii potu dori, o *libertate nemarginita*, ratiunea nece de cumu; cà-ci déca ar' fi libertatea fiacarui omu nemarginita, atunci libertatea individuiloru ar' veni in contradiptiune cu sene insasi, si s'ar' nemicí, celu pucinu s'ar' periclitá forte tare. Cumu?

Dorintiele omeniloru sunt nenumerate, ateptele si pasiunile loru nu cuoscu nece o margine déca nu se infrenezeza; unu Nimrodu, unu Ercule, unu Optavianu pote subjugá cente si milie de omeni, le pote impune arbitriulu seu dreptu lege, 'i pote traptá cá pre vite, si cu ajutoriulu celoru subjugati mai pote subjugá si pre altii. In urma se pote aflá unu usurpatoriu mai tare, mai fortunatu, mai rafinatu, care se restorne pre usurpatorii cei vechi, atunci s'ar' nasce intre omeni unu belu esterminatoriu; omenii s'aru despartí in ucigasi si ucisi, despoiatori si despoiati, si genulu omenescu s'ar' preface in fere selbatece.

De atare statu se sparia totu omulu cu mcnte, sente necesitatea de a stabili intre omeni unu *comerciu amicabile*, care numai asia e cu potentia, déca libertatea cea esterna a fiacaruia se' va margini prein lege asia, in catu pe lntnga aceea se pota subsiste libertatea toturoru. Ide'a acestei legi e *ide'a dreptului*.

§ 5. Continuatiune.

Ar' poté cugetá cineva, cumu cà ratiunea ar' poté re-

dică si alt'mentrea contradiktiunea libertatii, adeca *prein legea morale*, comendandu amore, patientia, moderatiune, s. a. Inse, déca consideramu lucrulu mai de aproape, acésta sperantia cade. Mai antaiu pentru că pre altulu nu'lu poti *constringe* la implinirea legii morali, si eu nece nu sciu cu cata amore, si cu cata patientia 'mi esti detoriu tu, despre acést'a numai conscientia ta pote decide. Apoi sunt mii si mii de casuri, in cari 'mi e nu numai iertatu, ci si comendatu a 'mi aperi pusetiunea, parte spre a me conserbá pre mene insumi seau famili'a, parte spre a'mi conserbá demnitatea personale. In urma nece pretensiunea legii morali nu merge pana acolo, cá omenii cei buni si pacifici se sufera ver ce necuviintia si ver ce batujocura dein partea altor'a.

Asia déra eu ceru dela ratiune si o *lege de dreptulu* pre langa *legea morale*, fiendu ca acést'a nu me apera destulu.

§ 6. Conceptulu dreptului.

Dein idea dreptului se nasce conceptulu lui. *Dreptulu* (jus) adeca e regul'a dupa care are a se infintiá o armonia ratiunale intre libertatea cea esterna a toturqru omeniloru.

Spre a respunde in adeveru ideei dreptului, acésta regula dê se aiba proprietatile urmatorie:

a) Ea nu dê se fia o regula confipta, si numai *subiectiva*, precumu ar' fi aceea, pre care numai unii omeni o aru poté recunosce de dreapta si despre care numai unii aru pote dice cumu că se pote pune in lucrare; dein contra ea dê se fia *obiectivamente valida*, adeca asia, in catu se o pota recunosce de dreapta toti omenii cei cu mente, si se pota dice toti cumu că merita a se pune in lucrare.

b) Ea dê se fia acomodata asia, in catu se redice in

adeveru contradiktiunea care se afla între libertatea cea esterna a tuturor omenilor, și în locul belului tuturor în contra tuturor se stabilescă pacea și o ordine armonica de comerțu împrumutatu.

c) Se întielege că acêsta ordine dē se fia *ratiunabile*, adecă se respunda postulatelor ratiunii; acêsta proprietate de aceea se cere, fiinduca se pote cugetă și o ordine *contraria* ratiunii, care o introduce și o mântiene cineva numai cu poterea, precumu e ordinea care o țiene proprietariulu de serbi între serbii sei. Atare ordine nu merita numele de ordine *derepta* și e numai unu statu *factitiu*.

Ratiunabilitatea se cere că proprietate necesaria nu numai acolo unde e vorba de *ordinea naturale*, ci și în *ordinea positiva*, introdusa de orecareva autoritate seau conventiune; de aceea și dreptulu positivu încă e supusu probei *principiului supremu* ce se nasce nemediatu deîn ratiune.

§ 7. Principiulu supremu alu dreptului

E o propusetiune ce se cuprende în ide'a și în conceptulu dreptului însusi, și se pote enunță cu acêsta formula: *Dereptu e totu ce nu contradice libertatii celei mai mari pre catu se pote, și ecari a tuturor; seau dreptu e totu ce nu'si contradice siesi, decă cugetamu libertatea tuturoră că unu scopu ce are a se efeptuă preîntru însulu; nedereptu e totu ce cuprende în sene atare contradiktiune.*

Pentru cei ce aru dorî o formula și mai poporaria l'amu poté enunță asia: *dereptu e totu ce nu tulbura ordinea cea ratiunale între omeni, deîn contra totu ce o tulbura e nedereptu.*

Principiu mai evidente de catu acest'a nu e cu potentia,

cà-ci chiaru de aceea cautamu o lege de dreptu pentru cá preintr' in sa se restauramu intre toti omenii libertatea cea mai mare si cea mai ecare pre catu e cu potentia, apoi ceea ce'si contradice e neratiunabile, si de aceea nece nu pote serbí dreptu lege, prein care se se reguleze reporturile omeniloru.

Se pote asia dera presupune, cumu cá acestu principiu 'lu voru *recunosce* toti omenii cei cu mente, fienduca nece unu omu cu mentea intrega nu pote pretende ceva contradictoriu, nece nu pote dice: eu nu voescu, nece se ieu dela altii, nece se le dau libertatea cea mai mare care pote se aiba locu intre omu si omu cá fientia ratiunale.

Nu remane dera decatu se aretamu, cumu cá acestu principiu se *pote aplica* la reporturile cari le au omenii fiendu in comerciú unii cu altii, ce deca vomu poté demustrá, atunci va fi demustratu totu de o data si realitatea dreptului ratiunale.

§ 8. Dreptulu, libertatea si ecaretatea sunt identice.

Problem'a si tota importanta'a *dreptului* sta intru a-cca, cá se arete, cumu s'ar' poté cfeptuá intre toti omenii o *libertate* pre catu se pote mai mare, asiadera dreptulu si libertatea sunt identice.

Insa acestu conceptu: *libertatea cea mai mare pre catu se pote a tuturoru*, cuprende in sene si conceptulu *ecaretatii*. Cà-ci daca s'ar' impartí libertatea asia, in catu unii omeni se iee mai multa, altii mai pucina, atunci acesti dein urma nu aru fi luatú atat'a, cata s'au aretatu a fi *cu potentia* prein impartirea ceea ce s'au facutu celorulalti; apoi nu se pote cugetá nece o causa, pentru ce se dee ratiunea la u-

nii libertate mai multa, la altii mai pucina; candu aceia, la cari are se faca impartirea, dupa conceptulu universale sunt toti fientie absolutu ecari, adeca *omeni si omeni, fientie sensitive ratiunali si fientie sensitive ratiunali*, seau *persone si persone*. Asiadera libertatea si ecaretatea inca sunt identice.

Ce e dreptu fantasi'a si pote imaginá o ordine seau unu comerca, unde nu ar' fi ecaretate intre omeni, si cu tote aceste ar' fi pace; ne potemu representá forte bene o ordine, in care unuia ar' fi iertatu se faca ori ce'i place, si se pretenda dela altii ori si ce, dein contra acestia se fia obligati a face totu ce ar' pretende acel'a dela d'nsii, si se sufera ori ce le ar' face: inse atare ordine nu ar' fi *ratiunale* seau *dipdata de ratiune*. Ratiunea ar' veni in contradiptiune cu sene insasi, prein urmare ar' inceta de a fi ratiune, candu ar' stabili vreo *neccaretate*, voindu a intemeia o sistema de dreptu ratiunale.

§ 9. Valoarea principiului contradiptiunii in dreptulu natural.

Dein surpremulu principiu alu dreptulu se pote deduce o sistema intrega de dreptu, numai cu ajutoriulu *principiului contradiptiunii*, si se pote probá daca e dreapta seau nedrepta *ver* care lege speciale:

Eu nu am nece mai multu nece mai pucinu dreptu, decatu potu se dan altuia fora se viu in contradiptiune cu mene insumi: asia eu am dreptu nemarginitu a mi apleca poterile cumu voescu; am dreptu nemarginitu la tote lucrurile cu cari nu vetemu pe altulu, seau nu'lu impedeu de a se determiná pe sene cu deplina libertate cá se lucre si eta precuma voesca.

Numai drepturile altor'a sunt marginile dreptulu meu,

si numai drepturile mele sunt marginile drepturiloru altor'a.

Asi adera nimene nu me pote determiná in contra vointiei mele, nimene nu me pote costringe cá se facu ce nu voescu, precumu érási nece eu nu potu se determinu pe altulu, nece 'lu potu costringe in contra vointiei sale.

Déca asi voi se'mi arogu ori ce privilegiu, atunci asi dé se recunosc, cumu cá acestu privilegiu se cuvine si altuia, fienduca dupa legea ecaretatii, ceea ce e identica cu conceptulu dreptului, unulu nu pote se aiba mai multu decâtu altulu; de aci dara s'ar' nasce o contradiptiune.

Nu se pote uní nece in o conscientia, cá tu se ai potere preste mene, si io se am potere preste tene, fiendu aceste contradicitorie.

Asemíne contradicere ar' fi si atunci candu io m'asi tiené obligatu a fi supusu tie, si tu te ai tiené obligatu a fi supusu mie; amendoue aceste representatiuni se nimicescu un'a pre alt'a.

§ 10. Continuatiune.

In ultra: nu contradice libertatii nimenui, cá io se ocupu lucrurile cari nu sunt ale nimenui, se le folosescu pentru scopurile mele, se le dau forma, adéca se mi le facu *propria*, asia in catu celu ce s'ar' atinge de ele s'ar' atinge de person'a mea. Negarea seau marginirea acestei libertati ar' fi in contradicere cu libertatea cea mai mare posibilu. Si daca ar' recunosce cineva de dreapta invasiunea in posesiunea seau proprietatea mea, aceea ar' fi unu dreapta de a me costringe, cá eu se fiu *lucratu pentru altulu*, candu mi am castigatu posesiunea seau proprietatea, seau se lu-

crezu chiaru si *acumu* 'pentru' inuasoriu. Unu atare dreptu e in contradicere cu libertatea mea personale si cu libertatea totaroru celorlalti omeni, e in contradicere cu dreptulu care 'lu am la tote lucrările, cari nu supera pe nimeni, prein urmare nu e dreptu.

§ 11. Continpatiuue.

In principiulu libertatii celei mai mari dupa potentia se cuprende si dreptulu de a'si *cede* altuia posesiunea, seau de a *accepta* posesiunea ver proprietatea ceduta de altulu, dreptulu de a se *obligă* altuia liberamente. Aceste drepturi inca e nevoitu totu omulu a le recunosce, si nu pote se nu le recunosca fora a veni in contradiptiune cu principiulu: de aci urmeza apoi dreptulu de a *scote cu poterea* implinirea obligatiuniloru ce au luat u asuprasi cineva liberamente, candu nu ar' voi se le implinesca de buna voia.

Ar' fi o contradiptiune cu ide'a dreptului, si anume cu ecaretatea dreptului, candu ar' fi iertatu celui ce mi s'au obligatu a nu mi prestă cu ce mi e detoriu, prein urmare a mi retiené cu poterea ceea ce mi se cade mie, seau candu i ar' fi iertatu a me impedecă in esercitiulu dreptului meu, éra eu nu a'si avé dreptu a me aperă cu poterea, adeca a respinge cu poterea pre [celu ce au calcatu în sfer'a dreptului meu.

Acésta lege are locu in tote ramurile comerciului omeniloru. Chiaru si intrebarile cele mai grele se deslega cu ajutoriulu principiului contradiptiunii, precumu e p. e. intrebaria *dereptului necesitatii* si a *represalieloru*, la care vomu responde mai in diosu.

§ 12. Dreptul si recunoșterea lui.

Dreptul are însemnatate numai pentru cei ce se recunosc unii pre alții de persoane seau de subiepte juridice. Celu ce nu'ni recunoște dreptul, nu e cu mine nece în unu reportu de dreptu, ci numai în unu reportu faptitu. Atunci mie'mi e iertatu în contra lui, totu ce crede elu a i fi iertatu lui în contra mea. De provocatu me pote provocá seau *obligatiunea morale* seau *prudenti'a* cá se fiu cu suferintia si cu crutiare catrá d'insulu, înse dreptului seu în reportu catrá mine au renunțiatu totu omulu, ce nu voesce a mi recunoșce dreptulu mieu, si întru atatu în catu nu voesce a lu recunoșce.

Conceptulu dreptului, în catu statuește o marginire a libertatii, e acomodatu numai pentru unu *reportu imprumutatu*; elu cere marginirea libertatii unuia facia cu altulu, numai sub conditiune seau presupunere, cá si altulu inca se se marginesca pre sene fiendu în reportu cu celu d'antaiu; si proprietatea de *persona*, adeca de *subieptu juridicu*, competiesce numai celoru cari sunt capaci si cari voescu a recunoșce acésta proprietate în alții, si întru atatu în catu sunt capaci si voescu a o recunoșce.

§ 13. Sfer'a seau regiunea dreptului.

Legea dreptului asemna fiacaruia o *sfera* seau *regiune* determinata de drepturi. În acésta sfera *pote*, fora se tulbure ordinea, se faca, seau se lase ori cé'i place, si pote se se apere în contr'a fiacui, înse preste linea nu i e iertatu se treca, pentruca, atunci ar' calcá în sfer'a dreptului al-tuia, unde are acést'a dreptu se faca seau se lase ce i place, si a se aperá în contra fiacui.

lase candu dicem cumu ca *pote* face fiacine ce i place in sfer'a dreptului seu, remane indecisa, daca atare lucru se *pote* face si dupa legile *fisice* seau dupa preceptele *prudentiei*, ale *cuventientiei*, ale *moderatiei* s. a.; apoi ore atare lucru e iertatu, au *evnense*, seau nu se *evnense* dupa legea *morale* s. a.

§ 14. Dreptu absolutu, dreptu obieptivu si subieptivu.

Scol'a distinge dreptulu absolutu de dreptulu obieptivu si subieptivu.

Dreptulu absolutu e regul'a cea data de ratiune, dupa care are a se ordina libertatea cea esterna a tuturor oameniloru spre a se infientia o armonia ratiunale intre d'insii.

Dreptulu obieptivu e proprietatea certoru forme de lucrare, prein carea aceste se areta ca respundietorie regulei date de ratiune. Atari forme de lucrare sunt p. c. legile civili, penali, politice s. a.

Dreptulu subieptivu e voia care o are omulu spre a lucra conformu cu regul'a.

Nota. Asiadera dreptulu absolutu e totu deodata ide'a *caretatii* insasi, seau ide'a universalitatii ratiunabilmente posibilu a unoru forme de lucrari, care se reporta la usulu libertatii externe. Mai insemnamu, cumu ca *in idea* se unescu mai tote definitiunile dreptului cele mai noue cu definitiunea nostra, inse in vorbe nu se unescu, apoi unele nu sunt determinate cu precisiune, era altele sunt amestecate cu determinatiuni *morali*, asia in catu conceptulu dreptului se intuneca si se redica.

§. 15. Daca sistem'a dreptului cuprende in seae si detorii morali? Diferentia intre detoria morale si detoria de dreptu.

Legea e ide'a *posibilitatii* seau *necesitatii* unui statu seau a unei schimbari, si anume a unei *lucrari* seau *omiteri*.

14. CE REPORTU E INTRE DEREPTURI SI DETORIILE MORALI?

Detoria juridica (*officium juris*) e necesitatea de a face sau de a omite ceva conformu cu o lege de dreptu.

Obligatiunea (*obligatio*) e necesitatiunea prein legea morale sau prein legea dreptului.

Dein determinatiunile acestoru concepte se pote vede, cumu ca sistem'a dreptului nu cuprende nece o *detoria morale*, si tare o ar' oscurá cine ar' mestecá intru ins'a si detorii morali. Spre lamurirea ulterioare a acestui adeveru serbescu urmatoriele propusetiuni.

1. Dreptulu in sene nu e *preceptu* ci e *permisiune*; dreptului nu *respunde* nece o *detoria morale*, ci celu mai multu o *detoria juridica*, care se destinge esentialmente de detori'a morale.

2. *Detoria morale* nu pote se aiba nimene fora se o cunosca, inse *detoria juridica* pote se aiba. Eu sunt detoriu juridicamente a me feri de ori ce *calcare* in sfer'a libertatii, atuia. Inse pana unde se intende acésta sfera de libertate, demulte ori mi e necunoscutu. Judeciulu asupr'a detoriei mele celei morali *'mi compete* numai mie; éra despre detori'a mea juridica potu decide si *altii*, chiaru si atunci candu eu *nu me cunosc*u detoriu cu nemic'a.

Dein aceste se cunosce destulu, cumu cá pentru sistem'a dreptului e forte bene cá se se compuna tota numai dein propusetiuni *permissive*, si se nu cuprenda nece *precepte*, nece *prohibitii*, fiendu acésta sistema in adeveru numai o *sistema de permisiuni*.

§ 16. Ce reportu e între drepturi si între detoriile morali, si déca e vreunu reportu?

La acésta intrebare de comunu *respundu* jureconsultii afirmativu, inase in intiesuri forte diverse:

a) Unii dein cei ce deducu dreptulu dein detoria morale, nu cunosc altu dreptu in intielesu mai strimtu, afora de celu ce e totudeodata si detoria morale. Acésta invetiatura na e decatu o contradiptiune dupa ide'a care o avem noi despre dreptu.

b) Altii dicu: la ce am detoria morale, la aceea deu se am si dreptu; si asemine propusetiune serbesce de minune anoru potentati si jesuitiloru dreptu paliativa spre a si acoperi faptele cu care calca libertatea natiuniloru si a individuiloru la vedere si in secretu, dicundu ca cei d'antai au detoria morale se fericesca natiunile, se conserba pacea lumii; seau sistem'a européna; era cei dein urma cumu ca au detoria morale a conserba, a apera, si a lati religiunea cea singuru salvifica, si apoi dein aceste detorii morali scotunesc drepturi, care dechiara belu la totu dreptulu *adevaratu*, si amenintia cu morte ori ce libertate.

Inse falsitatea acestei invetiature e evidente. Căci, că se sciu camu ce sunt obligatu moralmente la ceva, deu se sciu mai nainte daca am dreptu la atare lucru, p. e. daca vreun se sciu, de sunt obligatu moralmente a conserba, a apera si a lati religiunea cu ori ce midlocu, deu se sciu mai nainte daca am dreptu la acést'a seau nu, fiinduca nu e iertatu a infientia cu ori ce midlocu nece chiaru scopurile care sunt comandate universalmente.

c) Dicu mai departe: la lucruri nemorali seau contrarie detoriei morali nu potu se amu nece unu dreptu. Acésta propusetiune inca e falsa. Ce e *dreptulu* mieu, altulu pote si de se scia, dara detoriile mele mi sunt cunoscute numai mie, si altulu nu pote sci ce e detoria morale pentru mene. Totu e dreptu ce nu sta in contradiptiune cu li-

bligatiune morale nū se deduce nece odata nemediatu dein dreptulu altuia, ei numai dein *recunoscerea* detoriei juridice. Si in urma sunt unele drepturi p. e. dreptulu de a invetiā pre altulu si de a i face bene, cari nu se potu valorificā fora de *invoierea* persoanei in respectulu careia le are cineva, si asia atestoru drepturi nū respunde nece *detoria juridica* nece *morale*.

§ 17. Dacă proprietatea de a fi supus legii morale e necesaria spre a fi supusa legii dreptului?

La acēsta intrebare invetiatorii dreptului respundu de comunu afirmativamentē, dicindu cā intre legea morale si intre cea juridica nū e nece o diferentiā, amēndou se nascu dein *ratiunea practica* precumu se nascu douā rānituri dein acēasi rādęcina, si cumu cā *personalitatea juridica* e numai o consecutiune a *personalitatii morale*. Darā acēsta invetiātura e *falsa*, pentru cā

1) proprietatea de a fi supus legii morale e *libertatea cea internā a vointiei*, care, precumu recunoscū cei mai multi filosofi, fiēndu numai unu obiectu alū credēntiei, juridicamente nū e *probata*, si *nece se potē demonstrā, nece cuprende*. Acumiu daca o ar considerā cinevā cā o neapērata condițiune a legii si a personalitatii juridice, unulu cā acelā ar face se depēnda legea dreptului, cēcā ce de se fia evidente, dela sistematē scolastice, postulate, sentimentē schimbatorie, si asia i ar aduce la firidela validitateā, si i ar surpā fundamentalu celu nescuturatu.

2) Spre a fi supus legii dreptului se cere numai *capacitateā* de a cunosce ce e dreptu si nedreptu, si de a se potē aduce la oserbatiunea dreptului precu *vointia mo-*

tivu. Dăra *inticlesulu* seau *ratiunea speculativa* ajunge că omulu se cunosca ce e dreptu si nedreptu, si *sensualitatea* seau *amorea de sene* inca pote serbi de motivu. Apoi dreptulu se pote pune in lucrare si prein unu *institutu esternu* fora de moralitatea lucratoriloru. Legea dreptului e unu *adeveru* evidente, că unu *adeveru* matematicu, nimene nu lu pote negă avendu mente sanitosa, chiaru de i ar' fi vointi'a atatu de corupta că a unui *diavolu*. Dein contra se pote cugetă că o fientia supusa legii morali, se nu fă cu tote aceste supusa legii dreptului, si se nu participe dein bunatatile ei, candu adeca o fientia că aceea ar' fi pote *ne-capace* spre a recunosce drepturile altor'a, seau dora ar' fi spiusa spre vetemarea a celor'a prein state fisice neiuvinse precumu e morbulu, nebuni'a s. a.

3) E *adeveratu* că si *ratiunea practica morale* inca ne oblega spre a oserbă legile dreptului, si acesta obligatiune e cea mai escelente garantia naturale pentru dreptu, Omulu oserba legea dreptului si fora de coaptiune esterna, pentru că se nu lu mustre conscienti'a, se nu traga asuprasi despretiulu propriu si ur'a celoru virtuosi. Inse cu tote aceste *adeverulu* legii dreptului nu depende de morale, ci sta de sene; tote fientiele inticlegatorie o potu cunosce si fora de morale, si e valida obiectivamente, ba inca se pote valorifică si fora de ratiunea practica prein unu *institutu esternu* curatu omenescu.

4) E recunoscutu si necontrastatu, cumuca *personalitatile* asia numite *mistiche*, si anume *personalitatile colective*, nu sunt supuse legii morali, adeca nece potu pecă nece potu fi virtuose, si cu tote aceste legii dreptului sunt supuse că si omenii individuali cei ce sunt supusi legii morali. Asia-

dacă această supunere nu poate fi *rațiunea* sau *esența* personalității juridice decât cu oamenii individuali.

§ 18. Diferența între morale și dreptu.

Amestecarea moralei și a dreptului a cauzat totdeauna confuziune și incertetia în știința, de aceea nu se chină să le amestecă, ci mai vertosă deu tratate separat, pentru că numai așa vom putea să ne castigăm despre din se o cunoștința clară, determinată și armonioasă.

Diferențele dreptului și ale moralei supra carora se disputa înveștății până în ziua de astăzi, se pot reduce la următoarele punte principale:

1) *Diferența primă* consiste în *obiectulu și scopulu celu nemediatu și proximu*. Adică obiectulu și scopulu celu nemediatu și proximu alu moralei e *armoniă cu sene însuși*, sau *armoniă sentimenteloru și lucrărilor omulu cu preceptele moralei*, sau cu destinațiunea lui cea supremă și nemuritoria. Deîn contra obiectulu și scopulu celu nemediatu și proximu alu *dreptulu* nu e *armoniă omulu cu sene însuși*, pentru că omulu poate veni în contradicere cu sene însuși foră se veteme drepturile altora, ci e *armoniă lucrării esterne a toturoru personeloru, intru care e vreunu comerțu imprumutatu*, sau mântinerea pacii sau a libertății celei ecari și direpte. Numai de această întrebă dreptulu că o *legelatiune independente*.

2) A *doia diferență* consiste intru această, că legile dreptulu se potu cunoște de toti membrii societății, se potu demostă la evidentia toturoru, și sunt obiectivamente valide pentru toti, ver de care confesiune religioasă se fia, ver de ce sistema filosofică se se ținea; deîn contra legile morali nu sunt așa.

Pentru că se potemu cunoaște legile dreptului ajunge *esperiența* și *logică*. Adeca dacă așezi ore cui, cumcă p. e. toti membrii acestui Statu voescu se aiba o pace adevărată, ăra nu că se domnea între d'insii dreptulu celui mai tare, cumcă ei au juratu pe ce au mai santu, pe dumnedieu, că fiacare va respectă personalitatea altui'a că s'era, în urma cumcă s'au obligatu că se voru supune, și că s'au și supusu la tote consecutiunile ce urmeza de în aceste principia, atunci ai unu fundamentu obiectivu în contr'a aceluia pentru tote consecutiunile cari urmeza de în legile acele pe cari au juratu.

Acést'a inse nu are locu în respectulu adevărilor și alu legiloru curatu *morali*; legile morali de se deduca și se se desvolte în urma totudeun'a de în concepte metafisice seau morali și religioase, de în conviptiuni despre ființa cea suprasensibile, eternă, divină, și de în reporturile cari le au omenii catra această ființă.

Acumu demostriatiunea acestoru adevări nu e așa usioră, precumu e ceea a legiloru dreptului: de aci urmeza apoi diferentiile cele mai mari chiar și între cei mai sinceri amici ai adevărului; îndesiertu se adopera Hegelianulu a'și demostri supremulu principiu Kantianulu, spiritalistulu și supranaturalistulu materialistulu, și creștinulu deistulu.

3) A *treia diferență* consiste întru aceea, că *legile morali* de și sunt universalmente obligatorie și cuprindu în sine necesitate, cu tote aceste inse lasă voinței omului a se determină cu deplina libertate se le urmeze au se nu le urmeze în casuri concrete, preîn urmăre cu legile morali nu e împreunată obligatiune riguroasă și universale foră de nece o *excepțiune*; apoi legile morali potu veni în *colisiune*

unele cu altele, în cașu se fia, cu nepotentia, a le oserbă tote, intru o forma; dein contra *in dereptu* (numai se fia propușetiunile lui esprese, bone) nu are, locu, nece o *excepiune* nece, o *colisiune*, permișiunile și, nepermișiunile lui, sunt *riguros* *universali* și între sene, în *consunantia* *perfecta*.

4) A *patr'a* *diferentia*, stă, intru, aceea, că, legile morali, sunt, *imperativu categoricu*, ele comênda și, proibescu, și, dupa, legea morale, nu e, nece, o, lucrare *moralmente* *indiferente*, adeca, care, nu, ar' fi, nece, comêdata, nece, proibita; dein, contra, tote, derepturile, sunt, *permișiuni*, și, asia, tote, lucrările, sunt, indiferenti, în, respectu, juridicu, pentru, fiacare, persona, pana, ce, acêș'a, nu, ese, dein, sfer'a, dereptului, propriu, p. e. în, cas'a, și, în, proprietatea, mea, mi, e, iertatu, se, facu, ce, voescu, și, altulu, e, obligatu, a, mi, dă, pace, pana, ce, nu, esu, afora, dein, cas'a, au, dein, proprietatea, mea, cu, lucrarea, mea, cea, libera, Asia, dara, lucrările, mele, în, sfer'a, dereptului, meu, sunt, indiferenți, dein, punctu, juridicu, în, cașu, amu, voia, se, facu, alegere, între, d'insele, cu, tota, libertatea.

5) A *cincia* *diferentia*, e, că, numai, *dereptulu* *admite* *motive* *esterne* *sensuali*, *potestate* *judeciaria* *esterna* și *coaptiva*, éra, moral'a, nu, suferu, nece, o, *necesitare* *esterna*, nece, unu, *jude* *strainu*.

Adeca, fie, care, omu, e, obligatu, că, se, implinesca, legile, morali, dein, reverentia, și, dein, amore, catra, bunulu, morale, care, e, comêdatu, preintru, ipsele, éra, nu, pentru, buquurile, esterne, sensuali, care, aru, poté, se, urmeze, dein, implinirea, acelor'a, nece, pentru, fric'a, puneloru, care, aru, poté, se, urmeze, dein, calcarea, loru, Dein, acêșta, cauza, și, judele, celu, morale, e, *internu*, adeca, conscientia, morale, și, în, competenț'a, suprema, dumnedieu, judele, supremu, alu, tuturoru, fiu-

țielor morale: aci nu are locu nece unu jude esternu, nece o potestate coaptiva.

Dein contra legile dreptului admitu si jude esternu si potestate coaptiva, pentrucă obiectulu si scopulu loru celu prosimū si nemediatu e *paera cea esterna*, seau *juridica* a omēnilorū, si cu acestu scopu se unescu forte bene sī motivele cele esterne si sensuali, precumū e premiarea si punitiunea lucrurilor, cari contribuēscu la mantienerea pacii.

Fienducă convenienti'a si neconvenienti'a cea esterna a lucrurilor cu ordinu esterna a pacii se judeca dupa legi obiective, care le potu cunosce toti, si care se potu demonstra tuturorū: de aceea legile dreptului, precumū s'a distu, admitu jude esternu si potestate judeciaria esterna, de unde se cunosce totu de odata catu e de neapăratu a apărare si a mantienere caracterulu celu fundamentale alu dreptulu atatu naturale catu si pozitivu, adeca obiectivitatea, cunosibilitatea, si demonstrabilitatea lui.

Acestu caracteru se mantiene asia, daca ieu pârte toti cetatiani la legelatiune si la Jarediptione prein publicitate si tribunaria de jurati, era mai alesu prein simplicitatea si natiunalitatea legilorū, precumū si prein usulu linibei natiunale in tote ramurile vietiei politice.

§ 19. Diferenti'a între dreptu si dreptate, între dreptu esternu si dreptu internu.

Diferenti'a între dreptu si dreptate se cunosce dein insasi definitiunea acestorū concepte: *dreptulu* e consunanti'a ratiunale a libertatii celei esterne a unuia cu libertatea cea esterna a tuturorū celorulalti; era *dereptatea* e virtutea ceea ce dă fi-caruia ce e alu seu dein respectu cātra datori'a su si cātra dreptulu altuia.

Asia dara, dreptulu si dreptatea sunt esentialmente diverse in principiu si in mesura. Sunt diverse *in principiu*, ca-ci detori'a cea morale a dreptatii o pote implini numai o anima devotata virtutii, care e unu ce internu, era detoriei juridice se pote responde si fora de o anima devotata virtutii numai prein prestatiune, care e unu ce esternu, precumu e pentru esemplu raspunderea baniloru imprumutati.

Sunt diverse *in mesura*: ca-ci dreptatea cere de multe ori *mai multu* si *altu ceva* decatu dreptulu esternu si *rigorosu*, pentru esemplu, dreptatea cere, ca nu numai se iertamu detori'a candu detoriulu nu e in stare se ne o raspunda, ci inca se 'lu si mai ajutam.

Diferenti'a dreptului esternu se cunoște dein urmatoarele oserbatiuni:

Dreptulu *esternu* e acel'a, care se increde societatii si potestatii, coaptive spre punere in lucrare, seau care admite o asemenea punere in lucrare; acestu dreptu se intemeia pe *evidenti'a faptului* si e supusu la *cunoscenti'a societatii* seau a lumii, si la judecãlu judelii, anume in statu.

Dreptulu *internu* se opune celui esternu, demulte ori vene la lupta cu acel'a, cu tote ca sar' cuveni se fia amendoua parurea, in armonia. Dreptulu *internu* se iea in sensu subieptivu si in sensu obieptivu. *Dreptulu internu, luat in sensu subieptivu*, repausa pre *cunoscenti'a* seau parerea, care o are unu omu despre cercunstantiele faptului si despre dreptulu altui omu cu care e in comertiu; era *dreptulu internu luat in sensu obieptivu* repausa pre *statulu celu adevertatu* alu lucrului, si pre norm'a decisiunii care de se o recunoscã de *valida* o ratiune nepreocupata.

Nota. 1. Norm'a decisiunii cea ratiionalmente valida e nu-

mai un'a, precum și adevăratul stat al lucrului, dară circumstanțele faptului precum și *judiciul amestorilor* despre oarecare faptu potu fi diverse, și se potu uni prea bene cu norma decisivă, seau se potu abate de la aceeași. Reporturile istorice și legile *positive* candu voesce cineva a le întemeia seau a le introduce în oarecare societate, casiuna demulte-ori o asemine desarmonia, de aceea dreptulu naturele se pote numi și dreptulu *internu* în opusetiune cu celu *positivu*, care are valoare că unu dreptu *esternu*.

Nota 2. Scopulu totoruru legelatiumiloru *positive* și alu totoruru institutiuniloru *juridice* e că se efectue pre catu se pote mai deplimitu dreptulu *internu* celu *obiectivu* adeca dreptulu celu *adeveratu*, inse acestu scopu nu se ajunge depliru nece odata și necaiuri; cu tote aceste în regula nu se pote provoca dela dreptulu *esternu* la celu *internu* adevăratu, adeca dacă și a perdutu cineva caus'a prein o lege seau prein o sententia nederepta, unulu că acela are adevărata detoria nu numai *juridica*, ci precum dice Rotteck, chiaru și *morale* a se supune, pentru că dacă s'ar adoptă masim'a, că celu ce tiene *bona fide* cumucă elu cunosce mai bine legea și statulu celu adevăratu alu lucrului și cumucă adversariulu seau are strambu, unulu că acela se și pota scote la cale ori cumu și dreptulu acela pre care nu lu pote proba, atunci de aci s'ar nasce unu belu *esternu* și *universariu*, și în poterea acestei maxime s'aru consuma cele mai nerusinate victimari de dreptu, atunci pentru esemulu celu ce se crede *damnificatu* pre nedereptu prein sententia, nu și are tiene *pecatu* și apură intru ascunsu avutulu altuia spre a se *compensare*. Deîn contra omulu dreptu va recusă ași exercită seau ași valorifică dreptulu *esternu*, candu cunosce că nu e dreptu, adeca candu cunosce nesce circumstantie ascunse, care schimba reportulu dreptului, și care partea adversa și judele nu le au cunoscutu, seau candu acestu dreptu *esternu* e nedereptu duple principale sale.

Nota 3. Mai însemnanu cumuca omulu are dreptu *esternu* la tote lucrurile, despre care pote face pre jude seau pre societate prein ratiunile sale se creda *rationalmente* cumuca sunt

a le lui, éra dreptu *internu* are numai la acele despre care e convinsu însusi cumucà sunt ale lui. Asia dára dreptulu, esternu cere proba *obieptiva*, éra conviptiunea *subieptiva* pentru dreptulu, esternu nece nu e de ajunsu nece necesaria. In urma insemnamu, cumucà aci nu vorbimu mai pre largu despre dreptulu celu *adeveratu*, *ratiunale* si *eternu*, aci amu consideratu mai alesu numai dreptulu care se *pote cunosce* si *probá* esternu, fia acest'a *naturale* fia *positivu*, in opusetiune cu dreptulu care e intemeiatu pe *adeverat'a*, *specie a faptului*, seau care e cunoscutu lucratorului singuru. Intru altu locu vomu vedé, daca, si suptu ce conditiuni se pote nasce vreunu *dereptu esternu* dein acele principia eterne si curatu ratiunali.

§ 26. Caracterulu si scopulu legii dreptului.

Legea seau sistem'a dreptului dupa complexulu si principiulu seu nu e propriamente nece *imperativa* nece *prohibitiva*, ci numai *permisiva* si *nepermisiva*.

Adeca acésta permisiune si nepermisiune numai atatu esprime: *poti face seau nu poti face atare si atare lucru*; presupunendu cumucà are a se efeptuá intre toti omenii o libertate esterna pre catu se pote mai mare; cu alte cuvinte: acésta permisiune si nepermisiune esprime numai *posibilitatea* seau *imposibilitatea* certoru lucrari, adeca *convenienti'a* seau repunanti'a acelor'a cu efeptuarea ideei dreptului.

Dereptulu asiadara nu are altu *scopu* in sene de catu chiaru acésta efeptuare; inse acestu scopu si lu pune dein punctu de vedere *speculativu*, dreptulu nu coménda *nemic'a* dein a sa autoritate, ci cuprende propriamente numai *adeveruri teoretice*, celu multu regule *tecnice-practice*, cumu are adeca a se ordiná comerciulu celu imprumutatu intre omeni spre a se stabili intre d'insii armoni'a ratiunale.

Pentru cá dreptulu, care in sene e numai unu ade-

veru teoreticu, se se faca *obligatiune*, mai antaiu de a se santiunná prein alta legelatiune adeca cea *morale* seau de catra statu, si altele.

§ 21. Santiunea legii dreptului.

Legca dreptului 'si iea santiunea

1) *de la legea morale*; acést'a oblega pre omu cá se respepte legea dreptului si tote institutele juridice care sunt introduse spre a intemeiá o ordine ratiunale intre omeni, pentrucá fora de atare ordine omenii aru ajunge la unu statu mai de diosu de catu fierele cele selbatece. Asiadara omulu se contenesce dela nedereptati mai antaiu dein respeptu catra legea morale.

2) A dou'a santiune o iea dela *mentea fiacaruia* si dela *sentimentele cele naturali* ale fiacaruia. Adeca si celu ce nu voesce a se conteni dela nederepti dein respeptu catra legea morale, se contenesce de frica, cá-ci, pana candu are mentea intrega, pote prevedé, cá dáca va face nedereptate altuia, acél'a se va aperi *cu puterea* in sfer'a dreptului seu, si inca cu o putere intarita prein conscienti'a dreptului, pote prevedé cá celu asupritu pote *se ascepte ajutoriu* si dela altii, fiendu omenii aplecati dela natura a se ajutá unii pre alti, dein contra asupritoriulu nu are se astepte de catu ur'a si *despretiulu toturoru*; in urma pote prevedé cumcá asupritulu 'lu va si *puni*, 'si va resbunná, si'i va retribuí asemine cu asemine (represalie). Asiadara se pote sperá in alu doile locu cumcá aceste sentimente 'lu voru conteni dela nedereptati si pre celu reu, pentrucá in natur'a omenesca cea comune nu se afla o reutate atatu de mare, in catu se fia omulu cu totulu indiferente catra a-

ceste sentimente, adeca se nu se tema nece de punitiune nece de despretiulu universariu.

3) A trei'a santiune o iea *dela statu*. Acest'a e una institutu artificiosu, care 'lu facu omenii anume pentru cá se procure autoritate drepturiloru umanitatii si inaintea omeniloru, celoru mai rei si se le apere de ori ce vetemari; asiadara omulu se va conteni dela nedereptati in alu treile locu de frica *statului*, care pote se lu nemicesca.

§ 22. Urmarile calcarii de dreptu.

Celu ce'mi calca dreptulu, acel'a tulbura ecaritatea care e intre mene si intre elu, si atunci eu am dreptu a o restabili. Asiadara urmarea cea universale a calcarii dreptului e, cá celu ce calca dreptulu meu, acel'a 'si pierde dreptulu in *acea mesura* pre catu a calcatu dreptulu meu.

Inse *acea mesura* e diversa dupa casuri:

a) Daca 'mi calca cineva dreptulu *fora vointi'a libera* p. e. fiendu nebunu seau copilu, atunci eu am dreptu a'i ~~resiste~~ si a lu *respinge* cu tota puterea necesaria, inse numai proportiunata. Abusulu acestui dreptu se pote regula destulu si fora de cautele positive gia prein *acea* consideratiune; cá unu asemenea calcatoriu cu tote aceste e subieptu juridicu, si cá numai pana la unu tempu e impededatu de nu se pote purtá cá atare; inca si mai multu 'lu pote regula moral'a seau detori'a catra umanitate.

b) Daca mi calca cineva dreptulu avendu *mente intrega*, adeca cu scienti'a si cu vointi'a, inse cu tote aceste s'ar' poté inca presupune cá 'lu calca *fora de cugetu nedereptu*, dora numai dein o *erore* fora culpa; atunci eu vetematulu seau periclitatulu am detoria mai antaiq a lu scote

dein erore, adeca a i *probá* intru unu modu, care pote se convinga pre fiacine, cumucá pretensiunea lui e nederepta. Numai daca nu se supune *dereptului meu probatu*, atunci mie mi e iertatu a lu *respinge cu poterea* in sfer'a sa, chiaru de i ar' fi nesupunerea basata pre buna credentia (bona fides). Procesulu ce se face in asemini casuri s'ar' poté numi *procesulu privatu naturale* seau *belulu* comune.

c) Inse daca mi a calcatu cineva *dereptulu mala fide*, adeca cu vointia de *a mi face nedereptate*, atunci unulu cá acel'a se porta cátra mene cá unu *inemicu alu dreptului*, si mie mi e iertata nu numai *defensiunea* si *manutentiunea dreptului meu*, dara si *retributiunea*, adeca eu potu se'lu *punescu* deseptandui dreptulu in mesura precumu a *despeptatu elu* pre alu meu.

§ 23. Imperfeptiunile sistemii dreptului rigurosú; remedia in contra acelor'a.

Imperfeptiunile sistemii dreptului rigurosú se potu aduce la urmatoriele:

1) Sfer'a cea ideale a dreptului fiacarui omu, care e in comerciu cu altulu, nu se pote determiná cu íatat'a precisiune, in catu intru unu locu se nu remania *oscura* si *vacilante*, éra intru altu locu se nu aduca premoneni in *o apropiare periculosa*.

2) Cátra aceste se adaugu *dificultatile* de a aplicá legea dreptului naturale la cutare si cutare *casu* (species facti) care mai de multe ori e dubiu, éra *legea*, fienducá iea in vedere numai *aparenti'a* esterna, é *aspra* dein firea sa.

Aceste neajunse ale dreptului naturale numai ratiunea *praptica* le pote remediá intorcunduse cátra *conscienti'a* fiacaruia cu preceptele si cu proibitiunile sale, si dicundui:

nu pasi chiaru pana la *marginea extrema* a dreptului! contenesce de in coce de lini'a dreptului teu celui riguros! si chiaru sacrifica ceva de in dreptulu teu celu esternu pentru propri'a detoria morale, pentru pace, pentru onora!

Asiadara dreptulu meu celu *esternu* se *modereza* mai *antaiu* pre in dreptulu *internu* seau pre in detori'a cea morale a *dereptatii* care mi dice: oserba (si inea de in amore, fora necesitare seau coaptiune) nu numai dreptulu celu esternu, care se nasce de in cercustantie cunoscute in publica, ci si pre ace'a, care *ar' fi* dreptu esternu candu aru fi cunoscute si altor'a tate acele cercustantie, cari 'ti sunt *cunoscute numai tie!* Respinge folosulu pre care ti lu da dreptulu esternu, daca ace'a repunna conviptiunii tale proprie care o ai despre dreptu! si altele; apoi, fienduca nece acesta lege a *dereptatii*, inea nu e de ajunsu spre a modera dreptulu esternu, vine intru ajutoriu *ecitatea* (aequitas) si *antorea*. Despre *dereptate* amu vorbitu in § 19; aci vomu vorbi despre *ecitate*; detori'a amarei nu are opu de espicare.

§ 24. Despre ecitate.

Virtutea *dereptatii* se reporta totudeun'a la dreptulu *altuia*. *Bunatatea* (amorea, umanitatea) face bene cu totulu liberamente fora se aiba altulu vre o *pretensiune de dreptu*. Intre aceste doue virtuti sta *ecitatea*, ca o moderatoria a dreptului riguros esternu de in ratiuni, cari se nascu nu numai de in detori'a *etica*, ma carile sa afinitate si cu ratiuni *juridice*.

Spre lamurirea diferentiei care e intre *ecitate* si *bunatate* serbescu urmatoriale punte comparative:

Bunatatea are locu in reportu, *catra toti omenii* fora

de diferenția, adică fora de vre o *presupusețiune particularia*: *Ecitatea* presupune cumcă între noi și între acela cătră care suntemu obligați a exercită ecitate, este unu raportu juridicu particulariu seau ipoteticu, seau unu titlu particularia faptitiu de vre o pretensiune ce semina cu dreptulu.

Detoria *amorei* se reporta la îndigenția și demnitatea *personei*; carcia suntemu obligați cu această detoria. *Ecitatea* se reporta la natur'a și la cercustantiele unui *negotiu* particulariu.

Amorea e o *detoria curatu etica*, și în regula numai mie mi e cunoscutu; dacă e de facia pentru mine casulu obligatiunii ei, seau ce, și catu cere ea dela mine. *Ecitatea* e afine cu dreptulu, și o *potu cunosce și alii*. De aceea sunt și *judeci de ecitate*, chiaru, și *judicii dreptului* sunt atari candu insareneza legea, seau partile pre arbitri că se judece *ex aequo et bono*.

Amorea me provoca că se dau *elemosina*; *era ecitatea* pote se me provoce că se dau îndereptu ceea ce am luat, dacă donantele ajunge mai tardiu a fi lipsitu.

Amorea mi comenda că se fiu cu indulgenția cătră detoriulu celu pauperu, mai alesu dacă a ajunsu la paupertate prein *infortuniu*. *Ecitatea* are locu, atatu în respectulu celui avutu, catu și în respectulu celui pauperu, după cumu sunt cercustantiele *negotiului* (*affaire*).

Celu mai pauperu încă pote avé ocaziune de a exercită ecitate și cătră celu mai avutu, asemine și celu ce are *indigenția* de benefaceri e obligatu la ecitate.

Eu, care sunt unu proprietariu pauperu, mi am datu a-grulu în posesiune unui omu avutu. Grândinea nemicesce tota seminatur'a; ecitatea me provoca la indulgenția. Anneori amo-

rea nu lu lăsa pe celu avutu că se accepte indulgenti'a. In casulu contrariu cu detori'a ecitatiei se insociesce si detori'a amorei. Ea dau in posesiune agrulu mieu si facu legatura cu posesorele că se porte tote sarcinele. Erumpe unu belu si sarcinele devinu prea mari. Aci pote se cera modificatiune *dereptulu* insusi, adeca ecitatea pote se se prefaca in dreptu, dein titlulu unei *conditiuni tacite*.

§ 25. Reportulu dreptului naturale catra celu positivu.

Candu aru fi toti omenii cu mente, si pe lunga aceea derepti si eci, seau candu ar' fi celu pacinu vre unu midi-locu de a poté avé *judeci* cunoscitori si amatori de dreptu, in carii se se pota increde cineva, atunci *dereptulu positivu* ar' fi de prisosu. Că-ci daca aru fi toti omenii derepti si eci, atunci regulele dreptului ratiunale i aru luminá destalu, că se cunosca ce le se cade, si ce nu le se cade, fiendu acele in genere chiare, si nu dau locu decatu numai la indoele neinsemnatorie, indata ce sunt cunoscute cercustantiele cari se ceru spre decisiune; era in casuri dubia, onestatea si ecitatea loru i aru face că se'si compuia diferentele pe cale pacifica; si daca ar' fi vre unu midi-locu de a avé *judeci* cunoscitori si amatori de dreptu, acesti'a aru decide diferentele omeniloru numai dupa codicele dreptului ratiunale, asia in catu i aru contentá pre toti.

Inse, aceste presupusetiuni se afla amendoue numai in visurile poetice, si asia se nasce pentru *reutatea omeniloru*, nu pentru *imperfeptiunile dreptului naturale*, indigentia *derepturiloru positive*, eari adeca razima pe o decretatiune *arbitraria* ce se nasce seau prein *conventiune* seau prein *autoritate*, si apoi cu totulu specialmente indigentia *derepturiloru scrise*.

Liter'a legii scrise — candu adeca aceea e chiara in a-
deveru si candu nu e in contradiptiune cu alte litere — nu
sufere cá se'i combata cineva sensulu dein petulantia seau
dein simlatiune, prein urmare redica indoel'a, taia catea
celui de nemica cá se nu pota amblá cu insietiumi, au se
se prefaca cumucá are o conviptiune despre dreptu, care
nu o are; si asia liter'a legii scrise face in catu dreptulu
unuia nu depende, seau depende mai pucinu de la moralita-
tea si de la parerea altor'a.

Chiaru asia e si cu *judete*: dreptulu ratiunale e nu-
mai o doptrina, éra o atare doptrina e *libera* dupre esen-
ti'a sa; si dupre dreptu nu face *responsabile* nece necano-
scenti'a doptrinei celei adeverate nece propunerea unei dop-
trine *false*, pana candu se *pote presupune*, cumucá cineva o
sustiene si o propune cu sinceritate.

Apoi ver catu de evidenti sunt principiale dreptului
ratiunale, nu se pote incungiurá cá se nu se nasca unele
diversitati in parerile subieptive, candu se propunu regule
particularie, seau candu se apleca aceste la casuri concrete.
Era acele pareri diverse potu se servesca forte bene spre
aceea cá judecele se'si acopera *arbitriulu* si *partialitatea* sa.

Asia dara judele, care judeca numai dupre dreptulu
ratiunale, adeca dupre a sa *conviptiune subieptiva* care o a-
re despre dreptu, nu pote se insufe incredere partiloru li-
tiganti, nece se le dee garantia suficiente. Nu le pote insu-
flá incredere: cá-ci dece se se increda cineva chiaru menti
lui, care pote erá cá si mentea altor'a, si deco se se supu-
na parerii *lui*, care pote fi preocupata cá si a altor'a? Nu
le pote dá garantia suficiente: cá-ci cine le va poté garan-
tá, cá elu nu va pronuncia dupa *favore* seau *refavore* in

locu se pronuncie dupa conviptionea, care o are despre dreptu, fiendu elu *neresponsabile* cá unulu, caruia nimene nu i pote *probá* vreodata cumucá a pronunciatu in contra conviptionii sale.

§ 26. Continuatiune.

In contra acestui pericolu evidente are se ne apere *dereptulu positivu*, cu atatu mai vertosu, cá—precumu sustienu cei ce voescu a demústrá neapera'ta necesitate a dreptulu positivu—„dereptulu naturale e nedeterminatu, in scolele lui domnesce o nespusa diversitate de pareri, si o cérta necontentita, eterna.“

La aceste oserbamii urmatoriele: necesitatea si utilitatea dreptulu positivu e mai multu *politica* decatu *juridica* in intielesu striatu; si esperienti'a areta, cá dreptulu positivu nu numai cá nu'si ajunge scopulu cá se redice in certitudinea si se contenesca arbitriulu, celu pucinu *nece odata* nu 'lu ajunge *deplinu*, dara inca in loculú unui *periculu* seau *reu* pune *altulu* mai mare, si, ce e inca si mai multu, in locu se apere dreptulu celu *adeveratu* spre a carui aপরare pretende a fi introdusu, se redica in contra lui cá *inemicu* si 'lu *asupresce*.

In ultra, dreptulu positivu e in adeveru *mai determinatu* decatu dreptulu naturale in unele parti, p. e. numai dreptulu positivu pote determiná anii pentru maiorenitate si pentru prescriptiune s. a.; dein contra dreptulu naturale nu pote determiná in modu *universale* ce e dreptu in asemini casuri, inse; afora de aceste, in dreptulu positivu inca *remanu* destule casuri nedeterminate, dein cari apoi se nascu *indoeli noue*, si *controversie noue*.

Acésta se cunosce deîn disputatiunile juristiloru in-
vetiati, eari nu se mai finescu nece odata, deîn literatur'a
juristica ceea ce totu cresce si se inmultiesce pe di ce mer-
ge, apoi deîn decisiunile cele cu totulu diverse ale jude-
cialoru colegiali si ale judeciloru singulari.

Afora de aceste, controversiele asupr'a dreptulu posi-
tivu sunt seci, uritiose, superatorie, si multu mai grele de
a se compune decatu controversiele asupr'a dreptulu na-
turale, mai alesu candu se afla *contradiptiuni* reali in lege-
latiune insasi, ceea ce se templa de multe ori.

§ 27. Continuatiune.

Spre o cunoscentia mai lamurita a acestui reportu ser-
bescu si urmatoriele obserbatiuni:

In *dereptulu naturale*, cá o sistema de adevveruri, tote
regulele particularie deü a se considerá cá cuprense in prin-
cipiulu supremu alu dreptulu seau cá deduse deintru in-
sulu, si ele au valóre numai intru atatu, in catu e in ade-
veru asia. In *dereptulu positivu* deîn contra au valóre si
daca nu se cuprendu in principiulu celu supremu alu dreptulu
si daca nu se potu deduce deîn acelasi, pentrucá aci ra-
tiunea legii, care lipsesce, se suplinesce prein *autoritate*, a-
poi in dreptulu positivu nu se ieu regulele numai deîn
ide'a cea curata a dreptulu, ci si deîn *alte principia diverse*,
p. e. deîn convenientia, deîn politica s. &

Ratiunea reguleloru speciali in *dereptulu naturale* e co-
nesiunea cu principiulu supremu, ratiunea *validitatii legii* in
dereptulu positivu deîn contra e *autoritatea*, prein urma-
re *sunetulu verbale alu despusetiunii* care are valóre si atunci,
candu se restringe pre intru insulu o lege superiore juridica.

Asia dara, in dreptula naturale are valoare numai legea suprema, éra legile particularie numai intru atatu in catu sunt conformu cu legea suprema, adeca in catu sunt *adeverate*.

In dreptulu naturale propunerea regulelor particularie e tare grea, *cazurile* sunt infinite, trecerea de la o clase de casuri la alt'a de multe ori nu se pote cunosce nece determiná de locu seau forte *anevoia*, si de aceea mai la fiacare lege particularia se mai potu cugetá casuri, pentru cari legea nu e *nimerita*. Dein contra daca orecare casu singulariu e *datu* cu tote cercustantie, atunci acel'a se pote decide totudeun'a.

In dreptulu positivu propunerea regulelor particularie e *mai usiura*, pentruca *autoritatea* le tiene in tota estensiunea sunetului lor verbalé chiaru si candu aru dé se se faca in d'inséle *ratiunamente* mai multe exceptiuni. Inse chiaru de aceea in dreptulu positivu e multa *mai usioru* a cadé in contradictiuni, cari abia se potu evita, candu voesce cineva se asuma casurile *concrete* suptu acele regule, si atunci *decisiunea* de multe ori e cu *nepotentia* chiaru si daca e datu casulu cu tote cercustantie, pentruca sunt mai multe autoritati contradictorie, si nu e nece unu principiu *supremu* seau *universale*, dupa care s'ar' poté impeca lucrulu.

Asia dara *indeterminatiunile in dreptulu naturale* insemna atatu; cá pana acumu inca nu s'a aflatu espresiunea seau termenulu mediu pentru asumiunea mai multoru casuri suptu o regula *in parte universale*; seau cá *faptulu* inca nu e datu *deplinu* cu tote cercustantie care sunt neperatu pentru decisiune. Prein urmare in dreptulu *naturale* nu e nece o *repumannantia*, dein contra in dreptulu *positivu* sunt *mai pucine indeterminatiuni* si mai multa *re-*

primnanlia, pentru că despusețiunile arbitrare și potu contradice usiort, éra propusețiunile ratiionali nece odata.

§ 28. Conceptulu dreptului istoricu.

Dereptulu istoricu in întielesu mai latu e totu ce a avutu valore de dreptu in orecare tempu seau in orecare locu, seau are și acumă; p. e. dominațiunea nobletiei grece asupra elotiloru dein Spart'a a fostu unu dreptu istoricu alu ei, dominațiunea albiloru asupra negriloru dein Americ'a e unu dreptu istoricu, privilegiulu nobletiei unoru țiere de a purtá deregutoriele țierei cu eschiderea connatiunahileru plebei e unu dreptu istoricu alu ei, pentru că aceste tote au avutu odata valore de dreptu, și au și astadi in unele locuri.

Dereptu istoricu in întielesu mai strimtu e numai aceļu dreptu, care prein o *consistentia mai indelungata* s'a întaritu asia in catu se pare că s'a santificata, asia e p. e. dreptulu nobletiei unoru natiuni de a nu fi supusa contributiunii. La dreptulu istoricu, in acestu întielesu mai strimtu, se reporta întrebarile cele mari și disput'a cea mare de principia dein dilele nostre.

In întielesulu *celu mai strimtu* și in *celu mai momentosu* pentru aplicarea *praptica*, numai aceļu dreptu se numesce *istoricu*, care érá in vigore candu a eruptu *revolutiunea francesca*, fora de diferentia, daca mai e și astadi in vigore seau daca s'a facutu nelucratoriu prein schimbatranile ce s'au facutu in dilele nostre.

Noi lraumu dreptulu istoricu întielesu *mai strimtu*, că întemeiatu pe o *consistentia mai indelungata*, fia care va fi *originea* și *complexulu* lui, numai se'lu fia sustienutu cineva, și se'lu fia *recunoscutu*, seau *celu pacinu* se'lu fia *suferitu* că dreptu.

De acestu dreptu istoricu se tienu, nu numai legile si regulele propuse de oretare dreptu *positivu* si puse in lucrare de catra potestatea politica, ci si acele multe si forte diferite reporturi si state juridice, cari s'au nascutu in vietia natiuniloru si a individuiloru prein *consuetudine*, prein *usantie*, prein *usurpatiane faptitia*, s. a., in genere in urma unor *evenimente*; de asemine reporturi si state juridice se tiene ca dreptu istoricu si posesiunea cea *concreta* de drepturi, bunuri si tieri, care o au unii capi, unele familie, corporatiuni, clasi, comunitati, provincie si state.

Notele *esentiale* ale acestui dreptu istoricu sunt numai: 1) *consistentia mai indelungata*, cu tote ca duratia acestuia nu se poate determina mai de aproape. Numai atatu se cere, ca pe oretare dreptu se lu fia intaritu tempulu si orecumu se lu fia santificatu. 2) Ca acelu dreptu se fia fostu in lucrare in adeveru seau se fia lucratoriu si acumu; acest'a se cere pentru aceea, ca atare dreptu se se destinga de statele cele ce sunt numai *faptitia*, precumu e p. e. statulu in care se afla pusa o natiune prein *violentia bellica* chiaru de ar' tiene acestu statu catu de multu, apoi se se destinga atatu de pretensiunile si reporturile cele *controverse*, cari inca sunt supuse procesului ne fiindu inca recunoscute si stabilite, catu si de ordinatiunile si dispusetiunile cari se publica numai ca *transitorie*, pentruca asia cere obieptulu si scopulu lor.

Cu tote aceste tnu reportu seau unu statu se pote face dreptu istoricu gia prein aceea, ca atare statu seau reportu s'a sustienuta ca dreptu si s'a pusu in lucrare de catra o parte, era cealalta parte ver n'a contradisu, ver a contradisu in desertu, asiadara esistentia acestui dreptu pote fi intemeiata pe violentia, abuzulu, seau rafinatiunea unei parti, si pe nescientia, frica seau stupiditatea celeialalte, de aci inse nu urmeza, ca atare dreptu istoricu ar' merita se lu recunoscemu numai decatu ca pre unu dreptu *adeveritu*.

§ 29. Originea dreptului istoric.

Aperatorii dreptului istoricu dein dilele noastre dien, cumucã dreptulu istoricu nu e alta decatu insusi *spiritulu nationalu*, si insasi espresiunea *vointiei* si a *sentimentelorü poporului* intregu, elu s'a desvoltatu de sene si s'a formatu dein natur'a si dein viet'a unui poporu, si de aceea ar' fi o incercare nebuna si chiaru criminale, candu ar' voi cineva se opuna acestui dreptu istoricu unu asia namitu dreptu naturale seuu ratiunale, si apoi pe acel'a ar' voi se lu redice prein acest'a. Acést'a e originea dreptului istoricu dupa a-césta opiniune.

La acést'a respndemu, cã dreptulu istoricu nu s'a nascutu *mai nicaiuri* dein spiritulu si dein sentimentele unei natüni, ci s'a nascutu mai pretotuinde de dein *abusulu poterii* si dein *insielatiune*. Nesce capitani fortunati seuu preoti rafinati au pusu jugulu in grumazii unoru glote nepotentiose si stupide, si le au diptatu unu dreptu confomu cu folosulu lorü propriu, alu familielorü seuu alu castelorü lorü, adeca ei au pusu in lucrare acestu dreptu prein prepotentia si insielatiune, si daca s'a redicatu in contra lui vre o voce de libertate, vre unu sentimentu de dreptu *naturale*, aceste le au innecatu indata cu sucesu fericitu, apoi daca s'a mantienutu atare dreptu intru unu cursu mai indelungatu de ani si generatiuni, atunci a devenitu crime ver ce incercare in contra lui, omenii au crediutu, cã atare dreptu e chiaru dreptu adeveratu si necesariu, numai pentrucã l'au cunoscutu, l'au vediutu, l'au prapticatu, l'au suferitu si au fostu invetiati cu d'insulu dein teneretie, apoi i au *purlatu sarcin'a* cu patientia, ba inca l'au si *respeptatu* numai pentrucã erã stramosiescu si anticu, si pentrucã le erau rapito

tote mijlocele de a'si castiga cunoscentia despre dreptul celu adevratu, la urma omunii si natiunile au fostu aduse prein dreptulu istoricu la acea serbitute *spirituale*, deiu care se dice, ca s'a nascutu acelu dreptu.

In adeveru ar' fi mare absurditate, candu ar' dice cineva, cumuca dreptulu istoricu, care a degradatu pe Elotii dein Sparta si pe serbii timpuriloru vechi si noua, s'a nascutu dein spiritulu celoru *asupriti* nu din alu *asupritoriloru*, cumuca dreptulu istoricu, care a condamnatu la serbitute si morte spirituale pe natiunile supuse dominatiunii *prealesci*, ar' fi fostu creatu de aceste *natiuni* si nu de *preoti*!—Cumuca dreptulu istoricu, care a dominatu si domineza in statele despotice, militari fundate pe cucerire si pe oste, ar' fi fostu creatu asemenea de natiunile cele cucerite si obsidiunate, era nu de sultani si de castele nobilitarie!—(In adeveru dreptulu celu istoricu alu Indianiloru, chiaru asia nu s'a nascutu dein spiritulu *patricloru*, precumu nu s'a nascutu dein spiritulu Romaniloru plebidereptulu celu istoricu alu aristocratiei romanesci.)

Asia dara dreptulu istoricu seau positivu nu s'a nascutu mai nicaiuri dein spiritulu natiuniloru si deintru unu consensu liberu alu loru, determinatu prein cunoscentia lucruriloru, ci a fostu diptatu mai pretotuindene prein putere; se intielege de sene, ca acei mai pucini, caror'a le a folositu, l'au receptu cu bucuria, era cei *mai multi*, pe cari i a asupritu, l'au purtatu cu patientia, de frica seau dein stupiditate, seau in urma desperandu ca s'ar' pote pune vredata unu dreptu adevratu in locul acestui dreptu istoricu seau positivu.

Cu tote aceste, dreptulu istoricu are si atari parti, cari au o origine mai nobile de catu prepotentia si insie-

lătiunea unei părți, apoi nesciența, nepotența și frica celorlalte. Atari părți sunt p. e. dreptul unor națiuni de a-și alege președintele și președintele lor de în sine lor, pre care națiunile amatori de libertate l-au pastrat și l-au exercitat în cursul de sute de ani și l-au exercitat neconținut; atari sunt și *legile* pre care națiunile libere le au creat cu consensu comun în adunări generale, seau care au fost create de desce oameni întelepti pre în studiu îndelungat, precum sunt anume multe legi bune care se afla în dreptul roman, pre aceste suntemu detori a le ști și a le respecta, în cătă ar fi semnu de apănere națională când amu voi se o taiam de totu cu trechtul nostru, se desbracam națiunile de acele drepturi istorice și stramosiesci, cari sunt totu de o dată și naturali, și în locul acestor a se adoptam drepturile cele istorice a celorlalte națiuni, cari afora de istoria nu au nece un fundament natural seau rațional. (Cf. § 32).

§ 30. Efeptele dreptului istoricu.

Fienducă supțu dreptul istoricu au gemutu multe națiuni și milioane de oameni seculi întregi și gemu și astăzi: de aceea se cuvine a cunosce bene și efeptele acestui drept, pentru că se cunosca totu omulu, cumu are de a se purta când se lupta pentru dominiunea dreptului rațional în contra celui istoricu; dreptul istoricu (adeca celu contrariu dreptului natural) a mantienutu serbitutea sute de ani și o mantiene și acum în multe locuri. A introdusu *sistem'a casteloru* și o conserba până în diu'a de astăzi. A despartitu pre fiii aceleiasi țiere, aceleiasi națiuni, în nobili și vili, în asupritori și asupriti; pre cei d'antain

și a chemat la gaudență și dominație ereditară, pe cei deia urmași a condamnat la suferință și sorbitute ereditară, perpetua. În locul ecartății naturale a pus privilegiul claselor favorite, și incapacitatea civile și politică a comunităților sătești și urbane. Într-un loc a dat tronurilor omnipotență, într-altul a lasat năntuiri naționale preda la o castă de aristocrați insolenti, seau la pasiunea cea solbătecă a glotelor. Bunătățile societății civile le a dat exclusivă seau cu preferență la unele clase favorite, era sarcinile aceleiași, le a încarcat cu preferență pe spatele acelor a de cari nu 'lu dore pe nemine. A redicatu popilor seau de domnitori și pre-genti le a condamnat la infunerec eternu prein bule de escomunicație, prein censura și incisițiune. Elu a santificatu chiar și crudimile faptelor credenției (auto da fe), și pre cetății aceluși statu i a interțitatu că se se persecuteze unii pre alții pentru nemicuri confesiunali. A aprobatu despoiarrea și aserbirea naufragilor, și dreptulu *primei nopti*, pre care 'lu esercitau proprietarii cei mari eclesiastici și seculari; chiar și mancarea de omeni inca a luat o în apărare, și tote aceste lucruri de rusine le a întaritu cu sigilulu celu profanatu alu dreptului. Mantiene și astadi culegerea cea fortiată a matrosilor în Angli'a și abusurile besericei anglicane, apoi culegerea cea fortiată a soldatilor în unele țiere, pentru că se apere o patriă în care sunt desbracati de drepturile omenești și naționale, asemenea sorbitatea negrilor în republica americana, multe ruine de ale monstrului feudale și patrimoniale în Germani'a și pe aliuri.

§ 31. Lupta dreptului rațional și istoric.

Între dreptulu rațional și între celu istoric a fostu

și va fi luptă perpetua; dreptările cele naturale nu dependu dela istoria; istoria nu pote redică nece drepturile cele naturale ale individurilor nece ale natiunilor; de ar' aretă istoria toturor natiunilor și a noastră chiaru cumcă amu fostu fipsiti séculi întregi de drepturile nostre naturale și aserbiti atatu dein intru catu și la alte natiuni, cu tote aceste drepturile nostre individuali și natiunali cele naturale nu sunt redicate; vorbindu rigorosu noi nece nu suntemu detori se cunoscemu istoria, pentru că se avemu aceste drepturi, căci noi le avemu înainte de ce ar' fi fostu vre o istoria, și le amu avé și candu ar' perî tote istoriele, apoi nece nu potemu cunosce tote istoriele, aceste nu le potu cunosce *deplinu* nece jureconsulti, și daca le aru și cunosce, *studiale* loru cu tote aceste nu aru poté face nece o schimbare in drepturile nostre; ar' fi o absurditate invederata a pretende că orecare natiune se se lapede de dreptulu de a'și alege pe deregutorii sei, pentrucă neste jureconsulti dein Gali'a seau dein Germania aru află in dreptulu romann, cumcă tote deregutoriele se impartiau de catra principe, seau de a pretende pe e. in Moldov'a că se contribuesca și de acumu înainte numai tieranii, pentrucă orecare istoricu ar' probá cu vechi documente, cumcă numai tieranii au contribuitu și pre tempalu lui Stefanu M. și alu lui Basiliu Lupulu și inca și mai de multu s. a.

Asiadara dreptările nostre cele adeverate atatu individuali catu și natiunali nu dependu dela istoria; ce e dreptu, sunt *reporturi* și *circunstantie* particulărie istorice, era *drepturi istorice* valide in adeveru numai acele sunt, cari nu repumna dreptului ratiunale.

De aceea dara drepturile istorice deu lamumurite și

cernute prein dreptulu naturale, că se se alege, ce e dreptu și nedreptu; și dreptulu se se înderepte, ca-ci nece unu dreptu individuale seau natiunale nu, pote fi dreptu adevăratu dacă, *contrădice* absolutamente dreptului, univērsale, adevăc celui ratiunale.

§ 32. Continuatiune.

Invetiatur'a noastră e inemica toturoru tulburariloru revoluționarie, și cere că tote reformele neapărate se se facă pe cale pacifica: de aceea propunemu urmatoriile îndereptări, pentru că se cunoșca fiacare omu și fiacare natiune cumu se cuvine a întielege lupț'a dreptului naturale și a celui istoricu, și cumu se cuvine a ne lupț'a pentru dominațiunea celui d'antaiu:

1) O parte mare a dreptariloru istorice sunt totu de odată valide și după dreptulu naturale și prein urmăre neviolabili. Asia sunt drepturile private, cari le a *castigatu* cineva suptu unu titlu de dreptu privatu recunoscutu de validu. Atari titluri sunt: castigarea cea originaria prein ocupatiune și formatiune, apoi contraptulu, in ultra ereditatea și in urma prescriptiunã in întielesu strimtu de *dereptu privatu*.

Doua lucruri se ceru, inșe pentru că atari drepturi istorice se fia drepturi adevărate: mai antaiu se cere că *complexulu* dreptului istoricu se nu fia contrariu dreptului ratiunale, ca-ci dacă va fi contrariu, atunci nece odată nu se pote face dreptu adevăratu, p. e. serbitutea, jus primae noctis, jus littoris și altele asemini nu se potu face nece odată drepturi adevărate prein usu istoricu, fia catu de îndelungatu, pentrucă sunt contraria dreptului ratiunale; apoi se cere, că titlulu castigarii (*titulus acquisitionis*) se

sune și în contra *obligatului*, dacă e în raportu cu vreunu obligatu celu ce are dreptulu celu castigatu: p. e. dacă cumpăra cmeva dreptulu *diecimeloru* seau alte drepturi patrimoniali seau dominali, cari se razima numai pre *lege* seau pre *usu*, atunci cumperatoriulu are titlu de dreptu validu în contra aceluia dela care l'a cumperatu, dara nu și în contra aceluia, care e *obligatu* a respunde diecimele și altelē asemini. Acest'a rămâne obligatu numai prein *legea*, care a introdusu obligatiunea diecimeloru că o dare, adeca prein *dereptulu publicu*.

2) Si lucrurile acele, cari le amu *castigatu* cu unu dreptu datu mie prein lege, încă sunt ale *mele* îndata ce le amu adusu în proprietatea seau posesiunea mea: pentru e-semplu e alu meu graulu de diecima, asemenea și contribuțiunea și veri ce specia de dare, care amu adunatu o în pătērea unui dreptu dominale recunoscuta prein lege. In-sē nu e alu meu tota de odata și *dereptulu insusi de a percepe* aceste lucruri, în catu adeca acestu dreptu subsiste numai prein lege seau prein usu, nu și pre *contractu a-deveratu*, închiatu espresamentē seau pre tacute, seau celu pucinu *presumtu* dein bune ratiuni. Dereptulu insusi de a percepe atari lucruri, precumu s'a introdusu prein o lege seau usu, asia se pote redicā ērasi prein o alta lege, peitricā nimene nu are dreptu de a pretende că orecare *lege se se tichiu* în *vigore necontenitu*, prein urmare nu are pretensiune nece asupr'a dreptului fundatu numai pre lege. Nece o lege nu lega pe universitate seau pe potestatea politica insasi; adeca duratiunea seau abrogatiunea fiacareia depinde de la vointi'a cea libera a aceleiasi; ce e mai multa, că *nece nu are dreptu* de a si legă manele pentru viitoriu,

apoi chiară și când ar' garantă oreuî prein *contractu* unu dreptu întemeiatu uumai pre lege seau pre usu, acelu *contractu* încă ar' coprende acésta clausula tacuta, *fora de vetemarea benelui publicu, si anume fora de vetemarea drepturiloru generatiuniloru viitorie.*

Asia dara îndata ce cunoșce potestatea politica, cumu- că orecare dreptu creatu de d'ius'a mai nainte contradice atarorv drepturi seau benelui publicu, seau daca cunoșce, cumu- că s'au schimbatu cercustantiele, și dreptulu seau dispusetiunea, care pre tempulu creatiunii sale a potutu fi buna și respundietorie, acumu e stricatoria și prea apesatoria pentru cei obligati, atunci are nu numai *dereptu*, ci și *detoria* a o *abrogă* seau a o *reformă* dupre cumu cere dreptulu naturale seau și ecitatea, apoi umanitatea și în genere politic'a.

Se cavine numai a oserbă, că unu atare concludu de abrogatiune seau de reforma nu pote se aiba *potere reactiva*, adeca reforma nu se pote atinge de aceea ce a castigatu cineva mai nainte *bona fide* și *justo titulo* în conformitate cu legea abrogata, adeca *pana candu eră inoa în vigore.*

3) Daca se potu abrogă și modifica prein *schimbarea legii*, chiaru și *derepturile private*, cari adeca se razimă numai seau nemediatu pe o *dispusetiune positiva a legii*, eu atatu mai vertosu se voru poté abrogă și modifica acele drepturi, cari se tienu de *dereptulu publicu*, atatu dupre *originea* seau *fundamentulu* loru, catu și dupre *obiectulu* și *complexulu* loru. Atari drepturi sunt cele ce se numosecu *derepturi civili* în intielesu mai strictu, adeca pe cari le dă legea cetatianiloru că la cetatiani, era nu că la nisce subiecte juridice seau persone ce vietuescu în statu.

Intre aceste drepturi numeram aci pre acele cari competiescu la diferite *clasi* de cetatiani, la corporatiuni seau familie particulare seau besericeloru s. a. in ale loru reporturi reciproce seau catra statu, precum sunt pentru e-
 semplu drepturile *nobilimeii*, drepturile *maestranțieloru* si ale membrilor loru, drepturile civili ale *comunitatiloru*, *privilegiale* date pentru inaintarea industriei si a comerțului ca monopolia s. a., obligatiunile de a contribui si de a fi ostasiu si scutiintiele de la aceste obligatiuni, tribunariale privilegiate s. a. Apoi cu totulu specialmente asia numitele drepturi *politice*, precumu sunt pentru esemplu drepturile alegerii aptive si pasive, drepturile reprezentantiei, in genere drepturile si formele *constitutivnali*. Mai multe dein aceste drepturi sunt intemeiate gia in dreptula naturale, precumu e pentru esemplu ecartatea inaintea legii si a judeciloru, proportiunea in purtarea sarcineloru publice dreptulu emigratiunii, dreptulu libertatii consciintiei s. a. Asia dara de si recunoste si garanteza dreptulu istoricu pe aceste drepturi, cu tote aceste nu le a creatu elu, si daca sunt ele neviolabili, acest'a vine de la santitatea dreptului naturale, nu de la autoritatea celui istoricu. Dein contra drepturile cele *curatu istorice* de acesta specia dependu numai de la autoritatea universitatii natiunali care le a creatu, seau de la usu, deci dara aceste se potu si deu a se abrogã seau a se modifica, indata ce nu mai respundu la *benele publicu* seau la *scopulu statului* pentru care au fostu create, si in respectulu acest'ra universitate natiunale seau potestatea politica, nece nu au avutu dreptu de a si legã manele pentru viitoriu, nece nu au voitũ a si le legã.

4) Acesta regula fundamentale suferă unele excepțiuni. Adeca sunt unele drepturi istorice, a caror'a duratinne și neviolabilitate se garantează artificialmente pentru însemnătatea lor. Asia se garantează pentru exemplu *constitutiunea monarchica* și dreptulu istoricu alu unei *dinastie* prein *papte fundamentali*, cari le închiaia anume spre acestu scopu cutare dinastia cu universitatea nationale, asia se garantează și drepturile civili, cari se dau unor *corpuri religiu-naria*. Și aceea încă se întempla, că se dă caracteru de papte legiloru prein cari se determina atari drepturi; seau le punu supu scutulu *constitutiunii*, și pentru schimbarea articuliloru privitoru la atari drepturi istorice stabilescu de totu alte forme și mai grele.

5) În contra dispușetiuniloru, cari le a făcutu autoritatea *legelativa* seau *constitutiva* în respeptulu drepturiloru istorice, nu se pote redică nece unu *protestu*, supu pretestu că acele drepturi aru fi *sante*; adeveratu că la redicarea seau modificarea acelor'a autoritatea competente pote face computatiuni eronee și alte imprudentie; se pote întemplă că se se porte prea cu asprime, fiinducă întiepletiunea omenesca le marginita și pote smentî pe lunga tote cautelele constituțiunali; atanci autoritatea competente, daca afla că a ratecitu, e libera se pana la locu ce a fostu redicatu, seau se faca altu ceva mai bunu, cautandu totu de un'a *numai* seau cu *preferentia* la interesulu publicu, nu alu celoru îndereptatiti de pană acumu; éra potestatea autoritatii competente nu se marginesce nece nu se conduce prein *dereptulu istoricu* că atare, ci numai prein *intiepletiunea politica*.

6) Daca și va propune această politica întiepleta că se redice necuviintiele dreptulu istoricu, p. e. necuviintiele

privilegiiloru nobilimei si ale drepturiloru dominali seau ale drepturiloru beserecesci, cari nu se unescu cu libertatea civile s. a., atunci inainte de ce s'ar' apuca de lucru, ce e dreptu, va cerceta, catu de afunde radecine au institutiunile cele rele in vietia poporului, si catu de tari sunt cei ce au interesu ca se subsista necontentiu atari institutiuni, asia dara cata resistentia va intemina redicarea acelor'a, cate interese vetema acelesi, si de cate pedece va da pote autoritatea competente dein partea altoru tiere voindu a le redica. Atunci ea 'si va compara poteri, despre cari pote dispune, cu ale acelor'a, dein a caroru parte prevede resistentia, si asia 'si va inderepta apoi planulu lucrarii sale. Unde va da de pedece seau de pereculi esentiali, acolo va face *compusetiune amicabile* cu cei interesati, si 'i va pleca si cu sacrificia, ca se se invoesca la redicarea reului istoricu, ba inca va si indemnisa in *catuva* pe cei ce suferu prein redicarea ateluasi fora se aiba *detoria* adeverata spre a face atare rescumperare.—Inainte de a redica p. e. dicimele si alte institute istorice dein cari se raspundeau salariale preotiloru, invetiatoriloru, spesele necesarie la conserbarea besereceloru, la administrarea justitiei s. a., va crea alte fondari pentru asemini necesitati; ea va conserba chiaru si dein drepturile nobililoru si ale maestranțieloru atatea, cate va afla ca sunt inca folositoria dupre gradulu cultorei si alu industriei natiunali s. a. Insa unde va cere unu dreptu naturale evidente, ca se se redice orecare institutiune istorica, nederepta si periculosa, aceea o va smulge dein radaciua numai decatu; nu va redica p. e. numai numele *serbitutii* lasandu sarcinele in spatele serbiloru, ci va decretá ca aceștia se se libereze de totu dein jugulu acelu nedereptu

pre care l'au purtatú prea multú; va stergé pretotuindene, pre catú se pote mai curendú, barbari'a legilorú si a dateneloru evului mediu, p. e. va redicá tortur'a, va stricá carcerile incisițiunii, va supune contributiunii pre toti cetatiani dapre proportiune derepta, si in generariu 'i va restabili in drepturile lorú omenesci, civili si natiunali, de cari au fostú lipsiti suptu apesarea dreptului istoricu atatea tempuri.

7) Aperatorii drepturilorú istorice dicu, cá institutiunile istorice si daca sunt stricatorie, si daca deu redicate, nu deu redicate numai decatu, ci se cuvine a asteptá pana ce vorú cadé ele de sene. La acést'a respundemu, cá nu se cuvine a asteptá pana ce se va mai invehí orecare institutiune periculosa cá se cada de sene, ci dē redicata numai decatu cá se nu faca stricatiune si mai departe: de ar' fi inventata si pusa in lucrare serbitatea, incisițiunea sacra si politica, censur'a si altele asemini numai in tempurile mai noua, s'ar' cuvéní a le redicá numai decatu. Drepturile istorice nu se redica nece se modifica, pentrucá sunt vechi seau noua, ci pentrucá sunt stricatoria. De ar' fi serbitatea chiarú asia de vechia, dupre cumú voesce *Haller* cu aperatorii dreptului istoricu si ai *absolutismului*, ar' dé abrogata pentru neutatea ei; mai vechia e inse libertatea, nu numai dupre natura, ci si dupre istoria, in catú se pote probá si pe calea istorica la tote natiunile, cari au o istoria mai desvoltata, cumucá supunerea *toturorú* clasilorú la *omnipotenti'a* potestatii gubernative nu e intemeiata pe dreptulu istoricu celu vechiu; cu tote aceste, vericatu pretiu pote se aiba istori'a, si vericatu de bene e a probá libertatea individuiloru, a comunitatilorú si a natiunilorú si cu argumente istorice,—cu

tote aceste nu argumentele istorice sunt *argumentele principale*, pe cari intemeiamu noi postulatele libertatii.

Asia dara lupt'a dreptului istoricu si a celui ratiunale nu se va alege pre terenulu dreptului istoricu, ci pre alu celui ratiunale si pre alu unei politice sanitose, care cum-penesce mai multu indigentiile *presentelui* si ale *viitoriului*, decatu abuserile trecutului.

§ 33. Daca dreptulu ratiunale e universale, adeca numai unulu, seau dora e diversu dupa natiuni si timpuri.

E dreptulu naturale pretotuindene si totudeun'a *unulu si acelasi*? Avutu au Egiptenii, Iudeii, Persii, Grecii seau Romanii totu acelasi dreptu naturale care lu au astadi Francii, Italianii, Germanii, Britanii? Au totu acelasi dreptu naturale nomadii si venatorii deserteloru si ai muntiloru, care lu au poporale cele culte ale lumii civilisate? Au totu acelasi dreptu naturale, Samoiedii, Indianii si Negrii, Cinesii, cei dein nou'a Selandi'a si Americanii de Nordu, Turcii si Francii, Rusii si Inglezii, Beduinii de Arabi'a, Escimosii carii locuescu in tuguria de ghiacia, si locuitorii palatialoru dela Tames'a?

Toti omenii si tote natiunile au avutu si au unulu si acelasi dreptu naturale precumu au avutu totudeun'a si au uir'a si aceeasi Logica si Matematica, cu tote ca nu eunoseu in aceeasi forma, nece legile acestor'a, nece legile dreptului naturale, nece nu le apleca totu la acelesi obiepte.

Adeca prein *dreptulu naturale* noi nu intielegemu dreptulu acel'a, care se pote apleca in asia numitul *statu naturale seau necivilisatu*; inca nece dreptulu acel'a, care se *formeza naturalmente* deia relatiunile, situatiunile si intemplantile cele faptitie ale poporaloru, ci intielegemu acelu

dereptu, care razima numai pe *recunoscerea cea neesaria a ratiunii omenesi* fora de vreo diferentia a *gradelor cultu-rii*, si cu independentia dela ori ce *autoritate*. Numai unu dereptu ratiunale e, precuma e numai o *ratiune*, numai e-*spressiunea dereptului pote varia* dupa gradele culturii, *era dereptulu remane totu acelasi*.

§ 34. Continuatiune.

Omulu are dereptu pretotuindene si totudeuna *spre totu ce nu vetema dereptulu altor'a*, si pretotuindene *ecare-tatea* e legea fundamentale a comerclului juridicu intre o-*meni*. Asiadara

1) *fiacare omu*, pretotuindene si totudeun'a are chiaru atate derepturi innascute, nece mai multe nece mai pucine, *cate are altulu*, si acelesi derepturi castigat seau mutate, cari le aru ave altulu *fiacare*, presupunendu acelesi *fapté* prein cari se muta statulu dereptului celu originariu seau absoluta.

2) Nece unulu nu pote suferi vreo micusiorare a de-*repturilor sale originaria*, absolute seau innascute, nece a *derepturilor castigate validamente* si *dupa dereptulu pri-vatu*, fora numai prein a sa *vointia propria*, seau prein asia *numit'a deminutiune*.

3) Nece unu omu nu pote castiga derepturi, cari aru fi in repumnantia cu derepturile anteriori ale altor'a.

4) Statulu dereptului *fiacaruia* se intemelia inainte de tote si neconditiunatu pre a sa *propria personalitate* si pre a sa *propria vointia juridica*, era conditiunatu seau mediatu parte pre *vointi'a juridica* a altoru individui, parte pre *vo-inti'a universitatii*. Preiu urmare

5) toti omenii se nascu cá persone libere si independenti unele de altele, si cu dreptu ecare asupra lucrariloru cari nu sunt ale nece unuia; in urma si in Statu totu omulu are pretensiune ecare la tote acele drepturi si detorii sociali, cari despre o parte respunderu capacitatii sale celei naturali, éra despre alta parte respunderu determinatiunii, care a emanatu pre lege dela vointi'a Universitatii.

§ 35. Continuatiune.

Asiadara serbitutea, proprietatea asupr'a corpului, raptulu si asuprirea sunt *nederepte* pretotuindene — ecaretatea dreptului personale nu se pote micusiura necaiurea decatu prein necapacitate, prein paptu, seau crime — pretotuindene unde subsiste vreo societate, e dreptu totu ce a decretatu vointi'a universale intre marginile cele ratiunali ale competentiei sale.

De aceea nu e in contra ecaretatii si a universalitatii dreptului ratiunale, daca nu e iertata *ocupatiunea* la acele popora, unde nu e nece unu locu fora domnu, adeca unde tote locurile sunt proprietate a privatiloru seau a statului; daca nu e iertatu a si apropiat nemica fora de invoire, nece macaru prein cultura, dein teritoriulu care 'lu tiene o glota de nomadi macaru cá *composesiune universale* pentru pastiu-ne; seau daca intru unu locu folosescu si lucra pamentulu in comune, seau *daca* folosescu locurile comunitatii intru unu modu determinatu prein vointi'a universale; *daca* in genere se formeza, parte prein faptu, parte prein legile cele mai variate, relatiuni de proprietate si de cultura, de impartirea avutiei, de profesiuni si de castigu, si apoi mai de parte de chisi si de state diverse s. a.; seau *daca* potesta-

tea parentesca intru unu locu e mai estensa, intru altulu mai marginita; daca vendepia privata nici e iertata, colo punita, daca femeiele intru unu locu sunt mai libere si mai independenti, éra intru altu locu mai pucinu libere si mai dependenti; daca potestatea suprema intru unu locu e in man'a a pucini seau a multor'a seau a tuturor, éra intru altu locu intru a unuia singuru dapa statulu culturéi si dapa relatiunile sociali, cari se afla intru unu locu si intru altu locu; s. a.

Tote aceste institutiuni potu se fia bune dapa impregiurari, si dapa titulu seau form'a fundarii lorfi potu se respunda deplinu dreptulu naturale, inse ele potu sa'i si *contradica*, si atunci subsistu si sunt *valide* numai prein faptu, éra dapa dreptu *nú sunt valide*. De aceea e neapérata o norma *universalmente valida*, dapa care au se se judece aceste tote, si un'a cá acést'a si *esiste*.

§ 36. Continuatune.

In tempulu nostru s'a nascutu o parere curiosa, care e apera chiaru si omeni cu mente, cumucà dreptulu ar' fi diversu dapa gradele culturii poporaloru, seau dapa constitutiunile stateloru cari respundu acelu grade; si anume *intreitu*: cá-ci adeca

- 1) vorbescu de unu statu alu *sensualitatii*, in care domnesca despotismulu necesariamente seau naturalmente.
- 2) despre unu statu alu *credentiei nerefese*, caruia ar' respunde ierarhia seau teocrati'a; si
- 3) despre statulu *maturitatii ratiunali*, seau alu *credentiei refese*, alu caruia dreptu naturale ar' fi *republic'a*.

Oserbanu cumucà acesta parere s'a nascutu dein filo-

sofi'a naturei, ale carei visuri nu sunt nicăierea mai reu ne-merite decatu în dreptu si în politica, de aceea nece nu pote subsiste înaintea tribunariului dreptei ratiunii; pentrucă

1) noi cerem unu dreptu, care se fia validu pentru toti omenii cei ce sunt în comerciul unii, cu altii, fora de respectu la gradele culturei pe cari se afla o parte seau alt'a, si înca unu dreptu că acela care se fia validu si înaintea de statu seau si fora de statu; dacă ar' depende dreptulu dela gradulu culturei, cumu ar' poté existe atunei vreunu *dreptu alu gentiloru*, candu vedemu cumucă gentile cele ce sunt în comerciul unele cu altele, se afla pe grade diverse de cultura? asemenea cumu ar' poté existe unu *dreptu privatu* pentru unu poporu întregu, cânda idividuii si clasele acelaia se afla pe grade forte diverse de cultura?

2) În ultra constituirea acelu dreptu întreitu se nasce dein o curiosa schimbare a lucrurilor, cari se *intempla dupa legile naturei*, cu acele cari *s'ar' cadé a se face dupa legile ratiunii*. Dacă amu declará de dreptu totu ce se intempla prein influenti'a cauzelor naturali, atunei ar' fi *derepta si mancarea de omeni*, pentrucă acést'a se *intempla* si se nasce dein *statulu culturei celoru manicatori de omeni*. Inse dreptulu nu e *potere* seau *causalitate* fisica, nece nu e *produptulu* atarei poteri, ci e o *idea ratiunale*, a careia realizatiune e comandata ori catu se *relupta* poterile fizice, si a careia asuprire nece odata nu e *derepta*, ci totudeun'a e contraria dreptului.

3) Pentrucă nece odata nu e dreptu decatu ce respunde ratiunii. Prein urmare statulu *bestialitatii* seau *minoritatii* poporaloru, seau nu e înca *statu juridicu*, seau e numai *intru atatu*, în catu se reguleza dupa legi ratiunali.

Prein urmare impartirea dreptului naturale in dreptulu despoticu, ierarchicu si republicanu, nu e mai pucinu absurda, decat candu ar' impartí 'cineva *line'a dreapta in forte stramba, mai pucinu stramba si in adeveru drepta.*

4) Dein acésta doptrina ar urmá, cá individuii cei ce se bucura de o cultura mai inalta, daca natiunea, de care se tienu ei, ar' fi in sfer'a sensualitatii seau a credentiei nereflese, aru dé se cunosca de dreptu despotismulu seau ierarchi'a ceea ce'i apesa, si nimene nu ar' poté cunosce candu incepe altu dreptu. In dreptulu publicu vomu mai aduce si alte urmari stricatioase, cari se nascu dein acesta doptrina.

§ 37. Consensulu omnium.

E neaperatu cá, toti omenii cei ce vietuescu in ore-care societate seau chiaru in statu, se *recunosca* dreptulu, pentru cá acést'a se aiba validitate si valore adeverata?

Fiendu acesta intrebare, o intrebare de cea mai mare importantia, vomu oserbá mai antaiu ce judecau Romanii in acestu obieptu.

Dreptulu la Romani nu e nece de cumu o suma de ordinatiuni, pe cari le ar' diptá unu despotu, seau o clase privilegiata dupa arbitriulu si placerea sa, la ei chiaru si dreptulu naturale, ce emana dein ratiunea eterna, se imbraca in vestimentu *natiunale*, fienducá Romanii 'lu recunoscu in publicu, si promitu cá lu voru oserbá si lu voru aperá cu tote poterile; la Romani numai institutele acele au valore de dreptu publicu si privatu, cari sunt santiunate „*per communem reipublicae sponsionem, per consensum omnium.*“

Acesta doptrina romana, desvoltata mai multu seau

pucinu, se afla astadi in usu in tote statele asia numite *constitutiunali representative*, p. e. in Angli'a, Elveti'a, Belgiu, Sardinia s. a.; *Rotteck* filosofeza despre acestu obieptu in urmatoriulu modu:

Fiacare propusetiune de dreptu e, seau celu pucinu se cuvine se fia unu *adeveru*. Inse adeverulu e adeveru preia scene si inainte de ce l'ar, *recunosce* cineva, si remane adeveru au lu recunosce cineva au nu. Ce e dreptu, se cere *capacitatea de a cunosce*, - pentrucá se pota fi traptatu cineva cá subieptu juridicu deplinu, inse aceea se presupune cá o au tóti omenii cei crescuti, si e de ajunsu pentru cá se potemu aplecá la d'insii legea dreptului, cá-ci ei potu si deu se scia, cá dupa principiulu ecaretatii in ce mesura voru mesurá ei altor'a, cu aceea le se va remesurá.

De aci urmeza, cá daca dreptulu e adeveratu si validu prein sebe, apoi se pote pune in lucrare si atunci candu nu e cunoscutu *de toti*; de aceea lucrarea dreptului se intende si preste cei ce nu lu recunosc in adeveru, si indata cá-ci lu recunosc *multi intielepti si disinteresati* se aplica si la cei ce nu voescu a lu recunosce, seau dora i se opunu si cu poterea.

Cu tote aceste elu e *certu*, cumucá va fi *recunoscutu* celu pucinu dein partea *celoru mai multi si mai intielepti*, chiaru pentrucá e intemeiatu in mentea omenesca, si apoi acesta recunoscere e *argumentulu* celu mai eficace pentru adeverulu lui.

§ 38. Continuatiune.

In acestu respeptu e ceva diferentia candu e vorb'a de dreptulu *positivu*, si anume de celu *conventiunale*.

Ce se tiene de dreptulu *positivu*, acest'a inca are valoare si in contra celoru ce nu lu *recunosc* atunci si intru *statu*, in catu nu e mai multu decatu o recunoscere expresa a orecarui dreptu validu dela natura : p. e. e dreptu validu de la natura : cá se te poti asiediá pe ori ce locu care nu e alu nimenui, cá se poti pasá la casatoria cu ver care persona de alta sesu daca ve invoiti si nu sunteti legati cu obligatiune de casatoria ; aceste drepturi naturali : daca le santiuneza dreptulu *positivu* au valoare si in contra celoru ce nu le aru recunosc.

Dreptulu *positivu* are valoare in contra celoru ce nu lu recunosc si atunci, candu autoritatea seau majoritatea ore-carei societati, pentru esemplu civili, promulga certe legi dupa *conviptiunea* sa, cá acele se serbesca de norma decisiva pentru casuri determinate. Se intielege de sene, cá cei ce *nu recunosc* de derapte aceste legi, au *dreptu de a protestá*, daca cumuva acesta conviptiune a fostu eronea, preiu urmare daca acele legi seau despusetiuni au fostu contrarie dreptului ratiunale, si injurioase pentru d'insii. Aceea inca se intielege, cá autorii acelor legi nu potu se cunosca si se lucreze fora numai dupa conviptiunea loru cea juridica precumu au fostu rostit'o mai nainte, inse expresiunea acelei conviptiuni nu e *nerevocabile*, dein contra ea de revo-cata indata ce se afla cá a fostu eronca, si in loculu ei de publicata alta conviptiune mai buna.

§ 89. Continuatune.

Inse daca dreptulu *positivu* e *positivu* si in respektulu *complexului seu*, adeca daca stabileste ceva dupa arbitriu seau daca face certe despusetiuni spre a poté ajunge certe scopari mai alesu politice, atunci se cere neaperatu „con-

sensus omnium, adeca învoirea tuturor carii au se fia obligati prein asemeni despusetini.

Inse si aci se cuvine a desingea. Ca-ci adeca daca o vorba numai despre aceea, ca se se face certe *concesiuni* pentru esemplu strainiloru, carile dependu numai dela arbitriu, si aru fi potutu se le denega fora vetemareu dereptului naturale; in genrariu daca e se se stabileasca de orecare societate o norma in sine arbitraria si iertata de dreptulu naturale dupa care au se fia traptati acei straini; atunci nu se cere nece unu consensu particulariu alu acelei societati; fiinduca strainiloru nu se face nece o nedereptate daca se traptaza dupa atare norma.

Era daca se impuna obligatiuni prein precare dereptu pozitivu, care nu subsistu dupa dereptulu naturale, seau daca se *marginescu*, ver se *redica* dereptari de acele cari subsistu dupa dereptulu naturale; atunci *consensulu* tuturoru intere satoru e neaperatu necesariu; si acela se poteda seau mediatu (daca societatea recunosce o potestate obligativa) seau nemediatu, inse nece odata nu e lucratoriu afora de cerculu votantiloru.

§ 40. Continuatiune.

Asi adeca daca se traptaza despre unu dereptu curatu *conventiunale*, care adeca are a se intemeia prein unu paktu (pactum), pentru esemplu daca se invoescu intre sine doua state ca se nu se folosescu cu unele arme in belu, seau cu certe instrumente nemicitoria; seau ca se face cetatianiloru sei respective certe concessiuni reciproce in tempu de pace, seau se incuviintieze soliloru de gradulu acestu seau acela certe onori au privilegia, atunci aceste determinatiuni au

valore numai pentru paciscenti, éra pentru ceilalti, nu au nece unu efectu juridicu.

Si daca e vorba de a stabili unu dreptu prein *vointia generale* seau prein organulu acesteia, atunci poterea lui cea obligatoria e basata asemenea consensulu membrilor societatii.

Dein aceste dara se çunosce, dice *Rattek*, cumuçà *consensus omnium*, nu e necesariu spre a dá valore dreptulu naturale, ci numai spre stabilirea drepturilor *positive*. Nece nu e aceia nece o data o proba segura a dreptulu ce se stabileçe preintr'insulu, mai alesu daca se multiamesce oregare societate numai cu unu *consensus omnium fictivum*.

§ 41. Continuatiune.

Welcker apera usuflu Romaniloru si dice; camuçà *consensus omnium* in statu e neaperatu necesariu atatu pentru dreptulu naturale catu si pentru celu pozitivu, fienduçà, altmentrelea, nu pote se aiba valore *obiectiva* nece unulu.

Numai dreptulu naturale celu santumatu prein consensulu totunoru pote serbi de norma pentru intrepertarea si completarea legiloru celoru oseure, si a celoru ce lipsescu; numai dupa atare dreptu pote se reformeze potestatea legelativa acele dispusetiuni *positive* cari a unele sunt nelogice si false.

Poporulu inca are *ratiune*, dice *Welcker*; cultura lui, adunarile lui, ideele lui cele istorice si positive, religiose, juridice si politice inca cuprendu *principia supreme rationali*: de aceea legile statului nu deu se fia numai prodoptulu ratiunii si alu vointiei unoru *particulari*, ci alu ratiunii si alu vointiei *rationali* rostite prein organulu constitutiunale.

Möser dice: „intrebarea, ce e adeverulu, e forte vechia, si

„după ce s'au disputat oamenii despre d'ins'a orecateva mii
 „de ani, în urma s'au întorsu éra la principiulu vechiu, cu-
 „mucă criteriulu adeverului celu mai securu e *majoritatea*
 „*voiturilor* în cea mai mare adunantia de oameni cu mento...
 „Ai oserbatu cine sunt aceia, cari mai voescu a se înde-
 „reptă după *ratiunea sanitosa*? aceia sunt consilierii prin-
 „cipiloru... Unde e întiepletiunea și pătorea în aceeași ma-
 „na, acolo vointi'a domnitorului e totu deun'a întiepletiunea
 „și ratiunea însăși... Ratiunea și întiepletiunea sunt eterne-
 „le ruffane ale pasiuniloru omenești. *La ratiune* provoca
 „și despotismulu care face violentiile cele mai nesuferite
 „suptu nume de policia buna.“

§ 42. Validitatea practică a dreptului natural.

Validitatea cea practică a dreptului natural se poate cunoaște și deîn cele ce s'au disu până aci asupra conceptului dreptului și asupra raportului care e între dreptulu natural și între dreptulu pozitiv, istoricu, naționalu; dara fiinducă în dilele noastre s'au redicatu multi în contra dreptului natural, negandui tota validitatea practică: de aceea e ne aপরatu a lumina acesta întrebare momentosa, pentru că se lu potemu aপরá atatu în contra prepotentiei, catu și în contra rabulisticii, a servilitatii și a perversitatii, care potu se se redice asupra seau deîn o parte seau deîn alt'a.

Obieptiunile principale ale inemiciloru dreptului natural sunt urmatoriile, ei dicu:

1) Determinatiunile pozitive, care se facu asupra raporturiloru juridice particulare, sunt de totu diverse și schimbatoase după locuri și timpuri, și cu *tote aceste* ele se bucura de o validitate necontrastata, ori care se fia sunetulu

loru. Aisada a nu pote se fia nece unu dreptu natural care ar' serbi de tipu; seau indereptariu; seau de criteriu alu bunatatii acelor'a. Acésta diversitate nu se afla in sfer'a moralitatii, dein contra aci domnesce cea mai mare *consuetudine* intre legelatori si moralisti in respectulu doptrinei. Aci dara potemu recunosce o lege rationala a carei putere secreta, seau autoritate omnipotenté produce o atare armonia, dara in sfer'a dreptului nu potemu recunosce.

2) Nu e nece unu repartu juridicu particulariu, adeca nece o sfera seau specia de libertate esterna, care nu si ar' fi supus'o legea positiva; si care nu o ar' fi modelatu si nu o ar' modela necontenitu dupa pusetianile, interesele si scopurile cele schimbatiuse ale legelatoriloru. Aisa dara ce mai remane pentru dreptulu natural? Nu numai derepturile cele create prein legea positiva, pentru esempla dreptulu ereditatii, alu ipotecii s'a a; seisi libertatea personale si proprietatea, derepturile familieisi cele civili, tote sunt supuse determinatiunii, restrictiunii seau dilatatiunii positive, si ori ce s'a stabilitu odata, aceea are *validitate*, si se considera de dreptu.

3) Contra aceste se adauge *indeterminatiunea* dreptului natural, *imposibilitatea* dea decide niii de casuri numai dein ratiunea singura. Numai putemu

4) *incerteză* reguleloru; chiar si pentru acele casuri, cari crede elneva că de ar' poté decide dupa dreptulu natural; apoi *novitatea* scientiei asia numitului dreptu natural, despre care *Grecii* si *Romanii*, cu tote că cesti dein urma sunt creatotii scientiei juridice, abia au lavatu unu presentimentu, si care si in timpurile mai abua pana in dia de astadi a produsu si produce mai numai indoera, contra-

diptiune, certa, și pareri diverse asupra principiului și a consecutiunilor. Asia dară această știință se pare a fi restrinsă numai la *subieptivitatea normelor decisiunii* foră se aiba *obieptivitatea* ceea ce se cere de la o lege de drept validă în adevăr.

5) În urma dreptului natural nu are *validitate practică* nece chiar în acele raporturi, în care speciosile reguli ale aceluia se propun totăși cu precare consubstanțiale și anume dreptul natural nu are *validitate practică în statulu naturei*, care adică există înainte de constituirea statului. Numai în *statu* și după *intemeierea lui* se poate organiza o putere în lucrare a dreptului, era foră punere în lucrare de dreptul e numai una visul. Înse foră de *statu* nu s'ar nasce nece macar o *atâră viciu*. *Statulu naturei* e unu stată foră drepturi, adică unde lipsesce ori o *cunoștință* și orice *putere în lucrare a dreptului*, prein suruțare *de dreptulu naturale* e numai chimera, o *chimera* de drepturi în lucrare.

§ 43. Continuatiune.

Spre refutarea acestor obieptiuni ar' fi de ajuns a simpla apelatiune la *mentea omenesca* (cea comună), care fiindu întrebată dacă e vreunu drept natural, se redica cu înfiorare și întreba: *dacă e vreunu drept natural de celu natural? sau dacă nu e în celu pămîntu consumanti'a cu același neapera'tă condițiune a validității* facarui *adeverat* dreptu pozitiv? Cu toate aceste înse vomu respunde separatu la *facare obieptiune* (și să vedem cum se pot găsi în Nru 1) se restorna prein această considerațiune: că esențია legiloru dreptului consistențiu în *permitere*, era esențია legiloru morali consistențiu în *impereare și proibire*. Eu

me potu' abate de la ce e permis, adica potu' renunță la permisiunii, seau potu' se'i meriteza perderea preiu culpa mea, si atunci pentru ceilalti omeni cu cari sunt eu in comertiu e ca potentia ceva mai multu' si altu' ceva de catu mai nainte, si asia se potu' face alte determinatiuni numerate afora de acele care sunt gias de la natura, cu acesta diferentia, ca aceste nu sunt valide dein sese, di presupunna unu faptu care le a datu existentia. Dein contra in sfera moralitatii nu se pote nece odata permite seau impera ce e proibitu prein ratiune, nece se pote prohibi ce e imperatu prein aceeași. Atari statute (de care sunt destule) nu aru mai fi morali ci nemorali.

Prein acesta cade si obiectiunea Nr. 2). Ori de schimbari se se facu in dreptulu celu originariu seau naturale, prein acele nu se redica nece odata veritatea si validitatea cestui deia normă. Acesta atatu e de adeveratu si de validu, in catu se cere totudempna unu faptu propriu, inainte de tote unu paptu seau o lege, spre a lu suspende pre orecatu va tempu seau pentru orecare parte de locu, in se elu reinvieza terasi indata ce incoteza acelu faptu seau indata ce si perde acelasi eficacitatea.

Apoi faptul preiu care se redica validitatea dreptului naturale dă se fia însusi validu dupa dreptulu naturale, asiadeta daca acelu faptu e unu paptu, atunci dă se fia validu dupa dreptulu naturale, daca e o lege positiva, aceea dă se fia emanata dela o autoritate legitima, intemeiata inainte de tote preiu paptulu civile fundamentale (pactum civile fundamentale), si dă se fia validu dupa dreptulu naturale atatu in respectulu formei, catu si alu complexului seu. Schimbarile dreptului originariu cari se facu in acestu

modu nu sunt mai puțin de drepte decât dreptulu originariu însuși, prin urmare nu se potu aduce că obiectiune în contr'a acestuia.

Era dacă atari determinatiuni sunt în contradicțiune cu dreptulu natural după form'a seau complexulu lor, și anume dacă nu se potu considerá că emanate dela voinț'a cea rațională a universitatii, atunci de și au *valore* eternă, cu tote aceste ele nu potu infirmá validitatea cea obiectivă și eternă a dreptului natural. De unde urmeza, că cei asupriti prin atare statu alu lucrurilor au dreptu de a apela la universitate seau la aceia cari au puterea în manele lor, pentru că se redice abuzurile; ba înca sunt și cazuri de acele în cari și potu valorificá dreptulu lor prin coapțiune, și potu emendá nedreptulu cu puterea, precuma vomu arată în dreptulu publicu.

Mai speciosu e argumentulu luat la Nr. 3) de la *indeterminatiunile* ce se afla în dreptulu natural; pentrucă nu se pote negá, cumuță pentru unele relatiuni și negocia nu se pote face numai prin rațiunea singură o determinatiune atatu de acurată în catu se aiba validitatea unei *regule*, ci spre acést'a se cere o *decretare pozitivă*. Inse această indeterminaliune nu ocure la principalele cele mai universali, ci numai la regulele cele mai *speciali* ce se nascu de în acele, și acést'a vine de acolo, ca e greu și demulte ori cu nepotentiala a aflá o regulă universală și adecată pentru o clasă întregă de cazuri (§), și în dreptulu natural decide totudeun'a regul'a *primaria*. De în contra fiacare casu *concretu*, numai se fia *datu deplinu*, se pote decide numai după dreptulu natural singuru, adecă e *cu potentia* că unu tribunariu de o sumă de oameni *cu mente* se'lu decida spre

multiamirea ratiunii, ținenduse numai de codicele dreptului naturale fora de nece o restringere pozitivă.

Si dacă aru crede acești judeci cumcă le aru fi *mai usioru* a judecă dacă aru avé si regule *positive* pentru îndereptarea lor, si atunci inca totu dreptulu naturale e care le areta acestu medilocu facilitatoriu si da validitate.

Asiadara necesitatea legiloru *positive* nu se nasce atatu dein *nepotentia de a decide* dupa dreptulu naturale catu dein *neîncrederea in onestatea judeciloru*.

Prein aceste consideratiuni se restorna si obiectiunea *incertehi* regulor, si a nouitatii scientiei dreptului naturale; adeveratu că nece Grecii nece Romanii cei vechi nu au propusu dreptulu naturale că o scientia separata formal, pote se afle cineva erori in definitiunile Romanilor, inse nu pote negă nimene cumcă Romanii au cunoscutu dreptulu naturale, si cumcă l'au recunoscutu de base a dreptului positivu.

Certele invetiatiiloru si ale scoleloru asupr'a conceptelor dreptului naturale nu lu redica pre acest'a, precumu nu se redica moralea si religiunea, cu tote că si asupr'a acestor'a au fostu si sunt destule controversie.

Ce se tiene de *obiectiunea ultima*, respundemu, că aci nu e intrebarea: cumu si candu a ajunsu ceva la *cunoscența omeniloru*, si la aceea de are *validitate esterna*? cî intrebarea e: care e *ratiunea* cea ultima a cunoscenței, si fundamentulu *validitatii*? Medicin'a si astronomi'a inca s'au nascutu in statu, si cu tote aceste nu i au venitu in mente nece unui statu se comande că se dependa sanatatea omeniloru de la oserbarea unoru regule positive, seau se reguleze cursulu steleloru; asia dara pote se se nasca ceva in

statu fora se aiba fundamentulu seu in statu. *Scientia* e productulu tempului si alu omeniloru, *adeverulu* e eternu si sta de sene. *Istoria* orekarui lucru nu dē amestecata cu *lucru* *insusi*. Dreptulu naturale ar' fi adeveratu si validu si daea nu lu ar' fi traptatu nimene pana acumu că scientia, si daca nu lu ar' fi cunoscutu inca nimene.

Cumcă dreptulu naturale are validitate si afora de statu, vedemu in *dreptulu gentiloru*, la care provoca tote gentile civilisate in relatiunile lor; vedemu si in altu dreptu, că-ci pre celu *nedreptu* 'lu *despretia* toti, si inca 'i si *resistu*. Totu omulu e aplecatu de la natura că se ajute pe celu asupritu si se restorne pe asupritoriu. Toti omenii cei cu mente sunt confederati atatu prein interesu catu si prein sentimentu naturale in contra celui nedreptu, pentru că acest'a e periculosu pentru toti, si lesiunea cea nemediata a unuia e o lesiune mediata a tuturor.

§ 44. Alte argumente pentru realitatea seu validitatea dreptului naturale.

Esiste unu dreptu naturale, pentru că

1) e neapertu necesaria o *regula suprema* pentru usulu libertatii esterne, care se serbesca de criteriu tuturor regulor cari s'aru mai stabili pentru acestu scopu, acumu această regula nu pote fi nece sentimentulu, nece moral'a, nece daten'a seu traditiunea, nece legea positiva, ci numai dreptulu naturale, care adeca judeca despre dreptatea si nedreptatea tuturor sentimentor esteticor, chiar si moralor, a tuturor datenor si usantilor, a tuturor legilor si institutelor positive.

2) Fora de dreptulu naturale nu s'ar' poté *cugetá* că *dreptu* nece unu asediamentu *positivu*, ci numai că unu

statu fuptitiu, pentru că *paptulu* și *autoritatea*, cari crea dreptulu pozitivu, nu sunt *nemica* dacă le lipsesc fundamentulu celu naturale.

3) Fora de dreptulu naturale nu ar' fi nece o diferenția între potestatea cea dreapta și între cea nedreapta, precumu nece între dreptulu celu fundatu pe paptu, și între celu impusu cu puterea seau prein subreptiune. Atunci ar' fi dreptu totu ce au *ordinatu* seau ce au *introdusu* cineva; ori-ce postulare de reforma ar' fi calcare de dreptu, și dreptulu l'ar' crea numai casulu au puterea.

4) Fora de dreptulu naturale *inaltierea animei* pentru dreptu și în contra nedreptului, care noi o consideramu că o proprietate a natureloru celoru *mai bune*, ar' fi numai o *aderenția mecanica* catra lucrurile cu cari ne omu deprinsu, seau numai unu zelu *canescu* pentru vointi'a celui *potente*, numai în catu e vointi'a lui, nu în catu e lucratoria pentru scopurile ratiunii.

5) Fora de dreptulu naturale *virtutea dreptatii* ar' perde dein demnitatea sa, seau o ar' perde cu totulu, pentru că atunci dreptatea ar' consiste numai întru a respecta și a oserba dreptulu *positivu*, *statutele omenesci*; atunci dreptatea nu ar' fi cu putenția decatu numai în *statu*, candu dein contra ea e multu mai necesaria și mai stralucita candu o face cineva ne fiindu obligatu prein vre-o lege positiva. Acumu dacă esiste vre-o dreptate și fora de dreptu pozitivu, atunci dê se exista și unu dreptu naturale, pentru că dreptatea nu se pote cugeta fora de conceptulu dreptului spre care se referesce.

6) Fora de dreptulu naturale nu s'ar' fi potutu întemeia nece odata, nece nu s'ar' poté întemeia între omeni

unu statu *omenescu* in adeveru. Adeca potemu cugetá cumu-
cá sortea a aruncatu pe o suma de omeni pe o insula se-
parata de comerciulu cu statele positive. Fora indoela a-
cesti, omeni inca 'si voru regulá reporturile loru, pentru e-
semplu 'si voru alege judeci cari se le decida controversie-
le, tote áeste inse le voru face dupa principiale dreptului
naturale, pentrucá seau nu voru cunosce altele seau nu se
voru invoí in altele positive.

7) Fora de dreptulu naturale nu amu sci dupa ce
dreptu avemu se traptamu pre strainulu celu ce intra in
comerciu cu noi fora paptu seau fora de a se supune de-
reptului nostru positivu. Chiaru si candu vine la noi unulu
cá acest'a cu scienti'a si cu vointi'a, atunci inca se supune
legiloru nostre, cari de multe ori nece nu le cunosce bene,
numai cu reservatiune, cá se nu i se veteme drepturile na-
turali, si in regula elu se provoaca la drepturile sale cele
naturali. Chiaru si intrebarea; care dein legile nostre cele
positive pote se se aplece la d'insulu, 'si afla respunsulu
numai in dreptulu naturale.

8) Se *pote cugetá*, cá se se redice deintru odata *to-
te drepturile positive*, si chiaru se se sterga dein *memori'a*
omeniloru, candu adeca unu altu. Sihoangti ar' arde tote car-
tile legiloru positive; in acestu casu inca nu aru fi omenii
afora de totu reportulu juridicu, ci s'aru intorce éراسi suptu
dominatiunea dreptului naturale.

§ 45. Continuatiune.

Esistenti'a dreptului naturale o ceru mai departe re-
porturile *dreptului publicu*, atatu *internu* catu si *esternu*.

Reporturile *dreptului publicu* nu le pote regulá, nece

o dată, dreptul *positiv*, ci numai cel *natural*. În *dreptul privat*, e o *autoritate*, care poate să mențină și legile cele nedrepte care s'au templat de la au pus, deia contra cându se naște vreo diferență între cetățiani și între potestatea supremă, între o națiune și alta națiune, și atunci nu e nece o *autoritate comună pozitivă*, adică nece unu legislatoriu, rege sau jude, comune care să compună diferențele, afora de *rațiunea omenească*.

Cetățianii pot să facă paptu cu potestatea supremă și să se o marginescă cu constituțiune, unu stat sau o *gentă* și să se o marginescă cu altu stat sau gente, înse cu toate aceste cetățianii cu potestatea supremă și statele sau gentile între sine voru fi totdeauna în *statu naturi* adică în raportu *extracivile*.

Tote paptelile, cari le facu aceste persoane între sine, nu au nece mai multa nece mai pucina valoare decâtu potu să aibă paptelile după *dreptul naturi*; era valoarea paptelora încheiate în respectulu drepturilor însesi nu țiene nece un minutu mai multu decâtu țiene convicțiunea paciscentiloru (sau judeciulu întâieptiloru) despre consunanti'a acelor'a cu *rațiunea*. Ce complexu are *paptulu civile fundamentale*?—Dacă *constituțiunea* subsistente respunde atarui paptu?—Dacă organele constituționale *guberna* în conformitate cu constituțiunea?—Cu ce mijloce dorepte potu scote la cale realizarea paptului fundamentale individuii cei asupriti de potestatea supremă, sau de organele acesteia, și națiunile cele ce au ajunsu la maturitate politică, și cu toate aceste le trapteza că pe minoreni?—Ce potere au legile sau paptelile constitutive cându sunt în contradicțiune manifesta cu paptulu fundamentale?—Cari sunt marginile cele drepte ale potestatei

statii supreme suptu ori ce constitutiune?—Apoi: pana unde se intende dreptulu *castigarii teritoriului* pe uscata si pe mare?—Care e marginea dreptului *belicu* si a dreptului *victoriei*?—E permis unui statu, in catu si cumu e permis a se mesteca in lucrurile interne, pentru esemplu in lucrurile cele constitutive ale altui statu?—Acesta si alte nenumerate intrebari si afla raspunsulu numai in *dreptulu natural*; dreptulu publicu celu *positivu* si are fundamentulu si importantia, garanti'a si medicina numai in *dreptulu natural*.

§ 46. Continuatiune.

Asiadara dreptulu *nu s'a nascutu in Statu*. Celu ce inventia alt'mentrea, acel'a viseza cumuca natura cea eterna a lasatu *redeplenita creatiunea omenesca*, si cumuca *posibilitatea esistentei omenesci* e numai produptulu unui *instituti omenescu*. Precumu nu pote fi fora de morale omulu individualu, asia nu pote fi fora de *dreptu* omulu ce traesce in societate cu alti omeni. *Ide'a detoriei* si *ide'a dreptului* sunt fundate in esenti'a cea mai interna a ratiunii. Omulu pote se o aduca la conscientia chiara, se o latiesca, se o intaresca, inse nu o pote *crea*. Cine a disu vreo data, cumuca fora scole nu ar' fi nece o scientia, nece unu adeveru, fora bescreca nu ar' fi nece o religione nece o morale, fora de academie nu ar' fi nece o frumusetia, nece unu gustu? dein contra: scolele nu aru fi fora scientia, bescreca nu ar' fi fora religione, academiile nu aru fi fora principiu naturale de frumusetia. Asemine nu ar' fi nece *statulu* fora de *dreptulu natural*.

In adeveru! dreptulu nu e vreo *inventiune* a omeniloru, precumu nu e *inventiune omenesca virtutea* si *frumusetia*

seu *moral'a* si *religiunea*, si macaru ca dreptulu naturale inca are opu de institute positive spre o mai deplnita determinatiune, intregire si santiune: cu tote aceste elu e singur'a fontana si conditiune a validitatii fiacarui dreptu positivu.

§ 47. Valorea si usulu scientiei dreptului naturale

Altii dein contra recunoscu realisarea dreptului naturale, ca regula universale a comerciului omenescu, inse i nega folosulu si necesitatea ca *scientia*, dicundu cumu ca atare scientia e parte fora de nece unu folosu, parte stricatoria. Pentru ce se se propuna o scientia speciale pentru unu dreptu, care lu cunosce destulu si *mentea omenesca cea comune*, si ca pe o regula universale a comerciului omenescu de se lu cunosca? La te se mai tulbure cineva dreptulu naturale cu scientia, candu dreptulu naturale e *chiartu*, era scientia nasce confusiune, certe, si diferentie? In urma scientia dreptului naturale ar' fi si de prisosa de candu s'a introdusu dreptulu positivu pretotundene, si acumu tota cultur'a dreptului naturale s'ar' margini numai intru atatu, ca se invetiamu si se cultivamu drepturile positive.

Spre luminarea acestoru intrebari aducemu urmatoriele oserbatiuni:

1) E adeveratu, ca mentea omenesca cea comune cunosce de sene adeverurile juridice cele mai univrsali si supreme, si cumu ca si cei neinvetiati au unu instintu seu taptu firescu, care le areta ce e dreptu in casurile cele mai ordinaria. Acest'a inse nu e asia si in reporturile si casurile *mai complicate*. Aci e greu de multe ori a cunosce ce e dreptu, pentrucu aplicarea veritatiloru univrsali la con-

troverse concrete se tulbura prein îndoele, atunci asiadara numai *știința* poate se ne dee o norma de decisiune secură; de multe ori judecat'a litigantiloru se intaneca prein egoismu, era a celoru imparțiali prein consuetudine, autoritate seau dreptulu istoricu. Atunci numai *știința* poate se dee judecatiei o direptiune secură, si decisiunii unu fundamentu solidu.

2) Nu e nece o frica cumucă *ratecirile invetiatoriloru fantastici* voru aduce vreo stricatiune știinției dreptului naturale, seau cumucă 'i voru micusioră efeptele cele folositoria. Căci ori dein ce punte se proceda orecare autorii, ori ce principia se puia in fruntea sistemii sale; candu se aplica la casuri concrete invetiatarele lui cele speciali, cari potu se fia eronee, sentimentulu dreptului, care locuesc in fiacare omu cu mente, aduce la țalea drepta pe autorii, si ratecirile lui cele teoretice 'si perdu tota puterea amagitoria. Altmentrea ar' fi unu lucru intorsu a confunde cartea *anecarui autorii* cu *știința* insasi. Si asia 'si perdu tota puterea sarcasmii lui *Hugo* in contra dreptului naturale alu lui *Wolf* seau *Nettelblatt*. Dreptulu naturale nu e nece alu lui *Wolf* nece alu lui *Nettelblatt*; elu nu are altu codice decatu codicele *ratiunii omenesci*.

3) Școl'a istorica-positiva sustiene cumucă *studiulu* dreptului naturale nu mai are nece unu pretiu: dupa ce i s'au redicatu aplicabilitatea prein *legile positive*, si că juristulu ar, poté invetiă destula jureprudentia numai dein *filosofia dreptului positivu*, si dein *dreptulu Romanu* fora de nece unu dreptu naturale. La aceste oserbanu:

Ce se tiene de *filosofia drepturiloru positive*, acést'a despre o parte e o critica ratiunale a diferiteloru legelatituni positive, in catu adeca aceste sunt *derepte* seau *neiderepte*,

folositorie sau *stricatorie*, *bune* sau *rele*; era despre alta parte critic'a ratiunilor *originii* sau a *desvoltatiunii* acestor'a, dein care apoi se cunoşce *spiritulu* şi *sensulu* loru celu genuinu. Acumu funtiunea cea *d'antaiu* e *curatu filosofica*, a doua e *istorica* şi *filosofica totudeodata*. Era filosofi'a ceea ce funtiuneza aci că judecatoria e *dereptulu naturale însusi*. Că-ci înainte de tote dă se se îee in consideratiune consunanti'a sau neconsunanti'a cu acestu dreptu naturale, absolutu sau ipoteticu, numai *apoi* pote se se întrebe şi *politic'a*; dacă modificatiunile dreptului naturale cele permise de ratiune, cari s'au facutu în orecare casu, au urmatu dein ratiuni bene calculate, adeca folositorie binelui publicu sau nu. Politic'a însăşi dă se recunoşca dreptulu naturale de principiu alu seu, de si nu determinativu, celu pucinu restrictiv; şi asia, fora de acestu dreptu naturale nu e cu potenţia nicaierea nece o filosofie de dreptu.

Si critic'a *istorica filosofica* a legiloru positive are opu pretotnindene de lumin'a dreptului naturale, pentrucă numai acest'a ne învetia că se nu tienemu îndata de *justificate* şi *derepte* tote cate se *explica* dein ratiuni naturali, pentru e-semplu climatice, psihologice, şi altele. Numai celu ce cunoşce bene *dereptulu naturale* ya vedé diferenti'a cea mare, care e între ce e *istorice* naturale, adeca *explicabile*, fiinducă se nasce dein *cause* eficiente, şi între ce e *juridice* naturale, adeca conformu cu *principiale dreptului ratiunale*.

§. 48. Continuatiune.

Spre a cunoşce şi mai multu folosulu celu *teoreticu*, adeca neaperat'a necesitate a ştiinţiei dreptului naturale pentru toti cari voescu a *studia legile* cu temeiu, mai însemnamu urmatoriele observatiuni:

Fora de filosofia dreptului, adică fora de studiul dreptului naturale, nu poate înțelege cineva nece macaru conceptulu dreptului. Atatu de pucinu poate înțelege și conceptulu fia carni reportu juridicu particulariu. Adevratu că în respektulu acestora se afla multe determinatiuni în drepturile positive, și anume în celu Romanu, înse în tote aceste adevverulu e forte amestecatu cu *fipliuni* și cu determinatiuni curatu arbitrarie, și cu *remedia artificiali* în contra unei asupririi nascute dein *barbaria*, dein *credentia deserta*, dein *usulu de tote dilele*, seau dein *institute politice*. Celu ce nu au studiatu dreptulu naturale nu cunosce nece macaru ce e adevratu și bunu în jureprudentia Romana, ci le adopta tote cu asemine *servilitate*, fia adevrate, fia false; apoi unulu că acel'a nece nu e în gradu de a pronunția vreunu judeciu *independente* și *curatu ratiunale* în lucrările juridice.

Mai multu! Fiendu atate antinomii în legile positive, anume în cele Romane, și fiendu de multe ori controversu, care dein legile Romane s'au adoptatu și care nu s'au adoptatu, seau care dein legelatiunile cele diverse, cari sunt în usu la noi, au se ne serbesca de norma decisiva în casu de colisiune: că se esimu dein acestu labirintu în pace și multiamiti, avemu opu de o *idea principale* conducitoria, care era nu e alt'a de catu *dereptulu naturale*.

În cartile juristiloru și în codicii positivi se afla argumente pentru ori ce parere fia catu de contradictoria, cu catu cauta cineva mai multu intru însele cu atatu se face caosulu mai mare, și cu atatu se îngreua memoria mai tare, și fora de dreptulu naturale nu ne amu poté orientá unde stamu și ce se judecamu. Numai cu ajutoriulu dreptului naturale putemu se aducemu la *unitate* legelatiunile *positive*

cele diverse. Asiadara studiulu dreptului naturale, si numai acest'a lu pface in scientia adaverata, care alt'mentrea ar' remane o opera mecanica a memoriei.

Numai studiulu dreptului naturale pote se inspire a-
more adaverata pentru dreptu si pentru profesiunea juristi-
ca; fora de dreptu naturale tota jureprudenti'a e numai o
aderentia servile catra forme si litere, unu lucru mecanicu
in servitiulu poterii fora de adaverata multiamire, fora dem-
nitate si sublimitate. Numai dreptulu naturale nobiliteza ju-
reprudenti'a.

Fora de dreptulu naturale tota scienti'a juristului re-
mane marginita la tier'a, in care are valoare alu seu codice
positivu, si la tempulu pentru care e prescisu. Indata ce
trece marginile tieriei sale, indata ce ese unu decretu prein
care se introduce altu codice nou, inceteza tota scienti'a si
tota lucrarea lui. Acest'a nu e asia, daca au studiatu elu
cu amore dreptulu naturale. Fiacare dreptu positivu de
se fia edificatu pe dreptulu naturale; celu ce cunosce pe
cestu dein urma, pote apretiá indata tote schimbarile cele
nove, si posede unu fondu de scientia care au avutu si va
ave valoare totudeun'a.

Asia dara dreptulu naturale e multu mai momentosu
si mai instruptivu decatu Gaiu, si studiulu lui e mai folo-
sitoriu decatu tota scienti'a cea juridica-istorica a lui *Eich-
horn*, *Hugo* si *Savigny*. E cu potentia cá se para toti co-
dicii, dreptulu naturale nu pote perf. Codicele lui e *ratiunea*
omului. Elu dá legi pentru mii de reporturi, cari nu stau in co-
dice, prein urmare celu pucinu elu *completeza legea positiva*.

Asiadara totu celu ce aspira la o cultura mai nobile,
totu celu ce doresce a remane pururea pe lini'a dreptului

în reporturile cele diverse ale vieții, totu celu ce voesce a se face aptu și demnu de a vorbi în cauz'a umanității în genere, a natiuniloru și a indiviuidiloru în specie, unula că acel'a se invetie dreptulu naturalu. Fora de cunoscentia acestuia, istoria însăși are pentru d'insulu numai diuimetate pretiu, penitrucă i lipsește ide'a cea principale fora de care fiu pote se întielegă și se judece cursulu evenimenteloru. Inse cu totulu specialmente neaperatu e pentru d'insulu dreptulu naturalu întru unu tempu misicatu de o dorintia uniuersale spre unu statu mai bunu alu lucruriloru, dăra pe lungă acést'a și agitatu de lupt'a cea mai violente a pareriloru și a intereselor. Întră unu tempu, a caruia problema suprema nu e legea scrisă ci *legea scribenda*, nu e permisă nece unuia, care voesce se treca de omu și cetățianu *deplinu*, a fi peregrinu în invetiaturele acelu dreptu eternu; a caruia înstaurare seau restaurare e devis'a toturorulu celoru întiepleți și a toturorulu celoru buni de astadi.

§ 49. Argumente ulterioari pentru usulu practiculu alu dreptulu naturalu.

Ce e dreptu, județulu nu i e iertatu a judecă în contra literei legii positive după dreptulu naturalu; cu acést'a licentia ar' poté usioru se 'și acopera nescientia seau parțialitatea; apoi nece nu se vede cuuvințiosu că se dependu dreptulu de la parerea cea *subieptivă* a județulu, cându a-cel'a e unu ce *comune* pentru toti. Cu tote aceste dreptulu naturalu are unu pretiu înaltu chiaru în sfer'a jureprudenției *praplice*: penitruca

1) dreptulu naturalu, după cele însemnate desupr'a, e o fontana escelente a *intrepretatiunii legiloru*, mai copiosă și mai secură de multe ori decâtu *istoria dreptulu* însăși;

mai secura si decatu *analogia*, fiindu ca analogie se afla de multe ori si pentru legile contradictorie. Numai dreptul natural poate da deslucire de multe ori, daca orecare analogia e *atavata* sau numai *aparente*, si intre doua analogie de se se preferesca cea ce se unesco cu legea dreptului natural. Legile cele contra ratiunii, cu tote ca sunt de a se osorba dupa litera, sunt supuse celu pucina la o *intrepretatiune* cu atata mai *rigurosa*.

2) Studiul dreptului natural ageresce mai multu taptulu celu juridicu sau judecata juridica, decatu tota scientia legiloru positive.

3) Daca sunt in *facare* codice positivu lacune, indeterminate, oscuritati, si scaderi cari impede decisiunea casurilor neprevedute: atanzu dreptul natural de se dipteze sententia judelui, si se fia arma avocatului. Mai multe legelatiuni positive sau recunoscutu *expresu* de norma decisiva *subsidiaria*; inse si fora de acesta recunoscere o atare norma ar fi neaperala, de ora ce *intrepretatiunea cea autentica* a legii positive poate se fia lucratoria numai pentru *casurile vitoria*.

4) In vietia civila sunt multe reporturi, pentru cari legea positiva, sau nu cuprende nece o determinatiune, sau cuprende numai determinatiuni generala. Acele dara numai prein dreptul natural pot se se reguleze. Mai alesu *potestatea administrativa*, care pentru statula juridica nu e mai pucina momentosa decatu *justitia*, nu se pote margini chiaru asa tare ca tribunariile *judecatoresci*. Si apbi ce principiu, ce tendentia si ce controla va ave acea potestate fora de *dreptulu natural*?

5) In urma reporturile cele mai momentose ale ceta-

tianiloru si ale natiuniloru stau de multe ori numai supra dominatiunea dreptului naturale. Intre natiune si potestatea suprema, pe lunga tota constitutiunea care potu se o aiba, subsiste necontenitu *statulu naturei*, prein urmare dreptulu naturale. *Declaratiunea* drepturiloru acestoru parti, cari se nascu de in cartea constitutiunale, si apărarea libertatii nationale fora de dreptulu naturale e vacilante, si lipsita de directiune. Daca ar amuti dreptulu naturale se ar da ca nu l'ar mai oserba nimene, atunci ar' peri totu dreptulu. Era fora de *dereptu privatu* rationale, totu dreptulu publicu e *neintielesu* si *fora temeiu*. Acela are dara si despre acesta parte o aplicare nenegata si forte momentosa, ca: tote că numai mediata. Aceste aru fi de ajunsu pentru aplicabilitatea practica a dreptului naturale pre lunga legile positive in vigore. Inse afora de aceste elu mai are o aplicatiune practica forte escelente, candu e vorba de *lege ferenda* seau *emendanda*. Aci si areta elu mai multu la sa influentia benefica, ce e dreptu, in unire cu politic'a, inse asia incatu politic'a de se i ceda in casu de colisiune.

Candu se introduce codici noui, seau institute juridice noua, candu se abroga certe drepturi istorice, cari au fostu in vigore pana acumu, in genere certe scaderi ale dreptulu privatu seau publicu; candu se intemelia constitutiuni noue si gubernia noua, seau candu se reformeza cele vechi, candu se emitu legi si ordinatiuni in tote ramurile administratiunii, candu se facu conventiuni asup'ra principialoru in sfer'a dreptului gentiloru si candu se determina aplicarea acestor'a — atunci votulu decisivu nu se cuvene nece dreptulu *positivu* nece *istoriei dreptulu*, nece *politicei* calcu-

lătorie, cu atâta mai puțin *arbitriului* sau *prepotenței*, ci se cuvine *dereptului natural*. De la progresul acestei științe, de la latirea și universalizarea învățăturilor ei, de la autoritatea opiniei publice, care se va forma și se va conduce după ideile aceleia, depinde sănătatea națiunilor, realizarea tuturor dorințelor patriotice și umane ale cetățenilor și ale omului, determinatiunea cea rațională a tuturor raporturilor interne și externe ale vieții publice și prin această asigurarea tuturor intereselor atâta ale indivizilor cât și ale umanității întregi.

§ 50. Impartirea dreptului natural.

Românii împarteau dreptul în *publicu* și *privatu*: „*Hu-* „*jus studii* (nemepe *juris*) duae sunt positiones, publicum et „*privatum*. Publicum est, quod ad statum rei romanae spectat, „*privatum* quod ad singulorum utilitatem. — Publicum „*jus* in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit. Pri- „*vatum* jus tripartitum est: collectum enim est ex natura- „*libus* praecipis, aut gentium, aut civilibus. Fr. 1. § 2. Dig. „*De justitia et jure*.“ — Acesta stadiu (al dreptului) are două pusețiuni, cea publică și cea privată. Cea publică e, care se ține de statul lucrului român, cea privată care se ține de folosul singurilor. — Dreptul publică consiste în sacre, în preoți, în magistrați. Dreptul privată e tripartit: fiindcă e culesu de în preceptele naturale, au de în ale gentilor, au de în cele civili.“

Acesta împartire română o ținem și acum multi de în învățării dreptului natural, înse cu determinatiune specială.

Mai înainte adică considera pe omni numai în comerț imprumputat, înse *fora de necesse alia presupusitiune*

interiore; și apoi dreptul care luă la omeni considerati așa, e *dreptul originariu și absolut* în înțelesul celui mai strimț alu cuventului.

Apoi se iea în considerațiune faptele seau relațiunile acele cari se nascu, așa dicundă *neaperatu*, după firea lucrurilor, a indigențelor omenești, deși fa care cunviciune: *social* a omenilor, și așa producu *schimbarea* cea d'antaiu a statului loru celui originariu. Atari fapte sânt *ocupațiunea, poptele și veteraniile de dreptu*, a caroru considerațiune constituiesc *dreptul ipoteticu*.

Aceste două: dreptul celu absolut și celu ipoteticu formează *dreptul privatu*.

Dreptul publicu iea în vedere numai comerțulu care e între o *universitate civilă* și între membrii ei, că atari, seau drepturile cari se nascu mediatu seau nemediatu deși acestu comerțu, apoi comerțulu care e între mai multe universități civili seau genti și drepturile ce se nascu deși acestu comerțu.

Dreptul publicu în sensulu d'antaiu e *internu* și determină relațiunile cetățianilor și a le potestății supreme, în alu doile sensu e *externu* și determină relațiunile între-națiunali ale gentiloru, acest'a e *dreptul gentiloru* (*jus gentium*).

Nota. Impartirea dreptului naturale în *curatu* și *aplocatu* încă e fundată, înse pentru propunementu e mai acomodată impartirea în dreptu privatu și publicu; dreptul naturale celu *curatu* ar coprende numai dreptul *privatu absolutu*, era celu *aplocatu* ar coprende tote celelalte parti; și așa ar ave o marime neproporțiuată.

§ 51. *Dreptul privatu și dreptul publicu în specia.*

Înse diferența între dreptulu *privatu* și *publicu* are

importantia nu numai *scientifică* ci și *practică*, în cătu dea deca cu această diferență sunt unite certe probleme și raporturi de la cari depende nu numai prezentele ci și viitorul; de aceea e bene a desluci această materie după importantia ei.

Hugo (cartea dreptului naturale că a unei filosofie a dreptului pozitivu § 112 uu.) dice, cumcă impartirea dreptului (seau a *poterei* cum lu numesce elu) în publicu și privatu, adca recunoscerea unui dreptu privatu nedependente, e *incotra ratiunii*, și cumcă prein urmare lu e altu dreptu afora de celu *publicu*, adca celu ce se razina pre *voia potestatii supreme* (*summum imperium*), și care e statuitu pētra *salutea publică* (*salus publica*); care altmentre e determinatu parte prein *intemplare*, parte prein o *resolutive* liberă a imperantiloru, parte prein o *amestecatură* în amendurorū.

Dein contra *Haller* (*Restauratiunea scientiei politice și alte scripte*) dice, cumcă totu dreptulu, chiar și celu gubernativu și administrativu, așa precumu subsistē în faptu, e unu adeverat *dreptu privatu* alu celor ce sunt în posesiunea lui, adca alu principiloru și alu drepturiloru în carui statu, și că nu e nece o diferență între așa numitul dreptu publicu și privatu.

Aceste invetiaturi amendouē ducū la consecutiuni desperate, că-cj

1) dacă nu e nece unu *dreptu privatu*, atunci potestatea publică seau suveranitatea (*summum imperium*) e *omnipotentă*, și nu mai e nece unu dreptu care se fu pota apără cinera în contra celui ce e în posesiunea suveranitatii; atunci e justificată și consolidată despotia potestatii celui

mai nemarginite, care nemicesce tota personalitatea cetatienilor; atunci nu mai e nece o cetate, in care se se retraga individuu de inaintea abuzurilor universitatii seau ale reprezentantilor ei mai multu seau mai pucinu adeverati, adeca de inaintea potestatiloru constituite seau cari subsistu ori in ce modu, nu mai e nece una *noti me tangere* pentru celu ce tine potestatea suprema.

2) Daca nu e nece unu dreptu publicu, adeca unu dreptu care depende dela potestatea suprema, ci daca e pretotuindecu numai unu *noti me tangere privatu*; atunci tote abuzurile si asupririle, si pretensiunile cele mai revoltatorie ale casteloru si ale individuiloru, numai se fia odata valorificate, stau firme si nescuturate, si si batu jocu atatu de potestatea suprema catu si de vointia universitatii. Atunci tote drepturile de maestranzia voru dura pana candu nu voru cere *insisi socii de maestranzie* abrogarea loru, si privilegiale nobilitaria pana atunci, pana candu nu voru ave toti nobilii maranimitatea unui comite de Noaille (in noptea de 4 Augustu), si tota dominatiunea arbitraria si potestatea sultanica pana atunci, pana candu nu voru siedé pe tote tronurile totu Tesei seau Timoleoni. Asia, atunci nu mai e cu potentia nece macaru schimbarea *organatini* si altele fora de invoirea comunitatii, cu atatu mai pucinu reformarea *constitutiunii*.

§ 52. Continuatiune.

Dereptulu publicu, precumu s'au disu (§ 50), presupune existentiã particularia a unei universitati, care se numesco *Cetate* seau *Statu*, si comerciulu ei cu membrii sei; totu ce nu e intemeiatu pre atare comerciulu particulariu seau pre existentiã unei confederatiuni politice e *dereptu privatu*.

In respektulu acestai comerciu se potu cugeta trei re-
porturi diverse :

a) dein respektulu *originii* tote drepturile sunt *pu-
blice*, cari sunt *fundate* de Statu, pentru esemplu dreptulu
ereditariu, dreptulu de a invoca ajutorulu judelei si a

b) dein respektulu *obiectulu* tote drepturile sunt *pu-
blice*, cari se tienu de administratiunea Statului, pentru e-
semplu, care competu deregatoriloru ; apoi totu ce se intro-
duce si ce se determina ca *midilacu* spre ajungerea scopu-
lui acelaiasi, prein urmare chiaru si *dereptulu privatu* inca
s'ar tiene de dreptulu publicu, candu acel'a s'ar *modifica*
dupa scopuri politice, si mai alesu *dereptulu policiei*.

c) dein respektulu *subiectulu* ar' fi *publicu* totu de-
reptulu, care se cavine *universitatii civili* ca atari in comer-
ciu cu membrii sei ca atari, seau si cu strainii, candu are
de a face cu ei ca universitate prein urmare totu dere-
ptulu care se exercita in acesta sfera de catra mandatarii,
organele, seau reprezentantii, inca si de catra cesiurarii ei.

§ 53. Continuatiune.

Al' mentrea de multe ori se *amesteca* natur'a amenduroru
acestoru drepturi in unulu si acelasi dreptu. Unulu si a-
celasi pote fi intru unu respektu dreptu *privatu* si intru
altulu dreptu publicu ; pentru esemplu, dreptulu *decimet*
pote fi dreptu privatu in respektulu *titlului castigarii* neme-
diatu, si in contra *vendietoriulu*, si cu tote aceste se nu si
perda natur'a de dreptu publicu in contra celui *obligatu la*
decima. Dreptulu, care se nasce deintru unu paptu incheiatu cu
universitatea seau cu guberniulu, si care ca dreptu *paptiliu*
se tiene de dreptulu privatu, se judeca cu tote aceste du-

pa: *dereptulu publicu* dacă l'au încheiatu: universitatea seau guvernulu cá atare suptu acésta conditiune tacita, canucă consuna cu *paptulu civile* si cu obligatiunea ce se nasce dein *pacelasi* pentru universitate si pentru guvernul. Unu *dereptu* care dupa originea sa e *privatu*, pentru esemplu *dereptulu coaptunii* si alu *operarii*, *dereptulu castigarii*, *dereptulu familiei*, *dereptulu proprietatii de pamentu* s. a. se pote modifica, margini, seau latu dein *rationi politice*, si incatu acést'a s'a *facutu*, ori se pote face dupa *principiale dereptului publicu*, intru atatu se pote tinea de sfera *dereptului publicu*.

§ 54. Istoria dereptului naturale.

Dereptulu naturale e asia de vechiu cá si *umanitatea*, dara *scientia* aceluasi e *nova*.

Cei vechi nu au traptatu *dereptulu naturale* cá *scientia separata*, ci invetiaturele lui le au amestecat cu invetiaturele *religiunii*, cu *legile*, cu *datinale* si cu *sententiele morali*.

Nece macaru Grecii nu 'lu au propusu cá *disciplina scientifica*, ci l'au traptatu deimpreuna cu *politic'a*. Cu tote aceste unii *intielepti* l'au recunoscutu chiaru si in atari lucruri, unde *legile positive* erau in contra aceluasi. Ei opuneau *autoritatea rationii* *autoritatii legiloru*, si se redicau anume in contra *serbitutii*. Inse aceste voci nobili nu se audiau de *strigarile pitilicilonu*, cari nu voian se scia decatu de *legile positive*, si inca de *prudenti'a* *legelativa* care se ocupa mai multu cu *dereptulu publicu* decatu cu celu *privatu*.

Nece chiaru *Platone* si *Aristotele* nu au cupreansu *dereptulu* dupa esenti'a sa. *Platone* dice, canucă *dereptatea* e *virtutea* ceea ce cuprende tote, seau *armonia* cea mai per-

septa pe cătu se pot dă vîstiei și a inteniunii cū ideele. Deîntră unu conceptu atatu de universale nu se pot deduce nece unu adeveru juridicu. In operele lui Platone despre *Statu* și despre *legi* îndarnu cantamū adeverate doitrine juridice. Ide'a lui despre Statu nū e *ide'a dreptului*, ci e numai o chimera întemeiată pe o parere subieptivă și fantastică despre o constituțiune socială perfectă, careia elu a sacrificatu totu *dereptulu privatu*, fundamentulu tuturoru derepturilor omenesci.

Aristotele, discipulu și adversariulu lui Platone, distinge *dereptulu in omne* de celu ce e numai *politicu*, cu tote aceste conceptele lui despre dereptu nece nū sunt destalu de precise nece adeverate, alt'mentrea nu ar' potē aperi serbitatea. Elu definește *dereptutea* că și celealalte virtuti, dîcîndu cumușă e *mediulu* între două extreme: a face *nederptate* și a suferi *nederptate*. Inse ce e *nederptu* și ce e *dereptu*? La acest'a întieptalu nu respunde. Apoi și elu au lăutu in pociua consideratiune *dereptulu privatu*, era *dereptulu privatu*, era *dereptulu publicu* lu desvolta parte numai deîn punctu de vedere *istoricu*, că o enumerare a datanelor și institutiunilor și legilor diverselor popora, parte érasî deîn punctulu *prudenciei*, inse nă deîn punctulu de vedere celu adeveratu *juridicu*.

Jureprudenti'a seau scienti'a dreptului s'au nascutu mai antaiu la Romani, si au si facutu progresulu celu mai gloriosu, fiendu ajutata mai alesu de împreginrarea, că ésercitiulu aceleia eră la d'insii pentru cei cu talente calea cea mai segura de a ajunge la deregătorii înalte. Acésta *jureprudentia romana* nu au fostu alt'a decâtu cea *naturale* seau *ratiunale*, precumu se cunosce deîn *complexulu* ei, deîn i-

stori'a ei, si dein numele ei insusi. *Hugo* insusi (II § 9) se vende si face diferenti'a intre *nomos*, *lex*, alu Greciloru, si intre *jus* alu Romaniloru. — Grecii, adeca nu cunosceau in lucrurile dreptului decatu *legi*, adeca unu ce *positivu*, era Romanii se inchina si *ratiunii*, ca-ci ei dicu „preceptele dreptului sunt aceste: a vietui oneste, a na vetemá pre altulu, a dá fiacui ce e alu lui (§ 3 Jnst. de justitia et jure; Pand. de reg. jur.). Dreptulu privatu e culesu dein preceptele naturali au ale gentiloru au dein cele civili; (§ 4 Jnst. ibid.). Ce (dreptu) au constituitu ratiunea naturale „intre toti omenii, aceea se custodesce la toti in aceea si forma, si se numesce *dereptulu gentiloru*, ca unu dreptu „cu care traescu tote fientiale. Asiadara si popornlu romanu „traesce, parte cu alu seu dreptu propria, parte cu dreptulu celu comune alu omeniloru. (Ibid. de jure naturale § 1, si in consunantia cu aceste si alte locuri mai multe.

Livyatorii dreptului naturale de astadi imputa Romaniloru de ce au luat *honeste vivere* (*) in conceptulu dreptului, de ce nu au destinsu mai bene *rectum* de *justum*, si era dece nu au destinsu dreptulu de morale in *jus gentium*, si dreptulu naturale de celu positivu in *jus civile*.

Alt'mentrea toti reanoscu cumuca Romanii sunt cei mai clasici in jureprudentia deintre tote gentile de pana acumu, si ca in specia dreptului naturale i au facutu mare onore,

*) *Juris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* (§ 3 Jnst. de just. et jur.; Pand. de reg. jur.). Collectum est *jus privatum ex naturalibus praeceptis, aut gentium, aut civilibus* (§ 4 Jnst. ibid.). Quod (*jus*) naturalis *ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraeque custoditur, vocaturque jus gentium, quasi pvo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur.* (Ibid. de jure natur. § 1)

de si nu l'au tratat cu că știința separata. *Legelatoriulu celu secretu si continuu, comentatoriulu si judele* in lucrarile juridice la Romani a fostu insasi *ratiunea omenesca a juristiloru romani*, cea cultivata si intarita prein filosofia. De aci vine că in dreptulu romanu se afla *cele mai multe* propusetiuni ale dreptului naturale privatu, cu tote ca sunt mestecate cu alte despusetiuni arbitrare nascute dein prejudecia religioase si politice, si deformato prein unele idee egoistice despre libertatea personale si despre cetate.

Religiunea crestina, ce e dreptu, propune *principiulu celu adevratu* alu dreptului, celu pucinu alu *dereptatii*, unde dice: nu face nimicu ce nu voesci că se ti face tie altii; in se acestu principiu lu propune numai că o *detoria morale*. Scopulu ei e *santitatea*; nu ordinea *libertatii esternei*

Asiadară știința dreptului naturale, nu a luat nece o cultura, dice *Rotteck*, dela invetiatorii si moralistii beseceii crestine, si in seculii cei barbari, cari au urmatu, au potutu inca si mai pucinu se se destepte. *Scolasticii* propuneu numai vorbe deserte si subtilitati fantastice. *Glosatori* dreptului romanu se tichiau numai de *liter'a* aceluasi, si nu erau in gradu nece macaru se presimta *spiritulu* lui celu mai inaltu.

Adevratu că dupa ce s'au desteptatu literatur'a, filosofii cei *mai buni* au cunoscutu scaderile legiloru positive, si au inceputu a cugeta si despre *nuve ideale*, dupa care ar poté se de indrepte, in se acestu ideale si lu inaghnau tare atunecata, asi inu cata nu au potutu se ajunga la o cunoșcentia *perspicua*: si la o difinitune precisu a dreptului, potemu aduce de esemplu pe *Bacone de Verulamiu*, care de si cunose si combate atatu inijlatoariitatea filosofiloru te-

oreteci, câtă și a juristilor pozitivi, cu toate acestea nu propune vreunul conceptu adevăratu despre *dereptulu naturale*, ei numai un conceptu vagu despre o *filosofia universale a legelatiunii*, ale carei precepte ar' fi se se deduca mai alesu dein *esperientia*, seau dein *evitatea* naturale.

§ 55. Continuatiune.

Dereptulu naturale că scientia incepe numai de la *Hugo Grotiu*; și anume cartea lui *de jure belli et pacis* esita la lumina, mai d'antăiu în Parisu 1625; se poate consideră că cea d'antăiu carte despre *dereptulu naturale* că scientia; adevăratu că obiectulu acestei carti, precumu areta numele însusi) e mai multu *dereptulu gentiloru*, inse această e *competentia* a se scrie, dacă nu i se pune de fundamentu *inventiaturia* despre *dereptu* în generariu și anume despre *dereptulu privatu*. Acest'a a cunoscut'o *Hugo Grotiu*, de aceea elu distinge acurata *dereptulu* seu *naturale* seu *rationalu* de ori ce *lege arbitraria*, fia această divina seu *omninesca*, și dice, cumcă *fontana dereptului e custodia societatii* (*fons juris societatis custodia*). Pecata că 'și uită de acestu principiu în desvoltarea propusetiuniloru sale, și în locu se scota dein ratiune argumentele pentru probarea adoloru, aducea prea multe citatiuni dein autorii clasici și mai alesu dein scriptura. Indata după *Hugo Grotiu* a esitu *Tomu Hobbes* cu doue carti: *Elementa Philosophiae*, Sect. III de lege. Paris 1642, și *Leviathan seu de materia formis et potestate civitatis ecclesiasticae et civilis*. Lond. engl. 1651, Amst. 1668.—Spărianduse *Hobbes* de escesele revoluțiunaria, și pînă cari gema patria sa, Anglia, propune în aceste carti *statuții* despre *dereptulu publicu iaternu*, în care areta, că

fiendu natur'a omeniloru stricata, s'ar' nasce intre ei unu *bellum omnium contra omnes* care i ar' nemici pre toti, daca nu ar' dá potestatea suprema in man'a unuia, cá acest'a se'i tieia in frêu pre toti, si toti se'i fia detori cu o *ascultare neconditiunată*. Asia dupa opiniunea lui Hobbes omulu nu are nece unu dreptu inainte de a se formá statulu, ci drepturile lui se nascu numai in statu. Scienti'a dreptului de astadi sci combiná ur'a *anarchiei* si a crudimiloru ei cu amorea *libertatii* legali.

Spinosa purcede dein acesta ipotese, cá natur'a e insusi D-deu, care are dreptu supremu preste tote lucrurile, de aci elu deduce acestu principiu materialisticu, cá *dreptulu individuale nu e altu ceva decatu insusi poterea individuu-lui*. Dupa invetiatur'a lui tote poteriile naturali sunt pe acelasi gradu; brutulu e ecare omului, nebanulu celui cu mente, copilulu betranului, si poterea tuturoru acestoru fi-entie e poterea lui D-deu. Acumu, fiendu ca acesta potere e absoluta, resulta cá fia care individuu are dreptu la totu ce pote face, asia dreptulu celui mai tare e singurulu dreptu naturale; cei tari sunt facuti pentru cá se aserbeaca pe cei debili, precumu sunt facuti pescii cá se innote, si cei mari se manance pre cei mici.

Samuel Puffendorf a descensu in urma la dreptulu *privatu* dein regiunile dreptului *publicu*, care l'au cultivatu cei doi precedenti, si asia a pasitu pe calea care singura duce la o cunoscintia chiara a dreptului. Elu inca adopta principulu *Societatis* cá *Grotiu*, si lu aplica mai bene decatu *Grotiu* la materiile cele particularie ale dreptului, cu tote aceste cartile lui (*de jure naturae et gentium* 1678 si *de*

officio hominis et civis, 1673), cari erau odata multu celebrate, nu multiamescu pe leptoriulu de astadi.

§ 56. Continuatiune.

Pana aci dreptulu si moral'a se traptau mestecate un'a cu alt'a. *Cristianu Tomaşiu*, apoi scolariulu acestuia *Nic. Enricu Gundling*, si contemporanulu acestuia *Efrainu Gerhard* au despartitu dreptulu de morale, considerandu dreptulu cá o invetiatura despre detoriele coaptive, éra moral'a cá o invetiatura despre detorii in genere, si mai alesu despre cele *necoaptive*, remanendu inse predominanta cugetarea cumuca dreptulu e numai o parte seau unu despartimentu alu moralei.

De impreuna cu dreptulu naturale se desvoltá si *filosofia dreptului positivu* a uneori cá amica, inse mai de multe ori cá inemica a aceluia.

Érá cu nepotentia cá Juristii si Politicii se nu veda necesitatea unor criterii naturali in cercetarile lor, cari le faceau asupr'a legiloru positive, prein urmare érá cu nepotentia cá se nu sentia necesitatea *dereptului naturale*, dar fiinduca acest'a nu érá destulu de determinatu, ci érá mai multu numai o mestecatura de pareri si tendentii *eterogene*, adéca raţiunali si empirice, morali, juridice si politice, a césta confusiune a datu ocaziune multorur juristi mai alesu practici cá se lapede de totu dreptulu naturale si se puia in loculul lui o asia numita *filosofia a dreptului positivu*, care se opune dreptului naturale si astadi, si inea cu o arogantia mai mare de catu ori candu, in locu se lu recunosca de fundamentu alu, seu si alu totu dreptului positivu.

Cu *practicii politici* s'au insocitu in contra dreptului

naturale *juristii positivi* in întielesu strimtu, cari fiindu serbi ai legelatiuniloru sale particulare, dupa judecat'a lui *Bacone*, vorbescu că dein legaturi (*tanquam ex vinculis sermocinantur*); apoi *teologii*, cari in cultur'a cea libera a ratiunii vedu unu pericolu pentru credinti'a loru cea separata confesiunale. Inse inemiculu celu mai periculosu alu dreptului naturale a fostu totudeun'a *poterea*, pentrucă invetiati cei ce au scrisu si scriu in soldulu acesteia, aru merită numai despretiu seau condolentia.

Era ur'a poterii s'a redicatu anume in contra dreptului *publicu*, si diferenti'a între aceste doue potentie inca nu e impacata. Fiacare voesce se traga la sene dominiatiunea. Ratiunea o atribuesce numai dreptului, si *Politica* insasi invetia, că numai acea potere e nobile si firma, care serbesce dreptului. Inse egoismulu si pasiunea cea rea inneta vocea ratiunii. Poterea sentienduse stremtorata de dreptu se adopera a se liberă de ori ce marginire preintr'insulu, prein armare nu voesce se recunosca altu dreptu afora de celu *ce ese dela dens'a*.

Cu tote aceste dreptulu naturale a facutu progrese insemnate; si daca lu consideramu că scientia, literatur'a cea mai copiosa in sfer'a acestei scientie o aflamu la Germani si pana la revolutiunea francesca, cari mai alesu in dreptulu privatu au facutu progrese insemnate;

Intre invetiatorii dreptului in Germani'a pana la revolutiunea francesca putemu numeră pe amendoi *Coccejii*, pe *Nettelblatt* si altii; acesti'a s'au adoperatu a si acomoda invetiatur'a pre catu se potea la usulu dreptului *positivu* seau *romanu*, seau a o scote nemediata dein dreptulu ratiunale.

Altii dein contra si au basatu dreptulu naturale pe

un *principiu supremu* filosoficu, inse *principiulu celu ade-
verutu* nu l'au aflatu, si asia nece propusetiunile loru cele
particularie nu au potutu fi armonice.

Intre acesti'a potemu numerá pe *Claproth, Schmaus, Hom-
mel* si altii; acesti'a si au intemeiata dreptulu naturale nu-
mai pe *ratiuni subieptive*, anume pe instinte curatu animal
seu si sensitive ratiunali, si asia 'si au alesu *fericitatea* de
basa a dreptului naturale.

Altii l'au intemeiatu pe *ratiuni obieptive*, inse *materiali*;
intre acesti'a potemu numerá pe *Köhler, Achenwall, Heinec-
ciu, Martini* si altii; acesti'a punu de principiu alu derep-
tului naturale, *vointi'a lui Dumnezeu*, ceea ce se pote cu-
nosce dein natura; apoi pe *Wolf, Daries, Glasfey, Baum-
garten, Jacob*, cari 'si ieu *derepta principiu ide'a perfectiun-
ni* seu a *ordinii cosmice* celei mai bune. Se afla inse si
in aceste carti multe invetiaturi bune.

Aci mai potemu aduce pe *Feder, Mendelssohn, Garve,
Eberhard, Schlettwein* si altii; acesti'a au cunoscutu mai
bene de catu precedentii drepturile cele eterne a le omului,
si le au aপরatu cu multa caldura.

Afora de acesti'a mai sunt multi scriitori, cari au tra-
ptatu cate o parte a dreptului naturale, si i au respanditu
adeverurile in publicu; Germania au avutu chiaru si domni-
tori cari au publicatu de pe tronu adeverurile dreptului na-
turale.

La *celelalte natiumi* dreptulu naturale si anume celu
privatu a avutu mai pacini cultivatori. Inse cu atatu mai
multu au avutu *politic'a* si dreptulu *publicu*, care le au
traptatu impreuna, inse prein acésta traptare amestecata de-
reptulu publicu nu s'au luminatu ci s'au intunecatu; inca si

fanatismulu. L'au intunecat u nu pucinu, fienducã cele mai multe invetiaturi liberali, si lupte pentru libertate s'au nascutu dein disensiuni *bisericesci*, cari au desteptatu patimele, si prein aceste au intunecat u mента si eunoscenti'a dreptului.

Cu tote aceste Istori'a nu pote tacé numele cele ilustrate ale Angliloru: *Algernon Sydney* si *Loke*, mai tandiu *Adam Smith*, alu Americanului *Toma Paine*. Alu Francului *Montesquieu* (1648), apoi ale *Enciclopedistiloru* si *economistiloru*, inainte de tote alu genialului *Rousseau*. Alu Italianiloru *Beccaria* si *Filangieri*. Acesti'a nu au facutu sistematate de dreptu naturale, inse l'au respanditu si l'au aperatu in operele lorú, alu caror'a pretiu nu va scadá nece o datã pana ce voru avé omenii vreunu sentimentu pentru drepturile omenesci cari se apera in acele.

Dela *revolutiunea francesca* dreptulu publicu se cultivateza pretotuinde cu deligentia, pe lunga tota reaptiunea care s'a redicatu in contra principialoru liberali cu tote armele terorismului si ale insielatiunii. Anume Anglii in cultura scientifica a dreptului publicu au datu inderetu, precumu se cunosce daca compara cineva cartea lui *Burke* in contra *revolutiunii francesci* cu cartea lui *Alg. Sydney despre gubernamentu*, éra Francii au inaintatu precumu areta comentariulu lui *Destutt de Tracy* asupr'a *Spiritului legiloru* lui *Montesquieu*. In Germani'a s'a inceputu unu *periodu* nou dela *Kant*, atatu in filosofia in generariu, catu si in scienti'a dreptului in specia.

§ 57. Sistem'a rationale.

Spre a ne poté orientá mai bene in sfer'a jureprudenției naturali premitemu cele mai memorabili sistematate de

dereptu: anume sistem'a ratiunale, sistem'a naturale, sistem'a religioasă, sistem'a utilitaria, sistem'a istorică, sistem'a ordinii seau a reporturilor.

Capulu sistem'ei ratiunali e *Im. Kant* (1724—1804) deia *Koenigsberg*.

Dereptulu dupa *Kant* e sum'a condițiilor suptă cari libertatea cea esternală a fiacaruia pote esiste împreună cu libertatea tuturor.

Principiulu supremu alu științei dereptului e: „lucru-za asia esternalmente, încatu libertatea ta se se pota uni cu libertatea fiacaruia după o lege universală.”

Acestu principiu, dice *Kant* e *formale*, pentru că el se cunoște prein ratiunea șingura abstragându dela tote casurile cele concrete ale esperienței. După acestu principiu reguleza *Kant*, atatu reporturile dereptului privat, catu si ale dereptului publicu.

In sistem'a lui *Kant Rolteck* afla erorile urmatorie:

1) De ce trapeza *Kant* in știința dereptului și despre *detorii morale*, că-ci aceste au locu numai in morale, era știința dereptului de se cuprenda numai derepturi, fiindu dereptulu numai o permissiune.

2) Formul'a cu care si esprime *Kant* principiulu supremu, inca nu respunde, că-ci dacă se esprime in forma de *imperatiu* seau *preceptu positivu*, cumu o esprime *Kant*, atunci e mai acomodata pentru morale decatu pentru dereptu, pentru că si moral'a inca cere oserbanti'a acestui preceptu cu tote ca mai adauge si bunatatea animei.

3) *Kant* iea in clasificatiunea detoriilor juridice si preceptulu lui *Ulpianu*: „honeste viveré”, cu tote că acest'a e numai unu preceptu morale, si calcarea lui nu sta totu-deuna in contradictiune cu libertatea tuturor.

Welcker imputa lui Kant următoarele erori:

1) De ce au introdus formalismul în jureprudenția, și de ce pune experiența la o parte când pun lege de dreptate.

2) De ce au despartit de totu dreptul de morale, dicându că de și nu se întemeia dreptul pe morale *ne-mediata*, cu toate aceste se întemeia celu pucinu *mediata*.

3) De ce au pus esența dreptului în coapțiune că și cum coapțiunea ar' fi singurul motiv de a indemnă pre omeni la împlinirea legilor dreptului, singurul semnu dein care amu poté cunosce cari sunt detoria juridice și cari sunt numai obligatiuni morali, singurul mediu de a aduce pre omeni la împlinirea legilor dreptului.

Noi mai avem și alte motive, dize *Welcker*, cu care putem indemnă pre omeni a'și face detoriale juridice, atari sunt: recompensiunea estera, onora estera și altele. Apoi dacă ar' fi coapțiunea singura, not'a cea esențială a detorialelor juridice, atunci amu de se dicamu, cumăcă aceia nu au nece o detoria juridica pe cari nu 'i pote constringe nimeni că se 'și face detoriale, precumu sunt pentru esemplu, regatii suverani și alții.

Nece aceea nu e adevăratu, cumăcă coapțiunea ar' fi de ajunsu spre încătuarea ordinii juridice. Dein acesta teoria a urmatu, că omenii nu au pus nece unu momentu pe fundamentele ordinii juridice celei adevărate, pe sentimentele morali și pe onore, au tratat pe alti omeni că pe o turma de bestie după masina tiranilor: „oderint dum metuant,” adoca: nu multu, ne pessa dacă omenii sunt petruși de reverența pentru sântitatea ordinii juridice, dacă au voința curată și dreptă, numai se se terna de noi; în urm'a a-

cestei teorie au începutu a despréia juramentele, dicundu ca prein coaptiune, cu puterea se pote formá si conserbá ordine juridica si între diavoli.

§ 58, Continuatiune.

Fichte a descoperitu erori in teori'a lui *Kant* inca înainte de *Rothek* si *Welcker*, si anume cumucá in scienti'a dreptului nu au locu detoriile ci numai drepturile; aflu a si aceea, cá dupa teori'a lui *Kant* lipsescu mediale de a aduce pre regenti la implinirea detorieloru loru celoru mai momentose: *Fichte* a creatu efori, cari se aiba preveghiare a sup'r'a regiloru, se i costringa cá se faca dereptate, si se i certe; dara a uitatu, cá daca pune pre efori mai mari preste regi, apoi preste efori cine va fi mai mare, cine i va preveghia si cine i va conteni cá se nu se faca cei mai mari despoti, cumu s'au facutu de multe ori eforii dein Spart'a.

De scol'a ratiunalistica se tiene si *Krause*, *Ahrens*, *Rædler* s. a. *Krause* dice, cá „drechtulu e sum'a conditiuniloru necesarie spre implinirea destinatiunii omenesci, in catu aceste conditiuni dependu dela vointi'a omeniloru“, cu alte cuvinte: „drechtulu e facultatea facaruiia de a prende de la altulu tote cele necesaria. Acésta doptrina respandita între filosofii Germani, propriamente nu e a loru, cá ei au luat'o dela *Rousseau*, si numai a desvoltat'o mai departe; *Rousseau* dice „que tout homme a droit, par la nature, à tout ce qui lui est nécessaire.“ (Contrat sociale, liv. 1. chap. VIII).

Acésta doptrina e falsa: indigentiile nu sunt mesur'a dreptului, omulu nu are dreptu narturale la totu ce i e necesariu. Daca s'ar' mesurá dreptulu dupa indigentiile si necesitatile omeniloru, atunci cei lenesi si predatori aru

pretende cu dreptu dela cei laboriosi si crutiatori că se le dee tote cele necesaria; clasile celoru deprensi la lupsu aru pretende cu asemine dreptu dela clasile cele mai simple că aceste se le multiamesca tote indigentiele, se le faca si se le dee tote cele necesaria; ministrii de finantie aru poté suf impostele dupa indigentiele, sentite numai de d'insii, precumu si vice versa clasile cele mai simple ale tieraniloru aru poté pretende totu cu asemine dreptu dela proprietarii cei mari că se le rumpa atat'a proprietate de pamentu dein proprietatea loru de cata ar' avé lipsa, dela statu aru poté pretende că se le dee educatiunea a carei lipsa o aru senti ei, seau se le dee de lucru si tote a caroru necesitate o aru senti ei. In ultra atunci natiunile cele tari si mari aru poté dá legi natiuniloru celoru mici si nepotentiose, numai dupa arbitriulu loru, le aru poté luá drepturile, le aru poté ocupá teritoriale indata ee aru crede că le sunt necesaria spre a si impleni vre o destinatiune, care ar' poté fi numai imaginata.

Dein acésta doptrina s'au nascutu in timpurile mai noua si dreptulu la lucru, impostele progresive, dreptulu la educatiune, si alte asemini drepturi, sustienute si predicate de socialisti si comunisti, inse daca se măsura drepturile dupa indigentie, fia aceste materiali seau morali, adeverate seau false, atunci e proclamatu in principiu dreptulu celui mai tare si comunismulu, pentrucă atunci dreptulu pu poté fi vice versa criteriulu si regn'a indigentieloru omenesci, ci multiaminea acestor'a se va regulá numai dupa arbitriu pre-in *potere*.

Nota. Dupa ideele lui Kant au urmatu mai multu seau mai pueina si in dreptulu naturale: *Reinhold, Fichte, Kiesewetter*.

Beck, Rotteck, Krug, Pölitz si altii. *Schelling* si *Hegel* inca au fostu Kantiani la inceputu, inse mai tardiu s'au abatutu-pe altu drumu.

§ 59. Sistem'a naturale.

O suma de filosofi si juristi germani, pentru esemplu: *Nibler, Fries, Wagner, de Wangenheim, Troxler* si altii, voescu a formá statulu si a deduce tote drepturile omeniloru dein ide'a despre *organismulu universului, a organismulu universitatii*, seau alu *pamentului* cá alu unui totu, inse in modu diversu.

Cà-ci adeca unii asemina clasile unei natiuni cu sistemele corpului omenescu si dicu, cá precumu sunt supr'ordinate si subordonate in corpulu omenescu diversele sistemele ale acestuia, asia deu se se ordoneze si clasile natiunali. In corpulu omenescu la locul antaiu stá *sensibilitatea* seau *sistem'a nerviloru*, in corpulu natiunale va avé se sté *nobletia*; in corpulu omenescu stá in alu doile locu *iritabilitatea* seau *sistem'a musculare*, in corpulu natiunale va stá *clasea cetatianiloru*; in corpulu omenescu stá in alu treile locu *sistem'a vasculare*, in corpulu natiunale va stá *clasea tieraniloru*. Antaiu nobilii, in midilocu cetatianii, in urma tieranii. Era sufletulu acestui corpu si principiulu vietiei lui e regele!

Altii asemina pe acele trei clasi cu partile cele principali ale corpului omenescu: cu *capulu*, cu *peptulu*, si cu *pantecele*, si deducu si de aci érași *de jure* pusetiunea cea mai de deosu a tieranului si cea inalta a nobletiei!!

Altii érași le asemina cu *facultatile* sufletului, asia in catu tieranii reprezenta *sensualitatea*, cetatianii *mentea* seau *prudentia*, nobilii *fantasia* cea *frumosa*, si regele *ratiunea*, fiacare cu drepturi conformi gradului seu *de jure*.

Alții érași cunoscú numai *umanitatea* de subieptu alu derepturiloru; natiunile se considera aci numai cá parti organice a le totului umanitatii, si individuii numai cá parti organice ale totului natiunale, tota *personalitatea individuale*, dela care de se proceda ori care sistema de dereptu, se perde in *personalitatea cea infinita* a umanitatii!

Ce se dicemu de acésta sistema? Nu se pote negá cumucá e ore care aseminare, între organismulu propriu de o parte, si de alta parte între statu seu ori care corporatiune ordinata precumu si între tota umanitatea: inse organismulu celu d'antaiu e *fisicu*, éra alu doile *spirituale* seu *ideale*, si asia aseminarea acestoru organismi de întielesu cumu se dice numai „cum *grano salis*,“ adeca daca are cineva catu de pucina fantasia, apoi pote se asemine, nu chiaru pe *clasea nobililoru*, dara pe a celoru *mai culti*, cu sistem'a nerviloru, si mas'a celoru legati de pamentu pote se asemine cu sistem'a vasculare, pote se le asemine si cu *capulu*, cu *peptulu* si cu *pantecele* s. a., cumu asemina Indianii pe Braminii, Kschetree si Vaischii loru, inse ce ese la urma dein atare aseminare? Sunt acele acumu in adeveru capu, peptu si pantece? S'au determinatu prein aceea derepturile si detoriele loru, cari le au in reportu unii cu alții.

Între omenii dein ori care statu sunt reporturi parte naturali, parte juridice positive, aceste nu se potu cugetá între membrele seu sistemele corpului. Capulu stá desu-pr'a si pantecele dedesuptu dupa *destinatiunea sa cea fisica*, éra nu in poterea orekarui *dereptu*: de aceea e lucru absurdu a sustiené, cumucá si in statu inca de se fia reportulu care e între partile seu sistemele corpului.

Daca ar' subsiste acésta teoria aventurosa, atunci ar'

fi pace, de toté drepturile, atunci nu ar' fi nece unu lucru atatu de absurdu, atatu de tiranosu, atatu de inemicu umanitatii, si atatu de omoritoriu de libertate in catu se nu se pota deduce dein o asemenea teoria, si se nu se pota acoperi cu frasi frumoase, luate dein aceeași; apoi atunci nu s'ar' mai poté aperi nimene in contra unei poteri mai mari.

§ 60. Sistem'a religioasa.

Vom descrie aci sistem'a religioasa cumu a desvoltat'o in tempulu mai nou. Tr. Jul. *Stahl*. Acesta *Stahl*, combate sistem'a ratiualistica, si se adopera a intemeia dreptulu pe *eredenti'a religioasa* in modulu armatoriu: „dreptulu e o institutiune curatu divina, care consiste dein certe *relatiuni* morali, nascute istorice dupa voint'a lui Dumnezeu si duratorie; caror'a spiritulu omenescu, condusu de Dumnezeu seau de o potere superioare indata la inceputulu seu, *precumu* constrinsu de unu sentimentu de necesitate, le au datu o certa norma, care e *dreptulu* insusi. Era acele *relatiuni* consistu mai alesu dein trei *articulatiuni* unite intre sine intru unu totu nedespartitu: adeca in 1) *libertate* si *avere*, 2) in *familia*, 3) in *statu*, si in *besereca*; aceste sunt imaginile 1) libertatii divine si ale poterii sale preste materia, 2) ale amarei lui Dumnezeu celei creative, 3) ale spiritulu, care domnesce preste tote creaturele, si preste cele *facute* dupa imaginea sa ca preste unu imperiu alu seu. Acestu imperiu temporale, seau umanitatea dominata de Dumnezeu, adeca *istori'a*, are opu de unu *corpu* ca instrumentulu *dominatiunii* si alu *conducerii*, era a forma acestu *corpu*, aceste membre si organe pentru dominare si pentru a fi dominati, e esenti'a si destinatiunea acelu *relatiuni*, a ca-

roru *articulațiune* apoi, care le unesce între sene, și care unesce omenii în aceleși în o funțiune comună, în conser-
 batiune reciprocă, în generariu în unu totu frumosu și co-
 legatu, e *dereptulu*. Asia dăra, *dereptulu nu se poate desparti*
de relațiunile, cari le ordina; că-ți *dereptulu* e numai pen-
 tru aceea, că se le adnea pe aceste la o consistenția dero-
 pta, precumu cere esenția fiacareia. Intre aceste relațiuni
 încă nu pote se aiba locu nece o despartire, alt'mentea nu
 s'aru poté cunoscce cumpu se cade. Dumnedieu le a formatu
 și le a instituitu numai că totu, și nimai că totu au în-
 semnatate. Acestu mare institutu întregu, tote raporturile
 juridice în a loru legatura imprumutata, precumu acele se
 ordina și se conserba prein poterea morale cea internă a
dereptului, suat corpulu celu unicu și nedeslegatu pentru
 imperația lui Dumnedieu pre pământu. De aceea însemua-
 tatea *dereptului* se țiene numai de totulu umanisatu, și nu
 mai de aci se pota deduce apoi *derepturile* individuiloru.
 Era *legea dereptului*, care nece dacumu nu creaza nece nu
 stabilește *dereptulu*, ci numai în țiea că unu ce già datu și
 preesistente, consiste numai în preceptulu morale de a o-
 serbă acestu *dereptu*, adeca de a ascultă de instituțiunile
 cari sunt già în vigore. Aceste instituțiuni seau relațiuni ju-
 ridice ordinate implinescu în respectulu omului o destina-
 tiune dupla, deia care se nasce diferenția *dereptului privatu*
 și a celui *publicu*. Adeca destinațiunea unuia e, că omulu
 se fia asemine lui Dumnedieu, a celeilalte, că imperația și
 glori'a lui Dumnediu se subsiata presté omu neincetata. A-
 cumu fiacare relațiune, în care stă omulu că o *image* a
 lui Dumnedieu, se țiene de *dereptulu privatu*; era aceea în
 care stă că *creatura* a lui Dumnedieu că se'i serbesca, se

tiene de *dereptulu publicu*. Acumu fiinducã esenti'a dereptului e, cá se *subsista* realmente în corporificatiune esterna cá unulu ce s'a nascutu de sene de odata cu statele pe cari le ordina, si cá unulu ce prein a sa potere interna, prein credentia publica si oserbatiune tacita s'a pusu in lucrare; de aceea nu pote se fia vre unu altu dereptu decatu numai unu dereptu *positivu*, adeca acel'a care *subsiste* in faptu, care e *pusu* de spiritulu acelu superiore ce 'lu porta pe omu, adeca de Dumnedieu. Dereptulu, si dereptulu *positivu* sunt concepte identice, si cu tote cá *complexului* celui determinatu alu atarui dereptu se pote opune dupa impregiurari altulu mai dereptu, mai ratiunabile, mai acomodatu: inse acestu dein urma nu e norma de dereptu pana candu nu se stabileste pozitivamente, ci numai o idea simpla, care pote dora se invite seau se provoce pe potestatea legelativa seau pe universitatea natiunale cá se o puia in lucrare. Era principiulu, de la care are se proceda face ameliorare, in genere face lucrare in sfer'a dereptului si a statului, e *credenti'a crestinesca*; numai o *jureprudentia* si o *politica crestinesca* pote fi adeverata si contentatoria. Era asia e numai aceea, care recunoste credenti'a crestinesca cá o proba si autoritate suprema preste sene, si inca in intiolesulu in care au invetiato anunciatorii ei, si precumu o intielege si o confesa beseric'a crestina dein seculi.... Namai o *jureprudentia* si o *politica de acestu confesiune* pote multiam postulatale scientiei.

Supra acestei sisteme facemu urmatoriele oserbatiuni.

1) Dein declaratiunile lui Stahl „*dereptulu e articulatiunea relatiuniloru juridice*,” seau precumu se dice in altu locu „*a relatiuniloru morali celoru duratorie*” seau numai

„a *relatiunilor vietii*, si aceste sunt *corpulu* imparatiei lui Dumnedieu celei temporali seau alu istoriei, si inca unu *corpu*, care nu e fisicu, ci morale, inse cu tote aceste *reale*, si *corpu* in sensulu celu mai propriu, *nu numai simbolice*.” dein aceste declaratiuni nu pote se cunosca nemene, care e *complexulu* dreptului, si cumu se destingemu dreptulu celu adevratu de nedreptulu, care se pune in lucrare suptu nume de dreptu.

2) Dupa invetiatur'a lui *Stahl* nece nu avemu opu de cunoscenti'a dreptului ratiunale, pentrucà dupa acèsta invetiatura dreptulu e numai o ordine a *relatiunilor omenesci* care *subsiste in faptu* si se mantiene in putere prein credentia seau autoritate, fora de diferentia *cumu s'a nascutu*, si *ce complexu* are. Prein urmare dupa acèsta invetiatura e dreptu, totu ce s'a *introdusu* undeva, si ce se mantiene cã dreptu, pentru esemplu, *antropofagi'a* nu ar' fi mai pucina dreapta de catu ordinea sociale cea mai umana, era unde nu ar' fi introduse institute juridice positive, precumu e intre genti, acolo nu ar' fi *nece unu dreptu*.

3) Fundamentulu si complexulu *dreptului* dè se fia *universale*, in catu se lu recunosca neaperatu *toti* omenii cei cu mente, deci dafa *credenti'a crestinesca cea positiva* nu suplinesce nece odata pe dreptulu celu *ratiunale*. Dupa invetiatur'a lui *Stahl*, etnicii nu aru avè drepturi, inca nece eterodosii; si diferentiele, cari s'aru nasce intre confesiuni diverse, nu s'aru poté impaca nece odata.

4) *Stahl* dice cã nu e nece unu *dreptu coactivu naturale*, si drepturile numai asia se facu coactive daca le ia in sepe organismulu juridicu celu ce *subsiste*, si cu tote aceste sustiene cumucà o gente are dreptu belicu in contra

altei genti, cu toate că între aceste nu e nece unu *organismu juridicu* pozitiv, si dreptulu belului nu se pote deduce de aliuria decatu dein principiulu dreptului *naturale* seau *curatu ratiunale*.

Nota. Sistem'a religiosa totudeun'a a avutu aperiatori, *Platone* e autoriulu ei. In timpurile mai noua au aperiato *de Bonald*, *Adam Maller*, *de Haller* si alții; argumentele loru sunt cam a-cesste: a) Dumnedieu e fontan'a originaria a toturoru lucrurilor, usadara si a dreptului; b) omenii nu au capacitate spre a poté euinose dreptulu; c) *pana candu sunt in statulu naturéi* nu e nece o autoritate care se i conduca afora de autoritatea divina; d) nu potemu se esaminamu natur'a omului dein care are se se nasca dreptulu, daca nu esaminamu mai antaiu, cumu a fostu aceea constituita de Dumnedieu, si pentru ce au fostu constituita asia, si altele. Răspunsulu la aceste 'lu vomu dá cu vorb'a

§ 61. Sistem'a utilitaria.

Unii publicisti intemelia dreptulu pre folosu seau interesu. Intre acestia numeramu pre *Hobbes*, *Elvetiu* si *Bentham*.

Hobbes invetia, că omulu are dreptu dela natura la tote, si regul'a fapteloru sale e numai utilitatea singura. In statulu libertatii principiulu utilitatii are valóre in tota rigorea sa, pentrucă atunci nu e nemica folositoriu de catu ce folosese nemediatu, nu e nemica obligatoriu, nece macaru credintia jurata; si *Hobbes* aduce acésta ratiune, că individulu nu pote fi obligatu la nemica, in numele interesulu seu, intru unu statu in care nemica nu e ascuratu. Adeveratu că in statulu sociale folosulu se apretia in moduri diverse, pentrucă acestu statu modifica carapteralu dreptului prein garantiile cari le dá toturoru; in acestu statu paptele se prefacu in legamente obligatoria, proprietatea se stabi-

leser, si omul recunoscă legile morale, pre cari e datoriu a respecta. Inse dupa *Hobbes* caus'a obligatiunilor cetatiansului si atunci inca e numai interesulu propriu si scopulu lor, conserbatiunea victiei sale si dezvoltarea organelor sale.

Fiendu fericitatea scopulu omului si egoismulu principulu totoror faptelor lui, dupa parerea lui *Hobbes*, toti omenii in statulu naturei deu se se arunce asupr'a acelorasi obiecte pentru ca se si multiamesca acelesi apetitiuni, si fiendura o multiamire completa a totoror apetitiunilor nu e cu potentia pre cale paciuita, belulu e statulu naturei. Ma belulu e unu statu reu, si pacea e mai buna; spre a o obtiene, omenii voru face transaptiune asupr'a drepturilor lor, ei voru constitui societati cu gubernia in frunte, renuntiaudu fiacare libertatii sale celei naturali. Guberniulu celu mai bunu pentru scopulu institutiunii sale va fi celu mai tare, celu mai tare e regimea absoluta; ma ver care va fi constitutiunea potestatii publice, supusii nu voru ave drepturi, ei voru ave numai detorii, cari se voru concentra tote in detoria de a asculta.

Tote aceste consecentia le lui *Hobbes* sunt rigurose, neevitabili; insa ele atatu sunt de rigurose, catu au ucisu doptrin'a interesului propriu inca pana candu era in vietia autorele ei.

Elvetiu cunoscendu scaderile acestei doptrine, dice, ca dreptu e totu ce folosesce majoritatii omenilor, orecarei societati, si *Bentham*, spre a incungiura erorile amenduror acestor doptrine dice, ca dreptulu nu e ceea ce e conformu cu utilitatea individuale seau numai a mai multor'a, ma ce e conformu cu utilitatea generale.

Amendoue aceste pareri sunt numai o modificatiune a

doctrinei Hobesiane, cu totu că nu adaugă nemica spre a o justifica, că-ți utilitatea generală nu e altă decât utilitatea majorității și utilitatea majorității e utilitatea individuală numai suptu alta formă, și la urma totu egoismulu e principiulu tuturoror faptelor omenesci, puterea și dreptulu voru fi identice, celu mai tare va țide pre celu mai debile chiaru dupa principiulu utilității.

Aceste necuviinție oserbandule *Bentham* adaugă că dreptulu e ce aduce unu folosu bene întielesu, care dacă se aplica precumu se cuvine, atunci elu pote determină faptele omeniloru în cele mai multe relațiuni a le vieții asia, catu se respundia atatu scopuriloru particulariu cari le au individui, catu și scopuriloru societății întregi.

La aceste respundemți, că e mai usioru a cunosce ce e dreptu decâtu ce e folositoriu precumu a disu și *Cicerone* (epist. ad fam. v. 19): „quid reetum sit apparet, quid expediat obscurum est.” De unde și cumu putem cunosce noi acela folosu bene întielesu, pentru că se ne putem determină spre lucrare? Ce ne garanteza că omenii voru aplica folosulu cumu se cuvine, mai alesu candu vinu în colistune pasiunile și interesele personali cu interesele altor a? Apoi folositorulu nu e totadeun a dreptu și dreptulu nu e totadeun a folositoriu, și nece o scientia nu pote invetia pre omu, că se cunosca totadeun a care e folosulu lui celu bene întielesu, de multe ori chiaru acela nu voru se întielega folosulu celu adevratu, dela cari se astepta același și cari l-ar pote efectua, asia e și cu folosulu celu bene întielesu alu coronei, că-ți ordinarmente numai acela lu întielega bene cari nu porta corona; deci dara utilitatea nu pote fi principiulu dreptului.

§. 62. Sistem'a istorica.

Aperatorul acestei sisteme susținea că nu e nece unu dreptu *ratiunale* afora de celu istoricu și pozitivu. Acésta invetiatura nu e noua, că si greclu *Carneade* susținea că nu e nece unu dreptu naturale.

In timpurile mai noua apera acésta sistema *Hegel, Gutavv Hugo, Savigny* s. a., inse cu diverse arguments.

Hegel dice, că *totu ce existe, e ratiunabile*, și *totu ce e ratiunabile e reale*: dacă ar' fi adevérata acésta propusetiune famosa, atunci in adevéru nu ar' fi nece unu dreptu naturale, universale și eternu, ci numai unu dreptu istoricu particularu și temporariu; și ori ce invetiatura in contr'a acéstiua, ori ce gravamini, ori ce postulatū seau încercare de reforme ar' fi *utopia* și *crime*. Inse dacă osorbamu mai de aproape acésta sententia clasica, atunci potemu argumentu de intru ins'a: că de intru unu principiu asi: totu ce *subsiste*, și numai *paria intati* e ratiunabile, *prima candu* *subsiste*, și dacă *suced* cuiva se *introduca* altu ceva, acésta e *argumentu* cumucă acéstu *altu ceva e mai buna* decâtu celu ce *subsiste* mai nainbe, adecă cumucă acésta acumu e *ratiunabile*; pentru esempiu acumu in Prusia *subsiste* absolutismulu. lăminatu și acésta e ratiunabile, dar' dacă ar' *suced* cuiva se *introduca* republic'a in locul acéstu absolutismu ratiunabile, atunci republic'a ar' fi ratiunabile și absolutismulu acésta ar' fi neratiunabile. De aci se cunosce cumucă acésta sistema, precumu și sistem'a ordinii a lui *Haller*, care intru acésta se unescé prea bene cu a lui *Hegel*, cuprende in sene *contradictiune*, și nece o invetiatura nu e atatu de periculoasa *legitimitatii* și dreptului istoricu precumu sunt acéste amendoue, cu tote că amendoue si au pusu de scopu anu-

me apărarea și consolidarea legitimității și a dreptului istoric, și apoi de altă parte provoca la revoluția și la restituiră cea mai turbată a totu ce subsiste.

Dr. *Gustav Hugo* (în cartea dreptului naturală că a unei filosofii a dreptului pozitiv) dice, că afară de codice și de costumantia numai e nece unu dreptu; elu voescel a le întemelia totu pe autoritate, și mai alesu pe autoritatea dreptului român, și așa ne rapese ori ce criterii generale și comune, că adeca se nu avemu că ce se decidemu, dacă codicele și costumantiele sunt dreptu seu nedreptu, oportune seu neoportune, necesarie seu arbitrare.

Alți patroni ai acestei sisteme argumenta așa: în timpurile antice *poporala* nu a avutu nece unu dreptu propriu; pentru că acele cari se aduca că drepturi, cari le ar fi avutu poporul, sunt numai *usurpatiani* seu *concesiani*, cari le au facutu poporului domitorii dea timpu; în timpu, și de aceea le potu lua érași dela d'insulu, fiindcă dependu numai dela bunavointia și dela grătia lor.

Dupa această parere numai acele institutii politice potu se avea valoare de dreptu, cari stau de sute de ani, éra în nouitirele nu mérita valoare de institutii dreptu, sunt de totu periculoase, și de aceea deu abrogate numai decatu, chiaru și la întemplare, cându acele și aru fi castigatu valoare de dreptu dupa toate formalitatile.

§. 63. Sistem'a ordinei.

Sistem'a ordinei e: 1) *sistem'a ordinei sociali* a lui *Hugo Grotiu*, 2) *sistem'a ordinei celei interesanti a lui Rómagnosi*, 3) *sistem'a ordinei naturali* a lui *Haller*.
 (1) *Hugo Grotiu* învetia, că *dreptulu e dictatum rectae*

rationis indicans actui volitum, ex ejus convenientia cum ipsa natura rationali, inesse moralem turpitudinem aut necessitatem moralem (de jure belli et pacis (L. 1. c. 1) § 10). Mai fienducă natura însăși chiama pre omeni că se victimescă în societate, de aceea dreptul în societate nu e numai *convenientia cum ipsa natura rationali*, ci *convenientia cum ipsa natura sociali* (de jure belli et p. (L. 1. c. 1) § 12).

Conceptul lui Hugo despre dreptul istoric, pentru că:

- a) definiția d'antai și definiția moralității nază dreptului;

- b) Prein a două definiție se ridică dreptul individual și se supune la toate schimbările ce se potu face de în necesitate societății întiere și bene sau reu.

- c) Dreptul și ordinea sociale a lui Hugo-Grotiu nu pote subsiste fora de istoria, elu are neapărata nevoie a cită fapte istorice spre a demonstra, cupucă cutare desputere nu e stricatoria societății. Amu aretata mai de multe ori că dacă ar fi dreptă totu ce s'a făcutu, atunci s'au pote legitima toate abuzurile, precum și faze publicității amficiai dreptului istoric.

- 2) *Romagnosi* înveția: *probitate* nasce *fiducia*, *credenti'a* rea nasce *difidentia*; acestă de unu a devebu necontrastatu. Reporturile și legile fundate pre acestu a deveru face o *ordine* ce se numesce *morale*, pentru că ele se tienn de *mandubz morale*; se numesce *interesanta*, pentru că înteteseza benele omenilor și alu natiunilor; se numesce *ratiunale*, pentru că se referesce spre lucrările cele voluntarie la le o mulai că fientia libera și ratiunale.

- 3) *Haller* a datu la lumina o carte numita *restaurationem scientiei politice* (1816), alu cărei scopu e de a ne

mici ide'a si de a sterge din memoria omeniloru pana si numele *populului social*. Elu nu vede altu ceva in tote lucrurile nostre, decatu numai o necesitate naturale si o tendentia generale de a recure la cei ce ne potu face bene, o spontaneitate de a ne supune celui ce scie mai multu, decatu noi, scurtu de a ne supune celui *mai tare*. Acésta ordine stă in natura, dice elu. Deci dara natur'a prein o consententia de media impartite intre omeni fora de acadetate, si prein alu loru folosu imprumutatu, pre unii i face dependenti, pre altii independenti, pre unii serbi, pre altii liberi.

Nece unulu din acesti superiori nu s'a luat poterea dela subordinatii sei, precumu nece esenti'a sa, ci amendou le a luat dela bunatatea naturei, dein grati'a lui Dumnezeu, ele s'au nascutu de odata cu ei.

Asia dara celu ce scie mai multu, celu ce pote mai multu, acela are dereptu a fi suveranu, si e domnu dela natura preste supasii sei, preste lucrurile si vointiele lor.

In specia *potestitatii principelui*, dice Haller, nu e intemeliata nece pe *popululu social*, nece pe vre o lege fundamentale care o aru fi facutu toti cetatianii impreuna cu principele, ci e intemeliata curatu pre fortuna, fiindcu s'a templatu de a ajunsu la potere, si acumu totu dereptulu lui e fundatu pe poterea care a sciutu seau a fostu fortunatu a bo trage la sene.

Apoi *nobletia*, precumu si *guberniulu* nu e produptu alu *naturii singure*, seau alu *ordinei divine celei naturali*; ea e unu rezultatu necesariu, ce urmeza de acolo, ca natur'a face pe unii mai fericitu. Inse nobletia nu e fundatu pe privilegia si altele, ci numai pe *recunoscetia*, pe *nume* si *fama*; apoi pe *autoritatea mai inalta*, basatu pe *potere* si pe *libertate mai*

more. Ea se fundata pe o preponderanță în toate lucrurile bune, și nu e altă ceva decât această preponderanță însăși, precum arăta și însuși conceptul *nobilis*, adică *noscibilis*, de unde vine nobilitatea, secundă acestui conceptu însemnează unu cel destinitu de alte lucruri mai ordinaria și de diosa; de aceea și dicomul plante, animal, metal, virtuti, ocupațiuni, fapte și alte „*nobili*,” spre a le distinge de alte asemenea lucruri de grade inferori.

După ce declama Haller în contra lui Fichte și a altor'a cari nu voru-se poia nobilitatea în atare preponderanță, ci susțienu, locuică nobilitatea proprie e o elase separata între cetățianii unui poporu, care are dela statu anumite privilegia civile sau politice, unite cu preceleștia unei nașceri speciali recunoscuta juridicament — apoi arăta ce ordine ar de se se introducea în state spre a se potē sustiené nobilitatea cea fundata pe preponderanță.

Celu mai bunu mijlocu, spre acestu scopu e, dice Haller, că potestatea suprema și cea legelativa se protega proprietatea cea mare și permanente, se introducea că în Angli'a libertate completa de testatu; se introducea dereptulu primogenituri, (prein urmare pre ceilalti se 'i scota dein derepturile parentesi prein lege); se se introducea substitutiunile, majoratele, fideicomisele (va se dica derepturile cele private a le creditoriloru și a le altor'a se nu se iee în consideratiune); se se lege de proprietate tote libertatile, și proprietatea se remania totu în aceeași familia și se nu se impartia; se se lege de proprietate jurediptionea de instanță prima, dereptulu venatului și alu parlamentului, unu tribunariu speciale, unele posturi se se faca ereditaria, se se lege totu de proprietate nesce tili și insemne speciali, cari

in ochii lumii sânt simboli de fapte stralucite; se să crează *ordini reali*, nu numai de stele și de cordoni.

Se se doteze *hieserec'a* era, se se deo voia amicilor ei că se se doteze într'un mod stralucit, și în *hieserec'a* se se introduce o *hierarchia* dându-se o libertate convenită (precumt ar fi pentru *cesur'a* totuoruzi prodipteloră mentii omenesci).

În acestu mod de în stare *destiniune reală* se va naște o nobletă *frumosa și stralucită*, care apoi se pote înaintă și mai departe, mai alesu dacă i se va dá locul autajii la curte și la alte ocasiuni serbatoresci, (se întielege că acestu loc autajii totudeun'a e unitu cu *inapoierea altor'a*).

Posturile cele înalte civili și militari, meritele cele mari și publice, cari le va castigă nobletă în modurile arătate, îi vor dá apoi acelu lustru, de care are nevolia spre a se poté sustiené, și apoi într'acés'a consisté *ordinea cea morală, ordinea prefinită dela *Dymocedien**.

PARTEA PRIMA

DEREPTULU PRIVATU NATURALE.

CAPULU I.

Dereptulu naturale absolutu.

§ 64. De personalitatea juridica.

Problem'a dereptului naturale absoluta e a regulá comerciulá *personeloru juridice* numai incatu sunt persoane juridice, fora de alta presupusetiune particularia, precumu e ocupatiunea, paptula, lesiunea derepturiloru. Asia dara inainte de tote vine intrebarea: ce e person'a seau personalitatea juridica?

Hugo (in filosofi'a dereptului positivu § 40) pune carapterulu juridicu alu genului si alu individuuului in animalitate; acésta doptrina noi o respingemu, fienducá degrada pe omeni la statulu bestiелoru, si dicemu cumucá personalitatea juridica consiste in *capacitatea de a fi subieptu de derepturi si de obligatiuni*.

Inse cari fientie au acésta capacitate? — Acésta capacitate seau proprietate o au *nemediatu* si *de necese omenii* cá fientie supuse *legii morali*, in catu sunt in comertiu esternu unii cu altii. Adeca fiacare omu se cunosce pre sene cá *scopu in sene*; cunosce, cá si ceialalti omeni sunt scopuri in sene, si astepta dela d'insii cá si ei inca 'lu voru recunosce, 'lu voru resseptá si 'lu voru traptá nu cá pre unu lucru ci cá pre unu scopu in sene: cá-ci a cunosce pre altulu de scopu in sene insemneza a se cunosce pre sene *obligatu moralmente* a lu resseptá si a lu traptá cá pre unu scopu in sene.

Era semnele, dein cari potu cunosce cumucã orecare fientia e omu, adeca fientia *sensitiva ratiunale* pre care sunt detoriu a o respektã, sunt urmele cele nedubitabili ale ratiunabilitatii cari le percepu intru ins'a: o *figura de corpu de omu, facia de omu* si o *lucrare omenesca*, asiain catu se o potu considerã cá pre o fientia *asemine mie*, atunci deu se *presupunu* cá, acea fientia e omu, fientia ratiunale. *Natur'a omenesca*, ceea ce o potu cunosce in fientiele cari me intimpina, e pentru mene titlulu personalitatii loru juridice.

Legea morale insasi comãnda cá se recunoscemu si se respektamu personalitatea juridica: inse acest'a 'si ar' poté castigã valoare, dice *Rotteck*, nu numai intre fientiele *sensitive ratiunati*, cari sunt supuse legii morali, si se cunoscũ obligate moralmente a respektã personalitatea juridica, ci si intre alte fientie numai *sensitive intielegutorie*, cari de si nu sunt supuse legii morali, si nu se cunoscũ obligate moralmente a respektã ver-o personalitate juridica: cu tote aceste s'aru poté determinã spre a o respektã si spre a realisã ide'a dreptului numai prein *amorea propria*, si prein *folosulu propriu*, fienducã acest'a 'lu potu cunosce si fora de ratiunea praptica cu intielesulu singuru seau cu ratiunea teoretica; apoi personalitatea juridica s'ar' mai poté valorificã si prein *coaptiunea regulata* in statu.

Prein atare institutu artificiale, precumu statulu, se potu face persone juridice chiaru si fientiele *neintielegutorie*, cele *fora de vietia*, seau numai *ideali*, precumu sunt pentru esemplu fundatiunile, comunitatile, cei ne nascuti s. a. Apoi se mai pote sanã *necapacitatea juridica* a copiiloru, a nebuniloru si a altoru asemini, cari sunt impdecati pana la

unu tempu de nu pota cunosce, seau nu pota oserbá legea dreptului, si prein aceste érasi se mai largesce sfer'a personalitatii juridice.

Totu ce nu e persona e *lucru*, adeca nu e subieptu de drepturi si de obligatiuni, nu se respepta cá scopu in se ne, si se pote adoperá dupa arbitriu cá mediu spre scopurile nostre, cu tote aceste moralea pote se ne marginesca arbitriulu a une ori.

Nota. Oserbatiunile supra doptrinei dein acestu paragrafu le vomu face cu verb'a.

§ 65. Form'a si complessulu drepturiloru. Obieptulu loru.

In fia care dreptu se pote considerá mai antaiu *form'a*, apoi complexulu seau *materi'a* aceluasi. Dupa *forma* fiecare dreptu nu e nemica altu ceva decatu *posibilitatea* armoniei între usulu libertatii celei esterne alu facaruiá si între usulu libertatii celei esterne alu tuturoru, cugetandu a césa libertate cá ecare si pre catu se pote mai mare de ambe partile. Complexulu seau *materi'a* dreptului e *acestu usu alu libertatii insusi*.

Obieptulu dreptului absolutu seau *innascutu* e numai unulu, adeca *person'a omului insusi*; pentrucá obieptulu dreptului meu numai aceea pote fi, ce e supusu juridicamente *numai vointiei mele si exclusivu*. Acumc dela inceputu eu numai mie singuru si exclusivu potu se comandu. Asupr'a totutoru celorualte lucruri si fientie cari nu sunt eu, am numai atat'a dreptu catu au si altii. Acele lucruri asiadara inea nu se tienu de dreptulu meu, ci de dreptulu *totoru*, ele inca nu s'au facutu obiepte ale dreptului meu.

Obieptulu dreptului ipoteticu seau castigatu sunt lu-

erurile seau alte persoane. Inse dacã voescu eu pre aceste a le supunã exclusivã vointiei mele in parte seau in totu, spre acest'a se cere unu *factu* seau unu *titlu*, prein care acele se introducã in sfer'a dreptului *mieu* personale.

Cumu se face acest'a, areta invetiatur'a dreptului *ipotecu*; in dreptulu *absolutu* nu pote se fia vorba, nece de drepturi asupr'a lucrurilor, nece de drepturi asupra altoru persoane, ci numai de drepturile *personalitatii* proprie si de dreptulu *ecaretatii*, care e *identicu* cu acel'a.

Nota. De comunu impartu drepturile in drepturi *innascute* (jura connata), si drepturi *castigate* seau *castigaveri* (jura adquisita seau adquisibilia). Acesta divisiune e identica cu divisiunea dreptului in dreptu *absolutu* si *ipotecu*. Apoi drepturile castigate se cuprendu in cele innascute, adeca ele *se potu castigã* numai prein acele, si *nece sunt diverse de acele in esentia*. Eu nu am nece odata altu dreptu, decatu dreptulu celu innascutu seau originariu, adeca nu am nece o data dreptu mai multu seau mai pucinu decatu atat'a catu se potu uní cu dreptulu toturor, dupa regul'a fundamentale: „*e permisu fiacãruia se faca ce voesce, in catu nu deroga prein faptele sale vointiei celei ecarmente libere a toturorã celorulalti*.”

§ 66 Manifestatiunile principali ale dreptului absolutu.

Asiadara omulu are *dreptulu personalitatii libere* si *ecari* gia in statulu naturale celu absolutu, inse chiaru de aceea si in fiacare statu ipoteticu seau artificiale care urmeza dupa acel'a. Drepturile cari urmeza aci mai diosu sunt numai manifestatiuni principali ale acelui dreptu absoluta, numai *direptiuni*, seau specie de exercitiu, seau referentie particulare ale aceluasi, inse nu sunt *drepturi particularia*.

1) Omulu are *dereptu cá se traesca*, seau *dereptulu vietiei nevetemate* (jus vitae illesae), seau *dereptu asupra corpului seu si neviolabilitatii lui* (jus incolumitatis corporis): in genere *dereptu asupra totei esistentiei sale fizice*, pana candu nu voesce a o conserba cu derogarea *dereptului altor'a*.

2) *Dereptulu de a 'si manifestá vietí'a* sensuale si spirituale in ver ce modu saptu aceeași restriptiune. Anume si *dereptulu de a 'si alege libere cultulu divinuu*. (Libertatea conscientiei seau a credentiei).

3) *Dereptulu de a 'si pune scopuri dupa placere*, si de a le efeptuá, se intielege de sene cá fore de vetemarea personalitatii si a libertatii altor'a; de aceea elu are anume si *dereptulu castigarii* pe calea aretata de ambe *derepturile* ce urmeza.

4) *Dereptulu usului lucrurilor nimetui*, prein armare si *dereptulu ocupatiunii* ataroru lucruri cu eschiderea toturoru, precumu si *dereptulu reabandonarii* loro.

5) *Dereptulu de a 'si cuminecá cugetele* libere cu toti cari voescu se 'lu asculte, *dereptulu de a 'si declará voimti'a juridica*, in gafiere *dereptulu comerciului liberu* cu fiacine care nu 'lu respinge, de aceea si *dereptulu de a se obligá* altor'a si de a *'si obligá pre altii*.

6) *Dereptulu alienatiunii*, adeca de a *renunciá* *derepturilor* propria neconditiunatu seau *conditiunatu*, si de a le dá altor'a (translatio), cari se invoescu seau accepta.

7) *Dereptulu de a respinge* face *dominatiune*, face *coaptiune*, si face *marginire* a libertatii personalu, in catu nu are cineva *asupr'a acesteia vreanu titlu juridicu* particulariu precumu e *paptulu* seau *lesiunea*.

8) *Dereptulu aperiarii* (jus defensionis), in genere de-

reptulu de a 'si apeará derepturile in contra fiacarui agresoriu seu vetematoriu.

Dein enumerarea acestoru derepturi, ce se nascu dein dereptulu celu originariu alu personalitatii seu mai bene cari sunt identice cu acelasi se cunoce cumuca e vetemare evidente de dereptu nu numai omicidiulu, vulneratiunea, maltraptarea corporale, in genere ori ce violentia, ori ce marginire de libertate, au detentiune in prensoria, raptu si altele, dein partea unuia in contra altuia, ci (fienduca derepturile originaria nu numai ca subsistu neconfenitu si in statu, ci capeta si o santiune ulterioare) afora de aceste sunt nederepte si inca mai nederepte tote marginirile seu opresiunile acelu derepturi cari se facu dein partea statuli, in catu renunsierea aceluasi nu se pote deduce dein paptulu fundamentale. Asiadara o multime de legi seu observantie ce subsistu realmente in justitia si in policia, in genere in tote sferele administratiunii statului, si mai alesu o multime de lucrari violente, cari se facu ici colo si fora de vre o lege seu in contra legii, se areta gia si dupa acesta doptrin'a *prima* ca nesce fapte ce revolta ratiunea juridica.

§ 67. In specia de dereptulu esistimatiunii.

Cele mai multe dein derepturile aduse desupra sunt chiare dupa conceptulu si dupa limitatiunea lor si numai unele se impamna dein punctu teoreticu. Acest'a nu se pote dice de unele derepturi cari se aducu de ordinariu asemine ca derepturi originaria. Aceste sunt mai alesu:

- a) *dereptulu onorei* seu alu *esistimatiunii*,
- b) *dereptulu securitatii*,
- c) *dereptulu veritatii*.

Deci dara candu e vorba de onore si de infamia, de destinatiuni seau recompense onorifice conformi cu ratiunea, si de pune in respectulu esistimiunii: atunci ar' fi lucru intersu a despartí de totu internulu de esternu, legea dreptului de cea morale si de opiniunea cea libera a publicului, inse acést'a ar' fi si cu nepotentia. Cà-ci ce ar' fi onoreea omului pe care nimene nu l'ar' considerá, si cumu ar' poté stima cineva pre celu ce lu cunosce nedemnu de stima, cumu ar' poté fi cineva membru morale si onorabile alu unei societati daca nu s'ar' adoptá a'si castigá recunoscentia si esistimiunea aceleia prin purtari de omu onestu?

Asiadara „l'honneur nu e, precumu dice *Montesquieu* („*esprit des lois* III. 6), le préjugé de chaque personne, de chaque condition. La nature de l'honneur est de demander des préférences, et des distinctions.“ Atunci onoreea ar' fi numai o forma esterna fora de nece unu complexu internu, unu corpu fora de sufletu. Inse onoreea nece nu e unu ce numai internu, precumu dicu multi moralisti, o demnitate interna care nu ar' avé opu de vre-o recunoscere dein partea altoru omeni onesti. Acésta onore ar' fi unu sufletu fora corpu; omulu virtuosu se adopera a merita sufragiulu opiniunii publice, atatu pentru securitatea conscientiei proprie cà si au facutu detoriele, catu si pentru cá se se incoragieze spre fapte bune avendu sufragiulu si increderea publicului.

Esistimiunea si dreptulu sunt unite intre sene cu legatura nedespartita, preia urmare si micusiorarea esistimiunii si a dreptului, fiinducà totu dreptulu razima pre recunoscerea personalitatii si e o consecutiune necesaria a acesteia: de aceea unde nu 'si stima nemine nece a sa

demnitate morale nece demnitatea altor'a, acolo nu pôte fi societate omenesca libera si pacifica; cã-ci acolo unii voru fi serbi si lucruri, éra ceilalti voru fi domnii si usurpatorii acestoru serbi si lucruri; de aceea precumu se nemicesce esistimatiunea juridica, in acea proportiune inceteza si dreptulu si santitatea lui. Asemine fia ce dispretiare si vefemare dein adensu a dreptului orearei persone e totu de o data o vefemãre a esistimatiunii aceleia. De aceea uniau Romanii in *esistimatiune* (existimatio) si demnitatea interna si dreptulu, si in *majestate* (majestas) se coprendea atatu onorea suprema catu si dreptulu supremu (dignitas et amplitudo populi romani); si majestatea la Romani e aceea pentru poporul romanu ce e esistimatiunea pentru fiecare cive romanu.

Diferitele specie de esistimatiune si de micusiorare ale acesteia.

E adeca o *onore privata* care o au toti cetatianii cã membri ai societatii civili; acést'a e diversa dupa diversitatea clasiloru civili, precumu sunt impartiti omenii in barbati, femea, invetiati, ostasi, negutiatori, industriali, asia se pote cugetã pentru fiecare o specia de onore si esistimatiune: pentru barbati si ostasi esistimatiunea coragiului, pentru femea esistimatiunea castitatiei, pentru negutiatori a creditulu si altele, si aceste cercustantie sunt decisive mai alesu la dejudecarea injurieloru.

E si o *onore politica*, care se cuvine numai cetatianiloru aptivi si celoru ce porta vre o deregutoria in statu.

§ 68. Onorea, esistimatiunea si infama e diversa dupa diversitatea formelor guvernului.

Onorea si esistimatiunea ar' de se fia principiulu tuturor statelor, inse in faptu nu e asia; adevrata *onore politica* nu e cu potentia decatu in statele libere; in cele *despotice* nu e cu potentia, pentrucă supusii in aceste state nu sunt persoane, ci numai serbi si lucruri. Onore politica nu esiste necer in statele *teocratice*, pentrucă acolo supusii politice sunt minoronii unui guvernii preotiescu, supra a caruia tutela stauu nu esiste necer in *monarhiile absolute*, in statele *autocratice* si *patrimoniali*, pentrucă in aceste state cetatiani nu avendu necer o parte la legelatiune sunt numai *serbitori privati* ai domnilor patrimoniali; pe cari acestia nu potu guverná, vende, doná, testá dupa arbitriu; fiendu le detori cu ascultare orba intru toté. Acesti serbitori privati nu se batu pentru virtute si onore; ci pentru cordoni si pentru grade de serbitori. In aceste state meritulu celu mai mare, consisté in celu mai orbu omagiu si supunere; aci locul fidelitatii si alu subordinatiunii celei adevrate si nobili l'lu ocupa o fidelitate si o subordinatiune canesca; de aceea dice si *Montesquieu*, că numai supusii acelei monarchie au onore, care are institutiuni bune politice, tribunariii independenti de plinu, corporatiunii libere, si unde potestatea principesca e marginala prein legi. Deia contra aceea monarchia e aproape de perire totala, unde marii, nobilita si deregutorii sunt instrumentele arbitralui principescu; unde acestia creda că toté au de a le multiamé principelul si nemica patriei, mândrinduse cu semnele serbitutii, in locu se le fia rusine de ele. *Montesquieu* dice, că virtutea ar' de se domnesca numai in republica, si că numai aci ar' fia necer

saria, éra *onorea* numai in monarchia. Inse acésta *invetiatura* e cronea, si politiculu e detoriu a le uní pre amendoe atatu in republica catu si in monarchia.

§ 69. Principiulu injuriei.

Unii juristi nu nega libertatea opinunii publice, concedu libertatea judeciului si a cuminecatiunii cugeteloru, inse dicu, cá precumu se marginesce fia care libertate prein dreptulu altor'a, asia se marginesce si acésta libertate prein dreptulu onorii altor'a. Asiadara dê se se considere cá o vetemare a demnitatii politice si a onorii ver ce vorba, ver ce scriptu, in genere ver ce manifestatiune, care se face cu scáderea orearii persone in opiniunea altor'a, fia aceea persona privata seau autoritate publica.

Acésta argumentatiune e falsa, *pentrucá*:

1) surupa libertatea judeciului si a cuminecatiunii fapteloru; atunci ar' fi cu nepotentia conferentiele, critica reporturilor publice, responsabilitatea ministriloru si a altoru deregutori, si in genere fia ce controla a opinunii publice, fora de care nemine nu pote fi scutitu in contra abusuriloru; si a arbitriului deregutoriloru, si fora de care constitutiunea, fia catu de liberale, e numai catu unu visu si o ilusiune mentiunosa.

Libertatea acestoru juristi nu se pote uní cu *adeverulu*, prein urmare e numai *aparente*. Atunci nimene nu ar' poté cuminecá publiculu decatu numai fapte de lauda, celu puicinu indiferenti, numai mentiuni si faciarii. Atunci ar' fi crime daca ar' cutezá cineva se spuia, cumucá pe cutare deregutoriú l'au coruptu; cá altu cutare deregutoriú au asupritu, au maltratatu, au arestatu in contra legiloru pe cutari omeni si altele.

2) După această teorie onorea nu răzima pe adevăru, ci pe *intunerecu* și pe o *opresiune despotica a adevărului și a judeciului*.

3) După această teorie onorea și esestimatiunea nu e întemeiată pe *dereptulu și libertatea cea universale*, ci numai pe *dispusetiuni de policia*; atunci dăra și injuri'a nu e o *vetemare de dreptu*, ci numai o *contraventiune de policia*.

§ 70. Continuatiune.

Asiadăra principiulu celu adevăratu alu injuriei și alu libertatii de presă e acest'a: numai acele manifestatiuni sunt delipte de injuria, cari propunu calitatile și faptele orecarui omu că demne de despretiu și totu de odată, sunt și *ne-derepte în sine însesi*.

1) După această teorie dreptulu celu d'antaiu consiste în *libertatea adevărului*, adeca în libertatea opiniunii publice sup'r'a *toturor* lucrurilor, cari potu fi obiepte de cunoșcentia, de sperientia, și de judecia omenesci, și specialmente sup'r'a *totaror* lucrurilor cari se tienu de reporturile cele *comuni* seau *publice* ale societatii. O societate, care nu ar' avé dreptulu libertatii adevărului, care nu ar' avé libertate de a cuminecă și de a judecă despre reporturile și negotiale sale, aceea nu ar' fi societate ci chimera, nu ar' fi persona morale libera, precumu nu e persona libera omulu individuu, pe care l'ar' proibî altulu că se nu vedea, se nu audia și se nu vorbesca.

2) După această teorie onorea cea adevărată repausă *înainte de tote pe lumina și pe adevăru și libertate*; acestu dreptu Romanii lu esprimeau: „eum qui nocentem infamavit, non esse bonum, aequum, ob eam rem condemnari,

„peccata enim nocentium nota esse et oportere et expédire“; adeca: „pe acela, care au infamatu pe celu nocente, nece e bene nece e dreptu, a lu condemná pentru acelu lucrú, fiinducá se si cuvené si e si de folosu cá se se etnosca peccatele celoru nocenti.“ In altu locu dechiara, cumucá vetemariile onorii si calumniile, cari se facu, *fora de vetemare de neptului*, numai folosinduse cu dreptulu seu de a cuminecá adevverulu liberamente, nu sunt injurie, pentru esemplu candu cineva apera dein obligatiune pe celu asupritu seu patria, in acusatiiunile si criticele publice: „is qui jure publico utitur non videtur injuriae faciendae causa hoc facere; juris enim executio non habet injuriam“: adeca: „celu face usu de dreptulu publicu, acéstia nu se pare a lo face (pentrucá se facu injuria cuiva, cá-ci esecutiunea dreptului nu are injuria.“

In adevveru, namele celu buntu, onorea cetatiansca cea adevverata, numai asia pote subsiste, daca sustiene prob'a si in libertatea universala; onorea unui barbatu, unui ministru, unui guberniu nu are valore, daca nu se pote sustiene fara numai ascundinduse intru intunerecu, si numai prein lo despotica opresiune a libertatii de a spuna adevverulu.

3) Dupa acésta teória, onorea si totu dreptulu esistimatiunii se intemelia pe legea dreptului cea curata, si prein urmare e unu institutu de dreptu.

Dupa legea dreptului nemine nu pote pretende cá se se oprima libertatea adevverului, pentrucá se i se apera onorea cea ce nu pote subsiste de cátu prein atare opresiune, care adeca nu e onore adevverata, ci numai aparente, fundamenta numai pe iluziune.

§ 71. Condițiunile injurieloru.

Dupa principiula celu fundamentale alu injurieloru se ceru urmatoriele patru condițiuni pentru că orocare injuria se fia punibile.

1) *Injuria de se fia îndereptata vederăcu in contra unei persoane determinate, care posede dreptatū esistimatiunii juridice.* La alte vetemari si calcari de lege nu se cere că se fia îndereptate in contra unei persoane determinate, precumu sunt pentru esempla talbărarea securitatii publice, perjuriulu si altele.

2) *Vetemarea de se fia in adeveru injuriosa (vere injuriosa), adeca de se infaciosieze si se trapeze pre persona cea determinata că nedemna de dreptatū esistimatiunii.*

3) *Ofensiunea de se fia faptu nedereptu (factum injustum), adeca vetematoria de dreptu.*

4) *Ofensiunea de se fia facuta cu cugetu veni de a vetemă drepturile esistimatiunii (dolo et animo injuriandi).*

§ 72. Condițiunile distributiunii onorji si ale distributiunii infamiei.

Spre a distribui onore seau infamia e neuperata inainte de tote prob'a si recunosceră meritulu si a demeritulu, apoi se ceru si nescari condițiuni si organe pentru acésta proba si recunosceră.

Meritulu seau demnitatea interna nu se pote cunosce nece odata deplinu esternamente; de aceea prob'a demnitati interne, fora de care onorea si numele celu banu nu pote subsiste, se intemelia in fra care societate derepta pe presamtiune juridica, dapa principiula bunei credentii (bona fides): „quilibet praesumitur bonus et probus donec probetur contrarium.“

Organulu celu mai acomodatu spre a cunosce cine merita onore seau infamia, e *tribunariulu de jurati* in unire cu unu tribunariu de statu. Opiniunea momentana in acesta obieptu e nesecura si usioru pote se ratecesca.

Intre conditionile si formele distributiunii onorii si ale infamiei, atora de cele desupr'a, cele mai principali sunt: cá se nu se distribuesca nimeni, nece onore nece infamia, pana ce nu s'au *probatu* cumuca le merita, apoi cá se se distribuesca, atatu onorea (posturile, distintiuunile si altele), catu si infami'a in conformitate cu legile dereptatii, si cu *opiniunea publica*, nu dupa arbitriu seau favore.

§ 73. Dereptulu onorii seau esistimiunii.

Unde vomu aflá principiulu, dupa care avemu se judecamu casurile cele nenumerate, cari ocuru in obieptulu onorii si alu infamiei? Daca consideramu cumuca onorea e unu lucru santu pentru totu omulu dereptu, si chiaru asia de pretiosu cá si viet'a, si cumuca tote animele, cari au vre unu sentimentu de superbia nobile, se revolta mai multu in contra lesiunii onorii, decatu in contra ori carii altei ofensiuni, atunci decisiunea acestei intrebari nu pote fi dubia. Inse aplecarea la casuri seau reporturi determinate intempina mai multe dificultati. Cà-ci adeca se confunde prea usioru *nestimarea* singura cu *despretiarea* cea reale, seau *onorea comune* cu *onorea speciale*, care pote cineva se o pretenda dein diversi tituli; asemine se confunde onorea omului cea dein statulu *estracivile* cu cea dein statulu *civile*. Apoi se pare, cumuca nece nu ar' poté subsiste impreuna libertatea judeciului propriu si a comunicatiunii cugeteloru cu respectarea cea conditionata a onorii altor'a. Am' *vatematu*

eu pre altulu, candu spunu despre d'inşulu lucruri *adeverate*, seau fia numai dein *erore neculpabile*, prein cari i se micusiozeza onorea, seau 'lu areta chiaru demnu de despretiu? Apoi nu sunt si *defepte* naturali si mai alesu *nemoralizati*, cari micusiozeza dreptulu omului de a pretende onore, seau 'lu redica de totu, cu tote că nu au facutu vre o *nedereptate* care ar' trage dupa sene *perderea dreptului*?

Dreptulu onorii se determina si se mesura numai prein dreptulu *ecaretatii*, elu consiste numai in acest'a si se deduce numai dein acest'a, candu adeca e vorba in adeveru de *dereptu esternu striptu* (jus strictum), era nu de o singura *deminuitate* seau *impresiune naturale*, seau si de *ecitate*.

Recunoscerea personalitatii juridice e o onorare in sene insasi, cu care 'si sunt detori toti omenii unulu altuia; inse acestei detorii numai atunci facu destulu, candu se recunoscu unii pre altii, nu numai că personalitati juridice, ci si că personalitati *ecari*. Despretiatoriulu prein despretiarea altuia pretende a fi mai bunu decatu altulu, si prein defaima celu defaimatu afora de aceea e amenintiatu cu *perderea* seau *deminutiunea* *ecaretatii* sale seau a *capacitatii* sale juridice si in *comerciu* cu altii.

Inse dreptulu celu naturale alu *ecaretatii* se pote perde seau *margini*, nu numai prein *despusetiuni civili* seau prein *determinatiuni de dreptu positivu*, ci si prein *singur'a diversitate* a *calitatiloru naturali* si prein *deminutiune*.

Precelestie, corporali si spirituali, nu producu nece o data vre o *neecaretate juridica*, inse *defeptele* corporali si spirituali potu produce. Omulu celu mai framosu, celu mai genialu, celu mai virtuosu, inca nu are nece o *precelestia juridica* inaintea altor'a—pentruca la *personalitatea* juridi-

ca nu se cere mai multu decâtu *rationalitatea* comună, si precelestieele corporali si spirituali nu potu fi nece o dată obiectu de judeciu juridicu. — Inse *deseptele* de ore care gradu potu micasiora ecaritatea juridica cea universală: Gibosulu, imbecilulu si nepolitulu nu suferu nece o deminutiune, si ieu parte dein dreptulu stimei comuni. Dein contra, pre celu apestatu, pe celu scarbosu, nesuferitu, potu se lu dau de lunga mienē, daca nu stā pre loculu seu propriu, seau ocupatu mai nāinte, ei voesce a se apropiā de mēne; pre celu sicbanu, pre copilu si pre celu mortu de bētu s. a., potu se lu trapezu cu superioritate, fienducā acestia se considera cā nerationali, celu pucinu panā la unu tempu. Inse celu *peccatosu*, panā ce nu vetema vreunu dreptu, cu tote cā lu dispretinescā internu, nu i potu denegā stim'a cea esternā comunē, in catu nemoralitatea lui nu ajunge panā la *brutalitate*, care redica si insusi carapterulu rationalitatii, seau panā la *scandalulu* datu cu vrbintia libera, care, precumu se iutielege del senē, e mai pucinu de suferita si decâtu greti'a cea sensuale. Dein contra prein fapte *nederepte* omulu si perde dreptulu la stim'a altor'a, fienducā prein atari fapte se lapeda insusi cu vointia sa de a fi capu civile seau subiectu de dreptu.

§ 74. *Continuatiune.*

Dein aceste consideratiuni, si mai alesu dein aceea, care lu dreptu la stim'a comunē si imbecilulu si peccatosulu urmeza:

1) cūmucā stim'a, care potu se o pretenda cineva cu dreptu rigurosū la tota intemplantia, e *forte marginita*, si cūmucā in regula, adeca fora de fapte de acele prein cari

se născе vreunu dreptu particulariu ipoteticu, propriamente numai despretiarea cea pozitivă e în contra dreptului.

2) Cumcă această despretiare pozitivă e o reală veteșmare de dreptu, în contra careia despretiatulu are voia să se apere, dacă nu si au perdutu dreptulu la stima opreini vre o lesiune de dreptu propria.

Suptu conceptulu *injuriei* se cuprende mai întâia verbecu judeciu micusiorariu, seau umilitoriu, seau defaimatoriu, care în spune cineva altuia *in facia*.

Apoi fiacare atare judeciu spusu *in publicu*, fiindcă ce spune cineva tuturor, spune și celui injuriatu, afora de casă, cândă judecinlu spusu în publicu se ține de unu faptu, care s'a întemplat în publicu, și de aceea a ajunsu la judecată publicului.

Injuri'a e grea, specialmente cândă se impută cuiva nu numai scaderi fizice seau morali, ci și *nedereptali* și încă *false*, cari se numescu *calumnie* în sensu propriu, seau cândă defaimarea cea publică seau secretă s'a facutu cu cugetu aparente seau confesiu de a *strică* altuia, seau cu calcarea unei datorii mai de aproape, pentru esemplu a datorii care o are cineva că deregatoriū, seau a veracității.

Celu *despretiatu* în sensulu și în măsur'a însemnată, e *injuriatu*, și are dreptulu *talionii* (*jus talionis*) că punea cea mai propria și cea mai dereptă. Tu te ai pusu preste mine, și ai voitu se fi mai nobile decâtă mine; acum, nece eu nu, mai voiu se recunosc legea *coarctatii* în respectulu teuu. Acestei idee răspunde și *deprecațiunea*, adică rugățiunea de iertare, care se impune a unei ori injuriantelului că puna după dreptulu pozitivu că se o face injuriatului.

Dacă injuriatulu nu voesce se esercite acestu dreptu,

ci mai voesce a considerá pe injuriante cá ecare si dupa ce l'au injuriatu, seau daca se nasce certa despre aceea, ore injuri'a retorsa nu întrece cumuva mesur'a celei luate, seau de voesce injuriatulu se considere lucrulu cá dubiu; daca onorea propria e in adeveru ecare cu a adversariului seu si *dupa injuria*, adeca daca are nevoia de reparare, seau daca nu pote resiste ore carui prejudiciu' alu multoru omeni, si de aceea provoaca libere pe injuriante la *duelu* dein ore care dein aceste cause, éra acela accepta libere: atunci dreptulu naturalé pucine are de a oserbá in contra, (volenti non fit injuria), inse cu atatu are de a oserbá mai multe *moral'a* si dreptulu státului, apoi filosofia universale, care se inaltia preste prejudeciale multimii, si nu cunosce absolutu nece o relatiune între demnitate morale seau si onóre esterna si între desteritatea seau fortun'a de a se taiá si de a se omori.

§ 75. Dereptulu securitatii.

In ce consiste acestu dreptu? Securitatea e acelu státu, in care nu'avemu de a ne teme, nece person'a, nece celealalte bunuri si drepturi. E' adevératu, cá'avemu dreptu a ne adoperá spre acestu státu fericitu, cu tote aceste același in sene nu e vreunu dreptu *particulariu*, ci se cuprende in dreptulu *universalé* spre totó *lucrarile*, prein cari nu'vetemem pre nimene. Asjadara' eu am' voia se panu in lucrare tote institutele, cari le cunoscu neapérate in contra periculiloru ce me potu amenintiá, nu numai dein partea naturei, ci si dein partea altoru omeni, pana candu/nu tulburu libertatea nimenui prein atari institute.

Inse prein dreptulu *securitatii* se intielege si dreptulu de a *pretende dela altii* cá se se *conteuesca* de a mi ame-

institia persoar'a seau drepturile mele, inca si dreptulu de a cere dela d'insii o *asecuratiune* propria despre acest'a. E unu atare dreptu?

Fienduca celu ce 'mi *amenintia* dreptulu, cu *fact'a* seau cu *vorb'a* in orecare va modu, areta ca nu'mi *recunosce* si nu'mi *respepta* dreptulu, si apoi in care mesura nu *recunosce* si nu *respepta* elu dreptulu meu, in aceeași mesura 'si perde dreptulu de a pretende dela mene *recunoșcerea* si *respeptarea* dreptului lui: de aceea eu am' voia se ieu in contra lui tote *mesurele* coaptive, cari sunt permise dupa *circustantie*, in conformitate cu legea dreptului cea *universale*, spre abaterea *lesiuniloru*. In ultra, fienduca tote *detoriile*, zari *respondu* dreptului meu *originariu*, sunt numai *negative* (neminem laedere), si tote *obligatiunile* *positive* presupuna unu *titlu* seau *factu* *particulariu*, prein *urmare* sau numai *caracteru* de *dereptu ipoteticu*: de aceea nece dreptulu meu de *securitate*, in catu e cuprensu in celu *originariu*, nu va poté pretende nece o data vre o *prestatiune* *positiva* seau *asecuratiune* propria de in partea altor'a. Cu tote aceste celu pucinu intre persoanele, cari stau intru unu *comerciu* mai de aproape si continuu, e o *specia* de *asecuratiune*, care altulu indata celu voiu *institia* cu d'ins'a, nu'mi o va poté *denega* fora se me *periclitaze* in adeveru, si fora se me *vateme*.

Acea *asecuratiune* consistu intru aceea, ca acele persoane 'si osupunu *pretensiunile* *reciproce* la *judeciulu* unu *tribunariu* seau *universitati impariale*, si *recunosca* o *potestate publica* creata pentru *administrarea* si *executarea* de dreptului.

Nu mai *institiandume* seau *acceptandu* atare *relatiune* ci-

vile, adeca unu statu civile ascuratu prein o potestate publica, pote proba cineva cumuca 'mi recunose personalitatea juridica cu *seriositate* seau *sinceritate*; alt'mentrea nu, fiendu ca judeciulu propriu in caas'a propria e preocupatu si nesecuru, si daca ar pune cineva de principiu, ca in comertiu cu altii se urmeze totu omulu numai dopa judeciulu seu propriu, acestu principiu ar duce neapertu la *contradictiuni*, prein urmare la unu statu *contrariu dreptului*.

Daca nu se face imbiiare de nece o parte, atunci *ecacitate* tota mai sta intre ambe partile, si inca nu e intre d'insele nece unu raportu nedreptu in intielesu strimtu. Inse daca provocu eu pre altulu ca se intemellamu unu statu juridicu in adeveru securu, si elu nu voesce se accepte: atunci elu 'si aroga unu ce mai multu decatu 'mi concede; adeca elu voesce, ca daca se va nasce vre o diferentia intre noi amendoi, atunci eu se me sapunu judeciului lui, era elu nu voesce a se suphne judeciului meu, pentrucu atunci 'si ar *contradice* sie si; elu dara 'si aroga o *superioritate* preste mene, si prein atare arugatiune me *amenintia* in tote drepturile mele; dein contra, eu fiendu paratu a nu considera de decisivu nece judeciulu lui nece pre ala meu, ci pre ala altuia *alu treile*, prein acest'a li dau *ecacitate* ceea ce e singura posibilu si singura *rationalu*, si asia probezu cumuca voescu pacea si dreptulu *seriosu*.

§. 76. Dreptala veritatii.

Unu *dreptu alu veritatii* nu existe mai antaiu in intielesu, cumuca ar pote pretende fiacine ca se i se descopera totu ce e adeveratu, seau ca se nu 'lu *impedece* nimene in cercetarea adeverului. Cea d'antaiu ar fi o *prestatiane positiva*, care nu o potu cere dela nemine fora de

titlu speciale, si a dou'a numai *intru atatu* pote subsiste, in catu cercetezu adevuru prein midiloce, cari nu vetema libertatea nimeni. Inse atanci acestu dreptu de a cerceta nu e unu dreptu propriu seau particularu, ci e cupresu in dreptulu universale spre tote lucrurile, cari nu sunt in contra dreptului nimeni.

Asemine nu se pote admite neconditionatu unu dreptu de a *vorb* adevuru. Eu am' acestu dreptu numai intru atatu, in catu nu vetemu vreunu dreptu ala altuia, pentru esemplu onorea lui; si de aceea acela erasi nu e unu dreptu propriu, ci numai o manifestatitine speciale a dreptului meu celui universale spre lucrari nevetematorie.

Inse intrebaria propria e: am' eu dreptu de a pretende ca altii se mi spuia numai adevuru? Adeca sunt eu injuriatu seau vetemesu dreptulu meu, candu mi spune cineva vreunu *neadeveru*?

Ata'a e recunoscutu, cumca neadeverulu, care urmeza dein vre o *erore*, nu e vetemare de dreptu, ci numai cela ce se spune cu *sciinta*, adeca *mentiu'a*. Inse mentiun'oa rea reale cele mai de multe ori nu se pote proba, seau nu apare dein fapte, si asa pentru dreptu nu esiste. Apoi ai mentiunile, cari se potu cunosce si proba in sene si mai de aproape, sunt numai *memorati*, nu si *nederapte*, adeca contrarie libertatii celei esterne a altora.

Pentruca orecareva mentiuna determinata se se face *nederapta*, de se se mai adauga ceva; acestu ceva e unu *contraptu tacutu*, care dupa circumstantie, seau chiaru in regula, se presume ca l'au facutu partile intre sene obliganduse, ca voescu a spune adevuru. Atare contraptu e evidente, candu se cunosce ca spus'a altuia me va *determina*, pentru

exemplu candu intrebu pro altulu de calea cea dreapta. De multe ori mentiun'a se poate considera ca a *batujacura*, prein urmare ca o *despreffare*, de multe ori e unu mediu de *in-sielatiune* seau de *damnificatiune*, si de multe ori e vete-marea unei detorii luate asupra si suptu unu titlu particu-lariu, inse in casulu de in urma nu mai e vorba de unu dreptu *absolutu*, ca numai de dreptu *ipotecu*.

De in tote aceste se cunoaste cumca nu e opu a pro-pune unu dreptu *spre adeveru*, ca dreptu *propriu* gia intre drepturile originaria, si, acest'a s'ar' pot'e dice si despre dreptulu *securitati* si alu *esistimatiunii*, cari asemine sunt puse prein dreptulu celu universalu alu personalitatii si alu ecaretatii in catu au locu ca drepturi originaria.

§ 77. Despre drepturile necapaciloru.

Daca consiste esenti'a dreptului in recunoscerea reci-proca a personalitatii, atunci *necapacii*, adeca cei ce nu potu recunosce de locu seau deplinu personalitatea mea, precumu sunt minoreni, nebunii, cei morti de beti si altii se paru a fi afora de statulu seau legea dreptului, si in respectulu meu in mesur'a nerecunoscerei lor. Eu inca nu voi ave nece o detoria catra ei, in catu nu recunosca nece ei vre o detoria catra mene, si dora numai *moral'a* (umanitatea si amorea) me va contenti ca se nu le facu vre o nedereptate de acele de cari deu se me temu de in partea lor? Aceste persoane suferu in adeveru corectare *deminutiune* a statului lor (*capitis deminutio*), inse nece edata o perdere completa a aceluasi. De in contra, inca le se opvinu dupa natura unele *beneficia juridice* in raportu catra mene, cari eu sunt, detoriu a le recunosce, si prein cari se restabileste *ecaretate* comerciiului pre catu e cu potentia.

Inainte de tote pe cei necapaci nu li potemu considera nece odata cá pe certe fentie caror'a *lipsesce* rationalitatea, ci numai cá atari, in cari usulu ratiunii e *impedecatu* pana la unu tempu. Caracterulu scopului in senesi alu *personalitatii* le se envine fora de indointia; ei nu potu fi tratati nece odata cá *lucruri*. Asi adara eu nu potu exercita influentia spre d'insii pentru contentare si acopuri *arbitraris*, seau a adopera mai alesu coaptiune in contra loru, ci numai pentru *asecurarea* mea in contra periculu, care se pot cunoasce cá mi vine dein partea loru, seau celu multa pentru scopuri si prein mialozu, la cari dupa *convictiune* rationalabile si aru dá si ei invicirea, daca aru fi capaci pentru unu minuta a se dedana cu ratiune. *§ 77.*

Apoi *alii*, mai alesu statulu, potu lua supu proteptiune ne pre cei necapaci seau miserabili, si de o parte se si *scutesca* in contra totatoru vetemariloru, era de alta parte *asecurandume* *comune* seau impedeandu ori ce periclitare, car' poté se mó amenintie dein partea loru, se suplinesca ceea ce nu potu face cei necapaci, si apoi se si castige bunuri si drepturi pentru d'insii prein contrapte incheiate cu alii.

Cei necapaci *nu se potu obligá* mie fora de curatori loru, in mesur'a dupa cumu le *lipsesce precepenea*; asi adara ei sunt scutiti gia dupa dreptulu naturale in contra inisialitiunii si a damnificatiunii, care poté se le via dein partea mea, si au parte la tota *ecaretatea*, care e *posibile* in comertiu cu d'insii. *§ 78.*

§ 78. Despre nealienabilitatea drepturiloru originaria.

In invetiatur'a despre nealienabilitatea drepturiloru originaria oserbamú o confusiune de concepte, atatu pre par-

teacelorun ce o afirma, totu si pre partea celor ce o nega. Cu tote aceste se pare ca nu e greu a si forma o idea de totu chiar in acestu obiectu, numai se nu fia cineva preocupatu si se aiba pucina discretiune.

Mai antain se cuvine a destinge intre alienatiunea drepturilor, ceea ce are efectu numai pentru sine inansu, si intre alienatiunea drepturilor, ceea ce are efectu si pentru alții, anume pentru posteritate.

In respectulu celei d'antain pote se recunosc cineva, cumca aceea e posibilu mai fora de neceso exceptiune. Adeca dreptula originariu se pote pierde in adeveru, — veru lu inaintu in sensu absolutu ca personalitate juridica, adeca ca proprietate de a fi subiecta de drepturi si de obligatiuni, veru in sensu formale, ca unu dreptu spre tote lucrurile cari nu sunt in contra dreptulu altuia, — si inca inainte de tote prein deminutiune, inse nu prein contraptu, pentruca o declaratiune a vointei, prein care s'ar lapa da cineva de dreptulu originariu ar fi nebunia, si nece odato nu da dreptu altuia ca se o accepte. Cu tote aceste dreptula originariu pote se si perda celu pucina eficacitate si prein contraptu seau prea multe detorii, atunci adeca dreptulu formale de remasa mi ar' remaine, inse numai ca o forma fora de complexu.

De la alesta s'ar excepta numai dreptulu spre implinirea detorieloru morali si juridice celoru neconditumate. Se intieleg, ca acestui dreptu nu potu renuncia validamente, pentruca se tiene de detori'a mea, care o am' spre ce e a altuia, si apoi unde e vre o detoria morale seau juridica acolo renunciatiunea precumu si acceptatiunea ar' fi neratiunale, pentruca aceea ar' fi unu atentata de a face ca se

nu'mi fia iertatu, au se nu potu face aceea ce se cuvine im-
 den se facu, si prein urmare juridicamente ar' fi neeficace.
 Eu nece nu potu se pierdu acelu dreptu, adeca acel'a nu
 mi se pote lua in *puna* *), pentruca o puna diptata de unu
 judeciu ratiunale nu se cuvine se repumne legii morali, seau
 pentruca in respectulu personeloru, supuse nu numai legii
 juridice ci si celei morali, e cu *nepotentia* celu pucinu *ese-*
cutiunea atarei pune, care, de si nu contradice nemediatu
 dreptului striptu, e proibita prein legea morale, asia pentru
 esemplu e proibita prein legea morale lesiunea onestatii
 aeluia care se vetematu onestatea altor'a cu puterea.

Acumu daca in acestu modu si cu acesta mesura se
 pote pierde seau se pote face nelucratoriu chiaru si dere-
 ptulu oela formale seau universale alu personalitatii, cu a-
 tatu e mai chiaru, cumuca se potu pierde *derepturile* cele
 diverse *singularia* seau *materiali* cari se cuprendu intru in-
 sulu; era acele se potu pierde, parte prein *renunciatiune*, par-
 te prein *deminutiune*, parte si prein *neapacitatea* nascuta de-
 in vreo cauza. Inse pierderea dreptului nu pote ave locu
 nece odata fora de unu *factu* care o produce.

Acumu candu e vorba de drepturi *innascute* seau *ori-*
ginaria, atunci atari fapte numai pentru *acele persone* potu
 fi lucratoria, la cari se afla; numai in respectulu drepturilor
castigate pote se se intenda efectulu acelor'a si la *posteritate*,
 dupa ce s'au introdusu *ereditatea* acelor'a prein legea positiva.

Asiadara fiecare omu se nasce cu drepturi de totu e-

*) Adeveretu, ca orecareva puna (prensori'a seau executiunea) pote
 se face *neposibile* implinirea unoru detorii juridice seau morali, cari alt'men-
 trea le am'; inse acesta *impedecare* numai *factitia* nu jace in intentiunea pu-
 nei, si nu redica detori'a juridica seau morale in sene.

cari cu toti ceilalti, adeca, fiacare omu aduce cu sine pre-
lume aceeași date, va se dica dreptulu *personalității libere*,
si alu *coarctării formali*, dreptulu asupra persoanei sale pro-
prie, asupra lucrării, si poterilor aceleiași, precumu si de-
reptulu castigariei.

Vre o deminutiune a acestoru drepturi nu se pote na-
sce fora numai dein certi titli validi dapa ratiune: atari sunt
renunciatiunea libera, seau deminutiunea diptata in pusa,
seau o neapacitate naturale supravenita, de aceea in par-
ticulariu, ea se pote nasce numai dein atare lege positiva
la care si a datu votulu si acela ale carui drepturi au se
se micusiereze, seau celu pacinu se pote presupune dein ra-
tiuni valide cumuca si la datu.

Daca orecareva lege positiva seau in genere orecareva
aptu alu potestatii supreme au statuitu vre o deminutiune
seau sublatiune a dreptului originariu seau a altoru dere-
pturi singularia, ce se cuprendu intru insulu, si intru acesta
stataire au trecutü prestu marginile aretate atunci aceea de
avuta are *valore* in faptu, in catu se pune in lucrare, inse
nu are nece unu fundamentu adeveratu dein partea dere-
ptului, si nu numai se pote, dapa si de se se revoce in totu
minutulu indata ce se cunosce. Intru aceea cei asupriti su-
feru numai o *nedereptate faptitia*, inse si pana candu tiene
asuprirea nu suferu nece lodata deminutiune valida.

Aceste principia simple si luminate nu sunt *nece de-
cumu* numai o speculatiune scolastica otiosa, ci au o im-
portantia *praptica* forte mare.

1) Aceste principia nu recunosc de valida nece o de-
minutiune a drepturiloru innascute, afora de aceea care e
fundata pe vre unu titlu validu, si inca *personale*, care a-

deca se tiene nemediatu de cei concernenti, si asia punu o margine eficacitatii renunciatiuniloru si a deminutiuniloru meritare, care ce e dreptu mai de aproape se tiene de morale, inse mediatu se tiene si de dreptu.

2) Aceste principia nu *presupunu* validitatea acelor titli, ci ceru *proba* juridica pentru d'insii, dein contra ele stabilescu o *presumtiune* universale pentru *libertatea si egalitatea cea originaria* a omeniloru.

3) Aceste principia punu fundamentulu pentru o *stima* mai inalta a omeciloru si a cetatianiloru, si chiama a *tenutinea* potestatii supreme la margine cadentiei sale, si o provoaca a si revoca seau a si inderepta catu mai curendu a baterile cari le au facutu mai inainte.

4) Aréta in specia in dreptatea cea eterna a totu-
 roa *sarcineloru ereditarie*, cari apesa nu numai asup'a lucruriloru ci si asup'a *personelor*, si asia condamna orice specie de obligatiune personale ereditaria; condamna dreptulu asup'a serbiloru, dreptulu aristocratiloru asup'a tetranieloru si sistematele clasiloru, precum sunt cele dein India si de preahuria; si aréta cumca singur'a origine juridica a neccaretiloru sociali e *voinit'a generale*, ceea ce romane libera in eternu; si nu se marginesce decatu prein legea dreptului.

5) Aceste principia au o importantia nespusa, mai alesu in dreptulu gentiloru, arétandu cá demna de juria totu-
 turoru generatiuniloru, temeritatea cuceritoriloru, arogantia matriloru imperitoriale presté colonie, si diptatele cele tiranice ale celoru potenti pre uscutu si pre mare.

§. 79. Despre serbituta.

Inse pe lunga tota evidenti'a loru, si pe lunga tota consumanti'a loru cu sentimentulu naturale si cu mentea omenesca, precumu si cu principiale cele supreme ale scientiei, acele principia nu numai că au fostu calcate mii de alti prein aruganti'a celoru tari, si chiaru nitate prein degradarea celoru asupriti, ci afora de aceste serbitutea 'si au aflatu si aperatori elocenti, chiaru in secululu lumina si alu libertatii, cari se lupta cu tote armele genialulu si ale eruditunii in contra derepturiloru omenesci, si sustiens, cumcă instituttele istorice tote sunt posibili juridice, si in specia institutatale serbitutii.

In fruntea acestor'a stă erasi reamintulu G. Hugo. Ce e dreptu, posibilitatea juridica a serbitutii nu se pote nega *neconditiunatu*. Cineva pote se cada in statulu serbitutii prein *deminutiune maritata* seau prein *talione*. Pentru esemplu celui ce au injugatu pre altii nu se face nece o nedereptate, daca 'lu injuga si pe elu totu in acelu jugu. Inca si *alti facutori de rele* potu se se face *serbi punei* (servi poenae) seau *serbi lesei societati*, de totu seau in parte, dupa cercustantiele foradelegiloru loru. Inca si o *datoria numai civile*, mai alesu, daca o contrage cineva dein *petulantia*, face pe dreptu serbu creditorulu pe celu insolbente, cu tote că svi umanitatea prescrie orecare indulgentia. In urma se pote cugeta că justa, pană la unu certu punctu, chiaru si o serbitute prein *contraptu*. Inse acesti titli se referesca toti numai la persoane singularie si determinate, si nece o data nu se pote justifica preintr'insii serbitutea cea *nemediatu legale seau innascula*.

Hugo dice mai antaiu, cumcă serbitutea au *statutu* mii

de ani, si prein urmare pot^e fi derepta; in^{se} aci *Hugo* nu au oserbatu, cumuc^a cu acestu argumentu chiaru asia de bene se pote prob^a *antropofag*'a c^a si serbitutea; apoi se face a nit^a, cumuc^a aci nu e intrebare, ce pot^e fi dereptu dupa dereptulu *positivu*, pentruc^a dupa acest'a pot^e fi derepta ori ce lucru de rasine si revoltatoriu de sentimentele omenesci, ci e intrebare despre aceea, ce e cu potentia dupa *ratione*.

Tote celelalte argumentatiuni ale lui se razima pe o confusiune de concepte; in acele elu compara serbitutea seau sortea serbiloru c^a alte institute de dereptulu privatu seau publicu, cari se punu in locul ei, precumu e anume *paupertatea*, care dupa *Hugo* e o consecutiune a dereptulu proprietatii. Inse ac^{sta} presupusetiune nu e fundata, dein contra fora de atare institute tot^a amu fi pauperi, si asia ne ar' fi rapita chiaru si posibilitatea de a castig^a prein serbitia libere, si ajutorialu altor'a. Apoi nece o paupertate nu e atatu de amara c^a *degradatiunea* serbitutii, si paupertatea urmeza totudeun'a dein nefortuniu seau dein culpa propria; era serbitutea dein violentia si dein despretiula dereptulu altor'a. Ver ce bunatati se face serbului seau a une ori unu donanu bunu seau numai prudente; ver cu cate lipse aiba de a se lupt^a, si ver la ce greutati si fatige aiba de a se supune pauperulu celu liberu pentruc^a se si castige sub^{si}stenti'a vietiei, ver ce selbatecire si nemoralitate se nasce de multe ori dein paupertate, si dein contra ver ce virtute si generositate se se afe in unii serbi, precumu au fostu *Epictetu*: tote aceste oserbatiuni pentru *intrebarea dereptulu* nu au nece o importantia; pentruc^a dereptulu voesce la i con^{ta}nt^a pre totⁱ, in catu e cu potentia dupa *ratione*. Elu nu

se multiamăse cu reprezentatiunea, cumă e; mai mult seau mai puțin probabil, că după unu certu principiu va fi mai bine de *multi* seau de *unii* decatu după altulu, ci ăia suptu proteptiunea sa pre *toti* fora de diferenția; elu nu sacrifică pre *unulu*, nece la benele seau folosulu celu evidente a mii de omeni, cu atatu mai puțin pentru fozogu seau damnu, multor'a seau a unor'a puțin, si elu recunosce numai atari principia, in cari potu si deu se se invoesca *toti* omenii cei cu mente fora de esteptiune, asiadara nu numai cei favoriti, ci si aceia cari pote sunt damnicati nemediatu preintr'insele. Se pote că intru unu locu seau intru altulu orecare serbu ar' fi mai nefericitu candu ar' fi liberu: dein contra sunt mii de serbi, cari bde aru fi liberi, de aci nu ar' urmă că se fia pauperi, ci si aru fi potutu face o fortuna stralucita. Asiadara de ce folosu e aci acea computatiune?

Afora de aceste computulu lui *Hugo* se vede la cautatur'a cea d'antai, cumă e forte neintemeliatu, si chiaru fantasticu. Nece macaru natur'a cea animale a omului, cu atatu mai puțin cea ratiuale pote se si profita vreușu folosi in serbitute, daca o cumparamu cu statulu celu liberu alu celui pauperu, si daca luamu afora paupertatea estrema, care inse pote se aiba locu si pe langa institutulu serbituti, si apoi efectulu celu *naturale*, de si nu e absolutu necesariu, alu serbitutii e *corumperea morale* a serbului si chiaru a *damnu*.

In urma, daca vorbescă *Hugo* despre sarcinele cele grele ale statului, cari serbulu nu are de a le purtă, si despre asupririle si suferintiele omeniloru liberi, cari intrecu cu asprimea pre ale serbiloru: de aci numai atatu se cunoșce, că

si serbitutea inca are o latură consolatorie, si camuță adora de serbi mai sunt si alti asupriti si patimitori, inse aci ni-mene nu va potē vedea dupa regulele logicei o justificatiune a serbitutii.

Era in urmatori'a conclusiune a lui *Hugo* se vede o *desparăre totală despre totu dreptulu*, o abdicare a totu conceptulu despre vreunu dreptu rational, care asiadara e si cea mai buna refutatiune a doptrinei dein care se nascu atari consecutiuni: „e o impregiurare in care serbitutea in-sasi cā dreptu provisoriu e mai buna de catu contrariulu ei, si acest'a consiste intru aceea, cā orecare Statu acum are serbitutea cā o bucată esentială a drepturii seu pozitivă.“ (1)

§ 80. Speciele serbitutii.

1. *Serbitutea iunascula*; acest'a e intemeiata pre necaritatea stirpii, se propaga dela copii: Asia e serbitutea negrilor de astadi, Asia apr fosta serbitutea Elotiloru la Greci si altele.

2. *Serbitutea domestica a femeiloru*; acesta se afla mai alesu acolo unde e introdusa poligami'a, precumu e la stadi in oriente. *Manus* la Romani inca nu era decatu o serbitute domestica. Apoi *serbitutea domestica a proneiloru*, care la Romani era santiunata prin dreptulu *patrie potestatis*; si serbitutea *domesticiloru seu famuliloru*.

3. Tote speciile si gradele de serbitute slavica si germana:

a) *Proprietatea asupr'a omeniloru* (Hörigkeit, hörige Leute); nece specie de serbitute candu o persona se considera cā proprietate a altei persone, chiaru de si n'ar' avē dreptu nemarginitu asupr'a aceleia.

b) *Proprietatea asupr'a corpului* (Leibeigenschaft), acesta

inea nu e decatu o forma mai blanda a serbitutii, si o remasiia a barbariei, si a violentiei celei mai deinainte. Se intemeieza pre ipotesca cumca corpulu unui omu pote se fia proprietatea altui omu, candu corpulu nu e decatu proprietatea sufletului, seu omului inasusi.

4. *Captivitatea*, adeca serbitutea in care cada cei prensi in belu.

5. *Serbitutea pentru detorii*, in care cade detoriulu ne-capace de a solbe.

6. *Serbitutea punai* (*servitus pœnæ*) in care cade factoriulu de rele.

7. *Pauperismulu seau proletariatul*, care apesa a supr'a multimiloru, si le tiene in serbitute perpetua ca mercenari, tierani, lucratori in fabrice, in bai si altele.

8) *Serbitutea ostenilor*; *Heuman* (*Geist der Gœsetze der Deutschen*, 1761, Cap. 13, § 6) compara acêta serbitute cu acea care se numesce proprietate asupr'a corpului la Germani.

9) *Serbitutea casteloru*, adeca a clasiloru, in care e impartita natiunea, pentru esemplu la Indiani in 4 clasi: *Bramani* seau preuti, *Ciatrija* seau osteni, *Veisja* seau industrialj, si *Sudra* seau serbitori; la Europeni, clasile: nobililoru, preutiloru, tieraniloru. Dupa spiritulu aestei serbituti membrii fia carii natiuni au se remania totudeu'a strinsu separati unii de altii, si acestu separatismu de se se observe forte strinsu in respectulu tuturoru gradeloru si cu speciale respectu la nascre, si la privilegiale ce sunt impreunate cu diins'a.

10. *Serbitutea feudalistica*, adeca a acelei sisteme politice, care nu considera teritoriulu statului ca proprietate

comune a cetăţianilor, ce locuiesc pre d'insulu, si 'lu folosescu spre scopurilu lor, ai că proprietate numai a unui domnitoriu cu care arest'a, fiindcă singuru nu o pote folosi tota, învoescă pre unui deintre cei mai credincioşi ai sei supt certe condiţiuni (pentru serbitia, personali, pentru bani, seau pentru amendoua), cari apoi era o puteau imparti la altii mai departe supt asemîni condiţiuni. Patronii feudelor si vasalii formau o catena de serbi.

11. *Serbitutea Maestranţilor, a carpunilor de artefici, de inettiati, serbitutea toturilor, exclusivelor*, pentru esempu a unei mori, canda omeniloru deîn cutare locu nu este iertatu a macina decatu în cutare mora; a exclusiei vanatului si pescaritului, a postelor, si a minerelor, a monopoliului de sare, de tabacu, de beuturi spirituoase; serbitutea drcimelor, a lucrului si a prestaţiunilor sub titlu de serbitute, a dereptului ereditariu în form'a si estensiunea sa de astadi.

12. *Serbitutea nascerii, a proprietatii de pamentu, a aristocratici pecuniare, a etatii, a religiunii, s. a.*

13. *Serbitutea politica.* Sunt tieri întregi, unde nu numai o clase, ci totu poporul e serbulu domnitorinului seu, în catu acest'a pote se 'lu doneze, se 'lu testeze, se 'lu imparta, se 'lu oblige si se 'lu trapteze dupa arbitriulu seu. Acestu statu se numescă serbitutea *politica*; o aflamu în toate despotiele Asiei si ale Africii si în statele guvernate de principi absoluti.

14. *Serbitutea privata seau civile;* acest'a are forte multe ramuri, precumu s'au însemnatu desupra.

Serbitutea politica nu eschide pre cea privata, deîn contra unde e serbitute politica, acolo e si privata, precumu ve-

demu anume in oriente. Aci, domni serbiloru sunt era serbii unu domnu mai mare. Asia e si in Rusia, dice Murhard, ca ci boiarii domnescu preste o multime de serbi, dara si ei inca sunt serbii Tiarului in multe privintie, si daca acestia i trapeza mai omenesce de catu ei pre serbii loru, ratiunea nu jace in constitutiunea statului, ci in politica autocratorelui; si de la individualitatea acestuia depinde forte multu ca serbitutea cea politica a proprietarilor de serbi, se fia grea sau mai usora.

Serbitutea politica si privata pote se se afla si in republica, candu adica numai o parte, sau numai minoritatea locuitorilor tiei posedo drepturi politice si civili, si domineza, era cealalta parte, dora chiaru majoritatea traesce in statu serbile. Asia era in republicele antice.

In democratie incesi pote se fia impreunata serbitutea politica cu cea privata. Atunci liberii formeza una corpa de aristocrati facia cu poporatiunea aserbita. Atari aristocratie voru fi fostu si democratiile cele vechi ale Greciloru. Astadi avemu esemplu de asemeni aristocratie in Statele-Unite ale Americii meridionale. In statele cele serbile ale Americii septentrionale albi formeza o aristocratie facia cu negrii.

§ 81. Causele serbitutii.

Montesquieu dice, ca serbitutea cea politica a orientailor veni de la clima; inse istoria invetia, ca in diferite tempuri, tota in acelesi regiuni, poporaletau traitu adese ori acumu in libertate suprema, acumu in serbitute estrema. De in acesta faptu conchide *Destutt de Tracy* (commentaire sur l'esprit de lois de Montesquieu), ca acesta serbitute politica

mai multa vene de la constitutiunea acelor popora, ceap ce depinde de la cultur'a loro, de catu de la clima.

Cumu s'a nascutu *serbitutea privata*, si cumu s'a facutu unulu serbu altuia, nu e greu a explica. Celu mai tare invinge pe celu mai debile, si 'lu face serbu. In adeveru acesti a fostu originea serbitutii adeseori. Serbitutea s'a inceputu forte adeseori de la femei, apoi a trecut la domestici, a carora serbitute a potutu se fia legiuita la inceputu, apoi a degeneratu in nelegiuita.

Acesta cauza a serbitutii a fostu, ca dupa ce poporale cele belicose s'au intorsu de la vietia cea vagabonda, la o vietia pacifica, ocupatiunile agriculturii, nu respondeau spiritulu loro celu belicosu, deci dara au inceputu a nu mai uide pre cei prensi in balu, cumu faceau mai inainte, ici le serbau vietia, de unde si serbi s'au numitu; asia s'a introdusu serbitutea, si dupa ea au vediatu catu e de bene, candu pote scheva se si faca lucrurile prein altii, serbitutea s'a totu latitu, precumu se inmultiau si indigentiile vietiei sociali.

Imitatiunea a fostu un'a deia causele cele mai fecunde ale serbitutii, ca ci daca s'a introdusu odata la unele popora, de la aceste au luat exemple alte popora, de aceea jareconsultii Romani spunu curatu, ca serbitutea e numai *juris gentium*.

Unde a fostu introdusa serbitutea, acolo indata a fostu *santimata prein legi*, adeca legea a pronuntiatu cumu ca serbii sunt adeverata proprietate, si alte asemenea legi, si fiendu ca legea si proprietatea e *santa*, asia dara legile au fostu causele si midilocene cele mai potenti, prein cari s'a latitu si s'a conserbata serbitutea.

Egoismulu, acesta fontana fora de fundu a tuturor re-

leloru' sociali, a' avutu totu' de una advocatu' cu nume mare si cu mare influentia, caru' nu' s'au' indortu' a' si profaru' scientia' si talentulu' intra' aperarea' serbitutii' si a' umanitatii' degradare'. elu' a' avutu' advocatu' in' anticitate' pre' unu' *Aristotèle*, mai' tardu' pre' una *Guibert de la Noyent* si pre' unu' *Hobbes*, mai' de curendu' pe' domni' de *Ministre de Bonald*, de *Haller*, *G. Hugo*, *Grandier de Cassaigne*; si a'...

§ 82. Relele serbitutii.

1. *Serbitutea politica* selbatecesce si corupe datinele, sentimentele si cugetele poporaloru', te arunca si te tiene in barbaria. „Si nous comparons entre eux les peuples que nous connaissons—dice *Comte* in' iale seu *Traité de legislation* „T. I. Paris, 1826. p. 46—quels sont ceux chez lesquels nous trouvons les plus adonnés à l'intempérance, à la perfidie, à la vengeance, à la cruauté, au vol, au mépris des engagements, à l'oppression envers les femmes, les enfans et tous les êtres faibles—ne sont-ce pas d'abord les peuples les plus sauvages, les hordes qui vivent dans les forêts de l'Amérique, dans les deserts de l'Afrique ou dans les fleuves des mers du sud? N'est-ce pas ensuite chez les nations que le despotisme a replongées dans la barbarie? Serait-il possible de trouver chez une nation sauvage un seul vice qui n'appartienne pas à une nation que l'esclavage a abruti? L'incertitude, la trahison, la perfidie et les autres vices qui se manifestent au sein des palais asiatiques ne sont-ils pas les mêmes que ceux aux quels se livrent les hordes les plus sauvages? „

2. Fienducă moralitatea, dereptulu', si industria se intemeieza pre libertate: urmeza ca unde e serbitute, acolo

tra o nece glorie, indea onoare, ineca sentimente in adevaru omenesce, acolo omula incetoză de a fi omu, si se oface ilacra. Nece omnipotenti ari asisi nu pote se o'inea mai multa de catu' i'lea serbitutea.

3. Serbitutea pote se aiba mai multe grade, si pote se se mai stempere preiu legi, cu tote aceste insee, ba remane serbitute puru, pana candu omulu e lipsitu de libertate.

Legile, cari marginescu serbitutea fora se o'prelice de totu, ajuta pucinu serbului seau nemica. Ca ci daca domnulu nu voesce a traptă omenesce pe serbu dereptu folosulu seu propriu, elu are a mana midioze destule a lu' tortura dupa arbitriu, pre lunga tota marginirea legiloru.

„Serbulu nu pote spera a fi traptata de domnulu seu, nece macaru asia tuncu si traptaza acest'a ashiula si calala seu (dice A. T. Lüder): ca ci domnulu are unu pre pasu si o gelosia perpetua in contra serbului seu; interesele amandoru se lopta eternu intre sene, si chiaru de aci urmeza, in cata domnulu cautu cu ochi mai reit la serbulu seu, de cata la asinulu si la calulu seu. Domnulu nece du mai ascunde, eunlucă elu considera si adopera pre serbulu seu numi ca unu instrumentu pentru castigu, si camuea acest'a inca de se lu' considere pre d'insulu, si se lu' uresca ca pre nemiculu si asupritoriulu seu.

Acestu belu nu lu' pote indungtura domnulu, fia omu catu de buhu, pentrucă elu urmeza de in serbitute nemediata si neaperatu. Domnulu cautu se traptaze pre serbu neomnesce, daca voesce a fi securu de in partea lui.

4. Serbitutea impedeca unirea interesiloru intre meseri si avuti, intre elasilu superlori si inferiori, si totadeo data si infientierea unei elasi de midioce. Avutulu celu o

are serbi multi, n'are nevoia de lucru meserului, si acestia nu pote se iee parte nece intr'o forma deia avuti'a avutului, preia urmare intre acestia n'are locu nece una comerciu, fiinducã comertiu numai acolo pote se aiba locu, unde interesele si resprandu imprãmutata.

5. Unde sunt serbi in abundantiã acolo locatiunea condupniã oparariloru in setoza, si celu fora de midiloece, care nu pote se si tiã serbi, cauta, au ise emigreze, sau se se facã serbu de nevoia.

6. Serbiu facu d'acurii mai rele decatu liberii; unde e serbitute, acolo nu pote se inãfloreca nece o parte; intru serbi nu e nece o emulatiune, nece unu impulsu pentru a inaintã si ia perfectiunã artile si mesteriele, cã-ci serbitutes a smulsu deia anim'a loru, tote sentimentele cele nobili, si in loculu loru a plantatu negligeni'a, lenes si coruptiunea.

7. Dela serbu nu se pote acceptã nece o cultura spirituale; cã-ci de li ar fi si iertatu a se cultivã, nu pote, fiinducã nemic'a nu agesa mai tare spiritulu omului, si nemica nu li cade mai durerosu, de catu acea dependintia de la arbitriu altauia, in care petrece serbulu totudentu, fora de nece o sperantiã de a luã parte vre o data deia bunatatile libertatii.

Singur'a ocupatiune a serbului e, cã cugeta neincestatu, cumu ar pote se insiele mai rafinatu pre domnu seã, si pre cei ce suat pusi preste d'insulu vegiatori.

8. Serbitutea cea politica si priyata, corumpendu atatu pre serbi cata si pre domni, a desfiãntatu state intregi; adeca atari state, cari n'au avutu intieleptiune si barbatia a o redicã de tempuriu; si acest'a vene forte firesce, cã-ci

mai întâi cu licența cea efrenă a clasei astupritorie e imprimat unu foră număr de pasiuni, pre cari nu le pot satură numai veniturile adunate de brăția serbii: ea asia dă, 'si va vende fieră la veri cine pentru aur și argintu, cumu 'si vende betivulu străiale, fiendu prodițiunea un'a de între urmarile serbitutii, după dis'a lui *Comte*; apoi cei ce au suptu sene serbi, ei încă sunt serbi altor'a, și poporul fiendu orbitu în acestu modu prein serbitute, nu mai are cine se 'lu conduca, și dacă ar' și avé cine se 'lu conduca, nu mai are pre cine se conduca, de ora ce libertatea, nece nu se poté rescumperă cu serbi, nece nu se poté conserbă.

Unu atare popor se iea după veri ce opiniune falsă, și după veri ce contradicțiune; numai se începa cineva a strigă, cumu dice *Dante*: „*se traesca morlea loru, se mora vieb'a loru*“, va strigă și elu asia; și precumu saru tote oile dacă sare un'a, și unde nu e nemica de saritu, era de alte ori se arunca tote în fontana după un'a, și pecurariulu în desiertu se opune cu brățiile și cu peptulu plângend și strigand că se le contenesca, dar' nu le poté conteni, fienducă ele sunt oi: asia se arunca și poporul aserbitu în tote relele, fienducă elu și a perdutu lumina discretiunii prein serbitute, și apoi nimene nu mai e în statu se 'lu contenesca.

Nota 1. *Serbitutea la Greci.*

La Greci nu era serbitute în timpurile cele mai vechi. Cu tote aceste se introdusese o multime de serbi încă înainte de *Omeru*, mai alesu pe cei prinsî în befa și fadeau serbi. *Erodotu* dice, că *Chiotii* fură cei d'antăi cari începura a face negotiu cu serbii. Mai târziu în *Grecia* erau mai mulți serbi decâtu liberi.

Republicele *Grecilor* antici credeau, că serbitutea ar' fi neapăratu necesaria, și li se pareă lucru cu neputința a o redică foră de a resturnă statulu întregu.

Statul serbilor nu era scutit la toți Grecii. În unele republice, serbii erau făcuți deși barbarii cumpărați, în alte deși descendentei Grecilor vîpți și subjugati.

Înse natur'a omînesca n'au fostu nici o dată mai degradată și mai batujocorită decatu în person'a nefericitoru Eloti. Pe acestia Spartanii i deprindeau din adensu în foradelegi, pentru e-semplu în betia, pentru că se arete tinerimii catu e foradelegea de ridicula și urită; i puneau la lucrurile cele mai de jos și i custodeau cu o gelosie tirănescă, pentru că se nu se revoltaze; deîn timpul un timp i omorîu, pentru că se nu se înmulțesca, și această instituție se numia *Cryptia*. Înse, pe lîngă totă această providenția neomenesca, Lacedemonii adese ori erau în mai mare periclu a fi stînsi de serbii lor decatu de nemicii cei străini.

Serbitutea nu era așerată numai de legea pozitivă la Greci, ci și de filosofi și de politici. Filosofi și politici Grecilor cei mai famosi nu afa nece o necuviința în serbitute, nece deîn respectu juridic, nece deîn respectu moral, ba încă credeau, că republica nece n'ar' pute se stea dacă n'ar' fi unii serbi pentru că se așuie cele necesaria pentru viață, și alții domni pentru că se guverneze și se filosofeze.

Aristotele pleacă deîn această principiu, că ce e folositoriu, e totu deodată și dereptu. Aristotele argumenta în modulu urmatoriu: animariile se impartu în barbatu și în femee. Barbatulu e mai perfectu și comanda. Femeea e mai pucinu perfectă și ascultă. Dară între omîni sunt și de aceia, cari chiaru atatu stau de josu între ceilalți omîni, pre catu e mai de josu corpulu decatu sufletulu, șeu vit'a decatu omulu; și acestia, sunt creaturele cele ce nu sînt apte foră numai la lucrurile corporali, cei ce nu sînt capaci se face ceva mai perfectu. Acești individui sînt destinați dela natură spre serbitute, că-ci pentru ei nu e nimica mai bunu decatu se asculte. Apoi ce diferenția e între serbu și între vit'a? Lucrurile lor, cari ni le făcu nouă, semena forte bene între sene. Serbulu, și vit'a numai cu corpulu ne sînt de folosu. Se conchidemu dară deîn aceste principia, că natur'a pe unii omîni creeza

pentru libertate, era pe altii pentru serbitute; ca e lucru folositoru si dreptu ca serbulu se asculte, s. a.

Platone crede ca serbitutea e in contra sentimentului omnesca, si pune legi bune, cumu s'ar' cuveni a purta serbii; cu tote aceste elu nu se indoesce nimica despre dereptatea serbitutii. Deip patriotismu si arata numai dorint'a, ca Grecii se nu faca serbi pe alti Greci, adeca pre cei vupti si prengi in resbelu, era pe cei straini (itumata) lasa nu numai se i aserbesca, ci se si i omore, (jus necis).

Cu tote aceste intre Greci inca erau barbati cari sustineau, precumu spune Aristotele insusi (Polit. I. 3, 5), cumuca natura nu cunosce nece o diferentia intre liberi si ngliberi, cu tote ca arcesta diferentia subsiste pretotuinde, nu dela natura (physei), precumu dicu multi, ci numai dupa legea positiva (nomô) e unulu serbululu liberu: de acea dara serbitutea e in contra naturei (para physis), ca nu e unu ce dereptu (dikaion), ci mai vertosu unu ce violentu (biaion).

Nota. 2 Serbitutea la Romani.

Ulpianu dice (L. 4. D. I, 1.): „ut pote cum ab initio omnes liberi nascerentur; necceset nota manumissio, cum servitus esset ignota; in traltu locu (L. 32, D. 50, 17.) dice: quod attinet ad jus civile, servi pro nullis habentur, non tamen et jure naturali, quia quod ad jus naturale attinet, omnes homines aequales sunt; si in institutiuni (§ 2. I, 3) se dice: servitus autem est constitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur.“ Asia dara Romanii cei vechi credeau cumuca serbitutea e derepta numai ca unu ce provisoriu, ca o institutiune a dereptului gentiloru, (juris gentium L. I, § I, D. I, 6).

Cu tote aceste dereptulu serbitutii n'a fostu dezvoltatu nicaiurea afatu de completu ca la Romani. La inceputu serbii Romaniloru n'aveca nece unu derepta. Domnulu avea potestate nemarginita preste viet'a si mortea serbului seu, si potea se desputa despre d'insulu dupa arbitriulu seu. Totu ce castiga serbulu era a domnului, si acest'a lu putea maltrata dupa arbitriu. Pana candu a tieuntu republic'a, serbitutea nu a'a marginitu prein nece

o lege: pre serbi celi bețrani, nefolositori seu amarati și străpurtau în orecare insula, preste Tibere, că acolo se mora de fome; în totu timpul imperiului Romanu erau *ergastule* (ergastula), adeca carcere facute în pământu, acolo îi înhideau pre serbi noptea, adese ori și diu'a, că se lucre acolo; dereptu o crima, care o comitea unu serbu singuru, omoriau adese ori cente de serbi. Cu ocașiunea ludiloru gladiatorii se omoriau mii de serbi. Cru-delitatile cele nesuferite ale domniloru Romani îi au revoltatu adese ori pre serbi; după ce au finitu belulu rusticu în contra lui Spartacu au crucifiptu 6000 de serbi între Rom'a și Capu'a; de-între Romani înca au peritu mai multi în acesta belu decatu în cele punice.

Numai după caderea republicei s'a mai potutu infrená potestatea cea nemărginită a domniloru Romani. *Pompeo* comandă a se taia în bucăți unu serbu în fientra de față a lui Augustu, și a se aruncá în pescina mancare pesciloru, éra Imperatorele comandă că se'lu libereze nu numai pre aces'a, dura și pre toti ceilalti serbi cari îi mai avé.

Înse și supru Imperatori, domnii Romaniloru, aveau potestate preste vietă și morțea serbiloru lor; tota așerarea lor se mărginea întru atata, că erau așecurați în contra batujocuriloru celoru preste măsura: *sed hoc tempore*, (dice Gaiu L. 2, D. I. 6), nullis hominibus, qui sub imperio sunt, licet *supra modum et sine causa*; legibus cognita, in servos suos *suevire*.

Numai sub *Antonini*, în al 2-le sec. d. C., fu luatú dela domni *ius vitae. et necis* în imperiulu romanu; înse spectaculele gladiatorie au duratu și sub imperatori. *Trajanu* după triumfulu de Daci au datu spectacule de acestia, în cari, nu s'a luptatu mai puțin decatu 10,000 de serbi că gladiatorii cu 11,000 de fere selbatice. *Justinianu* dice: (Inst. L. I, 5) *iure gentium servi nostri sunt, qui ab hostibus capiuntur*.

Nota 3: *Serbitutea la Crestini*.

Guizot (Hist. générale de la civilisation en Europe) dice, cumu-că lumca n'are de a multumi creștinismului (redicarea serbituții.

Crestinismulu' numai a mai marginit'o. Precum a statutu serbitutea la Romani pre lunga tote principiale cele bune ale invetiatoru, asia au statu si in legea crestinesca. Numai in alu 9-le seclu a cugetatu unu monacu, anume Teodoru Studit'a, a lua serbi in monastire.

In Itali'a, Franci'a, si in alte tieri ale Europei crestine, a duratu serbitutea pana in mediulu seclului alu 13.

Germanii ayeau serbi si inainte de crestinismu; multe popora nordice au introdusu serbitutea dupa ce s'au facutu crestine; si serbitutea sta si astadi, de si suptu altu nume, in Rusi'a si pe aiurea, si natiunea cea crestinesca au introdus'o era in Americ'a, in seclulu alu 16-le cu tote urmarile sale cele infioratoriq, caci *deptrinele arare ori ajungu se precumpnesca asup'a intereselor si a pasiuniloru.*

Nota 4. *Serbitutea la Musulmani.*

Fundatoriulu Islamului au luat pre serbi suptu speciale proteptiune. In Coranu recomanda, ca fiacare se se porte omenesce catra serbi, si se i manumita, fiendu acet'a unu lucru meritoriu.

Si in adeveru, serbitutea e mai blanda la Mahomedani pe langa tota necultur'a si necivilisatiunea loru, decatu la unu numaru de popora crestine; la Mahomedani nu se afla necaiurea serbitute precumu e serbitutea negrilor in coloniile crestiniloru. Daca comparamu statulu serbiloru Mahomedani cu acel'a alu serbiloru Crestiniloru, dice unu Inglezu care a calatoritu in resaritu, atunci suntemu necesitati a marturisi spre onorea natiuniloru asiatiche, ca aceste posedu unu gradu mai inaltu de umanitate in acestu punctu decatu noi. Serbulu dein oriente pote se ajunga unu domesticu favoritu, mai alesu daca trece la religiunea domnului seu; in Asi'a nu sunt plantatiuni, nece manufacture, unde se merge serbulu demineti'a pana in nopte. Pre serbitute nu jace nece o macula in oriente; serbii se potu casatori, si copiii loru cei nascuti in casa, sunt asia dicundu, o parte a familiei. A uneori serbulu se casatoresce in famili'a domnului seu, si si sterge tota

macul'a originii. Serb'a cea ce a nascuta unu copilu domnului seu, se tiene de acosta clase privilegiata; asemino si serbulu, caruia domnulu seu, i a promis u iertare pentru o suma de bani, seu la casulu mortii sale. Daca vomite serbulu vre o crime, dea numai giumatate pedeps'a unui omu liberu, ca si femeile libere; la Crestin'a se intempla chiaru dein contra, ca-ci serbii se punescu mai aspru de catu liberii.

Mahomedanii punescu mai usioru pre serbu, pentruca ei presupunu ca serbulu nu si cunosc obligatiunile asta precumu le cunosc liberulu, si de aceea, nece nu i se potu imputa atatu de greu.

In *Coranu* se afla cele mai seriose admonitiuni pentru efib'erarea serbiloru; Mahomedanulu curiosu da serbului seu o bucata de pamentu, seu lu invetia vre o mesteria, pentruca prein industri'a sa se si castige sum'a ceea ce se cere pentru rescumpere, pe lunga acest'a deprindendulu a lucra, si castiga totu o data si acea desteritate morale care lu face demnu de libertate.

E o lege la Mahomedani, care da dreptu fiacarui serbu a eredita pre domnulu seu, candu acest'a i a promis libertate, si promisiunea nu si a putut'o infinti'a la morte. In puterea acestei legi potu se se face liberi multi;

In Turci'a potu se inainteze serbii la cele mai inalte deregatorii de stata. Unele deregatorii de Curte sunt reserbate numai serbiloru; Chislar-Ag'a, capulu castratiloru negri dein Seraliulu Marelui Sultanu, si Cori-Ag'a, capulu castratiloru albi; nu se potu lua decat'u dein ordinea serbiloru.

§ 83. Despre ratiunile si marginile juridice ale inecaretatii intre omeni.

Asta dara, abstragendu dela necapacitatea naturale a copiiloru, nebuniloru, s. a., remane adeveru nescuturatu si eternu ce au enuntiatu serbatoresce adunarea generale constituante, in declaratiunea drepturiloru omului si ale cetatanului: „omenii se nascu liberi si ecari in drepturi.“ Cu

tote ca propusetiunea subsecuta: „si remainu liberi si ocari”, parte e intemeiata pe ambiguitati, parte duce la acelesi.

Omenii se nascu toti liberi, inse ei 'si potu pierde libertatea in mesura mai mare sau mai mica, parte prein deminutiune meritata (sau si prein neapacitate naturale supravoniente), parte prein renuaciatune, asia dara in casulu dein urma prein unu aptu, chiaru alu acelei libertati, care e dotas naturale a tuturoru. Asemine toti omenii se nascu cu drepturi ecari, si inecaretatea nu se pote nasce decatu idupa o lege, care are aceeaasi validitate, pentru toti; adeca nu pote se ajunga nimene la o suma mai mare sau mai mica de drepturi preste cele ce are totu omulu dupa ecaretatea originaria de catu intru unu modu, care ar produce acelaasi adaugamentu sau deminutiune pentru fiecare altulu. Asia dara, afara dora de casulu deminutiunii complete, omenii 'si conserva totudena ecaretatea *formala*, inse cea *materiale* inceteza forte de tempuriu si neaperatu dupa cursulu celu naturale alu comerciuluf si alu relatiuniloru sociali.

Arést'a se intempla, parte nemediatu dupa *legea dreptului*, parte prein despusetiunea unei *vointie generala*, asia, dara in casulu de autaiu cu *necesitate* juridica, in alu doile, dupa *arbitriulu* unei universitati numai *marginily* prein legea dreptului.

§ 84. Continuatiune.

Chiaru dupa ecaretatea cea originaria si formale a tuturoru omeniloru, capaci naturalmente, pote fiacare se 'si *maresca* sau se 'si *micesca* sfer'a dreptului, ceea ce e *marginita* inainte de tote la persoana sa si la lucrurile sale cari

nu sunt în contra libertății altora; poate se și suferă oarecare scădiementu de în drepturile sale originaria prein dominațiune meritata seau prein renunțatiune; poate se și exercite dreptulu *castigării* cu diligență, dexteritate seau fortuna mai multa seau mai pacina, cele *castigate* poate se le conserbe și se le cumuleze, seau se le dilapede și se le pierda. Mesur'a cea diversa a posesiunii *lucrurilor*, ce se naște în acestu modu, căsiuna deversitate prea usioru și în drepturile *personali*. Pauperulu, care a castigatu pucina, seau care a pierdut u era ce castigase, și va obligă bucurosu *serbitorulu* celui avutu, pentru că se traesca, și celu avutu va află multiamire în înmultirea serbitoriloru. În acestu modu diferenț'a între pauperi și avuti, debitori și creditori, serbitori și domni, e fundata già în dreptulu naturalu, și e mai o consecutiune necesaria a comerolului celui liberu ce e între cei ce au drepturi *ecari* la începutu.

§ 85. Continuațiune.

Aceste diferențe de se le puia în lucrare și dreptulu *positiv*, fie acest'a convențiune seau lege, pentru că fundamentulu a totu dreptulu *positiv* e celu naturalu. În acestu modu poate avé locu, și potu fi în armonia cu dreptulu naturalu și alte *determinatiuni* mai de *aprope* ale aceluiași, cari se facu spre a redică îndointiele, seau pentru o mai deplina realizatiune a ideei ecărățatii celei esentiale, de aci se tienu pentru esemplu *drepturile particularia* seau *beneficiale juridice* ale minoriloru, femeiloru și a. Inse prein dispusetiunile unei *vointie generalie* se mai potu introduce și alte diferențe, cari sunt *curatu positive*, adeca subsistu că valide numai prein *autoritatea* acestei *vointie generalie*, și nu

mai *pana candu dureza* acésta, si apoi *suptu* aceste doye presupusetiuni neco decumu nu sunt in contradictiune cu deprinla despre ecaretatea drepturilor naturali, si potu subsiste fora de neco una periclu. Dein acésta fontana se nasce diferenti'a între *gubernatori* si *gubernati*, *alesi* si *comuni*, *privilegiati* si *neprivilegiati*, inca si *dereptulu ereditariu*, in cata nu subsista gia naturalmente ca o consolidatiune a condamnatiului in person'a celor ce supravietuescu.

§ 86. Continuatiune.

Pana unde pote merge acésta diferenti'a fora de lesiunea drepturilor naturali, si daca pote, si in catu pote produse vre o data vre luna dreptu *independentu*, acésta se cunoose numai dein invetiatur'a despre natur'a vointiei general'i in genere si in particularu; a vointiei general'i in statu. Aci numai atatu inseamauc: cumca atari diferentio sunt *de natura curatu politio*, adeca ele se referescu la *realizatiunea scopului universitatii*, si de acéa potéstatea, careia e in credinta acésta realizatiune, le pote *statui* validamente intre marginile plehipotentiei sale. Asia dara principitulu lor nu e ca in dreptulu conventiunale, *necunoscerea*, ceea ce se nasce dein *mentea* cea juridica a toturbru singulariloru, ci *statuira* ceea ce se nasce dein *vointia* cea juridica a societatii.

Tote inecaretatile materiali, a caroru recunoscere ca a unoru consecutiuni firesci dein ecaretatea cea originaria seau formule se pote presupune in toti seau se pote pretende dela toti, sunt fora de periclu, si chiaru necesarie dein puita juridic. Asemine sunt derepte si nu repunna neco decumu ecaretatile *politice*, cari se *statuescu* pentru

sulutea publica seau pentru scopulu statului, si pe lângă această au sunt in *disproportione* cu scopulu ce e de a se ajunge prein acele, si apoi se unescu si cu principiulu sociale de a *imparti* preicatu se pote mai *ecarmentă* sarcinile seau sacrificiale, in a carora statuire prein urmare potu si deu se se *invoesca* toti membrii cei intielegatori ai societatii, cuprendienduse intre acestia si cei interesati nemediata. Necaretatile cele proprie, intemliate pe rezinocere, deu se dureze pana candu dureza fundamentulu celu ratiunale alu *cadentiei* celoru *inderceptiti*, si prein urmare alu recunosterii celorlalti. Dein contra necaretatiile numai *statuile* seau *politice* nu dureza mai multu decatu *vointi'a* cea *generală* a societatii, care idē se se determine numai prein *aptulu* sociale, seau prein alte respede a la *solutei publice*. Dacu se introducu prein dreptulu positivu seau prein legea politica si alte necaretati, afara de cele ce se potu *introducere* in conformitate cu aceste principia, seau daca se sustienu mai indelungatu decatu se potu sustiene in conformitate cu progresele cunoscentiei, seau cu calitatea circumstantieloru, cu recunoscerea celoru intielegatori, seau cu *vointi'a* cea generală a membriloru societatii, atunci acele sunt nevalide dapa dreptulu ratiunale, si de aceea numai unu *statulu* *factitiu*, pre lângă tota validitatea loră cea *esterna*.

§ 87. Despre colisiunea si concursulu drepturilor

Fiacare dreptu e unu *adeveru*, adeca o *posibilitata* *ratiunale*. Asia dara o *colisiune* propria de drepturi, asemenea si de *pusetiuni de dreptu*, numai se fia acestu esprese bene, nu se pote cugetă *nec decumu*. Dara se pote cugetă, numai alesu in statulu ipoteticu, unu *concursu* de drepturi si

de *competenti* la unulu si același obiectu, sa acest'a lucru seau persona. Inse prein atare concursu dreptulu competenților nu se redica in sene nece odata, ci numai *contenținuta* lui se impedece seau de totu seau in parte. Acēsta impēdecere inse e chiaru atatu de pucinu pericolosa pentru dreptu cā si alta impēdecare, pentru esēplu *fisica*. Asia-dara, daca unulu si a promis de odata la mai multi lucrulu pe o di determinata, seau daca a promis totu același lucru, seau daca l'a locatu la unulu, la altulu l'a vendutu, daca a facutu detorii pre averea sa, seau pe lunga detorii si a contrasu luca si *deminuțiuni meritate*: atunci toti creditorii lui si toti aceia pe cari a vetematu au dreptu *deplinu*, in contra obligatului seau a vetematorului, asia precum se nasec deia titlulu aceluiași; si acel'a e validu in tota intenderca si in respektulu strainiloru. Inse dupa inpregiurari pote se se nasca intre competenti o *comuniune* de dreptu seau de pretensiuni in respektulu *unui* si a aceluiași detoriu, si prein urmare *eficacitatea* dreptului pote se se restringa pentru *fiacare* singulariu. In acēsta comuniune, se intielege, cā va avē locu orecare *preferentia* de dreptu seau de ecitate, a unuia seau a altuia, dupa calitatea *titlului* pretensiunii sale, nascutu seau prezentatu mai timpuriu seau mai tardiu, numai personale seau totu de odata si reale, mai multu seau mai pucinu evidente; inse in respektulu celui *obligatu* si alu tuturor *strainiloru* remane dreptulu *fiacaru* singulariu nomicusioratu la tota intemplantura.

Cu tote aceste adevaratu concursu, se nasce numai dupa mesur'a *aparentiei* veri *insinuatiunii simultanee* a mai multoru competenti. Luandu lucrulu in sene, e iertatu *fiacaruia* a si exercitā dreptulu *fira* de restriptiune, fiinduca

nimene nu e detoriu se *scia*, cumucà detoriulu lui e detoriu inca si la altii, si in genere negotiale traptate *intre altii*, considerate in sene, pre d'insulu nu 'lu atingu.

Se pote pune intrebarea: *daca la concursulu drepturiloru unu dreptu pote fi mai tare si altulu mai flacu?* Se respunde *negativu*; pentrucà fiacare dreptu esprime numai o *posibilitate* ratiunale seau ideale, éra posibilitatea nu cunosce grade. Inse acésta intrebare nu e identica cu aceea, *daca si detoriile sunt tote un'a cá alt'a de sante*, seau *daca sunt si lesiunile de dreptu tote un'a cá alt'a de grele?* Dreptulu se pote bene compará cu *line'a dreapta*. Reptitudinca lineei nu are nece o gradatiune; inse *abaterile* dela d'ins'a potu se fia mai mari seau mai mici, asia pote se fia si unu *nedreptu* mai mare seau mai micu, parte dupa *obiectulu* dreptului violatu, parte dupa *imputativitatea* violatoriului.

§ 88. Dreptulu necesitatii.

De intrebarea despre colisiunea drepturiloru se tiene si intrebarea multu agitata de *dreptulu necesitatii*. Pote mi dá necesitatea drepturi cari eu alt'mentrea nu le amu, anume dreptulu de a calcá si in sfer'a dreptului altuia, de a luá spre usulu meu cele ce sunt ale altuia, seau de a me atinge chiaru si de person'a lui, pentru cá se me conserbu pre mene? *Daca* existe unu dreptu *absolutu* spre a se conserbá pre sene, adeca unu atare dreptu, pentru care acestu scopu e titlu validu de plinu, si care nu cere alte margini afora de consecutiunea scopului insasi; seau *daca* acelu dreptu pretensu e chiaru *principiulu* totororu celorlalte drepturi, precamu in vetia mai multi: atunci, se in-

tielege de sene, că e neapertu a recunoșee unu *dereptu de necesitate*, si asiadara atunci dă se 'mi fia iertatu, pentru esemplu, nă numai a me aperă cu arme rapite, ia contra nemicului ce me persecuteza, seau se fugu de d'insulu pre-calulu care l'am' rapitu, seau se furu pane dela altulu candu sunt in periclu a muri de fome s. a.; ci inca se'mi conserbu vietî'a chiaru si cu sacrificarea vietiei altuia, pentru esemplu se impingu pre altulu de pre scandura, că se scapu eu, seau se ieu bucat'a cea dein urma dein gur'a altuia, care e in asemine periclu de a muri de fome s. a. Atunci asiadara, si in genere totudeuna de cate ori propune cineva vreunu scopu de principiu alu drepturilor, *colisiunea* drepturilor inca nu se pote incungiură, si prein urmare si colisiunea seau contradiktiunea *adeverurilor*, fiendu fia care dreptu unu adeveru. Atunci omulu ar' avé dreptu a face nedereptate seau detoria de a suferi nedereptatea, si Logic'a nu mai are locu in jureprudentia.

Respundemu: avemu dreptu, in adeveru, a ne conserbă vietî'a, precumu in genere a ne adoperă spre ori ce scopu ratiunabile, inse numai prein *media derepte*, adeca cari nu vetema dreptulu nimenui. Nu e chiaru *necesaruu* că omulu se 'si conserbe vietî'a, inca de multe ori e si *cu nepotentia*, a une ori *fisice*, éra de alte ori *moralmente* seau *juridice*; inse e *totudeun'a cu potentia* a oserbă dreptulu, si pentru ratiune e si *necesaruu* că se cera acésta oserbare, pentrucă alt'mentrea ar' veni in *contradicere* cu sene insasi.

Asiadara naufragulu care impinge pre altulu de pre tabul'a de scapare, flamendulu care rapésce panaa altuia s. a., au vetematu dreptulu altuia, prein urmare au lucratu *nedereptu*, seau celu pucinu *fora* dreptu; că-ci *nederepta-*

tea în înțelesul strict presupune *imputabilitate*, adică *voluntaria nederepta*; și se poate cugeta, sau se poate lua că unu-
ce conformu cu umanitatea, cumcă necesitatea și angustia
morfii împedea într-un momentu usulu ratiunii, sau li-
bertatea voinței, și dau dominațiunea numai *instinctului* ce-
lui nevințibile. În atare presupusețiune lucratoriulu în acelu
momentu nu a fostu subieptu de dreptu, sau numai unu
subieptu de dreptu necapace, prein urmare și dacă a ve-
temiatu pre altulu, *nu e punibile* sau *e punibile mai pu-
cinu*. În alte casuri, pentru esemplu cându celu ce fuge
rumpê gardulu care 'lu împedea, sau rapesce unu calu
dein câmpu că se pota scapă mai iute s. a., pote se a-
dăca spre *justificare* invoirea proprietariului, ceea ce s'ar
pote presume, mai alesu cu reserbatiunea *desdarnarii*. Inse
dăca proprietariulu s'a *declaratu negativu*, atunci aceliu nu
'r' remane decatu desculparea care s'a oserbatu desup'r'a, sau
micusiorarea culpei.

Nota 1. *Welcker* admite dreptulu necesității în *casu de
necesitate* adeverată, adică atunci cându omulu e în periculu de
a. și pierde vietă, pentru esemplu prein focu sau apa, sau de
fome, și nu o pote salvă de catu numai prein lesiunea altoru o-
meni; în atari periculi, dice *Welcker*, omulu are dreptu a se sal-
vă și prein lesiunea altor'a.

Acestu dreptu 'lu destinge *Welcker* de dreptulu necesita-
ții, ce are omulu în contra celui ce 'i atoa cu nedereptu vietă
sau averea. Dreptulu celu d'antantū are valoare în contra tota-
roru, adică celu ce vetema pre altulu spre a si scapă vietă, a-
celu e scuzatu chiar și dacă vetematulu e neculpabilu. Dein
contra dreptulu dein urma are valoare numai în contra agreso-
relui nedereptu.

Celu ce si scapa vietă dein periculu adeveratu, vetemandu
pre altulu, *nu e punibile*, înse nu pentrucă si-ar fi pierdut con-

conscientia și libertatea voinții cea juridică, precum dice *Faerberach*, și preîn urmări nu i s'ar poté imputá, ci pentrucă vetemarea, care o face cineva altuia fiindu vietat în periculu, nu e în contra dreptății. Nu e neapertu că omulu se 'și pierda conscientia și libertatea voinții fiindu în vreun periculu, deîn contra elu pote cunosce și candu e în periculu, cumucá unele fapte sunt drepte, altele nedrepte, și pote avé și libertate a le face seau a nu le face; ar' face cineva nedreptate personelor și poporalor. amose, candu ar' cugetá despre d'insele, că 'și potú pierde conscientia și libertatea voinții de frica, deîn contra aceste voru tienne totu de un'a cu Romanii, că pre omulu barbatu și constante nu lu pote scote deîn mente necé o irica. Acésta doctrina, care tienne că *immutabilitatea* se pote redicá în periculu, ar' fi periculoasa, pentrucă atunci s'ar' poté scusá ostenu care a ucisu pre comandantele seu pentru că se scape deîn periculu, aceminea s'ar' poté scusá mediculu deîn spitale, aperiatorii marginilor și alții cari au luatú asuprasi vre o detoria de a 'și pune vietia în periculu: unii că acestia si-aru poté calcá detoriile, aru poté fugi, aru poté se ucida pre mai marii lorú seau pre alții, dicundu că si-au perditú mentea de frica și n'au sciutú ce facu.

Krug inca sustiene, că atari vetemari nu sunt punibili, dicundu, că *legea și detoria juridică cea universale* sunt intemeliat numai pentru că se faca posibilé o coesistentia pacifică între omeni. Deci, unde acést'a nu e cu potentia precum e în esemplulu acelu vechiu despre cei doi naufragi cari au apucatu pre o tabula care numai pre unulu pote purtá, acolo *legea juridică tace de totu*. Acolo numai moralea și prudentia are se decida ce are se faca fia cine, și de aceea atari lucruri de u a se lasá conscientiei fia caruia, precum diceau Romanii *servandum arbitrio*. Adevertatu că, judeciulu celu *moralc* alu poporuluj condamna pre atari omeni cari facu reu altor'a pentru că se scape d'insii de periculu, precum pre acea femeie, care si-a aruncatu copilulu în gur'a lupiloru pentru că se se scape pe sene de periculu, inse judele și judeprudentia aci nu afla nemic'a de condamnatu.

Welcker adaugă, că celu ce ar' negă că necesitatea nu e ratiune suficiente spre a'și salvă vietii'a și prein vetemarea alto-r'a, unulu că acel'a ar' fi detoriu se arete, seau că unulu dein acei doi naufragi are detoria a se sacrifică pentru celu alaltu, seau că amendoi au detoria juridica a se sacrifică fora de nece unu scopu.

Welcker cere trei condițiuni pentru că vetemarea facuta altuia in periculu se nu fia nederepta:

- 1) că pericululu vietiei se fia fostu adeveratu și presente;
- 2) că vetematoriulu se nu fia facutu altuia o vetemare mai mare de catu a judecatu elu a fi necesaria spre salvarea vietiei in statulu in care s'a aflatu elu strimtoratu de periculu: In atare statu omulu 'și recastiga dreptulu de a fi judecatoriu in caus'a propria, și de a se aperi singuru, chiaru și fiendu in statu.
- 3) Că vetematoriulu se nu fia avutu vre o obligatiune particularia de a se infruntă cu pericululu, precumu are ostenu, mediculu de ospitale candu e in servitiu: s. a.

Nota 2. Dreptulu necesitatii 'lu are și statulu, despre acest'a vomu vorbi in dreptulu publicu, precumu și despre dreptulu de a se aperi in contra agresorelui nedereptu.

CAPULU II.

Dereptulu privatu ipoteticu.

§ 89. Derepturile castigaveri in genere.

Potemu *castigá* (adquirere), adeca legá cu dereptulu nostru originariu seau lucrurile nemenui (res nullius), seau lucrurile propria altor'a, seau si pretensiuni, asupr'a altor'a. Cele d'antai le castigamu fora de invoirea altor'a, prein *ocupatiune* (occupatio); cele dein urma cu invoirea altor'a, prein *paptu* (pactum). Ocupatiunea si paptulu sunt doua *moduri de a castigá derepturi* (modi jurium acquirendorum); prein amendoua sfer'a derepturilor nostre se maresce; ea se pote si micusiorá: acést'a se intempla prin *deminutiune* (deminutio); adeca prein violarea derepturilor altor'a, cá-ci daca unu omu violeza derepturile altuia, atunci dá acestuia ocaziune a 'si esercitá, *dereptulu de coaptiune* (jus cogendi), care e unitu cu fiacare dereptu originariu. Deci dara in dereptulu privatu ipoteticu vomu traptá:

- a) despre proprietate seau dereptulu reale,
- b) despre paptu seau dereptulu personale,
- c) despre dereptulu coaptiunii.

Despre proprietate seau dereptulu reale.

§ 90. Introduptiune.

Proprietatea nu e o institutiune introdusa in societatea omenesca dupa arbitriu, ci unu dereptu intemeiatu in *natur'a ratiunale*. De n'ar' fi asia, atuncia ar' pote se se redice ér' prein acelu arbitriu care au fostu creat'o, si prin urmare atuncia tota proprietatea ar' depinde dela recunoscerea

faptitia a unei universitati, scara a celor ce comanda in numele ei.

§ 91. Fundatiunea proprietatii.

Precum doresce totu omulu ca se aiba ceva propriu, asa e totu deodata interesatu ca dreptula lui se fa inte-meniatu si in natura ratiunale; inse acestu interesu nu e i-denticu cu *fundatiunea proprietatii incesi*. De aceea vine intrebare: cumu are de a se intelege originea proprietatii si fora conventiune si autoritate? Dela natura tote lucrurile sunt a le nemenui, ca in acesta calitate le pote folosi, fa cine liberamente. Cumu pote se se marginesca au se se ra-dice acesta dreptu originariu alu toturora spre usulu to-turora lucrurilor? Cumu pote se se faca unu lucru *propriu mie*, dein unu lucru care nu e alu *nemenui*, care e alu *toturora*?

Invatiatorii dreptului naturale voindu a responde la acesta intrebare se impartu in doue parti: unii sunt de pa-rere, ca spre a mi face propriu lucrulu nemenui, ajunge *de-claratiunea vointei* ca vroiu se am' ca propriu lucrulu ocu-patu: prein urmare spre a mi face propriu ore care lucru ocupatu dupa acesta ipotese, ajunge inainte de tote sem-natiunea lucrului ocupatu (*signatio rei*); era altii sunt de pa-rere, ca spre acestu scopu e necesaria *formatiunea* lucrului ocupatu (*formatio rei*), adeca o legatura reale si permanente a lucrului cu *personalitatea mea*.

Mai e inca o teoria, care intemeieza proprietatea pe paptu, diundu ca omieni s'au invoitu dela inceputu ca se imparta lucrurile intre sene, si au recunoscutu cumu ca e de-reptu asiu, ca unu lucru se fa alu lui Titiu, altulu alu lui Semproniu si asa mai departe; inse acesta teoria nece nu

pote subsiste, nece nu e suficiente: nu e suficiente, pentru că dacă amu si voi că se luamu atare paptu de impartire, cu tote aceste ar' remané fora de respunsu intrebarea, ce conditiuni seau circumstantie se ceru spre aceea, că atare paptu se se pota aplecă la ore care lucru ce se dice în concretu a fi proprietate, si acésta intrebare e mai identica cu intrebarea principale care amu pus'o mai înainte; nu pote subsiste, pentru că ácelu paptu e numai unu paptu fictiunatu, si că atare n'are locu in dereptulu ratiunale, apoi dacă amu si luá cumucá acela s'au incheiatu ore cumu si ore unde, cu tote aceste lucrarea nu s'ar' estinde preste paciscenti, prein urmare n'ar' pote legá, nece pre cei ce nu l'au incheiatu, nece pre generatiunile viitorie:

§ 92. Detentiunea, posesiunea, proprietatea,

Tienu lucrulu care l'am' afluatu, care l'au depusu cineva la mine, seau care l'am' rapitu; tienu si palm'a de locu pe care stau s. a.: acésta tienre o numescu juristii *detentiune* (mera detentio); ea e numai unu faptu prein care eschidu pe altii dela ori ce influentia asupr'a acestoru lucruri. Candu e vorb'a de detentiune sengura, atunci nu se mai intreba cu ce titlu seau cu ce intentiune tienu cutare lucru.

Posesiunea (*possessio*) e detentiunea lucrului cu intentiune de a'lu usua cu eschiderea toturoru celorlalti. Inse intentiunea pote fi dreapta seau nedreapta, pote se fia indreptata spre unu usu contintu alu lucrului, seau numai spre unu usu trecutoriu.

Proprietatea (*proprietas, dominium*) e dereptulu la posesiune continua a lucrului, seau dereptulu de a eschide totudeuna pre toti ceilalti dela cutare lucru, seau acea u-

niune reale a unui lucru corporale cu ore care va persone, prein care se eschidu tote celelalte persone dela acestu lucru.

Deci dara proprietatea cuprende in sene posesiunea, si acést'a detentiunea: de aceea se si dice despre proprietariu cumucà posede, si despre posesore cumucà tiene seau detiene cutare lucru; apoi detentorele pote se fia totu de odata si posesore, si acést'a pote se fia totu de odata si proprietariu, fora se inceteze diferenti'a acestoru trei concepte.

§ 93. Speciele posesiunii.

Sunt mai multe specii de posesiune:

I. *E posesiunea civile* (possessio civilis): acést'a cuprende in sene nu numai intentiunea de a usuá ore care lucru cu eschiderea altor'a, ci inca si intentiunea de a se infaciosiá cá proprietariulu aceluiasi, si prein acést'a se apropia tare de adeverat'a proprietate, numai intentiunea se fia intemeiatá pe dreptu.

II. *Poseiunea naturale* (possessio naturalis): acést'a are locu fora de intentiunea dein urma, asia e posesiunea usufruptuariului. Aceste posesiuni potu fi amendoue nu numai corporali, adeca impreunate cu detentiuni nemediate, ci si mentali, candu adeca subsistu *juridicamente*, si dupa ce au incetatu firesce: asia e posesiunea *deponentelui* care 'si conserba si 'si continua posesiunca prein depositari; posesiunea lui este mentale.

III. In urma, in tote aceste specie de posesiuni avemu se distingemu *posesiunea cu buna credentia* (possessio bonae fidei) de *posesiunea cu rea credentia* (possessio malae fidei): cea d'antaiu are locu, candu e vederatu seau se pote presupune, cumucà posesorele e conyinsu despre dreptatea titlului cu

care posedă seau voesce se posedă; a doua are locu candu e vederatu, cumucă acel'a e convinsu despre nedereptatea titlului, ba inca si candu e vederatu cumucă se indoesce despre dereptulu posesiunii sale: pentru esemplu posesorele unui bunu incredentiatu, seau chiaru a unui lucru de furatu, e posesore cu buna credentia, daca nu scië că acelu lucru e de furatu; inse daca ar' sei că e de furatu, si cu tote aceste n'ar' voi se 'lu dee afora, atuncia ar' fi posesore cu rea credentia, precumu si acel'a care au denegatu lucrulu incredentiatu pentru că se 'lu folosesca spre scopurile sale.

§ 94. Originea proprietatii dupa dereptulu naturale.

In puterea dereptului originariu de proprietate totu omulu are voia se unesca cu person'a sa ori ce lucruri cari nu sunt ale nemenui, si apoi chiaru prein acësta unire se nasce *proprietatea*. Cumu se templa acëst'a? Acëst'a se templa prein ocupatiune si prein formatiune.

Ocupatiunea (occupatio) e acea lucrare prein care cineva aduce unu lucru in a sa putere fisica cu cugetu de a eschide dela acel'a pe ceilalti pe toti: intru acëst'a se unescu toti inventiatorii dereptului naturale, cumucă ocupatiunea e fundamentulu celu d'antaiu alu proprietatii; preintr'ins'a se nasce indata o uniune reale a lucrului cu person'a mea, inse acësta uniune e numai temporale, ea depiude numai de la pusetiunea corporale, si de aceea sengura nu e de ajunsu spre a intemeia proprietatea, incatu are se subsiste si fora de posesiunea corporale; asia dara ce se ceru spre acëst'a mai departe?

Formatiunea lucrului (formatio rei): că-ci daca cultivu lucrulu care l'am' ocupatu, daca punu fatiga pe d'insulu,

acést'a, lasa pe elu urme nesterse, si e unu sigilu alu personalitatii mele, in catu pote cunosce fia cine cumcà acela lucru numai e alu nemeui. (res. nullius), ei cumcà are unu proprietariu, care voesce senguru a'lu avé si a'lu usú. Asia dara spre a întemejá proprietatea nu e destulu numai semnatiunea lucrului ocupatu, cà-ci acést'a nu e mai multu de catu o *dechiaratiune* a vointiei; apoi ocupatiunea inca se pote considerá cá o *dechiaratiune* a vointiei de a avé ceva propriu, si cu tote aceste sengura nu întemeieza proprietatea plena (plena proprietas); apoi éra numai semnele singure nu areta pena unde se intende proprietatea: pentru esemplu parulu care l'au plantatu cineva intr'unu campu seau pe tiermurile unui riu, n'areta cari aru fi marginile pamentului ocupatu in acestu modu; in urma ce ar'fi candu s'ar' dechiará vointi'a a mai multi totu de odata de a avé cá propriu ore care lucru, seau candu aru insemná toti de o data pe acelasi lucru? Asia dara vointi'a mea si declararea vointiei mele e decisiva numai in sfer'a dreptului, ceea ce se tiene acumu de mine. Eu nu am' dreptú de a comandá nemiça nemeui, numai atat'a potu cá se departu pe altulu de la sfer'a dreptului meu, cá adeca se nu 'mi veteme *person'a* seau lucrurile cari sunt unite acumu cu *person'a* mea.

§ 95. Continuatiune.

Intre teori'a semnatiunii si a formatiunii nu se pote face nece o pace, cà-ci daca vomu dice cu mai multi cumcà spre castigarea proprietatii se cere o semnatiune impreunata cu ostenela si cu lucru ce imprime lucrului insemnatu atare note, dein cari pote cunosce fia cine cumcà

pe acelu lucru au pusă cineva fatigă; atunci acea semnatiune se preface în formatiune adevărată. Între formatiune și semnatiune rămâne pururea acea diferență esențială, că această indică numai voința sa sau dorința de a continua posesiunea, era cealaltă conserba neincetată artificialmente adevărată *posesiune* în sensu juridicu. Aceea dar' face *dereptulu meu*, era această a pote se și serbesca numai de forma, înse nu pote se 'lu produca. După oserbatiunea de în urma asia dăra, semnatiunea, ce e dereptu, nu produce proprietatea, cu tote aceste ea are alu seu efectu juridicu, pentru că și formatiunea încă se pote consideră totu o dată că o adevărată semnatiune de în care alții potu cunosce cumucă lucrulu semnatu și formatu nu e alu nemenui (*res nullius*); a uneori de în circumstanție potu cunosce și aceea, cumucă acelu lucru este chiaru alu meu, și atunci nu 'lu mai pote castigă nemene cu buna credenția, mai alesu pre în acisițiune derivativă, că-ci dacă ar' și dá unu neproprietariu lucrulu meu altuia, acest'a nu l'ar' poté acceptă juridicamente, cunoscundă'lu și sciendă'lu că e alu meu, și pre în această, proprietatea mea ar' fi asigurată eatu de bene.

Nota. Romanii întemelia dereptulu de proprietate pre ocupatiune și pre posesiunea lucrulu ocupatu.

Paulu dice: „*Domnium rerum ex naturali possessione coepisse Nerva filius ait, ejusque rei vestigium remanere de his quae terra, mari coeloque capiuntur; nam haec protinus eorum fiunt, qui primi possessionem eorum adprehenderint. Item bello capta, et insula in mari, enata, et gemma rapilli, margaritae in littoribus inventae ejus fiunt, qui primus eorum possessionem nactus est.* (Dig. L. I, § 1. de acq. vel amitt. possessione). *Gaiu* dice: *Insula, quae in mari nascitur, (quod raro accidit) occupantis fit, nullius enim esse creditur.*“ (Dig. L. 7, § 3. de acquir. rer. dom.).

Ocupatiunea eră fundamentulu proprietății și la celelalte genți deîn anticitate. *Gaiu* dice: „*Quorundam rerum dominium nascimur jure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peraeque servatur*; (Dig. de acquir. rerum dominio L. I.); și apoi adăuge ratiunea dicundu: *quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur*. (Dig. L. 3, § 1. ibid.).“

H. Thiercelin (principes du droit, Paris 1857) apera doptrina romăna, că fundamentulu proprietății e ocupatiunea, și combate mai antaiu pre economistii deîn dilele nostre, cari dicu, cumucă fundamentulu proprietății atatu nemobili catu și mobili e lucrulu, adeca formatiunea seau cultur'a. *Thiercelin* dice, că ne mine nu pote formă seau cultivă de catu numai pamentulu seau lucrulu propriu, deci pamentulu seau lucrulu de se fia propriu inainte de a'lu formă seau cultivă, și atare se face numai prein ocupatiune.

In ultra combate și parerea lui *Puffendorf*, *Montesquieu*, *Mirabeau*, cari dicu, cumucă proprietătea e o creațiune a dreptulu civile care n'ar' esiste inainte și fora de conventiune.

§ 96. Urmarea acestei invetiaturi.

Deîn acēsta invetiatura urmeza cumucă proprietătea are locu și in statulu estracivile, in generaris numai dupa dreptulu naturale; și de aceea pentru dreptulu positivu nu remane de catu se stabileasca mai acuratu condițiunile proprietății, apoi obieptele și marginile cu cari societătea e o-blegata a o recunoste și o apera, in urma și condițiunile acele cari au se se oserbe candu trece proprietătea de la unulu la altulu: pentru esemplu venatorele selbaticu e proprietariu dupa dreptulu naturale preste fer'a care au prins'o, ori au ucis'o, seau care o tiene inchisa; pescarii inca sunt proprietari preste pescii cari 'i au prinsu, și acumu 'i conserba pentru indigintiele loru; aseminea sunt proprietari și

ai armelor cari și le au fabricatu ei, seau cari și le au castigatu de la altii, apoi ai toturor uneltelor, inchisoriloru și a altor asemeni lucruri cu cari se folosescu. Asia și o gențe de venatori e proprietariu și domnu circumdariului in care veneza și prende pesci, și cu tote că acēsta proprietate pote se nū fia continua și permanente, ci numai *temporaria*, adeca posesiune, totusi are dreptu a eschide pre toti strainii cari nu se tienu de acea gențe. Asia o societate de nomadi are proprietate permanente preste turmele sale, ăra preste locurile de pastiune are celu puțin o proprietate temporaria seau posesiune; aseminea și familiile și individuii, ce se tienu de acea societate, au toti proprietatea acelor lucruri mai multu seau mai puțin, cari le au capetatu fiacare dein impartirea proprietatii comune, seau cari și le au castigatu fia care cu a sa labore și fatiga.

Dupa ce se asedia toti acēstia pe locuri fixe, atunci se naște proprietatea de pământu; acēst'a ce e dreptu e multu mai importante de catu cele deasupra, inse fundamentulu pe care sta e totu acelasi, și de acea nu e nece o diferentia, intre proprietatea pământului care și au castigatu cineva reducundu 'lu la cultura, plantandu'lu, ingradindu'lu seau edificandu pe d'insulu, și intre proprietatea lucrului mobile care l'au produsu ori in ce forma: ambe acēste proprietati urmeza dein ideea dreptului personalitatii, fiindcă in puterea acēsteia totu omulu e donnu preste a sa persona propria, prein urmare și preste poterile și lucrarea sa, și de acea nece nu are nemine dreptu a 'lu constringe, că se le aplece pentru altulu in contra vietiei sale.

Nota. Mai de multu ăra disputa mare intre filosofi și juristi, ale cui au fostu bunurile inainte de introducerea proprie-

tatii: daca au fostu a le toturoru seau a le nemenui (res omnium seau res nullius). *Grotiu* (de jure belli et pacis L. II, C. II, § II) apera cumuca lucrurile la inceputu au fostu ale toturoru, si acésta comuniune positiva a lucrurilor o numesce elu *condominium* seau *jus omnium in omnia*. *Puffendorf* (de jure naturali gentium L. IV, C. IV, § V.) sustiene dein contra, cumuca lucrurile la inceputu n'au fostu ale nemenui; acésta comuniune se numesce *comunio bonorum negativa*; acésta disputa s'au facutu de *prisosa*.

§. 97. Marginile dreptului de ocupatiune si proprietate.

Se potu apropria tote lucrurile in catu sunt ale nemenui, si incatu se potu ocupa si forma, prein urmare se potu apropria si asia numitele lucruri de usu inesauribile (res inexhausti usus); atare lucruri inse cele de mai multe ori nu admitu *formatiune*, asia pentru esemplu lumina si aerulu, seau sunt destinate prein natr'a insasi, adeca prein indigenti'a cen naturale a omeniloru si prein vointi'a loru ceea ce urmeze cu o necesitate dein acea indigentia, spre a fi proprietate comunie, seau spre usulu comunu alu locuitoriloru oare caruf statu; asia dara nu sunt a le nemenui in intielesu strinsu, si de aceea nece nu se potu ocupa de omenii singulari, pentru esemplu o fontana care s'ar' afla sengura in ore care insula.

Cu aceste restrictiuni dreptulu de ocupatiune nu pote fi periculosa nece de cumu pentru securitatea coesistentiei in statulu naturei: ca-ci despre o parte fiindu poterea omului marginita, *formatiunea*, (de si nu semnatiunea) are margini forte stremte, apoi de alta parte ne fiindu nece unu dreptu de succesiune in statulu naturei, posesiunea lucruriloru nu pote se se acumuleze preste mesura nece odata in manele unoru pucini. Necaretatiie cele mari ale pose-

siunii. bunurilor le au casiuat numai dreptulu pozitiv, inse chiaru prein aceea au inmultitu forte tare avutiile u-niversali, si au deschisu pentru fiacare nisce fontane de castigu si de medie de subsistentia, cari statulu naturei nu le are. Despre dreptulu de ocupatiune a gentiloru seau state-loru, care precumu se intielege de sene are mai mare in-tendere, vomu traptá in dreptulu gentiloru.

§ 98. Continuatiune.

Nece o data inse nu se pota ocupá alte lucruri de catu lucruri corporali, prein urmare numai aceste potu se se faca proprietate seau obieptu de dreptu reale. Asia dara de-repturile sengure nu se potu ocupá seau apropiá, fienducá drepturile suat numai nesce lucruri cugetate. De aceea dara, nece nu e nece o proprietate de cugete in intielesu strinsu juridicu, buna ora cumu se atribue autorulului in respeptulu operi sale: si asia contrafaptur'a cartiloru si a altoru o-pere de ingeniu nu e absolutu nederepta, celu pucinu nu se pote considerá cá o reale vetemare de proprietate, ori cata e aceea de vile, de nemorale si de spurcata in ochii fiacarui intieptu si de onore, si ori cate ratiuni pote se aiba legelatiunea politica de a o probi pozitivu si sub puna; inse aceea nu se pote considerá nece cá o vetemare de dreptu paptitiu, pentrucá acelu paptu tacutu, dein care voescu unii a deduce asemine vetemare, nu e paptu reale, nece cá espresa nece cá tacutu, ci e numai unu paptu fip-tionatu, prein urmare *nulu* dupa dreptulu ratiunale; nece aceea inca nu se pote dice, cumucá la cumpararea seau veni-diarea ore carui esemplariu, s'ar' adange pre tacute conditiunea de a 'lu usuá ori cumu, numai de a nu 'lu contraface seau retipári.

§ 99. Continuatiune.

Proprietatea dureza dupa dreptulu naturale numai pana ce e unitu realmente lucrulu cu personalitatea, prein urmare pana candu dureza posesiunea corporale seau mentale; acést'a dein urma se conserba prein forma, daca acést'a remane asia incatu se se pota cunosce. Era conceptulu formei are unu ambitu largu, cà-si adeca eu formezu ceva, si atunci candu scotu numai la lumina vre o materia, pentru esemplu vre unu metalu, seau candu prenu o ferra, aseminea formezu si candu o ~~ucidu~~ seau o custodescu sub inchisore s'a.; candu incetéza atare forma, seau candu nu se mai pote cunosce raportulu acel'a. cãtra cutare persona determinata, atunci inceteza si proprietatea, pentru celu ce nu le in posesiunea lucrului, seau celu pucina, inceteza securitatea lui juridica, adeca atunci prein aceea se face *possibile juridicamente* cá altulu ore care se castige pentru se ne lucrulu si fora de voia proprietariulu, de pana acumu.

§ 100. Continuatiune.

Dupa aceste se pote responde usioru si la intrebarea, daca are locu *vindicatiunea* lucrului (*rei vindicatio*) dupa dreptulu naturale? Fora indoela are locu in contra posesoriulu seau castigatoriulu cu rea credentia, si pe lunga d'ins'a dupa cercustantie are locu si pretentiunea desdannatiunii, inse, contra celui cu buna credentia, in regula nu are locu. Intre proprietatea si intre posesiunea cu buna credentia si alt'mentrea e numai o diferentia pucina dupa dreptulu naturale, si in *faptu* arere ori pote se probeza ceva mai multu pretinsulu proprietariu de catu posesiunea cu buna credentia; éra intre doi, cari au dereptu ecare seau ase-

mine se cuvine preferentia celui *posteriori*, care se afla in posesiunea reale (*beati possidentes*). Anevoia se ar' pote justifica desfacerea bunului, care acumu e legatu realmente cu person'a lui, spre a se reuni cu posesorele anteriore, chiaru si candu ar' fi cercustantiele ecari de ambe partile. Cu tote aceste celu ce 'si au perdutu posesiunea, in regula ar' ave de a 'si acusa negligentia propria si de a suferi infortuniulu care lu au culpitu pre *elu insusi*; dein contra castigatoriulu cu buna credentia nu e responsabile nece pentru un'a dein aceste *amendoue*. La tota intemplarea posesorele anteriore ar' de se bonifice pro celu *posteriori* cu buna credentia, atatu spezele *castigarii*, eata si totu interesulu celualtu alu lui, pentru ca se pota veni orasi in posesiunea lucrului care l'au avutu mai 'nainte, si atunci in cele mai multe casuri vindicatiunea lucrului n'ar' ave nece unu pretiu pentru d'insulu, alt'mentrea buna credentia castigarii (*bona fides*) de luata aci in intielesu strinsu; si afora de acesa posesorele seau proprietariulu anteriore pote se pretenda restitutiunea dein titlu de inalta ecitate, a uneori chiaru de dreptulu strinsu, celu pucinu in casurile candu alu treilea au trasu la sene lucrulu prein acesiune *gratuista*, seau candu 'i eferese proprietariulu au posesorele anteriore o desdarnatiune suficiente. Dupa acosta invetiatura in cele mai multe casuri e de prisosu discutiunea asupr'a principialoru dupa cari se judeca, cumu au de a se traptá fruptele cari le au perceptu neproprietariulu in tempulu posesiunii sale, si cumu au de a se traptá spezele cari le au facutu in acestu tempu. Derepturile positive au aretatu favore tare partiale pentru proprietariulu celu vechiu seau adevratu, inse modificatiunea ataroru regule, cerute de dreptulu ratiunale dupa di-

versitatea casurilor, urmeza de sene cele mai de multe ori dein principiale stabilite pana aci.

§ 101. Continuatiune.

In respectulu usuatii lucrului seu, adeca a dreptului adoperarii aceluiasi spre scopuri arbitrare, proprietariulu e de totu liberu dupa conceptulu dreptulu seu; elu pote eschide dela acelasi pre toti ceialalti, le pote refusa si usulu care la parere ar' fi *celu mai nestricatoriu*, si elu insusi pote se 'si folosesca si se 'si consume lucrulu precamu voesce, sub acesta restrictiune sengura; ca modulu usuatii se *nu fa vetematoriu* pentru person'a si averea altor'a; daca inse acela nu e asia, atunci propriamente nu e usuatiiune, ci e numai o *lesiune* de dreptu.

De aceea pana candu unu aptu se areta numai ca usuatiiune fora de invasiune in sfer'a dreptulu strainu, pana atunci acel'a e permis, chiaru de si se nasce dein d'insulu damnu faptitiu pentru altulu.

Inse indata ce se face acea invasiune, apoi nu me potu justifica mai multu cu acea impregiurare, ca lesiunea s'au facutu usuandu'mi lucrulu meu insusi: de esemplu celu ce duce pe pamentulu vecinulu seu pietrele adunate pe pamentulu propriu, unulu ca acel'a l'au damnificatu pe nedereptulu pe vecinulu seu, era celu ce 'si face casa pe pamentulu seu, asia in catu cas'a arunca umbra in gradin'a vecinulu, unulu ca acel'a n'au trecutn preste marginile usuatiiunii licite; in cele mai multe casuri va pote decide insasi mentea sanatosu, daca se intempla un'a seau alt'a, seau daca se intempla dein contra; inse de multe ori mentea cea sanatosu va ave nevoia de regule positive spre a redica indointiele

seau va refugi la *dereptulu paptitiu*, adeca la ideea, că celu ce voese a fi vecinu cu altulu, unulu că acel'a renuntia pe tacute aceluor usuatiuni, cari nu se potu concilia cu vecinatatea, seau cari sunt vederatu contrarie interesului imprumntatu.

§ 102. Despre acesiune si despre condominiu.

Acesiunea (*accessio*) in sensu mai stremtu e uniunea altui lucru (alu nementi seau strainu) cu alu meu propriu, si mai alesu o uniune că aceea, prein care se face cu nepotentia de a'lu desparti éراسi de catra alu meu, seau de a'lu usua fora de a vetemá dereptulu meu. Prein acesiune, in sensu mai latu, se intielege si nascerea seau esirea unui lucru nou dein alu meu propriu: asemenea sunt fruptele arborelui meu, vitiiei, nieii, etc., cari se nascu dein vitele mele; cu tote că aceste lucruri dein nou nascute mai multu se potu considera că o desvoltatiune a formei lucrului de catu că o acesiune; asemenea se pote dice despre fiacare crescere si schimbatiune a formei lucrului meu: acést'a inca mai multa e o desvoltatiune de catu o acesiune a aceluia.

Acesiunea o impartu juristii in *naturale*, *artificiale* si *amestecata*, si apoi fiacare dein aceste mai are ale sale specie particulare; aci se potu cugetá mii de reporturi seau casuri, dara ele sunt comparativamente de pucina insemnatate.

Dereptulu positivu au asediatu o multime de regle pentru acesiune si pentru diversele ei specie, cari, ce e dereptu, se radima pe unu fundamentu ratiunale, adeca ele dau o decisiune corespundietore dereptului ratiunale pentru cea mai mare parte de casuri ce sunt determinate prein

d'insele; cu toate aceste inse a uneori sunt in contra aceluiași dreptu, candu adeca se aplica fora de exceptiune. Aici precumu si la alte obiecte mai multe se vede curatu reportulu care e intre dreptulu naturale si celu pozitivu, (§ 25) si de aceea si propunerea ataroru regule speciali se pote lasá dreptulu pozitivu. Dreptulu naturale numai atata pote se tiena in generariu: acesoriulu, in catu nu s'au nascutu prein vre o fapta nederepta a proprietariulu, competesce acestuia, parte nemediata, parte celu putin prein aceea, cá acum numai elu pote ocupa lucrulu acesoriu. Cu toate aceste dupa cercustantie se pote nasce si *condominium* (*condominium*), seau o detoria de a *desdamba* pre celu ce s'a fostu damnificatu prein aceea. Inse de multe ori e cu indoela, care lucru vene de a se considera cá principale, si care cá acesoriu; si tribunariulu care va voi se decida atare cause fora de norma pozitivu, nu le va decide dupa *regule univesali*, ci numai asa daca va apretia toate cercustantie cari vinu inainte la fiecare *casu concretu*.

Condominiulu, adeca proprietatea ceea ce o au mai multi in *comune* asupra unui lucru, dupre cumu s'a pserbata, se pote nasce prein niscui specie de *acesiune*, precumu e amestecarea acidentale a lucrulu duoru proprietari. Se pote nasce inse si prein *castigarea comune*, precumu e candu cultiveza doi inși unu pamentu, seau prein *paptu* cu traditiune, candu adeca ieu pe cineva cá se fia condoman seau *comproprietariu*. Esenti'a lui sta totu de un'a intru aceea, cá fiecare *comproprietariu* pote se eschida pre *toti strainii*, inse nece unulu nu pote se eschida pe altu proprietariu; de unde urmeza de sene, cá daca lipsesce ore care deintre *comproprietari*, pentru exemplu: daca more, atunci partea lui

cea ideală deia lucru acresce celorlalți, adică proprietatea se *consolidează* în person'a celor ce au rămas în viață.

Comproprietarii pot încheia între sine pakte și asupra *impărțirii lucrului* însuși, pentru exemplu a unui pământ, sau asupra *modului de a-lu usuă*. Înse în cazul d'antâiu înceteza *condominiului*; dacă au fostu datu fiacării comproprietarii unu dreptu *real* separat la partile singurarie, adică dacă au fostu împreunatu dreptul lor cu *posesiune* exclusivă; în *altu doile casu* (cându adică rămâne *composiunea* în care se poate cunosce) modurile usului cele particulare nu se voru considera că dreptu *real*, și numai că *dreptu personal*, și de aceea fiacare comproprietariu se va considera încă merou că avendu *dreptulu deplinu* în contra celor ce nu sunt *comproprietari*.

§ 103. Despre încetarea proprietății.

Proprietatea, precumu amu osertiatu mai de multe ori repausa pte acelu faptu, că dre care lucru se lega realmente cu o person'a, și asia dara înceteza, că ci lipsesce această rațiune sau această prepușetiune esentiale. Acest'a se face, parte fora de trecerea lucrului în sfer'a dreptului altuia, parte prein atare trecere.

Proprietatea înceteza *absolutu*:

a) Prein *mortea proprietariului*, fiindcă în statulu natarei nu e nece unu dreptu de sucesiune ereditariu, prein urmăre averea mortului se face indatu *res nullius*. Numai consolidatiunea comproprietatii (§ 102) în person'a celor supraviețuitori face aci o exceptiune.

b) Prein *perirea lucrului*.

c) Prein *încetarea formei sale*, pentru că acest'a sen-

gura eră legatur'a juridică, care 'lu legă cu proprietariulu. Iusa aci se iea *form'a* in *insemnarea cea mai lata*, asia in catu fiacare afeptiune seau influentia spre lucru vene sub nume de forma, in catu aceea nu s'au potutu face, fora numai cu fatiga si cu lucru (Conf. desupra §§ 94—97).

d) Prein *perderea posesiunii* că a uniunii celei *originarie* a lucrului cu person'a mea, si care prein formatiune numai artificialmente si idealmente se *prelungesce*; inse si form'a insasi are validitate de posesiune pana candu se pote cunosce vointi'a de a continua posesiunea, adeca pana candu se pote cunosce *posesiunea mentale*. Asia eu continuezu a posede mentalmente prein *comodatariu* si *depozitariu* nu numai lucrulu comodatu, ci eu continuezu a posede inca si lucrulu *perdutu*, seau care mi l'au *furatu*, pana candu pote si de se cunosca fiacare omu cu mente că nu l'am' lepadatu *de inadinsu*, seau că acelu lucru se tiene de ore care omu inca viu. Dein contra, eu numai posedu lucrulu care l'am' *lepadatu* seau l'am' *abandonatu* de inadinsu, precumu nece pe acel'a, care mi au peritu fora se lase vre o urina, care ar' indică pe unu proprietariu si posesore mentale; numai posedu asemenea nece lucrulu care s'au defacutu de mine fizice. Asia eu numai posedu pamentulu odata cultivatu si ingraditu daca au peritu tote urmele acestei culture s: a.; numai posedu nece fer'a care o presesemu odata, daca au fugitu era de la mine fora urme de imblandire. Inse eu numai posedu lucrulu chiaru si daca 'lu asi fi *insemnatu*, pentrucă *semnulu* areta *numai* vointi'a de a continua posesiunea, era acesta vointi'a are efeptu juridicu numai in respectulu lucrurilor, cari sunt inca unite cu mine prein posesiune reale seau prein forma.

Adeveratu, că în atare cazuri eu potu se reintru în posesiune sau proprietate, dacă cumuva întru aceea nu m'au întrecutu *altulu*; înse acestu altulu prein atare fapte sau cereustantie au obținutu già dreptulu de a ocupá acele lucruri, și chiaru întru aceea consiste *incetarea proprietatii male*, adeca dreptulu meu de a eschide pre toti.

Proprietatea, care înceteza la unulu trece la altulu :

a) prein unu paptu ce se face despre acést'a unitu cu *tradițiunea*;

6) prein *acesiune* sau *ocupatiune bona fide* dein partea altuia, adeca prein conviptiune ratiunale despre dreptulu celui ce transferesce ceva, sau prein conviptiune despre aceea cumucá lucrulu e alu nemenui.

c) E întrebare: *daca* și prein prescriptiune? Acést'a da ocașiune la o discussiune mai larga, care cuprende și alte reporturi de proprietate; aceea se poté face dein mai multe puncte, aci o vomu face dein unulu dein acele puncte principali.

§ 104. Despre prescriptiune.

Daca întielege cineva prein prescriptiune, perderea sau castigarea unui dreptu prein singurulu cursu alu unui numeru determinatu de ani, seau în genere de tempu, atunci se întielege de sene că în dreptulu naturale nu e prescriptiune.

Înse acestu conceptu e prea îngustu, și asia ar' fi de ajunsu unu tempu, care, de și nu s'ar' poté determiná în generariu, precumu nu se poté determiná majoritatea, cu tote aceste s'ar' poté determiná *in concreto* prein o apretiare ratiunabile.

Înse pe lunga acést'a restrictiune, chiaru cá la majori-

tate, ratiunea cea nemediata a pierderii seau a castigarii dreptului nu e propriamente cursulu tempului ca atare, ci altu ceva ce se *efectua* prein acelasi.

Ce e dreptu, prescriptiunea se vede a fi mai pucina necesaria dupa invetiatur'a ceea ce nu admite nece o *vindicatiune a lucrului in contra castigatoriului cu buna credentia*; si care nu recunoste nece unu dreptu ereditariu: cu tote acestea ea nu va poté lipsi de totu, chiaru nece in acesta presupsetiune dupla.

Adeca mai antaiu se pote stabili unu analogu de dreptu ereditariu adoptandu pe cineva ca comproprietariu, apoi sunt si personalitati cari nu moru nece odata, asia sunt natiunile seau *statele*, si de aceea statulu celu juridicu alu acestora nu ar poté fi nece odata destulu de consolidatu, fora de prescriptiune.

Asia dara, avendu in vedere, atatu dreptulu publicu catu si celu privata, propunemu acesta invetiatura cu totulu generale:

Drepturile cele nealienabili chiaru de aceea sunt si *imprescriptibili*.

Drepturile innascute, adeca drepturile *originaria cele universali* vinu la esistencia juridicamente valida de odata cu fla care omu ce se nascé, si dupa dreptu nu le pote derogá nece o uitare seau prescriptiune, de ar fi chiaru si de o milia de ani.

Ce se tene de drepturile *alienabili*, dreptulu de proprietate alu posesoriului precedente se pote sterge, asia ca daca acest'a nu si usua lucrulu seu tempu mai indelungate, atunci prein acest'a se pote nasce despre o parte o *despartire completa* a proprietariului de catre lucrulu seu, precumu

se intempla candu pamentulu ore cui cade erasi in statulu neultarei, seau despre alta parte se pote nasce o *bona fides* pe partea *noului castigatoriu*, si asia prein aceste amendoue se pote sterge dreptulu posesoriului precedente.

Si candu e vorb'a despre pretensiuni *personali*, atunci inca se pote conchide nu arare ori duple cercustantie, cumu ca celu ce au tacutu tempu mai indelungatu, acel'a au *reruntiatu*, *pe tacute*, dreptului seu, si ca prein aceea obligatulu s'au desfacutu de indatorirea cu care era legatu.

Daca inse are locu unu atare casu *in concreto*, se intielege de la sene, ca despre acost'a nu va pote decide cu securitate celu, interesatu insusi, ci va judeca si va decide, seau unu *judetiu* stabilitu prein unu compromis liberu, seau in lipsa acestuia societatea seau universitatea ai carei membri sunt interesati.

Esemplele, cele mai momentose si mai evidenti despre validitatea prescriptiunii determinate in acestu modu, ce e dreptu, vinu in *dereptulu gentiloru*, cu tote aceste inse ele sunt neaparate de multe ori si in *dereptulu privatu*, ca-ci alt'mentrea nu s'ar' pote consolidá statulu celu juridicu alu privatiloru.

§ 105. Complexulu dreptului de proprietate. Critic'a impartirii aceluasi.

Dereptulu de proprietate nu e nemica mai multu decatu dreptulu de *a eschide pre toti* de la unu lucru intemeiatu pre legatur'a acestuia cu o persona.

Derepturile proprietatii se impartu de ordinariu dupa speciele usuriloru acelor'a:

- 1) *in dreptulu proprietatii*,
- 2) *in dreptulu usului (jus utendi fruendi)*,

3) *in dreptulu posesiunii (jus possidendi).*

Inse acésta impartire e fora de fundamentu.—Că-ci

1) unu *dereptu de proprietate fora de dreptu de usu si de posesiune e nemica.* Adevératu că dreptulu de proprietate se pote cugetá fora de posesiune física, dar' nu se pote cugetá fora de posesiune mentale, si apoi si alienarea cea temporale seau concessiunea ce facu eu altuia de a se folosi cu lucrulu mieu, e una specie de *usu* care l'am alesu eu, care ce e dreptu pana la orecatava tempu nu se mai pote schimbá dein caus'a contraptulpi prein care i am datu dreptu la d'insulu, dara cu tote aceste in respectulu *celoralalti* mi lasa libertate completa si nemicusiorata.

2) De aseminea nu se pote cugetá că adevératu dreptu reale seau dreptu de proprietate, nece *dereptulu de usu si de posesiune* fora de proprietate. Că-ci dacă usufructuariulu seau posesorele n'are voia si de a *instrainá* si de a *consume* seau de a *strică* lucrulu, fiendu *dereptulu proprietariului inca unitu cu d'insulu*, care pote se faca acést'a, celu pucinu dupa ce espira usufructulu, atunci ael'a nu e *proprietariu*, si nu posedé *in numele seu propriu*, ci numai in numele *altuia*, si folosesce lucrulu numai prein favorea altuia si cu numele altuia. Spre a poté cugetá pe usufructuariu că *proprietariu*, seau celu pucinu că *comproprietariu*, se cuvine a i dá dreptu de posesiune propria, adeca dreptu de a *eschide pre toti*, chiaru si pre insusi proprietariulu lucrului, celu pucinu de a se *manține* in *composesiune* in contra lui; apoi atunci usulu de a se cugetá că o *consecutiune a proprietatii*, éra nu cá unu usu *concesu* de proprietariu, prein urmare că unu usu ce se deriva dein dreptulu altuia. Asia dara, nu *usulu in sene*, nu posesiunea in

sene sunt drepturi de proprietate, ci numai usulu și posesiunea ceea ce o am' eu in puterea dreptului meu de proprietate.

§. 106. Cari drepturi reali sunt valide dupa dreptulu naturale

Dupa dreptulu naturale e numai unu dreptu reale, anume *dreptulu esclusiunii toturoru celorulalti*, adeca *proprietatea*. Inse suptu proprietate se cuprendu si urmatoriale drepturi ca drepturi reali:

1) *posesiunea* prein care posede cineva unu lucru in numele seu *propriu*, era nu in numele altuia, fiinduca o asemenea posesiune e o *proprietate temporale*;

2) *comproprietatea* seau *condominiulu*, care consiste in cadenti'a cea comune mai multor'a de a eschide pre toti ceialalti;

3) *comproprietatea asupra unei parti a lucrului*, p. e. asupra unei parti a unui agru.

Nu mai aceste sunt drepturi reali valide dupa dreptulu naturale, *tote celelalte* drepturi reali cari sunt recunoscute ca atari de dreptulu pozitiv, sunt numai *fictiuni* (fictiones juris), seau *dispuseliuni arbitrare*, cari chiaru de aceea se tienu in putere numai prein vointi'a comune, care precumu le au creatu, asia le pote si redica.

§. 107. Fictiunile dreptului pozitivu.

Fictiunile dreptului pozitivu sunt:

1) *dreptulu asupra substantiei* si *dreptulu asupra consecutiunilor* seau *urmarilor* orecarui lucru, care se numesce de juristi si *dominium directum* si *dominium utile*;

2) *drepturile intemiate pre usurile* celo diverse ale orecarui lucru, dein cari usuri s'au facutu acele drepturi;

3) drepturile *reali* pre cari le au fabricatu juristii pozitivî dein drepturi s'au pretensiuni *curatu personali*, adeca dein atari drepturi seau pretensiuni, alu caroru obiectu nu e nece macaru însusi lucrulu seau orecareva usu posibilu alu aceluiași, ci e numai o *prestatiune pozitivă* a posesorelui lui seau a altui orecareva alu treilea;

4) drepturile *reali* pre cari le au creatu juristii pozitivî prefacându lucrurile in *subiecte de dreptu* si persoanele in *apertinente de pamentu*.

§ 108. Dereptulu la substantia (dominium directum).

I. Ce e *dereptulu la substantia* seau asupr'a substantiei? Ce e *substantia* in sensu juridicu? Ea nu e nimic'a alta de catu *insusi lucrulu corporale*, care se pote posesede si forma, si care chiaru prein acest'a se pote legá cu personalitatea mea. Asiadara, *dereptulu la substantia* e *proprietatea însasi*, éra nu altu orecareva *dereptu* care ar' subsiste singuru de sene si fora de proprietate.

Dereptulu la substantia cuprende in seno veri ce usu posibilu alu lucrului, precumu dein contra in *dereptulu celu deplinu alu usului* se cuprende erasi si *dereptulu la substantia*, pentrucá chiaru si stricarea lucrului seau instrainarea lui sunt nesce specie de usu ale aceluiași.

In respectulu acestui *dereptu* se potu cugetá urmatoriale reporturi:

1) eu potu face *concesiune* altuia cá se se folosescă eu lucrulu meu pana la unu tempu determinatu, pentru esemplu potu se i'lu dau imprumutu, seau in posesiune, seau a i'lu locá. Atunci *dereptulu* meu in adeveru e marginitu prein *dereptulu* posesiunii seau alu usului care l'am'concesu

eu altuia, înse în respektu' catra *toti ceteralti*, carora nu le-am' facutu' nece o concessiune, elu remane nemicusioratu', adeca unu' *derepta exclusiv*, era in reportu catra posesorele seau usufructuariulu celu temporale dreptulu meu se areta că unu' *derepta superiore seau principale*, fiindcă usufructuariulu posedu' numai in poterea concessiunii proprietariulu, asia dara elu nu posedu' in ppterea dreptulu *propriu*, ci numai in poterea unui *derepta tertiu*, si numai in numele celui in adeveru' indereptatitu.

Pana candu tiene acestu' reportu de dependentia, *dominiulu dreptu* (dominium directum) si *proprietatea simplicemente* sunt una si aceeași. Căci pentru esemplu posesiunea posesoriulu e totu' de odata si posesiunea *propria* (mentale) a proprietariulu, si usulu' ppe care l'a acordatu' *aceluiu e* totu' de odata si alu seu *usu propriu*, ppe care si l'au *alesu* însusi, si care fiinduse, apoi erasi pte se aiba locu' fiacare altu' usu.

2) *Dominiulu dreptu*, adeca adeverat'a proprietate ar' poté fi lucratoria inca si candu posesiunea si usulu' aru fi date pentru *totudeinu'a*, adeca pana candu va fi in vietia cedentele seau acceptantele. Acest'a adeca s'ar' templu' *atunci*, candu aru *remané* nescari semne dein cari s'ar' poté *cunosce* mereu, că usufructuariulu posedu' numai in numele cedentelu si numai in virtute de *contraptu*, atunci dreptulu de posesiune si de usu celu mai deinainte si nemediatu' erasi ar' inviá dacă ar' incetá obligatiunea contraptulu veri dein ce cauza, pentru esemplu *derepta necredentia* seau dreptu vreo conditiune *resolutiva*, seau dacă ar' lipsi person'a celui indereptatitu prein *contraptu*, anume prein morte seau *abandokandu* si lucrulu liberamente.

3) Dacă in se cedentele si ar' fi stipulatu prein con-

traptu, pentru esemplu dreptulu la certe prestatiuni continue dein partea acceptantelui, dein contra ar' fi renunsiatu dein partea sa cu totulu facarei devolutiuni a lucrului, seau daca ar' fi datu voia acceptantelui că se instraineze lucrulu la cine va voi, si apoi dein aceste s'ar' nasce o *despartire* reale a lucrului de catra cedente: atunci acest'a n'ar' mai ave nece o proprietate, prein urmare nece vreuna „*dominium directum*,” si dreptulu asia numitului „*dominus directus*” n'ar' mai fi unu *dereptu reale*, ci numai *personale*.

4) Mai e cu potentia inca unu reportu, candu adeca unu proprietariu *iea* pre altulu că *comproprietariu*, seau cedendu altuia orecareva lucru si *reserva* siesi *comproprietatea*. In atare casu au amendoi unu dreptu comunu si indivisu, si de aceea erasi numai pote fi vorba despre vreuna *dominium directum*, dupa dreptulu naturale.

Esenti'a acestoru reportari diverse remane si dupa ce s'a introdusu dreptulu *ereditariu*. Eredele si testatoriulu se considera numai că o *persona*, si asia eredele va ave seau dreptu reale seau dreptu personale, dupre cumu au avutu antecesorii lui, seau unulu seau altulu. *Eredele posesorelui temporale*, inca si *emfiteu'a* in sensu propriu, posedu numai in numele proprietariulu, si n'au nece o proprietate, numai *proprietaryulu* si *eredele* lui sunt proprietari. Dein contra *ensualistulu* si eredele lui nu posedu dreptu reale, ci numai *pretensiune*; apoi pretensiunca dupa dreptulu naturale are valoare numai in contra *creditoru debitorulu* celui d'antaiu, era nu si in contra *sucesoriloru in posesiunea bunulu* că atari. Ce e dreptu, ereditatea usufruptulu si a posesiunii pote se *dee ocaziune* in casulu d'antaiu că lucrulu se se desparta cu totulu de catra domnulu seu celu ade-

veratu, seau că se se redice posesiunea lui cea mentale: inse daca se face acést'a, atunci prein aceea s'a *mutatu* natur'a reportului de mai nainte, si domnulu de mai nainte a cumu nu e proprietariu, prein urmare nece *dominus directus*, ci e numai *creditoriu*.

§ 109. Continuatiune.

Dupa aceste principia se pote judecă ce valoare au dupa dreptulu naturale speciele dominiului dreptu, cele fundate de dreptulu positivu: precumu e celu *emfiteuticu*, celu *domnescu*, celu *feudale*; pana candu posedu acesti usufructuari numai in numele proprietariului seau domnului dreptu (*domini directi*), pana atunci ei nu sunt proprietari, ci au numai unu dreptu *personale*; daca inse posedu in numele loru propriu si nedependenti, atunci ei sunt proprietarii, si *dominium directum* e numai o *fipiune*; éra daca au amendoi dreptu reale, atunci amendoi sunt *comproprietari* si *composesori*, si erasi n'are locu nece unu *dominium directum*.

Aplecarea acestoru principia la casuri concrete pote se fia a une ori dubia seau disputabile, de aceea inse ele nu sunt mai pucinn valide.

§ 110. Derepturile usului cele reali.

II. Dereptulu reale, adeca legatur'a lucrului cu ore care persona, nasce cadenti'a spre tote speciele usului orearani lucru, inse esenti'a lui nu consiste in acésta *usuare*, ci numai in *eschiderea toturoru celorulalti* de la acelu lucru. Numai lucrurile corporali se potu ocupá, forma, si numai aceste se potu tradá altora, éra speciele usului nu se potu, fiendu aceste numai nesce *lucrari* seau conceptele acestor'a, éra nu corpori.

O specie de usu, dacă se desparte de toté celelalté, adéca de lucrulu seau de insusi dreptulu reale, nu se poté cęstigá nece prein cęstigare originaria néce prein cęstigare derivata: pentru esemplu celu ce *veneza* seau *pasce* vitele pe loculu nimenui, acel'a de facutu nu face nece o nedereptate nimenui, cu toté aceste elu inca nu are vreunu dreptu propriu de venatu seau de pastiu natu, multu dacă are unu dreptu momentanu, in cátu eschide pre toti ceilalti de la loculu pastiuu prein a sa posesiune temporele. Cumu 'si va face unu dreptu *permanente* spre acésta esclusiune? Numai prein *ocupatiune*, cęstigandusi adéca *deplinu* dreptu de posesiune seau proprietate asupra acelui locu, de unde se nasce apoi si dreptulu de venatu seau de pastiu natu de impreuna cu alte drepturi mai multe, inse elu nr é nece odata unu dreptu seau unu obieptu de dreptu *nedependente*, ci totudeun'a de impreuna cu toté celelalte specie de usu posibili are aceiasi obieptu comunu, adéca pámentulu seau lucrulu, si de acéea forá de acést'a nece nu se poté mantiené nece tradá.

Inse juristii au consideratu atatu usulu in genere, catu si particularele *specie de usu*, cá *obiepte de dreptu* proprie, cá *lucruri nedependenti*, si apoi pre acésta presupusetiune au statuitu *derepturi separate*, pre cari apoi le au despartitu de cátra proprietate, in cátu acést'a mai in urma a rémasu numai unu sunetu forá de nece o insemnatate.

Acestu reportu e in contra dreptulu naturale si e basatu numai pre *institutiuni positive* si pre fiptiune, precumu se poté vedé dein consideratiunile urmatorie:

1) Spre a se poté margini proprietatea mea prein vreunu dreptu reale adevératu, care lu are altulu asupra

lucrului meu, atunci acestu *titlu* de cugetatu că *comproprietariu*. Inse marginirile proprietatii despre cari e vorba aci sunt de alta natura cu totul, pentru că, aci nu se *imparte proprietatea* seau *comproprietatea*, ci drepturile proprietatii, si impartirea nu se face dupa *lucru*, ceea ce e singuru cu potentia, ci dupa *derepturi*, ceea ce nu e cu potentia: pentru esemplu eu potu impartii in doua parti una agru comune, si asia potu se radica *comproprietatea*, inse nu potu despartii dreptulu pastunii si alu venatului de catra dreptulu seminarii, alu venderii s. a., pentru că aceste nu sunt lucruri sensibili, nu se potu ocupa si forma, nu se potu petrunde de personalitatea mea, nu se potu tradă altuia, si in urma o asemenea impartire nece odata nu se pote face cunoscuta la toti, asiadara o asemenea *impartire* e numai o impartire *fictiunata*, seau *funtastica*, care nu pote fi basata pre legatur'a lucrului cu person'a, ci numai pre *contraptu*, care daca se incheia, apoi *unulu singuru* e proprietariu, era celalaltu e *indereptatulu* numai in poterea *contraptului*. Care e proprietariulu si care e *indereptatitulu* prein *contraptu*, despre acest'a pote fi indoela de multe ori. In regula decide *posesiunea* si *dereptulu devolutiunii*.

2) Acumu daca impartirea drepturilor de proprietate seau de usu nu pote fi intemeiata pre legatur'a lucrului cu person'a, ci numai pre *contraptu*, atunci dein aceea nu se potu nasce nece odata *derepturi reale*, ci numai *personali*. Numai *lucru* e obiectu de dreptu reale, era nu o *proprietate* particulara seau vreo *specie de usu* a aceluasi.

Diferenti'a intre aceste doue specie de dreptu e de mare importantia, precuma se va vedé in § urmatoriu.

1884. De lege usu fructibus et actionibus hinc inde in 1884

§ 111. Unele diferențe între dreptulu realu și între celu personale.

a) Dreptulu paptitiu oblega numai pre *contragători* seau *contragenți*, elu nu obliga pre nimeue afora de acesti'a. Apoi acestu dreptu se stinge cu morțea *unu'a* precumu și a *altu'a*, inca și prein singura *schimbarea posesiunii*, fiindcă celu ce succede in posesiunea *orecarui* pamentu, acel'a că sucesoriu nu e legatu de obligatiunile cele personali ale antecesorului seu. Dein contra dreptulu realu lega pre toti.

b) Dacă dreptulu venatului și alu pascunii și alte asemia drepturi aru fi in adeveru *drepturi reali*, data asiadara acele drepturi n'aru fi cuprense in dreptulu meu de proprietate, ci aru fi *eschise* deintru insulu, atunci eu asi fi detoriu se lasu că se *veneze*, nu numai pre acel'a care are dreptulu venatului, ci și *pre altulu făcine*, pentrucă mie nu mi s'ar face prein acest'a nece o nedereptate ne avendu eu acelu dreptu. Si dacă proprietariulu venatului și ar' perde dreptulu veri cumu, seau dacă l'ar' abandoná, atunci l'ar' poté ocupá seau și l'ar' poté aroga veri cine, fiindcă acel'a ar' fi *res nullius*.⁴ Inse acest'a nu e asia, precumu se întielege dein compararea acestoru concepte.

c) Dacă dreptulu de a vená și de a pasce pre pamentulu altuia e numai *personale*, care adesa se nasee deintru unu paptu incheiatu cu proprietariulu; atunci celu ce are dreptulu venatului, numai pre acestu proprietariu pote se *lu eschida*, inse *pre alu treile pre nece unulu*. Altu ceva nu pote stabili decatu numai *faptiunea pozitivă*, ceea ce e fabricatu unu dreptu realu dein acestu dreptu care e numai *personale*.

§ 112. Alte drepturi fondiarie seau patrimoniale.

Dacă nu sunt drepturi reali drepturile cari se inte-

meieza numai pre usulu lucrului fora de proprietatea acestuia, cu atatu mai pucinu voru fi drepturi reali acele, cari nu se întemeieza nece macaru pe *usulu* lucrului, seau pe vreo *suferire* dein partea proprietariului, ci cari au de obiectu numai o *facere* seau *dare* reale dein partea acestui dein urma, seau a altuia careva alu treile.

Atari drepturi, reali numai prein fiptiune, sunt pentru esemplu: dreptulu serbitutii comandate, dreptulu decimeloru, dreptulu diverseloru prestatiuni de bani, dreptulu escluziveloru s. a. Jureprudenti'a positiva le au declarat pre tote aceste de *drepturi reali* seau *sarcine reali*, inse cu tote aceste ele nu sunt dupa dreptulu naturale decatu *pretensiuni* seau *detorii personali*, si adese ori numai abusuri; redicarea lora asupr'a pamentului, prein care *acesta* se declara de *debitoriu*, prein urmare si *dreptulu ipotecarin*, e *curatu positiva*: de aceea se pote, si chiaru de abrogata indata ce s'a observatu cumuca e stricatiua, seau indata ce vine in contradiptiune cu vointi'a cea ratiunale a tuturor cetatianiloru.

III. Acesta se pote dice, inca si mai vertosu, despre *drepturile pamentului seau ale mosicloru*, si despre *drepturile asupr'a omeniloru*, adeca despre acele drepturi cari le aru ave posesorii aceloru mosii ca atari preste omenii cei ce locuescu pote pre acelesi seau in vecinitatea acelorasi. Atari drepturi porta sigilulu timpului in care s'au nascuta ele, adeca sigilulu barbariei, si alu nescientiei seau alu despretiului completu a totu dreptului ratiunale.

In conformitate cu acestu dreptu *proprietariulu* se pote margini prein obligatiune personale, inse *proprietatea* nu se pote. Acesta e numai *una* dupa conceptulu seu, cu tote ca

pote competi deodata mai multor'a că *comproprietari*. Fiacare alta marginire pote se fia numai *personale*, dupa dreptulu naturale, si numai dreptulu (seau mai bene *nede-reptulu*) *positivu* pote se i dee valore de *dereptu reale*.

Acést'a invetiatura, de si nu se apleca la statulu positivu, celu ce subsiste acumu intru unu locu seau intru altulu, ea este cu tote aceste de mare importantia, atatu dein punctu de vedere teoreticu, catu si practicu, fiindcă ea serbesce spre a lumina natur'a derepturilor reali, si apoi, candu e vorba de *lege ferenda*, da norme legelatorului, cumu are de a reforma legile, pentrucă se fia derepte si folositorie toturoru cetatjaniloru, in urma *provoca* pre fiacare *statu* spre a elibera proprietatea dein legaturele cu cari au legat'o nescienti'a si aroganti'a, si prein acést'a a deschide o cale mai usiora la adeverat'a cultura natiunale si umanitaria, si prein acést'a la fericitatea comune.

§ 113. Res nullius.

Tote lucrurile (res), seau sunt proprietatea cuiuva, seau ale nimeniui (res nullius). *Lucrurile nimeniui* sunt acele cari n'au proprietariu. Atari sunt:

1) lucrurile cari nu potu ave nece unu domnu seau proprietariu, cari adeva sunt *afora de comerciu* (extra-commercium). Aceste sunt lucrurile cele comune toturoru omeniloru (res communes juris gentium, dupa dreptulu romanu), pentru esemplu: aerulu, marea, tierruri marii, ap'a curgatoria. Aceste, ce e dreptu, potu fi usuate si adoperate de fiacine, si in parte potu se se ocupe si se se castige, inse nece odata in totalitatea lor si exclusivu. De aceea navigatiunea si pescatiunea in mare, culegerea produptelor in

mare și pe măturile mării e liberă și deschisă pentru toți. Asiadara lucrurile comune sunt res nullius, și afora de comerț, și pentru reporturile cele internaționale ale omienilor.

Romanii considerau că res nullius, și subtrase comerțului, și lucrurile lor cele divine (res divini juris: sacrae, religiosae et sanctae), dicundu că aceste aru fi proprietatea unor diei anumiti.

2) Pentru cetățile unui stat determinat, sunt în trecut sensu res nullius, și nepotensse de a se câștiga esclusiv, și lucrurile publice (res publicae), cari adăca sunt ale națiunii întregi, inse în reportu către cei străini aceste nu sunt res nullius, ci sunt proprietatea națiunii întregi seau a statului.

De aci se tienu, parte acele lucruri publice cari sunt comune tuturor cetăților considerandui că *particulari*; și cari se potu folosi de către toți (res publicae în sensu mai strimtu), precumu sunt, strădele publice, fluvii publice (flumen perenne). Și dar în acesti fluvii are vola facine a navigă, a pescă, a alege aur și a. Albi a acestora fluvii și insulele sunt ale vecinilor după ratiunea vecinătății lor până la mijloculu albiei, seau până la cealaltă margine, dacă loculu celu de preste flaviu nu e proprietatea nimenui. Fluvii privati sunt ai acelor, prein a caroru proprietate trecu, cu aceleși determinatiuni în respectulu marginilor, ale albiei și ale insulelor. Despre alta parte, de lucrurile publice se tienu acele, cari le au câștigat propriamente *națiunea că universitate*, și pre cari le au menitu prein guvernău spre a se aplică la scopurile statului.

3) În ultra res nullius sunt acele, cari de câștigat se potu câștiga că proprie, inse în prezente n'au necă usu

proprietariu. Acést'a se pote templá, pentrucá acele n'au fostu ocupate inca nece odata, precumu sunt, pentru esemplu, ferele selbatee, seau pentrucá proprietatea anteriore, fora se treca la altulu, seau fora se se fia nascutu inca alt'a noua, au fostu incetatu juridice prein *dereleptiune* (*res derelictae*) seau alt'mentrea, precumu inceteza, pentru esemplu, proprietatea *tesaurului*, candu nu se mai pote sci cine au fostu proprietariulu anteriore, seau a bunuriloru fora de eredi si a bunuriloru personeloru morali desfientiate, despre cari inca nu s'au facutu nece o dispusetiune stabile (*bona vacantia*). Dacea aceste bunuri adesote se afla in teritoriulu tieiei, atunci acele sunt *res nullius* numai pentru locuitorii tieiei si pentru guberniulu ei, pentru straini si pentru poporale straine nu sunt *res nullius*, ei sunt proprietatea poporului in alu caruia teritoriu jacu, si asia le pote face *proprie* fiacare cetatianu seau guberniulu tieiei, dupa asiom'a juridica: *res nullius cedit primo occupanti*. Acést'a se pote dice si despre locurile cele necultivate cari nu jacu intru unu circundariu inchisu, si asia s'au cástigatu cá proprie de catra proprietarii cercundariului, de catra comunitate s. a., seau in altu m du. Pre aceste inca nu le pote cástigá guberniulu cá stare fora de unu faptu speciale, precumu nu pote cástigá nece pre celelalte *res nullius*, cari jacu in teritoriu, cu tote cá legile romane dein tempurile cele mai tardie despotice au datu voia guberniului seau *fiscului* cá se ocupe bunurile cele fora de eredi. Era daca *res nullius* nu se afla in teritoriulu statului, precumu sunt, pentru esemplu insulele marii, cele neocupate, atunci acele sunt *res nullius* pentru toti omenii si pentru tote gentile, si se potu cástigá prein fiacine care le ocupa mai antain.

Dereptulu cęstigarii de proprietate e totu același *de-reptu privatu* si pentru state si gubernia, care e pentru cei privati, de asemenea si modurile cęstigarii de proprietate inca sunt identice.

CAPULU III

DEREPTULU PAPTITIU.

Despre papte in generariu.

§ 114. Conceptulu paptului.

Paptulu (pactum) e unu *promisu acceptatu* (promissum acceptatum).

Promisulu e o declaratiune, care o face unulu altuia, dicțundu că *voesce a'i dá*, seau *a'i face*, seau *a'i lasá ceva* pentru d'insulu, cu unu euentu a'i *prestá* ceva.

Inse acestu *promisu* nu cuprende in sene numai declararea unei *intentiuni*, seau a unei *aplecari* care ar' tiené pana la unu tempu, seau chiaru a unei *resolutiuni* de a prestá ceva altuia, ci cuprende declararea vointiei de a se *obligá* altuia, de unde urmeza, cumcă acest'a are *voia de a traptá pe promitente cá pe unu obligatu prein alu seau promisu*, si cá sfer'a libertatii promitentelui se marginesce in acea ratiune dupre cumu 'i este promisiunea.

§ 115. Diferenti'a promisului obligatoriu si a policitatiunii.

Cu tote aceste nu tote promisele sunt asia in catu se dee dreptu altuia de a *acceptá*, ci unele 'lu facu numai se

astepté. Atari promisiuni se numescu *policitatiuni* (*pollicitationes*), cumu amu dice *vorbe bune*.

In generariu e greu de a destinge paptulu de policitatiune. Ce e paptu, seau ce e numai policitatiune in orecare casu concretu, se judeca dupa cercunstantie, dupa relatiunile personali, dupa espresiunile usuate s. a.; inse spre facilitarea acestor'a si spre a loru mai mare certetia sunt de doritu si inca chiaru necesarie nescé *forme usuate*, precumu e darea manei, darea arvunei s. a. seau, si nescé determinatiuni *positive*.

§ 116. Obligatiunea paptelor.

Daca sunt papele obligatoria, si de unde se deduce acésta obligare? Papele sunt obligatoria, si acésta obligare a loru se deduce *nemediatu dein promisiune si dein acceptatiunea ei facuta dupa formele dreptului*. Spre luminarea acestei invetiaturi aducemu urmatoriile observatiuni:

1) Sfer'a libertatii si a dreptului meu e inchisa pentru toti, afora de aceia caror'a voescu eu a o deschide. Inse indata ce *voescu eu acést'a*, inceteza de a mai fi inchisa. Ceea ce mi se face conformu cu vointi'a mea, nu vetema dreptulu nimeni.

2) *Vointi'a* in jure e numai *declaratatiunea vointiei*, pentruca in dreptu *esiste* numai ce *apare*, ce nu *apare*, nu *esiste*, cá si cumu n'ar' fi de locu, si libertatea esterna nu e nemic'a alta decatu *dominatiunea vointiei*, ceea ce se *areta* asia in catu *se se pota cunosce*. Pe acestu conceptu razima tota realitatea acestei libertati, prein urmare si a dreptului, in catu acést'a *consiste in armoni'a vointiei* tuturor, ceen ce se *areta* prein faptele loru. De aceea eu *pretendu* cá *fiu*

care se 'mi recunoscă *declarațiunea* vointiei, că pre însasi vointi'a mea, și încă se o si *respepteze* în catu e juridica, adeca în catu am' manifestat'o între marginile dreptului meu. Deci, precumu e *datoriu* altulu a face acést'a, de asemenea e si *indereptatitu* spre aceea, dein contra eu sunt datoriu a recunoscă acestu dreptu alu lui.

3) Deci dara declarațiunea vointiei mele de a renunțiá orecarui lucru seau dreptu e *valida* deplinu, pentrucă prein acést'a nu facu nece o nedereptate nimenui, și toti ceialalti au dreptu de a'mi considerá declararea de serioasa, numai se fia aceea juridica dupa forma și complexu, și de a se indereptá dupa d'ins'a. *Volenti non fit injuria*.

4) O *renunțatiune neconditiunata și nerestrinsa* păsiesece în lucrare îndata ce se face cunoscuta. Fiicine pote se ocupe lucrulu care l'am' lapedatu eu, și eu numai pana atunci potu se 'mi schimbu vointi'a juridice, pana candu nu l'au ocupatu altulu.

5) O *renunțatiune conditiunata și restrinsa* intra în potere de dreptu, candu se implinesce conditiunea, și numai între marginile puse prein declararea vointiei. Asiadara îndata ce *declaru* eu, că renunțiu la o certa parte dein sfer'a libertatii mele în favorea altuia, pentru esemplu îndata ce i' promitu pre mane unu ajutoriu seau vreo lucrare, atunci elu *pote* intrá numai de catu în acésta parte, și dupa ce o *plinesce* prein a sa vointia, atunci promisulu numai e în sfer'a dreptului meu, și în sfer'a dreptului lui. Acést'a se face prein *acceptare*. Acceptarea face juridicamente neimplicarea promisiunii dein partea promitentelui.

6) O *schimbare a vointiei, care ar' urma dupa aceea* dein partea promitentelui, nu mai pote se aiba nece o po-

tere juridica; pentrucă acum domnesce vointi'a promisariului, ceea ce an venitu la esistenza juridica prein acceptare, i apoi facare lesiune a aceleia e o *nedereptate*. Că-ci eu nu sunt obligatu a respectá vointi'a altui'a, care se manifesta în sier'a dereptului meu; aceea n'are nece o valoare juridica, si eu am' voia de a o face nelucratoria prein *coaptiune*.

§ 117. Esenti'a papteloru.

Dein cele dise pana aci se cunosce, cumucá esenti'a papteloru consiste propriamente in consunanti'a declaratiuniloru consensului unui promitente si a unui acceptante. Si dar' ea nu consiste propriamente in consunanti'a consensului amenduroru partiloru,—pentrucă consensulu (sean unirea vointiei) loru pote se fia *diversu* de declaratiune, pote se se schimbe pre minutu, apoi consensulu nece nu se pote cunosce nemediatu, si numai *singuru* nu dá nimeni nece unu dereptu,—ci consiste in consunanti'a *declaratiunii* consensului, facute asia in catu se pota dice despre d'ins'a fiace omu cu judecata sanitosa, cumucá aceea e declaratiune facuta cu *scienti'a* si cu *vointi'a*.

Tote efeptele juridice, atata pentru promitente catu si pentru promisariu, se nascu dein acésta *declaratiune* a ambe partiloru, si dein proprietatea aceleia dupa *forma* si *complexu*, precumu si dupa personalitatea sean proprietatea cea juridica a *declarantiloru*.

§ 118. Speciele declaratiunii consensului.

Vointi'a de a se obligá sean de a acceptá se pote declará *expresamente* sean *pre tacute*. Expresamente se face prein *semne* de acele cari sunt destinate prein arbitriu,

seau prein usu, seau dela natura spre a serbi dreptu mildoce pentru esprimerea cugetelor, atari sunt: vorbele rostite si scrise, gesturile s. a. *Pre tacute* se face prein verice lucrare seau omisiune, care se infaciosieza cá o declaratiune a vointiei dupa cercustantiele in cari se face. De aci se tienu mai alesu acele lucrari seau omisiuni, cari aru fi *nederepte* candu nu aru fi unite cu orecare determinatiune a vointiei, inse si acele, cari fora de atare vointia aru fi numai *neratiunabili*, seau *in contra* orecarii *legi psicologice* universali, seau cari aru fi in contradiktiune cu orecareva declaratiune espresa a lucratoriului.

Vointia *declarata pre tacute* se preface cu incetulu in vointia *presumta*, si acést'a inca nu e lipsita de totu efectulu juridicu, cá-ci ea pote produse in favorea altuia o *bona credentia* (bona fides), si prein acést'a unu dreptu *provisoriu* seau *eventuale*, cu tote aceste d'ins'a nu e de ajunsu spre intemeierea unui dreptu paptitiu adeveratu si completu.

Dein contra consensulu *fiptiunatu* n'are nece o insemnatate, nece o putere in *dereptulu* si in *statulu naturei*. Dereptulu naturale respinge ori ce fiptiune, si cuprende numai *adeveru*.

Spre luminarea acestoru propusetiuni serbescu urmatoriale esemple: celu ce siede la mésa in locanda, seau in trasur'a carausiului, va fi obligatu a responde pretitulu pentru mesa si trasura si fora de acordare espresa, pentrucá ar' fi in contra vointiei juridice si evidenti a locandiariloru si a carausiloru candu ar' voi cineva se se folosesea de aceste lucrari numai gratuitu. De asemenea celu ce se uita cumu mananca altulu pome dein gradin'a lui, si tace, se considera cá i le au *donatu*; se presupune cumica se invoesce fia

cine intru aceea ce 'i e de folosu invederatu si ce nu pote se 'i strice nece odata, si *interpretatiunea* unui paptu, incheiatu prein scrisoria seu alt'mentre espresamente, pote si de se se faca dupa presumtiuni certe dein punctu de vedere morale seu psicologicu, si unde lipseseu aceste, dein *conjecture* ratiunabili. Inse nu se *fiptiunezd* consensulu strainului seu alu patriotului, ca aceea strainulu ce intra in tiera nostra, seu patriotulu ce locuesce intru ins'a 'si ar' fi datu invoirea la *tote* legile acestei tiere, chiaru si la cele nederepte si apesetorie; de asemenea nu se pote *confinge* invoirea tuturor omeniloru cu doptrin'a ceea ce invetiá mai nainte ca proprietatea se nasce prein contraptu, precumu nece invoirea legatariului in respectulu legatului, pre care inca nu'lu cunosce, seu care 'lu pote revocá s. a. In asemini casuri invoirea nu se *confinge*, ci in unele deintru inele celu multu se *considera de prisosu* dein alte ratiuni.

§ 119. Consunanti'a declaratiunii consensului.

Paptulu nu se pote incheia decatu numai prein declaratiunea *consunante* a consensului unui promitente si a unui promisariu. Asiadara paptulu cere:

- 1) o declaratiune dein partea promitentei, camuca voesce a se *obligá* si a dá promisariului *dereptulu de acceptatiune*. E adeveratu, ca e santá detori'a *onorii* si a *conscientiei* de a se tiené de cuventu, cu tote aceste numai pollicitatiunile, chiaru si aseveratiunile seu anuntiatiunile publice nu ducu la vreunu dreptu *paptiliu*.
- 2) Daca promitentele 'si au *revocatu* promisulu inainte de declararea acceptatiunii, atunci éra nu e nece unu paptu.
- 3) Dar' fienduca fundamentulu dreptului de a acceptá

dein partea promisariului, prein urmare si alu obligatiunii promitentelui, nu e insasi vointi'a ci *declaratiunea vointiei*; de aceea revocarea promisului numai *atunci* pote fi valida, daca s'au facutu cunoscuta promisariului inca inainte de ce s'au datu acest'a declararea ca accepta.

4). Obieptu de paptu numai aceea pote fi, ce se *cuprende in declararea vointiei amendurilor paciscentilor*. De aci urmeza, ca acei paciscenti n'au facutu nece unu paptu, nece nu s'au obligatu, cari s'au declarat numai in generariu, forte nedeterminatu si forte intunecat, asa incatu nu se pote scote dein declararea lor cu nece o interpretatiune ratiunabile, cumca s'aru fi *invoitu amendoi* macaru in respectulu ~~unui~~ lucru determinatu.

§ 120. Recesitele (requisita) declaratiunii valide.

a). *Capacitatea subieptiva spre o voire ratiunabile.*

Dein lips'a *capacitatii* subieptive nu potu incheia nece unu paptu: copiii, imbecilii, nebunii, cei beti deplinu, cei ce sunt in parosismu de friguri s. a. Promisariulu, ce intra in traptamentu cu atari omeni, daca le *cunosce* statulu in care se afla, *scie*, ca aci nu e nece o potentia de a se obligá, si ca prein urmare nu pote se aiba locu nece o acceptatiune, asiadara elu se pote feri de dauna. Era daca nu le *cunosce* statulu, atunci inca are se si impute erorea, seau *culpei* proprie, seau *nefortunii* propriu.

Daca e inse cineva *capace* seau *necapace* in orecare casu *concretu* de a si dá invoirea, despre acest'a nu pote decide dreptulu naturale numai singuru. Aci au se si rostesa parerea cei ce cunosc natura omnesca in generariu si in particulariu natura promitentiloru seau a promisa-

rilor, și calitatea *negotiului* despre care e vorb'a, acésta rostire se comunica cu judele și 'i serbesce de base pentru cunoscenti'a *juridica*. Dereptulu naturale nu e nicaieri judele *faptului*, ci numai alu *dereptului*. Se întielege dela sene, că aci se ceru determinatiuni *positive* spre a împedecá arbitriulu decisiunii, și spre a se feri de indoele, cari aci sunt prea posibili și anevoia de a se înlaturá.

În loculu aceloruz necapaci potu promise și acceptá *alii*, inse acést'a se face mai multu dupa dreptulu positivu decatu dopn celu naturale.

b) *Libertatea vointiei.*

Mai departe declaratiunea vointiei dē se fia *libera*, adeca acel'a, caruia se face, nu dē se aiba nece unu motivu ratiunabile de a se indoi despre libertatea vointiei ce 'i se declara. unde vointi'a nu e *libera*, acolo nu pote se aiba locu nece o *acceptatiune* juridica, și nu se face nece unu paptu. Acceptantele scie, ca atare promisiune e numai *aparente*, adeca *nula*, și că declaratiunea n'are nece o însemnatate, pentrucá esprime unu *neadeveru* pre care 'lu cunosce. Chiaru de se *indoesce* numai, nu pote se accepte, pentrucá unu omu numai atunci pote intrá în sfer'a dreptului altui omu candu e *certu* cumucá acést'a au abandonat'o.

Acesta propusetiini sunt evidenti candu e vorb'a de *coaptiunea fisica* seau *mecanica*. Celu ce au subscriu seau au datu man'a, fiendui purtata man'a cu puterea de catra altulu, acel'a nu s'au invoita, și cea rapita n'au incheiatu paptu de casatoria.

Mai grea e întrebarea, candu e vorba de *coaptiunea, asia numita, psihologica*.

Spre deslegarea acestei intrebari aducemu urmatoarele observatiuni:

1) Destingemu coaptiunea facuta pre *dereptu* si coaptiunea facuta pre *nedereptu*. Celu ce sparia pre altulu, seau 'lu face cu poterea ca se se invoesca a 'i restituí bunulu propriu, seau celu ce le face aceste numai spre a se mantiené in dereptulu seau in bunulu seu, acel'a face pre altulu se voesca numai ce e detoriu se voesca, prein urmare nu face nece o struncinare libertatii lui celei *adeverate*. Dein contra *rapitoriulu, incendiariulu* s. a. *suprimu vointi'a cea derepta* a altuia, si 'lu constringu ca se arete o vointia care in adeveru nu o are. Asiadara acésta coaptiune psihologica e *nederepta*.

2) Inse, daca cineva storce prein coaptiune psihologica, nu obieptulu celu propriu alu pretensiunii sale, ci numai unu *ecivalente* alu aceluiaasi, pre care pote ca l'au estimatu numai dupa arbitriulu seu, seau daca totu in acelu modu storce o *satisfaptiune* mai mare pentru o ofensa mai mica, atunci coaptiunea psihologica e *nederepta* numai decatu, si paptulu numai *atunci* e validu, candu *constrinsulu* se pote considerá, ca au fostu liberu candu au traptatu cu constringitoriulu despre *surogatulu* pretensu in locul obieptului detoriei, seau despre estimarea satisfaptiunii.

3) Daca paciscentii in atari casuri nu se potu invoí, seau daca nu e *certu* despre care parte e dereptulu, si de aceea paciscentii porta unulu in contra altuia unu reshelu, care esternamente se considera de dereptu, atunci paptulu pacii celu storsu prein coaptiune psihologica se ya pote considerá ca validu, fienduca se presupune, ca, apucandu ei armele, ca celu mai dein urma midilocu de impacare, s'au *obligatu cu libertate* si ca prein paptu, ca se fia *dereptu* totu

ce va determina invingitoriului dupa dreptulu de rebelu, si dupa ce se face un'a cá acést'a, apoi nimene nu mai are voia de a infrange paptulu numai dupa a sa *judicata propria*, ci spre acést'a s'ar' cere judecat'a *societati*, adeca a acelor'a cari sunt in legatura cu beligerantii.

4) Daca cineva storce invoieá altuia facundui seau numai amenintiandui vre unu reu nesuferitu, fia acést'a saffetesu, fia corporale, seau torturandui femeea si copiii, seau alte bunuri nestimabili, atunci atare coaptiune psihologica se considera dupa efectulu seu cá o coaptiune fizica, si redica tota *libertatea vointiei*. Atunci dara *promisiunea* nu e valida.

5) Daca e alu treile cineva celu ce storce declaratiunea vointiei, atunci paptulu *nu e validu*, daca au fostu *cunoscuta* coaptiunea celui ce l'au incheiatu, acést'a se considera atunci cá si cumu ar' fi exercitatu elu coaptiunea. Inse daca *nu* i au fostu *cunoscuta*, atunci au potutu acceptá cu buna credentia. Paptulu e *validu*, si constrinsului remane numai dreptulu de a cere desdaunare dela alu treile.

c) *Daca si incatu se cere si absentia erorii?*

Spre a responde la acést'a intrebare, dreptulu positivu pune forte multe regule specialii, inse unu tribunariu ce ar' voi se judece dupa dreptulu naturalé, ar' avé se se tienia in acestu respeptu de acést'a regula generale: *nimene nu pote se fia determinatu pre dreptu in contra vointiei sale declarate, dein contra fia care pote se fia traptatu dupa a sa vointia declarata luminatu, éra casurile particulari*, cari potú fi nenumerate, ar' avé se le cerceteze si se le decida dupa acést'a regula seau dupa principiale ce resulta mai de aproape deintru ins'a, luandu in vedere si circumstantiele, inse ne impedecanduse nece de cumu prein regulele cele specialii.

Normele decisiunii pentru atare tribunariu de dreptu naturale aru fi camu urmatoriele:

Inainte de tote se cuvine a destinge *nescienti'a* si *ero-rea* persoanei, care altmentrea e capace spre a se determiná si spre a 'si declará vointi'a. *Nescienti'a* e statulu unei persone, in care fiindu ea, nu pote cunosce obieptulu paptului si reporturile aceluia, si acést'a vine seau dela *nescienti'a* generale, precumu e, pentru esemplu, *nescienti'a* unui copilu, seau dela *nescienti'a* particularia, precumu e, pentru esemplu, *nescienti'a* unui selbatecu ce nu cunosce unu artefaptu seau nesce lucruri pretioase.

Daca atare persona au fostu *necapace* si eu, o am' tie-nutu de capace, atunci eu am' eratu si portu damnulu prein nulitatea paptului.

Asiadara propusetiunea *prima* ar' fi:

1) *Nece o erore cá atare nu redica paptulu, pentru-cá si unu erante* pote se voesca si se 'si declare vointi'a cá unu omu cu mente, prein urmare si vointi'a declarata dein erore inca dá dreptu altuia se accepteze, precumu dá dreptu abandonarea dein erore cá se ocupe altulu lucrulu celu abandonatu.

2) Cu tote aceste cu paptulu potu se fia unite, si de ordinariu seau de multa ori sunt si unite, de o parte seau de alt'a, nesce *circumstantie* cari facu paptulu *nevalidu*, celu pucinu *marginescu efectulu* lui celu juridicu.

3) Se destinge erorea in *obieptu*, si *erorea in motivu*, apoi *erorea principale* si *erorea acesoria*. Acésta destintiu-na de avutu are *orecare* efectu juridicu, inse pucinu, si de aceea nu pote serbí spre clasificarea casuriloru; pentrucá erorea principale si erorea acesoria asia se amesteca, incatu

nu e cu potentia a trage margini între amendoe. Apoi *ide'a* despre lucru e totudeodata si *motivul*, precumu de multe ori numai *motivulu* singuru face *condittunea* cca adeverala a in-voitrii, ba inca schimba si natur'a si proprietatea lucrului.

4) Daca au eratu unulu deintre contraptanti la incheiarea contraptului, seau în motivu, seau în lucrulu principale au acesoriu, contraptulu cu tote aceste e validu, pentrucă promitentele nu se determina prein aceea în contra vointiei sale care au *declarat'o*; dein contra promisaritiulu s'ar' determină în contra vointiei sale declarate juridicamente, candu ar' dē se receda dela contraptu. Apoi nu e necē o ratiune, de ce se se' damnifice paciscentele ce n'a eratu pentru eroarea celui ce a eratu. Erorea pentru erante e unu nefortuniu curatu, unu *casu*, asia dara d'ins'a numai lui strica.

5) Dara daca erorea 'i e si *folositoria*, validu e contraptulu? Asia, in' catu se uita cineva numai la *d'insulu* si la erorea *lui*, prein care au potutu se se nasca pentru d'insulu o *buna credentia*, asiadara in catu nu se uita că dora si celalaltu inca se afla in asemine erore, pentru esemplu, candu cumpera cineva o petra pretiosa crediendu că nu e genuina si ea e genuina. Era daca au creditu *aseminea* si venditoriulu cumcā petr'a pretiosa nu e genuina, si apoi se descopere mai tandiu juridicamente cumcā amendoi au fostu in erore; atunci dein vorbele seau cercustantiile contraptului pote se esa o *condittione tacita*: *daca* petr'a pretiosa nu e genuina, si dein lips'a conditiunii contraptulu se se defaca. Inse cu tote aceste de multe ori va fi validu esternamente, daca, pentru esemplu, cumperatoriulu staruesce pentru validitatea lui, dicundu că am' vendutu petr'a pretiosa altuia, seau că cumperanduo pre acest'a n'au potutu cumperá alt'a

s. a. Asiadara necé chiaru eroarea *bilaterale* încă nu desface contractulu totudeun'a si nemidilocitu.

6) Daca inse dein atare eroré bilaterale s'ar' nasce vre o *nedeterminatiune* seau *nulitate a obiectului* seau vre o *neposibilitate de a implini* contractulu, atunci contractulu ar' fi nulu dein *acesta* cauza. Pentru esemply eu 'ti vendu unu calu, care acumu e mortu, ceea ce inse nu sciu necé eu necé tu, seau eu m'am' locatu tie cá *serbu*, candu eu sunt gia inrolatu cá *soldatu*, ceea ce n'am' sciutu necé eu necé tu. Acti dara caus'a anularii contractului *nu e eroarea*, ci *lips'a obiectului*.

7) Aseminea nu e *necé unu paptu* candu paciscentii au *intielesu falsu* unulu declararea vointiei celualaltu. Inse daca dupa judecat'a unoru omeni nepartiali declaratiunea au fostu destulu de chiara si de determinata, atunci neintielegerea despre o parte va fi greu de a se proba, era de alta parte se va imputa erantelu cá o erore si culpa propria. Cu tote aceste aci inca e greu de a propune vre o regula generale numai dupa dreptulu naturale.

8) Pentru contragente e totu *un'a* daca s'au nascutu eroarea prein culp'a propria seau prein culp'a altuia orecare *alu treile*. Eroarea pentru erante e totudeun'a *casu* si *nefortuniu*.

9) Inse daca unu *contragente* induce in erore pe celalaltu si inca *deinad'insu*, atunci acela e *inselatoriu*, si contractulu *n'ure valore*. Era daca *nu* l'au indusu in erore *deinad'insu*, atunci a uneori dein *cereunstantie* si dein *espresiani* se pote deduce o *conditiune tacita* care redica validitatea contractului, altmentrea dupa *dreptulu esternu*, in intielesu strimtu, e validu.

10) Daca au *sciutu* promisiariulu candu au facutu con-

traptulu, cumcă promitentele se afla in erore, atunci avemu se destingemu si aci intre erorea in *motivu* si in *obiectu*, Numái erorea in motivu, cu tote că e cunoscuta celuilaltu, nu nemicesce contraptulu, pentrucă daca s'ar' nemici, contraptele prein ori ce erore, atunci n'ar' fi cu *potentia* nece unu contraptu, fiendu erorea nedespartita de omu. Era daca au observatu unu contragente că celalaltu se afla in erore in respectulu *obiectului* seau a orecarii *proprietati* a obiectului care au avutu *influentia* in *determinarea* *vointiei* lui, atunci acel'a nu pote *acceptá*, pentrucă a se folosi de erorea altuia cu scienti'a insemnéza a 'lu induce in erore.

11) Daca inse erorea principale a promitentei au fostu asia, in catu promisariulu, că unu omu cu mente si cu cea mai comune luare amente, inca au deutu se o observe, atunei acceptarea se pote declará de nula.

12) In urma, celu ce pretende desfacerea contraptului dereptu culp'a propria, acel'a e detoriu a *restituí totu dam-nulu* contragentelui care nu se pote inculpá cu nemica in respectulu contraptului, éra de n'ar' voi seau n'ar' poté, atunci se aiba a plini tota detori'a contraptante.

§ 118. Recesitele materiali pentru validitatea paptelor.

Contraptulu pote fi validu in respectulu *formei*, adeca a *personelor* cari au promis si au acceptatu, appi si in respectulu *declaratiunilor* imprumutate, si cu tote aceste pote se fia nevalidu in respectulu *complexului* seau alu *obiectului* sen. Adeca daca implinirea contraptului e *imposibile*, atunci contraptulu se desface vorbindu in generariu.

Imposibilitatea inse e *fisica*, *morale*, seau *juridica*. Asia contraptulu e nulu, daca va promite unulu altuia că va sbu-

ră în luna, seau că va învia pe unu mortu, fiindu aceste omului imposibili dein respektu fisicu. Asemine ar' fi nulu candu ar' promite cineva altuia că nu va mai face nece o fapta buna în vîfeti'a lui, pentrucă promisariulu *scie*, că natur'a cea morale nu ierta că se faca cineva atare promisiune. Asemine ar' fi nulu candu cineva ar' promite unu testimoni mentiuos, seau că va omori pe altulu, pentrucă promisariulu *scie* că atari lucruri sunt imposibili atatu dein respektu juridicu catu si morale.

Imposibilitatea *fisica* pote se fia necunoscuta promisariului, pentrucă aceea pote fi numai *relativa*, seau casiuata mai *tardiu*; atunci se judeca dein impregiurari si dein expresiunile contraptului, precumu si dein pusetiunile si proprietatile paciscentiloru, cu ajutoriulu unei *interpretatiuni ratiunabili*, daca promisiunea seau acceptatiunea s'au facutu cu acêsta *clausula tacita*: *pre catu 'mi e, seau în catu 'mi va fi mie seau tie prein potentia*; asemine se judeca daca la o promisiune *inconditiunata* au urmatu o acceptatiune asemine *inconditiunata*, în casulu dein urma, ce e dreptu, lucrulu celu *imposibile* nu se pote implini, dara se pote pune în loculu lui unu *surogatu* seau vreo *prestatiune corespondietoria*.

Candu e *imposibilitatea morale* a promisului numai *relativu*, atunci obligatiunea morale se pote chiaru si *redicâ* prein vreo obligatiune juridica ce subsiste acumu: asia e, pentru esemplu, candu orecareva necredientosu amorosei prime s'au casatoritu cu alt'a. Chiaru nece imposibilitatea cea *juridica* a promisului numai *relativu* inca nu impedece acceptarea dein partea celui ce nu o cunoose, si paptulu e validu: asia e, pentru esemplu, candu unulu 'si promite o-

per'a pe diu'a de mane, cu tote că au fostu promis'o mai înainte altuia totu pe diu'a de mane. In acestu casu intra la mijlocu unu *concurso* de pretensiuni a mai multor creditoru in contra unui'a si aceluiasi debitoru.

Se desține detori'a *prestatiunii corespundietorie* seau a *surogatului* lucrului promis de detori'a *desdamnatiunii*. Cea d'antain e o implinire a paptului, in catu acést'a e inca cu potentia, si e o urmare a validitatii lui; dein contra *desdamnatiunea* e o urmare a nulității paptului, si numai redica dela mijlocu pentru promisariu damnuu acestei nulități, in se nu suplinesce cêstigulu care l'au asteptatu cineva dein paptu.

§ 119. Papele condiționate.

Condițiunea e o *cercustantia incerta* dela a careia *intrare*, seau *cunoscere* depende validitatea seau nevaliditatea unei promisiuni seau a unei acceptatiuni, conformu cu declararea vointiei paciscentiloru.

Condițiunile se impartu in *afirmative* si *negative*, *suspensive* si *resolutive*, *potestative*, *casuali* si *amestecate*, *posibili* si *neposibili*, *espresse* si *tacute*. Imposibilitatea si aci inca alt'a e fisica, alt'a morale si juridica.

Nu e neaperau a vorbi mai pre largu despre aceste condițiuni, pentrucă tote casurile, in cari se afla aceste condițiuni, se potu deslegá, daca tienemu in vedere regula universală: *totu omulu e obligatu numai dupre cumu s'a declarat, că voesce a fi obligatu si dupre cumu acést'a altulu au acceptat'o*, si daca tienemu in vedere si cele ce s'au disu despre declararea vointiei si despre validitatea ei.

§ 128 Intrepretatiunea paptelor.

Declararea vointiei paciscentiloru de multe ori e o-
scura, si are nevoia de a se explica, acésta explicare seau *in-
trepretatiune* se face dupa certe regule cari nu potu rema-
né necunoscute nece judelei nece jureconsultului. Adevérat
cá judele pote se céra parerea altoru cunosctori, candu e
vorba, pentru esemplu, despre intrepretarea unui paptu seau
traptatu vechiu care cere cunoscentie gramatice, filologice si
istorice, inse afóra de aceste cunoscentie se mai cere cá insusi
judele se aiba cunoscentia principialora *juridice*, care unindule
cu regulele *logice* va poté intrepretá paptulu seau traptatulu
cumu se cuvene, si va poté *cunosece* ambitulu *efeptului celui
juridicu* alu aceluiasi.

Cá o regula principale a intrepretatiunii juridice poté serbi
propusetiunea urmatoria: *despre fá care contraptante se pre-
supune cón'au vointa nece unu lucru imprudente seau nedereptu.*

Dein acésta regula principale urmeza apoi alte propu-
setiuni, anume:

1) totu omulu, ce incheia vreunu contraptu determi-
natu, iea asuprasi, si fora de vre o promisiune espresa, tote
obligatiunile si derepturile, cari se nascu firesce dein con-
ceptulu atarui contraptu, cari adeca nu le pote desparti de
d'insulu nece o judecata sanitosa si derepta.

2) Celu ce a declaratú cá voesce vre unu scópu, a-
cel'a a declaratú cá voesce si *midilocce* neaperatu si ve-
deratu *necesaria* spre a ajunge la acelési.

3) Nimene nu pote se voesca lucruri *contradictoriau*
de aceea intrepretatiunea are de a redica dela *midilocu*,
pre catu e totudeun'a eu *potentia*, tota *contradictiunea* care
ar fi intre articullii particulari ai paptulu.

4) Promisiunea facuta dein o *causa falsa* cu tote aceste e. *obligatoria* (pentrucà erorea in motivu nu desface paptulu), dacà cumuva nu s'ar' poté cunosce dein formularea seau dein circumstanțele declaratiunii cumucà *causa* espressa e totu deodata și *conditiune*.

5) In casuri dubia intrepratiunea se face în defavoarea aceluia, care dupre a sa pusetiune și calitate ar' fi potutu și ar' fi fostu obligatu se vorbesca mai lamuritu, și n'a vorbitu asià. Căci dacà elu acêsta nu voesce, și nu se dà de neintielegtoriu pe seae însusi, atunci amu de se lu consideramu că pe unu omu cu rea credentia.

6) Dacà unu paciscente de se fia convinsu, incatu e omu cu mente, că compaciscentele seu 'si ar' fi stipulatu absolutiunea dela obligatiunea luata asupra si in cutare seau cutare casu, candu ar' fi cugetatu la d'insulu: atunci, intrandu atare casu, nu poté pretende implinirea promisiunii. Aci e supusa la o intrepratiune restrictiva atatu acceptatiunea catu si promisiunea.

7) Fia cauzi cuventu alu paptului; pre catu e cu potentia, de se so dea unu sensu seau o insemnare, pentrucà vorbirea seau promiterea fora sensu ar' fi seau neintielegtoria seau insielatoria. Inse acêsta regulă e supusa cu tote acêste la unele restrictiuni dupre calitatea personale a contraptantiloru seau a procuratoriloru lor.

§ 124. Speciela estintimii paptelor.

Paptele, adeca derepturile și obligatiunile nascute pre intru in sele, inceteza:

(1) pre in *implinire* completa, adeca pre in *solutiune*, incatu acêsta s'a facutu in conformitate perfectă cu determinatiunile cele esprese seau tacite ale paptului.

2) Prein *compensatiune*, adeca computanduse obligatiuni de totu ecari dupre obioptu, dupre tempu si validitate juridica. Pentrucã atare compensatiune e *solutiune adeverata*, chiaru si dupa dreptulu naturale, prein urmare fora de dependentia dela vre o institutiune seu fiptiune *positiva*.

3) Dacã vinu la midilocu nesce circumstantie de a caroru nefientia a fostu legata espresamente seu tacitamente validitatea paptului (Conf. regulele interpret. doin § precedente).

4) Prein *remisiunea* detoriei dein partea prontisariului, asiadara prein remisiunea reciproca in papele bilaterali, adeca preiu unu paptu nou, care redica dela midilocu reportulu celu vechiu.

5) Prein *necredenti* a unei parti, pentrucã in papele bilaterali obligatiunea facãruia e *legata* (conditiunata), tacitamente de implinirea detoriei celuilaltu. Acuntu dacã unulu nu 'si implinesce detori'a, atunci pentru celalaltu lipsesce atare conditiune, si celu necredentfosu prein atare abatersu dela paptu deslega pe compãiscentele seu dela obligatiunea cu care 'i erã legatu, cu tote cã acestai dein urma re mane dreptulu de a se tiené de paptu si de a 'i esecutã implinirea.

6) Prein perirea seu incetarea obioptulu de care se tiené paptulu, incatu nu se vede cã pentru atare casu dupa impregiurari sar 'n stipulatã tacitamente o prestatie co respundietoria.

7) Prein mortea unuia seu a altuia deintre contraptanti, pentrucã drepturile paptie sunt curatu personali (conformu paragrafului urmatoriu), si mortea nemicesce tote

derepturile și tota detoriele, până cându nu statuescu altu ceva drepturile positive și institutiunile artificiale.

§ 125. Despre natur'a dreptului paptiū.

E cunoscutu universonmente, cumică prein paptu se nasce in regula numai unu dreptu *personale*, adeca unu dreptu validu numai in contra promitentelui. Adeca promisiariulu obtiene prein paptu o pretensiune dreapta la prestațiunea promisă, adeca la implinirea paptului; inse *obiectulu* promisiunii insesi, și prein urmare unu dreptu *lucratoriu* in contra totororū celorulati, elu inca nu obtiene prein același.

Acést'a e așa, fora de nece o *indoela*, cându se țiene promisiunea numai de o *lucrare* seau *omisiune* a promitentelui; inse e *indoela* cându promisulu e unu *lucru*, fa a cel'a proprietate seau altu *orecareva* dreptu relatiyu la d'ins'a, precumu e posesiunea, usulu, serbitutea, ipotec'a s. a.

Adeveratu, că dacă acestu lucru e inca nedeterminatu, seau nu e determinatu deplinu, atunci se întielege, că nu se nasce nece unu dreptu reale înainte de ce s'ar' determina lucrulu deplinu, asiadara promisiariulu până la determinarea lucrului are numai unu dreptu *personale*, de a pretende dela promitente că se determine lucrulu, seau in generariu că se aduca intru implinire contraptulu prein tradițiunea unui lucru ce respunde detoriei.

Inse întrebarea e mai dubia cându se țiene paptulu de unu lucru *cu totulu determinatu*. Multi jureconsulti renumiti sustienu, că in atare casu se nasce unu *dreptu reale* in adeveru già prein promisiunea acceptata, și așa nu s'ar' mai cere nece o *tradițiune* spre înțemeierea aceluia. Alții nega acést'a, și ceru ocupanatu atara tradițiune, pentru că deia de-

reptulu celu numai personate se se face unu dreptu reale. Acést'a invetia si dreptulu romanu, unde dice: *dominia rerum non natis pactis, sed traditionibus (et usucapionibus) transferuntur. I. 20. Cod. de pact.*

Acésta sententia o aparamu si noi; si argumentamu in modulu urmatoriu:

Dreptulu reale presupune faptulu uniunii *realita* unui lucru ca personalitatea mea, seau mai bene elu consiste numai in acésta uniune. Acést'a inse nu se face numai prein paptu, ci se face prein *implinirea* lui, adeca prein *traditiune* seau prein acea lucrare a promitentelui care face de incepta legatur'a cea mai deinainte a lucrului cu d'iasulu si incepte legatur'a aceluia cu promisariulu.

Astadara cei ce deducú dreptulu reale numai dein promisiunea acceptata, sustienu, cá paptulu se si *implinesce* numai prein singur'a incheierea aceluia si. Cá-ci daca pentru esemplu lucrulu vendutu seau donatu mie e alu *mieu*, atunci eu nu am' nevoia se 'i ceru traditiunea numai dein dreptulu paptitiu care 'lu am' personalmente in contra venditoriului seau donantelui, ci o potu cere dein dreptulu celu universale care 'lu am' cá *proprietariu* in contra fiacarui posesorin cu rea credentia.

Inse mentea cea sanitosa nu pote aprobá urmarile ce s'ara nasce dein acea presupusetiune falsa.

Cá-ci daca pentru esemplu cumperarea inchelata numai prein declararea vointiei ar' trece proprietatea dela unulu la altulu fora de traditiune, atunci

a) pericolulu lucrului vendutu ar' cadé asupr'a comperatoriului dein minutulu candu a acceptatu promisiunea si prein urmare perirea cea casuale a lucrului nu par' liberá

dela solutiunea pretiului stipulatã. Acumu acestã, ce e dreptu, se pote determinã asia prein unu paptã accesoriu seau prein o clausula propria, inse *de sene* nu urmeza dein contractulu venditiunii, si unde s'a determinat; acolo prein aceea numai s'a intemeiatã unu *reportu ulterioire* intrã comperatoriu si venditoriu, seau atare clausula are natur'a si efectulu *traditiunii* adeverate, asia incatu se pote considerã cã acumu a inceputã posesiunea comperatoriului; celu pacinu cea *mentale*, numai se fia vreunu *semnu* despre acestã traditiune seau posesiune pe care se lu pote cunoște totu; cãci pana candu lipsesce atare semnu pana atunci inca nu s'a facutu *nemic'a* in respectulu altor'a, si fiacare pote considerã lucrulu vendutu numai cu *vorb'a* cã o proprietate adeverate a venditoriului, prein urmare lu pote cumperã, lu pote luã in locu de solutiune, seau lu pote ocupã pe calea executiunii dupa dreptulu naturale.

b) Fincã in dreptulu naturale nu existe in regula necã o *vindicatiune a lucrului* (rei vindicatio) in contra castigatoriului cu buna credentia, atunci, daca ar'trece dreptulu reale dela unulu la altulu numai prein paptu, unu lucru, care l'a cumperatu cineva *bona fide* dela unu furu, ar'trece in proprietatea cumperatoriului inainte de traditiune, prein urmare proprietariulu precedente nu si l'ar poté luã inderetu, chiaru daca l'ar si aflã inca in manele furului insusi.

c) Dacu proprietariulu si ar' vende lucrulu totu de o data (dora prein mandatari) la diece persone diverse, atunci dupa acea invetiatura tote acele diece persone aru fi acumu proprietari; apoi daca si ar' mai vende fiacare lucrulu seu mai de parte la alte diece persone, atunci amu avẽ o *suta* de proprietari ai aceluasi lucru, ceea ce e in contra men-

til: sanitoase. De in: contra: dupre: a: nostra: invetiatura, ce e dreptu, in atari casuri s'ar' nasce unu *concorso* de preten-siuni, seau de promisari (cumperatori) in contra unui pro-mitente (venditoriu); inse lucrulu insusi inca nu ar' fi alu nece unuia, seau ar' fi numai ala aceluia, caruia s'ar' fi *tradatu* fora de diferentia daca mai curendu seau mai tar-diu, *asia* incatu acel'a ar' fi legatu cu *personalitatea* lui si ar' fi in posesiunea lui cunoscuta de toti.

Asiadara, spre a produce unu dreptu reale prein paptu, poi nu ne multiamimu numai cu acceptatiunea promisului, ci ceremu si *tradițiunea* lucrului. Apoi acést'a se pote face nu numai prein schimbarea *detentiunii corporali*, ci si *simbolice*, pentru esemplu o casa se pote tradá prein darea cheailoru, prein acést'a se nasce celu pucinu o *posesiune mentale* pe partea noului castigatoriu, si posesorele precedente tiene lu-crulu numai *in numele altuia*, cu tote aceste e necesaria si *semnatiunea* lucrului, cá se se scia cá nu mai e alu pose-sorelui precedente si se se asigureze posesiunea noului posesore.

Cu tote aceste posesiunea cea noua se pote incepe si fora de lucrarea promitentelui, *asia* se intempla pentru e-emplu candu lucrulu vendatu se afla gia mai nainte in ma-nele comperatorinlui cá imprumutatu seau depusu, si acuntu elu se areta, cá *posesore in numele propriu* alu aceluia si prein vreo semnatiune.

Promisariulu se pote pune in posesiune si cu *poterea*, si apoi spre a redicá indoelele si spre a intende eficacita-tea drepturilor reali, dreptulu *positiv* pune certe semne, forme seau conditiuni, si numai dupa ce intra seau se ve-rifica aceste, apoi se recunosce nou'a posesiune cá subsis-tente dupa dreptu.

Deci dacă *traditiunea* seau intrarea în posesiune e absolutu necesaria spre a castigá derepturi reali prein paptu; atunci se areta érase si prein acést'a, cá numai acel'a pote se fia adevératu dereptu reale, care si in catu *presupune* posesiunea seau e legatu cá d'ins'a (§. 126.).

Tote celalalte derepturi, cari se potu castigá prein paptu, remanu totudean'a numai *personali* daca nu sunt unite cu posesiunea, chiaru de s'aru si referi spre unu lucrú. Pentru cá originea dereptului reale prein contraptu se pote inticlege numai prein posibilitatea si aptualitatea *traditiunii* si a posesiunii. Altmíntrelea *formatiunea* nu e necesaria la castigarea cea derivativa a proprietatii, aceea se cere numai la castigarea *originaria* spre a face *proprietate* dein lucrulu nimerui. Dein contra *translatiunea* proprietatii se face numai prein *schimbarea posesiunii*, care inse pentru mai mare securitate de se se facu cuoscuta.

§. 126. Dereptula realmente personale.

Dereptulu realmente personale (jus realiter personale), adeca acelu dereptu, prein care s'aru considerá si s'aru trapta persoanele cá si cumu aru fi lucruri nu persone, are locu:

1) între *prunci* si între parenti, chiaru si între cei adoptivi in parte. Dereptulu realmente personale, care 'lu au parentii, asupr'a prunciloru loru, se intemeieza pe *necapacitatea* prunciloru, care e o proprietate naturale a prunciloru asia incatu ei se afla in *posesiunea* parentiloru cá dela natura, consideranduse in catuva cá o *parte* a loru, apoi prein custodia. Adevératu cá aceste proprietati inceteza cu incetula in proportiune precumu inainteza etatea prunciloru, iuse chiaru in acést'a proportiune inceteza si dereptulu celu reale alu parentiloru in respektulu loru.

2) Intre cei *casatoriti*: intre acestia se face cunoscuta *posesiunea* reciproca prein solemnitatile casatoriei, si prein nepotentia morale si juridica de a se despartii fora de cauza derepta, si de a pasi la alta casatoria.

3) Intre *serbi*, si in catuva si intre *domestici* seau *famuli* si intre domnii lor. Mai nainte (§...) amu aretatu, cumu pote avé locu o serbitute dupa dreptulu naturale prein *deminutiune* de dreptu seau prein paptu, dupa care urmeza firesce *aprensionea* seau *posesiunea*. Chiaru in acésta ratiune pote se aiba locu si unu dreptu reale asupr'a serbului, care s'au facutu serbu seau prein *deminutiune* seau prein paptu, de aceea, fiinducà personalitatea mai nece odata nu se pote pierde *cu totulu*: acestu dreptu reale asupr'a serbiloru inca e numai *realmente personale*. Atare dreptu are anume statulu in contra *serbiloru punei* (servi poenae), in parte si in contra celoru preusi in belu, éra mai vertosu in contra *soldatiloru* condusi; ba legea cea positiva a mai multora state preface chiaru si pe *cetiani* in atari serbi, asemenea *proibitiunile emigrarii* si alte diptate ale puterei dau statulu unu dreptu reale asupr'a tuturoru membriloru statului.

Asemine reportu e si intre *famulii domestici* si intre domnii lor precumu e intre serbu si domnu, inse cu mai mare preponderantia a dreptului personale pe partea famuliloru decatu pe partea serbiloru. Adeca famululu n'are se faca numai nesce lucruri determinate cá mercenariulu, ci elu e supusu *vointiei domnului seu* pe totu minutulu, apoi intrandu elu in cas'a domnului seu intra cá intru o *custodia*, incatu sciu toti cá elu e obligatu.

CAPULU IV.

Speciele papteloru

§ 127. Divisiunile papteloru.

Paptele se impartu in *unilaterali* si *bilaterali* seau *reciproce*; seau in *gratuite* si *onerose*.

Paptele cele cu obligatiune *reciproca* se impartu dupre obieptulu obligatiunii in trei specie principali, in cari dreptulu romanu cuprende pe tote contraptele nenumite: *do ut des, facio ut facias, do ut facias* (seau *facio ut des*).

Tote paptele atatu gratuite catu si onerose, apoi referesca se aceste spre unu *lucru*, seau spre o *lucrare* ver omisiune, sunt mai departe seau *papte principali* seau *papte acesoria* (*pactum principale et accessorium*). Prein cele de antaiu se intemelia drepturi propria cari subsistu de sene; cele dein urma se incheia numai in respectulu altui paptu, de aceste se tienu *paptele asecuratoria*, apoi acele prein cari se *schimba* reportulu paptitiu care subsiste intre orecare persone.

§ 128. Paptele gratuite si onerose.

Carapterulu papteloru gratuite consiste intru aceea, ca aceste producu unu dreptu numai pentru unu contraptante, era pentru celalaltu producu numai o detoria. De unde urmeza, ca promitentele se pote constringe ca se 'si *implinesca promisiunea*, dein contra promisariulu pote se 'si *renuntie* dreptulu in totu minutulu. Nimene nu pote constringe pe creditoru ca se accepteze solutiunea detoriei, in sa daca nu o accepteza candu 'lu iubiia debitorulu, atunci acest'a se libereza de detoria.

Inse si papele bilaterali seau onerose inca au acestu carapteru in parte. Adeca in acele fiacare contraptante e si promitente si promisariu, si asia fiacare e obligatu numai cá promitente si e indreptatitu numai cá promisariu.

Numai pucine pape sunt unilaterali seau bilaterali dupa conceptulu seau dupa esenti'a loru. Unilaterale e pentru e-semplu donatiunea, bilaterale cumperarea si vendiarea.

E mai conformu a enumerá papele cele mai momentose dupa *obiectulu* loru, decatu dupa *proprietatea* loru, incafú adeca sunt unilaterali seau bilaterali. *Papele acesoria* mai insemnate potu se urmeze apoi cá appendice.

Pape supra proprietatii

§ 129. Donatiunea.

Donatiunea (donatio) e acelu paptu, prein care *proprietatea* unui lucru trece dela unulu la altulu gratuitamente; asiadara vorbindu propriamente, numai *lucrurile corporali* se potu doná, pentrucá numai aceste se potu apropiá. Cu tote aceste inse in sensu mai largu se pote numi donatiune fiacare translatiune seau concessiune de *dereptu* gratuita, pentru esemplu o cesiune gratuita, unu imprumutu gratuitu, seau o iertare gratuita a unei pretensiuni s. a., si apoi in atari casuri nu se doneza nece unu lucru ci numai o *parte dein libertate*.

Intre aceste doue specie de donatiune e acésta diferentia, cá numai donatiunea propria produce unu dreptu reale prein traditiunea lucrului, éra donatiunea drepturiloru, ce se face fora de darea *posesiunii*, produce totudeun'a numai unu dreptu *personale*.

Donatiunea unei *serbituti reali* ar' fi se se considere

că o donatiune de comproprietate, așa s'ar' considerá si donatiunea *usului permanente a unui dreptu candu* s'ar' concede donatariului totudeodata si composesiunea.

Pote fi constrinsu donantele spre a 'si implini promisiunea? A se indoi despre acést'a ar' insemná a se indoi, daca se pote *incheia* vreunu paptu de donatiune, celu pucinu daca se pote *incheia* altramente decatu prein esecutiune?

Donatiunea *conditiunata*, precumu si cea *remuneratoria*, remane totdeun'a donatiune, numai se nu consista conditiunea celei de antaiu in vreo *prestatiune reciproca*; dein contra donatiunea, care se face pentru unu *scopu* determinatu, e contraptu bilaterale.

§ 130. Donatiunea dein caus'a mortii.

Donatiunea, care se face sub conditiune cá se aiba validitate daca donantele nu 'si va schimbá vointi'a inainte de morte traindu donatariulu (*donatio mortis causa*), *n'are nece unu efectu juridicu* dupa dreptulu naturale. Că-ci verificanduse conditiunea, promitentele nu mai are nece detorii nece drepturi; de aceea elu nu mai pote fi constrinsu spre a 'si implini promisiunea, si apoi *nimene altulu* nu e obligata prein promisiunea lui.

§ 131. Papele sucesoria.

Papele sucesoria (*pacta sucesoria*), fora de diferentia daca sunt unilaterali seau bilaterali, *n'au validitate* dupa dreptulu naturale; apoi cu atatu e mai evidente invaliditatea *testamenteloru* singure, a legatelor, seau a altoru ordinatiuni in respectulu vointiei ultime, ver cumu se se numesca

acelea. Dacă aci nu pote se produca vreunu dreptu nece acceptatiunea *declarata*, cu atatu va produce mai pucinu acceptatiunea ceea ce se *presupune* numai că va urmă vreodata. Nece un'a nece alt'a nu pote se fia lucratoria in contra naturi lucrurilor. Cu mortea proprietariului se intorce tota averea lui in comuniunea cea naturale seau originaria, adeca se face *res nullius*, si apoi *fiacine*, fora de vreo diferentia, are dreptu a 'si o apropiá prein ocupatiune. De acestu dreptu se folosescu numai prein fapta eei ce sunt in legatura mai de aproape cu testatoriulu.

O parte de invetiatori de dreptu sustienu, cumucá amorea testatoriului, mai alesu catra consangeni sei, atatu e de naturale si atatu e de tare fiendu intemeliata si pe detoria, in catu se pote presupune, că fiacine *voesce a 'si doná* averea consangeniloru in casulu mortii, chiaru si daca n'ar' face nece o declaratiune de vointia espresa, si apoi acésta donatiune ar' fi o *sucesiune intestata* (successio ab intestato) dupa dreptulu naturale.

Acestor'a se pote respunde, cumucá ei prein acésta ipotese esu cu totulu dein sfer'a adeverului si trecu in sfer'a fiptiunii, adeca ei abandoneza de totu fundamentulu dreptului. Cu tote aceste *sucesiunea intestata* are unu fundamentu validu dupa dreptulu naturale, cu tote că nu se pote dedace dein dreptulu paptitia seau dein vreo donatiune presupusa, si acelu fundamentu e *condominiulu* membriloru familiei, care lu are fiacare membru de familia in respectulu averei altui membru de familia, celu pucinu pana candu membrii familiei traescu impreuna in comuniune. Pentrucá averea familiei se aduna, se conserba, si se inmultiesce in acésta vietia naturale prein lucru, sollicitudine, crutiare si sudore comune;

si apoi ar' fi o *rapire* evidente in contra celoru cã supravietuescu, candu ore care *strainu* ar' cutediã se apuce a-
verea cea remasa dela unulu deintre membrii familiei. Con-
dominiulu se consolideza gia dupa dreptulu naturale in ma-
n'a celoru supravietuitori.

Cu tote aceste, numai acestu *fundamentu* universale alu
sucesiunii intestate se tiene de dreptulu naturale, era cele-
lalte determinatiuni *mai specjali* in respektulu acestei suce-
siuni se nascu tote dein dreptulu *positivu*.

§ 132. Permutatiunea, venderea si cumperarea.

Permutatiunea seau schimbulu (permutatio) e acelu paptu,
prein care se dà unu *lucru* pentru altu *lucru* corporale, a-
deca proprietate pentru proprietate, era nu drepturi pentru
drepturi. Asiadara schimbulu are orecare aseminare cu do-
natiunea, si se pote considerã cá o donatiune duplice si con-
ditiunata de ambe partile.

Prein introducerea baniloru s'a nascutu o specia de
schimbu, care se numesce *cumperare si vendere* (emptio et
venditio). Cu tote aceste inse intre cumperare si vendere si
intre schimbulu propriu in *esentia* e pucina diferentia.

Adeveratu cá se potu cumperã si lucrurile *necorporali*
precumu sunt *derepturile, pretensiunile*, inca si *sperantie*,
si aceste pote cineva se le traga la seno si prein schimbu
intru unu intielesu *mai largu*. Daca se damnifica orecareva
prein cumperare si vendere, dreptulu positivu (ex L. 2. Cod.
de rescind. vend.) i dà cá remediu aptiunea rescisiunii
(actio rescissionis), a redibitiunii (actio redhibitoria), si cea
estimatoria (actio aestimatoria seau quanto minoris); aceste
remedia se potu aplicã si la permutatiune in catu an locu

in dreptulu naturale, éra acést'a se judeca după invetiatur'a care amu esplicat'o mai nainte despre *erore* si despre *conditiunile tacite*. Cu tote că in cumperare si vendere e mai usioru a face comparatiune intre cele date si recepte decatu in permutatiune seau schimbu; pentrucă in cumperare si vendere se cunosce fora de nece o estimatiune ulterioare pretiulu celu adeveratu care e detoria a respunde celu pucinu o parte, adeca cumperatoriulu.

Cu tote aceste, daca nu intra la midilocu vreo insielatiune, seau daca nu e vreo conditiune tacita, ceea ce se cunosce dein cercustantié, numai *damnificatiunea* singura nu e titlu suficiente dupa dreptulu naturale spre a poté pretende seau desdarnatiune seau desfacerea contraptului in aceste doue contrapte, celu pucinu nu se intempla usioru că aceea se fia titlu suficiente; pentrucă dupa dreptulu naturale fiacare pretiu e dreptu, despre care s'au *invoitu* paci-scentii, fienducă dreptulu naturalé iea in vedere numai pretiulu celu *subieptivu* alu lucrurilor seau alu prestatiuniloru, despre care numai contraptantele insusi are judeciu validu, éra nu celu *obieptivu* seau ordinariu, care potu se 'lu judece si se 'lu cunosca si altii. Inse candu a venitu la midilocu vreo inselatiune, seau vreo conditiune tacita seau expresa, atunci se considera si pretiulu obieptivu.

Cumperatoriulu si permutantele pote pretende desdarnatiune candu i a *evinsu* cineva obieptulu cumperatu seau permutatu; noi amu disu că celu pucinu in regula n'are locu *rei vindicatio* in contra posesorelui *bonae fidei*, de aceea invetiatur'a despre acésta pretensiune are pucina insemnătate dupa acésta teoria a nostra. Era daca tiene cineva cumucă are locu atare vindicatiune, atunci va avé locu firesc si

detoria eviptiunii in contraptele onerose, chiaru si in dona-
tiuni subtu certe impregiurari.

§ 133. Papte asupr'a usului.

Comodatu, Locatiune conduptiune.

Comodatulu (Comodatum) e acela contractu, prein care se dà altuia unu lucru neconsumabile spre usu gratuitu, totudeun'a numai pe unu tempu marginitu. Celu ce dà lucrulu spre-usu, se numesce *comodante* (commodans), celu ce lu recepe, se numesce *comodatariu* (commodatarius).

Daca se dà seau se promite lucrulu nu spre usu gratuitu ci pentru unu pretiu determinatu, atunci contractulu se numesce *locatiune conduptiune* (locatio conductio). Restituirea lucrului se pote face si înainte de tempulu marginitu, pentrucă fiacine pote renunția dreptului seu, inse atunci censulu se respunde fora de scadiementu in locatiune conduptiune. Era daca comodatariulu seau conduptoriulu e obligatu in puterea contractului a *tiene* lucrulu pana la finitulu tempului determinatu, atunci contractulu are natura mestecata, adeca elu e in parte *depositu*.

Comodatariulu seau conduptoriulu e obligatu firesce a custodi si a sustentá lucrulu, pentrucă lui s'a datu *numai usulu* nu si *consumatiunea*, si apoi acea solitudine dein partea comodatariului si a conduptoriului e o conditiune care in aceste contraptele se intielege de sene.

Locatiunea conduptiunea unei *opere* (locatio conductio operis) e numai o fiptiune a dreptului positivu, asia e pentru esemplu candu se lega unulu că va face altuia o casa, seau i va aduce unu caru de lemne, adeca se lega ca i va face o opera determinata seau unu lucru determinatu.

§ 134. Continuatiune.

Daca se dà usulu completu, seau si numai o parte a lui, seau usufruptulu pe tempu *nemarginitu* seau *pentru totu-deun'a*, seau daca usufruptulu se dà cá *dereptu reale*, atunci acestu contraptu nu mai e *comodatu*, nece *locatiune conduptiune* ci e o translatiune a proprietatii seau celu pacinu a *comproprietatii*. Atunci celu ce 'si a datu aceste derepturi a inecatatu de totu a fi proprietariu seau celu pucinu acumu e numai *comproprietariu*. Dereptulu naturale nu cunosce nece unu *dominus directus*, precumu nece unu *dominus utilis*.

§ 135. Continuatiune.

Pote comodariulu seau conduptoriulu comodá seau locá lucrulu *mai departe*? Pentru acésta intrebare dereptulu naturale nu pote dá o determinatiune universalmente valida. Numai dein espresiunile seau cercunstantiele fiacarui contraptu particulariu se pote cunosce, daca se cuprende atare dereptu intre derepturile comodate in respektulu usului.

Alu cui e *pericululu* lucrului comodatu seau locatu dupa dereptulu naturale, alu proprietariului seau alu comodatoriului, alu locatoriului seau alu conduptoriului? Pentru acésta intrebare inca nu se afla in dereptulu naturale vreo lege universale in intielesu strimtu. In regula pote se fia alu proprietariului seau alu locatoriului, dara dupa impregiurari se pote considerá si contrariulu cá stipulatu tacitamente.

Adeveratu cá dereptulu comodariului seau alu conduptoriului e numai *personale*, consideranduse in reportu catra dereptulu comodantelui seau alu locantelui; inse daca se unesce cu *posesiunea*, atunci imbraca natura unui dereptu *reale* catra toti ceilalti. De aci urmeza cá dupa dere-

ptulu, naturale, conduptiunile nu se redica prein cumperare; chiaru si daca vomu considerá, cá cumperatoriulu si condu-
eñtoriulu au numai unu dreptu *personale*, atunci inca n'are-
se ceda dreptulu celu *mai vechiu* castigatu prein contraptu
altai dreptu *mai nou* castigatu totu prein contraptu.

Inse daca dupa incheierea si inainte de implinirea con-
traptului de conduptiune lucrulu s'ar' fi *vendutu* si s'ar' fi si
tradutu cumperatoriului, atunci dreptulu celu reale alu cum-
peratoriului, ce a intratu ia posesiune, ar' invinge pe dere-
ptulu conduptoriului care e numai unu dreptu *personale*,
si conduptoriului ar' remané numai dreptulu de a cere
desdamnatiune de la locatoriu.

§ 136. Imprumutulu si paptulu usurariu.

Imprumutulu (mutuum) si *paptulu usurariu* (pactum
usurarium) inca sunt papte asupr'a usului. *Imprumutulu* are
locu candu se dau cutaruiá nesce lucruri consumabili, cum-
se numescu *fungibili*, pentrucá se pota despune despre d'in-
sele dupa arbitriulu seu, dara sub conditiune, cá dupa certu
tempu se aiba a restitui pe atal'a de aceeași spacia si cali-
tate. Si lucrulu, ce se da, inca se numesce *imprumutu*.

Personele cari intrévinu in acestu contraptu sunt: cre-
ditoriulu carele dá (mutuo dans) si debitoriulu carele iea
imprumutu (mutuans).

Se dau imprumutu lucruri fungibili, ordinariamente bani,
si uneori si alte lucruri fungibili, pentru esemplu: vinu, grau,
lardu s. a.

Lucrulu datu pentru usu e o suma seau o cantitate de
lucruri determinate numai dupa genu si calitate, éra nu
dupa individualitate. Acésta suma seau cantitate de se o

restituesca debitoriu; prein tradițiune castiga debitoriu numai proprietatea lucrului cõsemnatu, si elu are dreptulu pe acest'a a 'lu consumá seau a 'lu dá mai departe, inse elu nu castiga proprietatea sumei seau a cantitatii, de aceea imprumutulu nu se pote considerá cá o *instrainare* a lucrului.

Daca este iertatu dupa dreptulu naturale a luá interesu seau usura pentru sumele date imprumutu, si ce se cuvine a judecá despre *usure*? Fienducá dupa dreptulu naturale e dreptu ori care pretiu despre care s'au *invoitu* paciscentii, asiadara vorbindu in generariu, usura nu e nederepta. Chiaru nece *laesio ultra dimidium* inca nu e totudeun'a nederepta, pana candu nu vine la midilocu vreo inselatiune. Despre usura si despre pravitatea usuraria (usuraria pravitas) vomu traptá mai pre largu in politica.

Papte asupra lucrarilor.

§ 137. Depositulu.

Prein *depositu* (depositum) depositariulu iea asupra detori'a de a conservá lucrulu incrediutu dupa sensulu celu naturale alu promisiunii cá *si cumu ar' fi alu seu propriu*; adeca asia precumu conserva lucrurile propria unu omu cu mente si prudente seau amatoriu de ordine, si apoi de a 'lu conservá pana candu dice contraptulu si fora de nece o pretensiune de a se folosi cu d'insula.

Fiendu depositulu unu contraptu *beneficu*, si asia fiendu tota obligatiunea pre partea *depositariului*, deponentele si pote luá lucrulu inderetu *in totu minutulu*. Deponentele numai atanci e obligatu a *recompensá*, candu lucrulu nu s'a potutu conservá au salvá fora de *spese*, seau candu au adausu cu vointi'a unu articlu acesoriu la paptulu principale,

prein care s'a obligatu a recompensá fatig'a depositariului care a pus'o in conservarea lucrului.

§ 138. Mandatulu.

Mandatulu (mandatum) iuca e unu paptu beneficu seu gratuitu, cu care cineva iea asuprasi de a traptá gratuita-mente negotiale altuia care l'a insarcinatu cu d'insele. Comiteptele se numesce *mandante* (mandans), comisulu, *mandatariu* (mandatarius), si anume in negotiale judeciali *procuratoriu* (procurator).

Asiadara aci mandantele e promisariulu, si mandatariulu promitentele, si daca ne uitamu numai la *acestu* reportu singuru, atunci nu pote fi nece o vorba despre vreo prestatiune seu obligatiune reciproca, si daca existe un'a cá acést'a, aceea nu urmeza dein natur'a acestui paptu, ci numai dein *determinatiuni acesorie* adause dupa arbitriu.

Efectulu celu juridicu alu mandatului e, cá mandatariulu are *dereptulu* de a implini funtiunile cu care e insarcinatu, si calitatea de a *representá* pe mandantele in lucrarile sale cu altii, éra mandantele de se *recunosca* si se *implinesca* totu ce au incheiatu mandatariulu intre marginile mandatului seu, seu tote obligatiunile luate asuprasi in numele mandantelui.

Cu tote aceste obligatiunea mandantelui nu se referesce la mandatariu ci la alu treile cu care au traptatu mandatariulu, si asia cu mandatulu e unitu si altu contraptu diversu de mandatulu, adeca unu contraptu intre mandante si intre altulu alu *treile*. Adeca mandatulu, ce presenta mandatariulu celui alu treile, *dá scientia* acestuia despre calitatea sa reprezentativa, si totudeodata *promite*, cá se voru

aprobá si se voru implini tote, care s'aru incheia între marginile atarui mandatu, si asia mandatariulu in respektulu tuturoru cu cari trapeza e numai unu organu prein care 'si declara vointi'a mandantele.

Daca inse mandatul n'a fostu unu mandatu ostensibile, adeca daca mandatariulu a deutu se trapeze cu altii la aparentia in *numele propriu*, si se iee asuprasi o obligatiune propria in respektulu loru, atunci contraptulu n'a fostu *mandatu propriu*, ci numai o *locatiune conduptiune* pentru unu negociu determinatu.

§ 139. Gestiunea negotialoru fora mandatu.

Gestiunea negotialoru fora mandatu (*negotiorum gestio*) e o administrare gratuita a lucrurilor altuia cari nu ne au fostu comise. Acésta lucrare nu e contraptu propriu, ci numai semina cu contraptulu, daca luamu in vedere efeptele cele juridice ale ei, pentrucá gerentele are acelesi *obligatiuni* si acelesi derepturi in contra *domnului negociului* (*dominus negotii*) care le are si *mandatariulu propriu*, daca domnula negociului voesce a 'si apropiá folosulu care a urmatu dein atare gestiune, adeca gerentele are dereptulu *desdamnatii* in contra *domnului negociului* pentru tote cele ce au facutu si au diresu in caus'a lui. Inse de alta parte e alu lui *lotu pericululu*, daca nu urmeza dein partea *domnului negociului* aprobatiunea gestiunii care au fostu presupus'o gerentele cá va urmá.

Daca cineva se amesteca in lucrurile altuia nu numai fora de mandatu, ci *in contra vointiei lui declarate*, seau care se potea presupune ratiunabilmente, unulu cá acel'a 'lu *vetema*, si prein acést'a nu numai cá e obligatu a 'lu *desdamná*, dara se face totudeodata si *punibile*.

§. 140. Papte de asecuratiune.

Intre paptere acesoria cele mai de aproape sunt *paptere de asecuratiune* (pacta assecuratoria), cu toate că aceste se potu incheia si spre garantarea drepturilor cari nu sunt *derepturi paplitia*. Aci se considera mai alesu *pun'a conventiunale, pennulu, fidejusiunea*.

Pun'a conventiunale mai de multe ori e unu articlu alu paptului principale, prein care se determina, daca promisiariulu pote si in ce mesura pote se adopere coaptiune in contra promitentelui, ea serbesce si spre a determina ce desdaunare pote se pretenda elu in casu de violatiune de contraptu.

Pennulu (pignus) inca pote ave efectu juridicu determinandu midilocene coaptive admisibili in casurile candu paciscentii se abatu dela contraptu. Inse in regula numai pennulu *tradutu* da creditorului securitate adeverata, celu *scrisu* seau *nuncupativu* da celu multu numai unu dreptu *personale*, era nece odata nu da dreptu *reale*. Deci dara *ipotec'a* e numai o institutiune curatu *positiva*.

Fidejusiunea (fidejussio) se determina mai de aproape prein declaratiunea vointiei paciscentiloru espresa seau tacita. In regula fidejasurele e obligatu a solbe indata ce debitoriulu principale seau nu pote seau nu voesce a solbe. Asia-dara *beneficium ordinis seau excussionis* e o institutiune mai multu de dreptu *positivu* decatu de dreptu naturale. Dein contra *beneficium cedendarum actionum* (dupa dreptulu naturale) se vede a fi mai superfluu ca o cesiune particularia, pentrucă se considera ca debitoriulu principale au aprobatu tacitamente trecerea pretensiunii dela creditoriu la fidejasurele solbente, celu pucinu atunci candu acest'a au statutu fidejasure cu *scienti'a* si cu *vointi'a* debitoriului principale.

Nu intru staturu de *papte* cata de *remediale* asecuratori se tiene ordinariamente si *juramentulu*. Acest'a inse n'are altu efeptu dupa dreptulu naturale, decatu efeptulu unei *aseveratiuni* solemne, adeca alu unei vointie declarate cu mai mare decisiune.

§ 141. Papte prein cari se muta reportulu paptitiu.

Fora de invoirea amenduroru paptiloru, prein urmare fora de unu paptu nou, nu se pote schimbá nece unu reportu de paptu ce subsiste. Acest'a se intielege de sene despre *obieptulu* paptului. Inse nece in respectulu *personei* promitentelui si a promisariului inea nu se pote face nece o schimbare valida dupa dreptu fora de invoirea celoru interesati, pana candu nu e introdusu nece unu *dereptu ereditariu*.

Novatiunile (novationes) in intielesu mai strinsu, prein cari compaciscentii facu vreo schimbare in respectulu *obieptului* promis, dupa genu, titlu, mesura seau tempu, au valoare chiaru asia precumu au placutu paciscentiloru. Aci nu e nemica de a qserbá mai departe.

Dein contra candu se schimba *personalitatile* nu e necontrastabile de totu, daca si in catu se pote face atare schimbare si fora de invoirea compaciscentiloru? Dupa a nostra parere, in regula tote papte sunt de a se considerá cá *personali* in intielesu strimtu, in cari adeca nu se vede cá s'ar' fi stipulatu espresamente seau tacitamente vreo abateru prein certe formule concrete, reporturi seau circumstantie; si asia n'are locu fora de invoirea contragentiloru nece *delegatiunea* (delegatio, substituirea altui debitoriu) nece *cesiunea* (cessio, substituirea unui creditoriu). Determina-

tiunile dreptului pozitiv: ce se abatu dela aceste au nevoia de justificare parte prein ratiuni de ecitate parte politice.

CAPULU V.

Dereptulu coaptiunii.

§ 142. Principiulu dreptului coaptiunii.

Cu fiacare dreptu alu nostru, fia acel'a innascutu seau castigatu, e *legatu firesce dreptulu coaptiunii* (jus cogendi), adeca pentru casulu, candu s'ar' pune vreo pedeca dein partea altor'a esercitiului dreptului nostru. De aceea dreptulu coaptiunii consideratu in *generariu* si de sene, se tiene de drepturile *innascute*, era unu dreptu de coaptiune *determinatu* in contra unoru persone determinate presupune o periclitare seau lesiune de dreptu, si intru atat'a se tiene de dreptulu *ipoteticu*. Aci e totu aceeași relatiune care e si la celelalte drepturi ipotetice.

Prein *coaptiunea* juridica intielegemü in genere fia ce potere care o adoperamu in contra altoru persone spre a scote la cale dreptulu nostru, caruia se opunu acelesi, tulburandune, periclitandune seau vetemandune. Seau *coaptiunea* juridica e *constringerea* fisica seau psihologica a altor'a la o lucrare; omitere seau suferire conforme cu dreptulu nostru.

Aceste permitendü, potemu dice ca principiulu dreptului coaptiunii e redicarea *contradiptiunii* si stabilirea unei *ecarelati* ratiunabili intre omeni.

§ 143. Regule speciale.

Dein acestu principiu se nascu urmatoriele regule pentru esercitarea coaptiunii.

1) In contra celoru ce lucreza *fora de vointia*, pentru esemplu in contra celoru beti de plinu, in contra nebuniloru, a copiiloru s. a. nu ne e iertatu *nece odata* a aplicá *mai multa* coaptiune, de catu e *necesaria* spre a impededá *vetemarea* seau *stricatiunea* ce voru se ne facá atari omeni; apoi noi avemu dreptu a ne aperiá nu numai in contra reului ce ne se face *in presente* dein partea acestoru omeni ci avemu dreptu a ne aperiá si in contra periculiloru si a atacuriloru cari potu se ne le facá unii cá acestia *in viitoriu*, si aci cu atatu ni e mai necesariu acestu *dereptu de preventiune* (*jus praeventionis*) mai largu, fienducá noi nu potemu pretiude *nece o desdaunatiune* dela atari omeni daca ni facu vreunu damnu. Cu tote aceste noi nu potemu aplicá in contra loru *tote* midilocene *necesaria* spre impededarea *damnificatiunii*, ci numai acele, cari sunt proportiunate cu bunulu amenintiatu, si daca nu 'lu potemu aperiá seau nu ne potemu mantiené *dereptulu* cu midilocene proportiunate inse mai blande, atunci suntemu nevoiti a renuntá ataru bunu seau *dereptu*, si a *suferi* *damnificatiunea* cá unu *nefortuniu* curatu; pentrucá acesti omeni, pentru esemplu unu *furiu*, n'au incetatu inca de a fi *persone*: deci dara noi suntemu detori a i *respeptá* cá pre *fientie* *ratiunali*, cu tote cá usulu *ratiunii* e impededatu intru insii, si prein *urmare* a nu intreprende *nemica* in contra loru la ce nu 'si aru fi datu ei *invoirea* dupa *principiulu* *ecaretatii*, *daca* aru fi avutu *mente* unu momentu.

De aci se tiene si *asecuratiunea* *pentru viitoriu*; pre

celu furiosu 'lu potemu *legá*, pre celu *nebunu* 'lu potemu *inchide*, pre celu *minore* 'lu potemu *certá*, adeca 'i potemu face unu reu cá se 'lu spariam de la repetirea atacului.

2) In contra celoru ce lucreza cu *vointi'a*, adeca in contra maioriloru juridici avemu dreptulu coaptiunii, ce urmeza dein indoit'a estimatiune, mai antaiu a *bunului* seau a dreptului amemintiatu, apoi a *vointiei* celei *nederepte* a atacatoriului, adeca dreptulu coaptiunii ce urmeza dein imputatiunea juridica. Asi adara noi avemu:

a) dreptu de a opune agresoriului o *resistentia continua si crescútoria in proportiune cu puterea ce adopera elu in contra nostra* si cu perseveranti'a lui, éra acestu dreptu 'lu avemu in contra lui chiaru si candu ne ataca bunulu celu mai micu, apoi noi avemu dreptu nu numai la o resistentia ecare cu puterea si cu agresiunea lui ci si la o resistentia *precumpanitoria*, pentrucá agresiunea nu se abate si vetemarea nu se departa numai *impedecanduse*, ci prein *victoria*. Si daca agresoriulu nu inceteza pre lunga tota resistenti'a nostra, atunci elu areta cá voesce a continua agresiunea si lesiunea, si prein acést'a ne dá dreptu cá se marimu puterea aperatoria in contra lui, asia incatu si belulu despre bunulu celu mai micu pote se traga dupa sene uciderea adversariului nedereptu, fora de a se poté face vreo imputatiune agresului cá ar' fi facutu nedereptate.

b) *Ambitulu dreptului nostru de aperature* (jus defensionis) se pote lati in amendoua casurile daca lucrulu nostru are prein intemplanu unu *pretiu de afeptiune* seau de *necesitate* mai mare, seau daca dein agresiunea de antaiu potemu prevedé cá are se urmeze o lesiune mai grea. Adeca dreptulu defensionis se intaresce prein *dereptulu penale*.

Inse noi suntemu detori se aretamu agresoriului, cumu că lucrulu nostru are unu pretiu de afeptiune seau necesitate, si acést'a suntemu detori a o face celu pucinu marindu *amenintiarea* in contra lui, seau inscientiandulu că avemu se punemu in lucrare in contra'i alte midiloce de a perare mai aspre.

Avemu dreptu de a inaspri midilocele coaptive dupa pretiulu mai inaltu de afeptiune seau necesitate alu lucrului nostru, chiaru si in contra celoru ce lucreza *fora vointia*, daca alt'mentrea se pote cunosce seau probá celu pucinu atatu, cumu că acesti'a sunt omeni cu mente, dreptulu *pre-ventiunei* are locu si in contra acestor'a de si nu dein titlulu *punei*, dara dein alu *securitatii*, seau alu aপরari.

d) Daca resistenti'a si aপরara nostra a remasu fora efeptu, seau daca ea n'a fostu de ajunsu spre abaterea damnului, atunci noi avemu in contra ledentelui dreptulu de a pretende o *reparatiune* completa (*jus reparationis damni*), adeca dupa cercunstantie seau o restitutiune seau o bonificatiune, asiadara in generariu o desdaunatiune completa, seau o *satisfaptiune* civile (*jus satisfactionis*). Noi ceremu atare desdaunatiune si candu e lesiunea numai *culposa*, si candu sunt *mai multi* cá autori ai lesiunei seau ai damnului, atunci ceremu desdaunatiune completa de la fiacare (in *solidum*), lasandule in vointia cá se se intielega intre sene a-supr'a impartirei.

Inse in contra celoru ce lucreza *fora vointia* n'avemu atare pretensiune de reparatiune, pentrucá damnulu care ne au facutu, nu ne au facutu cu vointi'a, si de aceea nece *nu le se pote imputá*, asia dara elu se considera numai cá unu casu pentru celu damnificatu.

e) Pana candu se pote cugetá seau pana candu e possibile inca *bon'a credentia* (bona fides) seau vre o *erore* dein partea agresoriului, adeca a celui ce ne vetema dreptulu prein fapta seau omisiune, pana atunci noi suntemu marginiti la dreptulu *de aperare* in intielesu mai strimtu, precumu s'a aretatu desupr'a, si la dreptulu de a pretende *reparatiune* seau *compensatiune*. Reportulu litigantiloru pana atunci semina cu *procesulu civile*; elu e unu *belu naturale*, in care se presupune cá amendoue partile au *dereptu esternu*; adeca nu e *nedereptu evidente* nece pre o parte nece pre cealalta.

f) Era daca s'a adausu catra aceste si o *lesiuine de dereptu dolosa* seau si numai greu *culposa*, si daca un'a cá aceea e *probata juridice*, adeca seau prein evidenti'a faptei seau prein confesiunea propria, atunci se nascu in contra ledentelui afora de dreptulu defensiunii si alu reparatiunii damnlui inca si unu altu dereptu separatu, adeca *dereptulu punitiunei* (*jus puniendi*).

§ 144. Dereptulu punitiunei celu naturale.

Invetiatur'a comune sustiene, cá in statulu naturei seau estracivile nu e nece unu dereptu de punitiune, dicundu cá acestu dereptu s'ar' nasce numai in *statulu civile*, fienduca numai in acest'a s'aru affá conditiunile, fora de cari nu pote se aiba locu unu atare dereptu. Cari sunt acele conditiuni?

O *potestate publica* cá se prenda pre celu crimosu, se 'lu cerceteze si se 'lu condamne; apoi o *lege* precedente, care se amenintie punetiune tuturoru calcatoriloru de legi si se determine *formele proceduri*. Acumu in statulu estracivile nu e nece o potestate suprema, in catu se fia supusu unulu altuia, ci intre toti e o ecaretate neconditiunata. Nece u-

nulu nu 'si pote arogá dreptulu de a fi jude preste altulu, de a'lu supune la cercetare, de a pronuntiá pune si de a le esecutá. In statulu estracivile seau naturale ordinea juridica cea tulburata prein agresione se restabilesce deplinu prein *restitutiunea in intregulu* seau *desdaunatiune*; daca s'ar' mai decretá si vreo *puna* afora de aceste, apoi aceea n'ar' avé de scopu conserbarea si recuperarea bunului nostru, ci ar' fi numai o *vendepta*, la care, fiendu nemorale, nu pote avé *dereptu* nimene.

Inse nece un'a dein aceste ratiuni nu pote subsiste. Noi dicemu:

1) Daca nu ar' fi nece unu *dereptu* de punitiune afora de statu, atunci ar' fi cu *nepotentia* de a creá seau de a recunosce atare *dereptu* in statu.

2) Tote *teoriele* propuse pana acumu pentru *dereptulu* punitiunei celu publicu sunt parte *neconditiunatu nule*, parte *spendiara in aerulu desertu*, daca nu se intemelia pre *aceiasi principiu*, dein care ese atatu *dereptulu* punitiunei celu estracivile seau privatu, catu si celu dein statu.

3) Diferentiele, cari se vedu a fi intre *dereptulu* punitiunei in statu si intre celu afora de statu, sunt in adeveru multe si momentose, cu tote aceste ele nu atingu *esenti'a* acelui *dereptu*, ci numai ambitulu lui, urmarile lui, modulu de a'lu *esercitá* s. a. *Esenti'a e aceeaasi* atatu intru unulu catu si intru altulu.

Spre luminarea si justificarea acestoru tréi propusetiuni aducemu urmatoriele:

I. Intre potestatea politica seau universitatea natiunale si intre membrii acesteia e unu *reportu* de *dereptu* naturale seau *estracivile* si dupa ce au incheiatu intre sene *paptulu*

fundamentale, pre care e întemeiatu statulu. E înse adevăratu că universitatea seau potestatea politica si membrii statulu nu potu încheia între sene unu paptu că se punesca *pre cei ce nu se tienu* de statulu lor, asemenea e adevăratu că fiacare statu are dreptu de a pune nu numai pre cetatiani si, fia acestia aptivi, fia pasivi, precumu sunt femeile, minoreni s. a., ci si pre *strainii* criminosi, cu tote că nu sunt membrii lui, apoi pre ai sei inca nu 'i punesce că pre cetatiani, ci numai că pre calcatori de legi; asia dara esiste dreptu de a pune si afora de statu, adeca in statulu naturale seau estracivile.

Inse universitatea nationale n'are dreptu de punitiune nece in contra membriloru sei că *atari*, daca n'ar' subsiste acestu dreptu si in statulu estracivile.

Va dice cineva că membrii sunt *supusi* universitatii? In statulu estracivile inca sunt ascultatori si comandatori, a-nume *serbi* si *domni*; apoi in fiacare *societate comune* membrulu e supusu vointiei universalu. Aci nu e nece o *diferentia esentiale* între statu si între societatea comune. Adevăratu că scopulu statulu se întinde multu mai departe, e mai momentosu și mai santu decatu scopulu societatiloru private, înse de aci se pote nasce numai o diversitate in *gradulu* si *ambitulu* dreptulu sociale, éra nu in respectulu *derepturiloru fundamentali insasi*. Daca pote pune statulu lesiunea drepturiloru sale si calcarea detoriiloru cari le au membrii lui, de ce se nu pota face acést'a si societatea comune?

Va dice cineva: diferenti'a nu jace in *momentositatea* mai mare a scopulu statulu, ci in *natur'a cea particularia* a aceluasi, care consiste propriamente in *administrarea* seau *garantarea drepturiloru*. Realizarea *acestui* scopu cere a se

puni violatorii drepturilor, si asia fiacare s'a *obligatu* prein paptulu civile cá se sufera pana candu ar' caleá vre unu dreptu, asia dara punele nu s'aru decretá pentru violarea seau rumperea contraptului sociale, pentrucá un'a cá acést'a se pote intemplá si in alta societate fiacare, ci in poterca *dereptului datu universitatii prein paptu anume spre a puni* la intemplare candu ar' face cineva vreo fapta nelegale.

La aceste respundemu: dupa acésta asumtiune pun'a in statu ar' fi numai o *puna conventiunale*, de cari sunt mai multe si in dreptulu privatu, si alu caroru conceptu de aplicatu se pote aplicá la deliptele si punele cele mai mici, pentru esemplu policiane, éra la cele mari, si anume la pun'a de morté nece de cumu nu s'aru poté aplicá. Pentruca nu se pote *presume universalmente* cá cineva ar' renuntiá, vietiei proprie, seau de ar' si renuntiá, acésta renuntiatiune ar' fi *memorale*, pre care nu ar' poteo *acceptá* nece universitatea nece potestatea politica.

§ 145. Continuatiune.

Nu e adevratu cá esercitiulu dreptului punitiunei ar' fi scutitu numai in statu de pericolulu abuzului. Adevratu cá esercitiulu acestui dreptu in statulu naturei pote se duca la multe confusiuni si la resbele vindicative neçtenite, inse unde e scutitu deplinu dreptulu de toti periculi, de egoismulu, de prejudeciale si pasiunile omeniloru, inse cu tote aceste *ide'a* lui remane valida si necontestabile. Apoi nece nu e *absolutamente necesariu* cá *fora de statu* se treca cineva preste *marginile dreptului*. Acést'a se pote dice si despre *dereptulu punitiunei*, cá si in statulu estracivile inca existe pentru acél'a o *lege*, adeca *legea dreptului oca cu-*

vatu ratiunale, acolo inca se pote regulá esercitiulu dreptului punitiunei preiu certe forme, si aceste se potu observá asiá in catu se faca pasiunile cá se amutiesca si se apuce la dominatiune *judeciulu juridicu*.

In statulu estracivile inca se pote amenintiá punitiune celoru rei, éra spre a impededá asprimea cea nederepta remane principiulu: *in casu de indoela a puná mai bene prea blandu decatu prea aspru*, ádeca a nu decretá nece odata alta puna, decatu un'a cá aceea, despre care cei intielegători potu judecá cu *evidentia* cá nu trece preste mesur'a *taliunei* (talio) celei derepte.

In urma conditiunile esercitiului dreptului de punitiune liberu de ori ce periculu nu sunt *infientiate inca deplinu* nece chiaru in *statu*. *Legelatiunea penale* precuma si *procesulu penale* alu *toturoru* gentiloru vechi si noue porta prea multe urme de nescientia seau de dispretiu de dreptu, si *administratiunea cea reale* a justitiei penali stá cu totulu suptu influenti'a cea periculosa a pasiunei, a prejudeciului, a factiunei si a erorei, care judele nece odata nu o pote incungiará de plinu. Caté omoruri de justitia s'au facutu si se voru mai face in viitoriu, si cu tote aceste nimene nu se indoesce despre dreptulu statului de a puná. Deci dara acela nu se pote negá nece afora de statu numai dreptu pericululu si abusurile cari potu urmá dein esercitiulu lui.

§ 146 Fundamentulu celu juridicu alu punei.

Critic'a diverselor *teorie*, cari s'au propusu de *jurprudentii* vechi si noi pentru dreptulu punitiunei remane a se espune in *dereptulu publicu*. Aci numai atatu se cuvine a oserbá, cá in acestu obieptu nu pote fi vorba despre

scopulu punitiunei, ci numai despre *fundamentulu* celu juridicu alu punei. Dein amestecarea acestoru doue s'a nascutu multa confusiune in invetiatur'a asupr'a dereptului penale. *Pun'a coreptiunale, preventiunale si deteritiunale* sant neadmisibili de totu, daca nu se *presupune* unu dereptu penale *absoluta* si curatu formale, care adeca e intemeliatu numai pre *deminutiunea* dereptului prein nelegiuri.

Adeverulu dein urma se espune in modulu urmatoriu: Celu ce veteme vreunu dereptu in modu dolosu seau culposu, acel'a ese afora dein sfer'a dereptului seu, si prein urmare pasiesce intr'unu spatiu ideale unde nu mai are nece unu dereptu. Unulu ca acel'a dara pote fi punitu fora se i se veteme dereptulu, ca-ci pre acest'a l'a *pierdutu*, si apoi de-pende numai dela *voint'a* celui *injuriatu*, daca voesce se punesca seau nu, candu adeca lesiunea dereptului e evidente seau in catu se pote proba, si daca voesce se punesca pentru unu scopu seau pentru altu scopu, adeca daca voesce a puni pentru ca se se asecureze in contra agresioniloru viitorie, seau spre a conteni pre altii prein esemplu, seau dora spre a inderepta pre celu reu daca e cu potentia, seau in urma numai pentru placerea ce se nasce dein vendept'a (resbunarea) derepta. *Vendept'a* pote fi de multe ori in contra moralei si in regula si e; (iuse nece in contra moralei nu e totu deuna, dein contra sunt unele fora de legi atatu de strigatorie in catu provoca la vendepta si pre celu mai virtuosu), dara in contra dereptului nu e nece odata daca nu trece preste mesur'a derepta. Mentea cea sanitosa si sentimentulu naturale se unesco cu acesta invetiatura.

In contra acestei invetiaturi se dice: ca ledentele pe care l'am scosu afora dein sfer'a dereptului meu, nentru e-

semplu luându-mi cu puterea dela d'insulu banulu rapitu seau constringându a me îndemnisá, acamu nu mai e afora dein sfer'a dreptului seu, si asia nu mai am nece o ratiune de a i face vreunu ren mai departe, adeca de a'lu *puni*. La acést'a respundemu: cá acést'a pote fi asiaticandu e vorb'a despre unu ledente care a facutu lesiunea *fora vointia*, seau care a reparatu damnulu de buna voia, inse; acé'a, pre care l'am *constrinsu* cu puterea, încu n'a incetatu, de a fi ledente daca ne uitamula vointia lui, apoi chiaru in acésta vointia, adeca manifestata juridicamente, jace nedereptulu seau esirea dein sfer'a dreptului propriu, prein ormare totu prein aceea si *pierde* si meshr'a cea tocace ai dreptului propriu fora de care nu se pote restabili ocacitatea cea tulburata.

§ 147. Diferenția dreptului penale in statu de celu afora de statu.

III. Acestu fundamentu, adeca natura si esenti'a dreptului penale, remane totu aceeași in statu care e si afora de statu. Diferențiile între amendone nu se tienu de lucrulu principale, ci parte numai de *forme*, parte numai de *cantitatea puneloru* intru unu statu seau intru altalu.

I) In statu se decrețeza puu'a dapa *sententi'a annui iudicii*, in statulu naturei nu esiste in regula atare iudiciu. Iase sententi'a judelui nu e *ratiunea* punibilitatii acusatului, ci e namai *prob'a* cea mai secura, pre catu e cu potentia, cuaru cá acusatulu e punibile. Cu tote aceste sunt prea multe sententii, alu caroru spiritu si complexu repunna dreptulu celui adevratu si santu, si a caroru esecutare tulbura sentimentulu omului dreptu pre lunga tota autoritatea celoru ce le au pronunțiatu. De multe ori e pronunțiatu sentinti'a

chiaru potestatea cea ofensa, care n'a fostu decât o resbu-
nare a statului aseamne resbuării privatiloru deîn statulu
naturii. Altmintrea si acêsta deîn urma s'ar' poté aduce în
principiu mai aproape de cea d'autaiu, daca s'ar' adoptá a-
cêsta regula: „Nimene se nu exercite dreptulu punitiunii
seau alu captiunii numai dupa a sa discretiune propria,
ci numai asia, daca va întrebá mai nainte totudeun'a ju-
decíulu celoru întielegători si nepartiali; seau se 'lu eser-
cite numai dupa ce va publicá libelulu aptiunale, si dupa
ce va fi probata evidenti'a faptului, si numai asia, în catu
se nu se pota teme de judeciulu celoru întielegători si
derepti.”

2) Adevératu, că în statu sunt *legi*, cari determina
punibilitatea si măsur'a ei. Inse si acêst'a contribuesce nu-
mai spre mai mareá securitate a exercitiului dreptului de
punitiune, seau spre împucinareá periculiloru aceluia, inse nu
e fundamentulu dreptului.

Altmintrea în statulu naturii subsiste celu pucinu *le-
gea ratiunii*, ale careis diptate remanu valide totudeun'a cu
tote că omânii le întielegu, reu si le violeza de multe ori,
inse acêsta se întemple destule ori si legiloru *positive*.

3) În statu n'are voia se púnésea *insusi celu vetematu*
în drepturile sale, ci numai *potestatea politica*, éra acêst'a
nu numai are voia, dara e si obligata se púnéscu. În
statulu naturii de regula numai celu vetematu (seau cei
împreuna vetemati, precumu sunt pentru esemplu, consange-
nii celui omorita) pote púni, inse elu nu e obligatu a púni,
ci pote se si ierte. Cu tote aceste celu vetematu pote *acusá*
în statu, si preîn acêst'a încă areta, că tare dreptu de a
púni, cu tote că în statu nu 'lu pote valorificá preîn de-

fensa privata, ci numai prein braciula potestății politice. Si fiindu acela dreptulu lui, de aceea statulu e datoriu se punesca, si încă, luandu afora ofensiunile cele curate private, chiaru si atunci candu țerța celu vetematu pe vetematoriulu drepturiloru sale, pentrucă prein calcarea legii sale se sente impreuna vetematu si însosi statulu, si cetățianii se vedu amenințiați toti candu ar' rămâne calcatoriulu de lege ne punitu, si de aceea ceru toti în puterea paptului fundamentale că unslu că acela se se punesca.

Apoi fiinducă nu numai cei ce sunt în statu ci si cei dein statulu naturei încă se potu consideră că amenințiați pana candu se afla în midiloculu loru vreunu deliciente, de aceea si acesti'a încă deu se aiba dreptu de a puni pe unulu că acesti'a, se întielege că dacă a facutu vre unu deliptu, si dacă sunt amenințiați prin atare deliptu, care amenințiare se nasce parte dein *natur'a* deliptului comis, parte dein gradulu *evidentiei sale juridice*. Adeca prein unele delipte se vetema dupa conceptulu seau dupa ocasionarile loru numai unele *persone determinate* si nu întemeieza presumptiune, cumucă delincentele va vetemă si pre *alte* persoane, asia e pentru esemplu candu femeea frango credenția casatoresca catra barbatu seau candu barbatulu ucide pe adulteru; apoi deliptele tari se comitu nu mai dein *nimicetia personale*. Atari delipte rămân la resbuarea celoru vetemati.

Unele delipte érași sunt atari, în catu altii nu le potu cunosce cu certitudine, si asia nece nu le potu puni, pentrucă altii potu nu cunoscu relatiunile cele particulare ale vetematiiloru si ale vetematoriiloru de dreptu, si certele cari au urmatu între d'insii, seau pentrucă în statulu naturei nu esiste vreo potestate coaptiva regulata, care se face *ceresta*.

rea. Deci dara daca nu se potu *impacá* litiganti in atari casuri, atunci controversi'a se decide prein *belu*. In atari intimplari *dereptulu esternu* remane mai totadeun'a *nedecisu*, consideranduse belulu de amendoué partile cá unu *belu ex bona credentia*, adeca *dereptu*, si numai *dereptulu celu internu* dá lege la ambe partile, éra *dereptulu internu* e cunoscutu numai partiloru beligeranti. Dein contra unele delipte, precumu e pentru esemplu furtulu repetitu, rapirea, omorulá, incendiulu s. a. sunt asia, in catu dupa conceptulu seau natura lorú vetema pre toti cei ce sunt intru aceeași societate cu delincentele, *amenintandui* adeca pre toti cu asemíne vetemare, atunci asiadara toti acestia si potú resbuná in contra lui nemediatu, se intielege, cá in cata aceste delipte sunt evidenti seau in catu si candu se probeza realitatea si autorii lorú. In acestu sensu sunt *delicta publica* chiaru si in statulu naturei.

4) Dein cele precedenti se cunose, cá in statulu civile sunt supuse púnitionei mai multe si alte lucruri, cari in statulu naturei nu se púnescu, si apoi in statulu civile atari lucruri se potú púnf mai aspru decatu in statulu naturei. Cele mai multe *delipte private* in statulu civile sunt totu de odata si *publice*; si asia indoitú púnibili; statulu are *dereptu a scoti la lumina* si deliptele cele ascunse si a supune la oceretare pre cei sussepti, precumu si a provocá pre toti cetátianii spre a fi marturi s. a. Statulu pote preface in delipte seau crimini prein *proibitionile* sale chiaru si faptele cele ce sunt *licite dupa dereptu*; elu pote *amenintá* pune proportiunate pantru fiacare deliptu, aceste le pote publicá mai nainte prein *legile* sale, si asia elu pote se *redice* seau se previna indoelele seau dificultatile juri-

dice cari s'aru născu, cāndu se intrebă, care se pūn'a *comensurata* in cutăre casu *cōncretu*? Inse nece *acēsta* diferenția inca nu atinge esenția acestai dreptu. Asta dară dreptulu penale celu absolutu, cu tote că e mai marginită in statulu naturēi decatu in statulu civile, cu tote aceste celu *subsiste* si acolo, si in fundamentulu seu celu *adeveriatu* e identicu cu celu dein arma.

§ 148. Dereptulu belului celu naturale (privatu).
 Nece o sfera a dreptului nu e mai greu de a se determina decatu sfera dreptului coaptiunei, si anume a dreptului penale. Ver cumu se se adopere *ciderea* a stabilităci unu *dereptu normale*, totu de un'a remanu dacune, oscuritati, si repugnantie anevoia de a se deslegă. Apoi, tote se areta si mai triste dein partea *praplica*, că-ci dein *acēsta* parte, nu esiste nece o proportiune naturale spre a aperi dreptulu in contra poterei fizice; posibilitatea de a'lu *apertă* e curatu; *acidental*, si apoi, potestatea tienne ordinariamente cu celu nedereptu. Apoi mai că nece nu se pote *indungiură* că in statulu naturēi se pu se născu lupta dein vire oflesiune prima, pre care celu lesu o *respinge* seu lei *resbunt* pentru d'ins'a, inse lupt'a cresce pana ce se *praface* in belu pre vietia si pre morte.

Cu tote aceste se poptu propune, celu pucinu in *generariu* unele regule prein a carora oservare armonia ce tulburata se sa restablesca, si se se consolideze pre calea cea mai scurta. Aceste regule formeza teoria *belului naturale* care se pote asemina parte cu celu penale.

§ 149. Continuatiune.

Aseminanduse cu procesulu civile, ar' se neapertă a pro-

cede in modulu urmatoriu: mai intaiu celu ce se crede *vetematu* in dreptulu seu ar' ave de a si supune dreptulu seu parte inaintea *vetematorului* care pote se fia in erore, parte inaintea *societatii*, adeca in toturora cari sunt in relatiuni sociali cu cei discordati, si apoi se incerce o *compusetiune amicabile* (amicabilis compositio), care daca nu o aru pote e feptua ei de sene, atunci aru pote alege cu impreuna intielegere *arbitri* (arbitros), adeca atari judecii cari aru pronuntia fora de autoritate legale, numai dopa a loru parere (ex aequo et bono), inse litigantii s'aru pote invoa ca se se supuna sententiei loru cu tote ca arbitrii ca atari n'au nece o potestate executiva in statulu naturlei.

Atari arbitri se potu alege prein compromisa si in statulu naturlei, seau pentru orecareva casu presente, seau pentru casuri cari se potu intempla in viitoriu, si ratiunea juridica cere ca litigantii se au pasiesca la putere pana ce nu voru face incercare mai nainte cu aceste remedii pacifice.

Celu ce nu voesce a si supune pretensiunile la nescu arbitri intiepti si intregi, acela seau areta ca nu se crede in *dreptulu seu*, seau *vetema ecuretatea* naturale, postulandu ca judeciulu lui se aiba mai multa valoare decatu judeciulu *advocariului* sau in orecare lite presente. Inse inaintea judeciulu ratiunei, ceea ce se infioreza de orice neccaretate precuniu si de orice contradiptiune, nu pote se aiba valoare *nece unulu nece altulu*, pentrucu amorea propria preocupa pe omeni asia in catu si omulu celu mai onestu inca e totu deun'a in pericolu de a si atribui deim conviptiune sincera mai multu decatu i se cuvine.

Cu tote aceste nu e cu potentia totu de un'a, a afl'a

tari arbitri, cari se meriteze increderea ambe partiloru in asemenea gradu. In atare casu, daca nu se pote face vre o decisiune prein sorte seau prein *compusetiune*, la care se intielege ca nimene nu se pote oblega nece odata rigurosamente, seau daca dreptulu meu e probatu si recunoscutu, dara cu tote aceste adversariulu meu *na respunde*, era acista pote ca inca nu o face dein rea vointia, ei seau numai dein morositate seau dein lipsa, numai in atare casu incepe *belulu privati*, care in casulu dein urma se pote compara cu *esecutiunea* dein procesulu civile.

Acestu belu pote fi intreprensu *bona fide* de catra ambe partile, inse natura lucruriloru si pasiunile omenesci aduca cu sine in catu amendone partile trecu ordinariamente preste linea dreptului, adaugu culpe preste culpe, si prein ofensiuni mai amare si prein vetemari mai grele dau cauza seau protesta si la *celu vendicatoriu*. Inca si acestu belu pote se fia dreptu la aparentia de amendone partile, adeca dreptulu pote fi dabiū, seau pote se *nu fia probatu nedereptulu nece de o parte nece de all'a*.

Si aceea inca se pote intimpla ca seau o parte seau alt'a seau amendone partile se fia comisu *crimini evidenti*, atunci apoi si *ceilalti* voru ave dreptu de a intreveni (jus interventionis) si de a impedece prein acista interventiuone coaptiva foradelegile si abnsulu puterei fizicele.

§ 151. Continuatiune.

Asia dara nesce omeni intiepleti si intregi aru *poté decide*, numai dupa codicele dreptului rational, tota controversia, daca i aru cunesce deplinu totu cursulu, precumu potemu presupune, si tote circumstantiele, cari au avutu in-

fiabilită întru îns'a; și dreptulu coapțiunei; precumu și dreptulu naturale in genere nu cere mai multu decâtu *posibilitatea acestei decisiuni*.

Acești judeci aru avé de a se conduce în casurile concrete după principiale espuse desupra (§ 142-144): după aceste aru judecă dacă beligerantii au trecut prestu lineă dreptului; tare și în catu; ei aru destinge după cuviința casurile *vendeptei* seau *punei* de catra casurile *defensiunei*; ale *preventiunei*, și ale ver carei *pretensiuni* facute cu poterea pentru *restitutiunea in întregulu* seau *desdăunatiune*; apoi de si e dreptulu belului *in generariu atatu de nemărginitu* seau *nedeterminabile*, pre catu poté se fia de nedeterminabile ver care mesura după care are a se judecă măfimea *culpelor*; a *criminilor* și a *țora de legiloru* ce se templa în belu; cu tote aceste ei aru poté cunoșce deîn ocașionarile; cercunștantiile, obleptulu și istoria controversiei; cari media au fostu *proportiunale* și drepte deîntré tote mediale, cari le au adoperatu beligerantii pentru *manținerea și aপরarea loru* seau pentru a'si resbună.

§ 152. Continuațiune.

Deci dara *in generariu* n'ar' fi reprobandu *mai neobtinu* midilocht seau *forte pucine*, apoi și aceste inca n'aru fi de a se reprobă intru atatu deîn respeptu catra *dereptulu adversariului*, adeca în casu candu a facutu și elu asemini fapte, catu mai vertosu deîn respeptu catra dreptulu *societatii*, seau dora deîn respeptu catra persona adversariului carcia poté i a lipsita *capacitatea juridica* și condișionile cele subieptive ale acestela. Conformu cu aceste ratiuni aru avé de a se reprobă cam arinatoriile:

1) Beligerarea fora de a declará mai nainte belulu, adeca fora de *manifestu de belu*. Care adeca pasiesce la potere numai decatu fora de nece unu manifestu seu justificare preliminară, unulu cá acel'a esternamente nu se pote destinge de *talhariu*, afora de casulu candu cineva, fiendu atacatu, e nevititu a se aperi nemediatu; asia dara pre unulu cá acel'a pote se lu traptaze cá pe unu talhariu atatu celu atacatu, care pote nege se *nu scia* pentru ce pretensiune seu culpa l'au atacatu, catu si *societatea*.

2) Midiloce coaptive *absolutu nemorali* nu potu ave locu nece odata. Se pote intempla cá crimosulu, care a vetematu insasi onestatea in corpulu altuia, se nu se pota plange de nedereptate in sensulu celu mai strimtu, daca i s'ar' face asemine deia partea celui vetematu, cu tote aceste *societatea* n'ar' mai poté se recunosca de omu cu *mentea intrega* pre unulu cá acel'a care 'si ar' luá o satisfaptiune atatu de rusinosa, si prein urmare l'ar' si traptá in conformitate cu dispretiulu ce ar' meritá.

3) De aceeași clase s'aru tiené si midilorele cele *neomenesci*, pentru esemplu uciderile torturatorie. Cà de a si meritatu torturatoriulu nedereptu o asemine torturare dupa dereptulu strimtu, inse *societatea* nu e detoria a suferi cá se o tulbure cineva prein asemini speptacule revoltatoria de umanitate, ea dara nu va recunosce cá subieptu juridicu depliu nece pre celu ce se *lapeda de umanitate* nece pra celu fora de rusine.

4) Inca si mai evidente e, cumucá, dupa dereptu sunt cu nepotentia acele *parili*, cari s'aru face nu numai crimosului ci totu de o data si altoru persone cari n'au luat nece o parte la fapt'a lui, pentru esemplu candu ar' violá

cineva feme'a seau fi'a celui ce au violatu feme'a seau fi'a altuia. Aceste nece n'aru are' opu de a se memorá' daca o dialeptica malitiosa nu ar' fi adusu asemini casuri cá' obiectiuni in contra taliunei.

5) In urma nu e iertatu a adoperá' nece unu midilocu, care dupa natur'a sa *stinge increderea*, si face imposibile o *impacare viitoria*. Deci dara *proditiunea, perfidi'a, insielatiunea dolosa*, (care nu dă' mestecata cu *stratagem'a*), nu e iertata nece in' contra inemicului celui mai mare. Perfidulu nu mai pote pune nece o cautiu-ne juridica, prein urmare elu e afora de dreptu.

CAPULU VI.

Dereptulu societatii.

§ 153. Conceptulu societatii.

Societatea in sensu' juridicu (societas sensu' juridico) nu e ver ce multime de persone unite in orecare locu seau pana la unu tempu, ci e o multime de persone unite intre sene prein *comuniune de drepturi si detorii* (jura et officia socialia) si prein o *vointia comune* careia se supunu toti membrii ei, obleganduse spre a efectuá' unu *scopu comunu* (finis socialis) prein activitate comune.

Asia dara societatea e unu contraptu onerosu, inse in acestu contraptu paciscentii nu remanu persone separate fiecare cu drepturile si cu detoriile loru' particularie, precamun

sunt pentru esemplu cumpărătorii și vânzătorii, conducătorii, și locatorii, creditorii și debitorii, și persoanele cele unite facu numai o *personalitate ideale*, o persoană morale avendu aceleși drepturi și aceleși datorii.

Comuniunea drepturilor și a datoriilor, a voinției și a scopului sunt ecarmanțe necesare spre a formă societatea în sensu juridicu.

Prein comuniunea drepturilor și a datoriilor membrii societății se facu o *universitate* juridica, care se înfățișează că o persoană morale în raportu cătră cei ce nu se tienu de d'ins'a, înse membrii ei *intre sepe însisi* sunt supusi numai voinției propriie, puaa candu sunt uniti numai prein drepturi și datorii.

Asia dara afora de acésta legatura se cere și o legatura *interna* prein o comuniune a *voinției*, fundata pe unu titlu juridicu, asia în catu membrii societății se fia obligati nu numai psihologicamente seau moralmente ci în adeveru *juridicamente*.

Comuniunea voinției presupune comuniunea unui scopu pe care și 'lu *prefige însasi* societatea asia în catu fiecare membru e obligatu *reciprocamente* a se adoperá spre efectuarea lui.

De aci urmeza emueca nu se nasce societate în sensulu celu mai strimtu juridicu, daca e scopulu societății nu mai *subiectivu*, adeca atare pe care și 'lu pune fiecare membru singuru, și singuru se și adopera spre a 'lu efectua; înse potu se aiba mai multi totu același scopu și cu tote acéste se nu fia societate în sensulu însemnatu, asia ar' fi pentru esemplu *beserec'a*, pote se fia scopulu asia în catu se se pota efectua și fora de o *adoperatiune comune*, asia e

pentru esemplu teatrulu; dara scopulu pote fi si asia in catu nu se pote ajunge fora de o adoperatiune comune, inse cu tote aceste cere o *obligatiune juridica* spre a se efeptuá, asia e pentru esemplu o societate de balu, de bai s. a.

Inse nece *obligatiunea* juridica inca nu face esenti'a societatii numai de sepe singura, pentruca pote fi cineva obligatu spre a lucrá la efeptuarea unui scopu nu numai dein titlulu reportului sociale ci si dein alti tituli. Pentru esemplu o turma de *serbi* pote lucrá o mósia, pote purtá o negutiatoria de impreuna cu *domnulu* loru, scopulu e comune, obligatiunea e de facia; asemenea e obligatu si o armata de osteni se asculte de coméndulu ducelui, cumu asculta corpulu de sufletu, si se conlucreze toti la scopulu comune, inse nece acesti'a inca nu facu societate in sensulu celu mai strimtu juridicu.

§ 154. Continuatiune.

Asia dara esenti'a societatii consiste in *uniunea vointiei* cea juridica, adeca intru aceea, cá membrii societatii se *supunu acestei vointie intrunite* între marginile determinate prein *contraptulu sociale* (*contractus socialis*); prein urmare numai acolo e societate, unde e o *vointia intrunita*.

Societatea se *incheia* numai prein acésta *intrunire a vointiei* spre efeptuarea unui scopu, si in societate numai unulu cá acel'a se recape cá membru care se recape intru atare *uniune a vointiei*. De aceea societatea pote se imparta si cu alti' atatu folosele catu si sarcinle societatii, fora cá aceia se fia prein acést'a recepti in *legatur'a societatii* seau in *corpulu societatii*. Pentruca societatea se pote obligá se 'i chame si la atare comuniune in respektulu foloseloru

și a sarcinilor fora că se 'i și *unesca* cu sene în același corp al societății.

Numai aceia pot fi *uniti* într-o *universitate* sau *persona morale via*, în care locuiesc unu *sufletu* comunu, adică aceia, pe cari nu 'i determină o *vointia* care se naște numai dein *unii și de intru altii*, ci o *vointia* comunu care se naște dein *toți*.

§. 155. *Continuatiune.*

Societatea pot fi *simples* sau *compusă*. Acesta se naște prein unirea mai multor societăți mai mici într-o mai mare. Asia dăra membrii acesteia nu snt *individui* ci *universități*, asia sunt pentru esemplu comunitățile cari facu unu stat, sau statele particularia cari facu unu stat confederat.

Societate *temporaria* și *perene* (soc. *temporaria* et *perennis*), *dispersa* și *colecta* (*dispersa* et *collecta*), *vaga* și *fixa* (*vaga* et *fixa*); *ecare* și *neecare* (*aequalis* et *inaequalis*) s. a.

§ 156. Diferința între societate și corporatiune.

Corporatiunea e unu colegiu de mai multe persoane fizice sau și morale, cari facu împreună o personalitate juridică permanentă și au unu scopu prefipsu. Corporatiuni sunt pentru esemplu clăstrele, maestranțele, castele nobililor, fundatiunile s. a.

Personalitatea corporatiunii pot fi recunoscută numai de legea pozitivă, sau numai fipțiunată, nu e neapăratu că se se potă cunoște și naturalmente cumcă e *persona* sau că se fia o *universitate* cumu e societatea, dein partea scopului ei încă nu se cere neapăratu că acela se fia unu scopu comunu.

Corporațiunile au unu statu seau gradu propriu in societatile cele mari, adeca in statu si in besereca, si in unele particularitati semina cu societatile cele adeverate, potu se fia chiaru si societati adeverate *intru unu respectu seau intru altulu*, si de aceea unii juristi nece nu facu diferentia între societate si corporatiune, cu tote aceste corporatiunea se destinge esentialmente *in totulu* seu de societate.

§ 156. Continuatiune.

Corporațiunea pote se cuprenda in sene relatiunile cele mai diferite. Ea pote fi subieptu de *drepturi comuni* in o-recareva referentia, celu puçinu se pote considerá si se pote recunosce cá atare prein legea positiva. — Ea pote fi compusa dein persone principali si acesorie, dein membri permanenti si numai temporari, dein comandanti si ascultatori seau numai *serbitori*. — Legatur'a, care 'i unesce si face de se infaciosieza cá o persona in reportu catra cei *straini*, pote consiste in *vointi'a unui'a* seau intru o *vointia comune*, care o declara *toți* membrii seau numai *unii* deintre d'insii, seau in urma intru o *lege straina*. — Apoi membrii corporatiunei consideranduse uuulu cate uuulu potu se fia legati de d'ins'a prein obligatiuni forte diverse dupa titlu si complexu.

Asia dara corporatiunea e unu colegiu de persone çari s'au legatu prein ver ce midilocu validu juridicu cá se faca unu *totu juridicu* seau politicu fora de diferentia daca membrii corporatiunei 'si au *intrunitu* personele loru spre a face o *universitate* seau *persona morale* adeverata, seau dora 'si le au *supusu* de totu seau numai in parte altei personalitati straine seau indigene, adeca daca 'si au renunțiatu *vointi'a* in favorea altui'a, seau daca 'si a castigatu vre o preten-

siune la participatiunea acestora drepturi seau folose comuni nu prein contraptu de societate ci numai prein contraptu comun seau nemediata prein vre o lege, seau dora au luat asupra vre o obligatiune ca se faca certe prestatiuni.

Aci nu se cere unu *sufletu* comune, care se petrunda pe tota corporatiunea si se i dee vietia; acestu sufletu pote se fia si o vointia *straina*, seau o vointia *particularia* numai a unor a dein corporatiune, seau vointia unui *fundatoriu* care au muritu de multu, seau a unui *legelatoriu* civile seau besericescu.

Cu tote aceste corporatiunea de multe ori e *totu de odata* societate, celu putina in parte; si apoi chiaru de aci vine confusiunea intru aceste concepte, care o oserbama ordinarianente la juristi.

§. 157. Continuatune.

E inse de cea mai mare importantia a distinge societatea de corporatiune, in catu si posibilitatea dreptului societatii se razima tota pe acesta distintiune: adeca in *corporatiuni* e dreptu *totu* ce e *introdusu*, numai se nu fia in contra dreptului ratiunale in generariu; era in *societati* nu se pote statui nimic a ce ar' fi in contra *libertatii* fora de a o omori pe acest'a. In *societati* lucrurile cele mai momentose sunt clare dein dreptulu natural; in *corporatiuni* tote deu se se deduca dein institutiuni *positive*, *dreptulu naturale* aci nu determina *nemic'a*. Corporatiunile anevoia se potu reduce suptu unu conceptu generale, ele cuprendu in sine relatiuni forte diferite, ceea ce au comune e numai *caracterulu personalitati juridice*, si caracterulu *obligatiunei* cu care s'au legatu membrii particulari catra acea persona-

litate ideale prein vre o fapta valida juridicamente seau prein mai multe fapte, asia in catu obligatiunea inca pote fi seau comune seau diversa ; apoi caracterulu de a luá parte dein derepturile proprie seau concesse atarei personalitati, s. a. Dein contra conceptulu societatii e unu conceptu *determinatu*, prein urmare se potu deduce deintru insulu *propusetiuni juridice* determinate si universalmente valide.

§ 158. Numai societati libere sunt.

Propusetiunea prima, care urmeza dein conceptulu societatii, e acést'a, cà *numai societati libere sunt*, adeca libere in respectulu relatiuniloru loru celoru *interne*.

Societate *libera* e aceea, care determina *insasi prein vointi'a* sa tote lucrurile neaperate spre consecutiunea scopului seu. *Nelibera* ar' fi aceea, ale carei lucruri nu s'aru determiná prein a sa vointia propria, adeca prein vointi'a celoru uniti intru ins'a, ci prein alta vointia orecare.

Acumu fiendu societatea dupa conceptulu seu numai o *universitate* seau *personalitate*, care nece nu se pote cugetá fora de o *vointia comune*, ea s'ar' desface indata ce i s'aru determiná lucrurile de catra o alta vointia indigena seau straina, pentruca indata ce domineza in societate o vointia diversa seau despartita de d'ins'a, apoi nu mai avemu inaintea nostra o singura vointia comune, ci doue despartite, nece nu avema o universitate seau personalitate singura, ci doue seau mai multe personalitati, deintre care unele *comenda*, altele *asculta*, si asia ele nu sunt *intrunite* precumu are se fia societatea cea adeverata, ci *opuse* un'a alteia.

Asiadara societatea nu se intende mai departe de catu pana unde se intende libertatea, adeca *determinatiunea cea*

independente a celor uniți intru îns'a. Societatea se asemină intru acést'a cu person'a cea individuale. Precumu nu e libera o persona individuale ale carei lucruri le pune la cale alta persona si d'ins'a e obligata a suferi acést'a, asia nu e libera necé societatea ale carei lucruri le determina o vointia separata de vointi'a societatii, pentrucă in amendoua casurile sunt *mai multe* persone, in catu un'a determina pe cealalta.

§ 159. Continuatune.

De aceea intre *domnu* si *serbu* nu e societate de locu, pentrucă in contraptulu de serbitute vine inainte seau numai singura person'a *domnului* in catu serbulu serbesce numai vointiei domnului, seau vinu doue persone diverse si despartite intru atatu, in catu un'a cere lucru, cealalta mercede. Asia se intempla si in societate indata ce domineza intru îns'a o vointia *straina*, de care e detoria se asculte seau tota societatea seau numai o parte a ei.

§ 160. Continuatune.

Libertatea societatii cuprinde in sene si *ecaretatea* ei cea *formale*. Inse pe lûnga acést'a pote subsiste si orecareva *inecaretate* materiale, fora se se redice prein acést'a *ecaretatea* formale. Era *inecaretatea* materiale pote se viia de acolo, cã drepturile si folosele societatii se impartu in *proportiune* dupa o mësura pote inecare a prestatiuniloru seau a contributiuniloru facute societatii, alta *inecaretate* pote fi basata pe *tituli* particulari, pentru esemplu pe contrapte, seau si pe despusetiuni arbitrare facute de catra *vointi'a comune*. *Proportiunea* cea anterioare e propriamente *ecaretatea formale*.

Ce se tiene de titlul celui particulari al inecaretatii, drepturile privilegiatilor se intemeieza seau pe contraptulu care l'au facutu cu universitatea ca nesce persoane ce nu se tienu de societate, seau numai pe *vointi'a universitatii* singura, si in acestu casu dein urma drepturile lor *dependu* necontentu de la *vointi'a universitatii*, si de aceea ele si sunt in fundamentu numai unu dreptu alu acestei *universitati*, nu alu *particularilor* propriamente.

§ 161. Vointi'a generale.

Conceptulu *libertatii* sociali e identicu cu conceptulu *vointiei generale* ce domineza in sfer'a uniunii sociali. Acumu in ce consiste esenti'a acestei vointie comuni? Cumu se cunosce ea *idealmente*, si cumu se esprime in *realitate*? Totu dreptulu sociale razima pe deslegarea acestoru intrebari.

Membrii seau fundatorii intruninduse in societate si au *renuniatu vointi'a privata* in sfer'a aptivitatii lor determinate prein contraptulu sociale ca necesarie spre agiungerea scopului comune, si s'au *supusu* la determinatiunea ce are se esa de la o *vointia generale*. Intre marginile acestei sfere dein mai multi s'au facutu *unulu*. Asia dara ei au *re-masu* individui afora de acea sfera, si numai *intre marginile ei* au incetatu de a voi ca *individui*, pentrucă adeca se o face acest'a numai ca membri ai unei *universitati*.

Asia dara vointi'a comune e *produptulu* vointieloru cari le au manifestatu membrii societatii *ca atari*, seau dreptiunea ceea ce *predomineza* intre d'insii luanduse toti impreuna. Vointi'a comune e pentru societate ceea ce e *albi'a pentru fluviu*. Adeca precumu puterea cea fisica a greutateii constringe fluviulu ca se merge pe albie, asia s'ar' cuveni

că poteriile morali, adică cunoștințele și sentimentele de datorie se constringă pe toți membrii societății spre a urmări o direcțiune adevărată către scopul societății. Inse această nu se întâmplă de multe ori. Deși contra membrii societății urmează foarte de multe ori o direcțiune *numai personale* determinată de interesele lor cele *egoistice*, și așa dăru și neapărată a distinge și a alege, care voinția se poate considera că declarată deși interesu *privat*, și care în *adevăratul* *spiritu sociale*.

§. 162. Continuațiune.

Spre această se serbescu următoriale caractere mai multă *negative* de câtă positive:

1) Dacă oricare voinția nu e îndereptată spre realizarea *scopului societății*, ci seau în contra aceluiași seau spre *altu ceva*, atunci aceea se areta că nu s'au născut deși *sentimentulu sociale*, și de aceea nece nu poate avea valoare de elementu alu unei voinții comune; pentrucă deincele de cerculu descriu prein contractulu sociale nu e nece o voinția comună; conceptulu aceleia au încetatu.

2) Asemenea celu ce voește a aplică unu *midilocu*, care—după o interpretatiune rațiunabilă a contractulu sociale seau pentrucă nu e proporționatu—se considera că eschisu deși sum'ă poteriilor, a prestațiunilor seau a sacrificialor cari le au obligatu societatea pentru realizarea scopulu comune, unulu că acel'ă nu voteza în sensulu *uniunei*, ci numai în direcțiunea *voinției sale private*.

3) De aceea voinția cea ce tendă spre vre o *nedereplate*, nu poate fi nece o dată o voinția sociale, adică o voinția comună în adevăru; pentrucă atunci ar' de se se

presupuna seau unu *contraptu sociale* nedereptu, prein urmare *nevalidu*, seau o *abatere* de la ceea ce s'a fostu determinatu validamente.

4) In particulariu, ce vetema dereptulu *unui membru*, nu pote fi vointia comune; pentrucà intru unu membru se sentu vetemati si ceilalti membri toti prein *masim'a* lesiunei, de aceea e cu nepotentia atatu juridicamente catu si *psicologicamente* cá se voesca un'a cá acést'a.

5) Era dereptulu membrului consiste, parte intru aceea ce i se cade afora de *relatiunea sa catra societate* cá la o persona individuale, parte intru aceea ce 'i se cuvine in puterea *contraptului sociale*. Aceste se numescu *jura singulorum* si societatea n'are dereptu de a le incalcá. Vointi'a ceea ce ar decretá vre o incalcare a acestoru derepturi, n'ar' fi nece odata o *vointia comune*.

6) Afora de casulu atarei invasiuni seau incalcari prohibite, vointi'a comune pote se face nu numai *legi generali*, precumu dice *Rousseau*, ci pote se despuna si in *particulariu* despre tote obieptele, casurile si lucrurile ce se tienu de societate.

§ 163. Continuatiune.

Dein aceste caraptre se cunosce cu evidentia juridica in mii si mii de casuri, cumucà certe tendentie ale vointiei *unor'a* seau *mai multor'a*, seau chiaru ale vointiei *toturoru* membriloru unei societati, nu sunt *vointi'a cea comune* a acestei societati, ci numai o suma de *vointie particulare*, si de aceea unele cá acele nece nu oblega pe societate seau pe membrii ei. De multe ori se intempla si aceea, cá nu se pote cunosce daca orecare vointia declarata e vointi'e cea comune seau numai o vointia particularia, atunci dupa

asim'a „*quod non est in mundo, non est in jure*“ demu se
 ținemu, că vointi'a declarata de catra membrii societatii e
 vointi'a *sociala* si că produsutul ei e *vointi'a comune*.

Asia dara voturile aceluor membrii nu se numera ju-
 ridice seau *nu se asculta de locu*, cari ver *n'au capacitate*
 de a 'si aretá vointi'a in sensulu *uniunei* sociali, ver *nu*
voescu a o aretá, pentrucá dora sunt preocupati de vre
 unu interesu privatu. Societatea 'si formeza vointi'a comune
 numai dein parerile celor *capaci* si *impartiali*.

Adeveratu că se potu nasce si se nascu neaperatu forte
 multe indoele si certe despre aceea, cari voturi merita a
 fi considerate si cari nu merita, si asemine certe nu se potu
 compune fora de ajutoriulu dreptulu *positivu*; inse de aci
 numai atatu urmeza, că dreptulu *sociala* precumu si celu
estrasociala se determina deplinu numai prein dreptulu
positivu si numai in statu si prein státu se garanteaza de-
 plinu, inse cu tote aceste elu remane in a sa *idea* si in alu
 seu *conceptu*, asia in catu si *insusi* statulu e posibilu numai
 preintr'insulu.

§ 164. Despre poterea decisiva a pluralitatii voturilor.

Unii juristi au respinsu *pluralitatea voturilor* (plura-
 litas votorum), dicundu că vointi'a comune nu s'ar' poté e-
 sprime de catu prein *unanimitate* (unanimitas), unii cá a-
 cesti'a seau că n'au luat in vedere urmarile cele triste cari
 s'aru nasce dein asemine invetiatura, seau a facut'o acést'a
 numai dein interesu privatu.

Daca pluralitatea voturilor *n'ar'* decide dupa dreptulu
 naturale, atunci

1) fiacare societate ceva mai numerosa ar' fi *neca-*

pabile de a se guberná pe sene insasi, adeca ar' fi condem-
nata la *minorenitate perpetua*, prein urmare ea n'ar' avé ne-
ce unu dereptu naturalmente, si *valorea* derepturiloru ei ar'
depede numai de la garanti'a cea *externa* care i o ar' dá
statulu; atunci nece *statulu insusi* n'ar' avé nece unu *fun-*
damentu juridicu seau nece o *garantia juridica*, pentrucá
statulu nũ traesce éراسi intru altu statu, si asia elu inca ar'
depede numai de la buna vointi'a *tutoriloru* sei, precumu
depede pentru esemplu in statulu naturei unu minorene de
la educatorii seau tutorii sei.

2) Atunci fiacare societate mai mare ar' fi nevoita
a'si dá *altu'a* suveranitatea, adeca libertatea, si inca nu nu-
mai pana la unu tempu, ci a o *instrainá* definitivu, pentrucá
atunci ea ar' fi absolutu necapabile de a o *esercitá de sene*,
fiendu *unanimitatea voturiloru* imposibile dein ratiuni psi-
cologice in societati mai mari; si atunci n'ar' mai avé nece
unu midilocu spre a'si *imbunatatí* statulu celu deplorabile
in care se pote aflá, pentrucá nu se pote cugetá cá se se
invoesca *toti* membrii in modulu imbunatatirei.

3) Si daca ar' *lipsí* guberniulu, pentru esemplu prein
mortea gubernatoriloru, atunci n'ar' mai avé altu midilocu
de a intemejá unu guberniu nou fora numai *potenti'a*, care
e unu midilocu nedereptu; pentrucá *unanimitatea* in atari
casuri e imposibile.

4) De alta parte atunci tote principatele care subsistu
in realitate aru fi numai nesce potestati *usurpate*, pentrucá
in societatile cele mai mari si anume in state nece un'a nu
s'a intemeiatu prein *unanimitate*. Apoi si daca s'ar' fi na-
scutu prein *unanimitate*,

5) cu tote aceste fiacare titlu de *dominatiune* ar' in-

cetá si ar' cadé indata ce 'si ar' retrage votulu macaru numai unulu singuru, pentrucá dominatiunea fundata pe unanimitate inceteza indata ce se desface unu votu de catra totalitatea voturilor. Asia nu ar' esiste nece o societate fundata pe vointi'a comune.

§ 166. Continuatiune.

Argumentele adversariloru pluralitatii voturilor sunt aceste:

Nu se unescé cu *libertatea* minoritatii daca e obligata a se supune la vointi'a maioritatii.—Numai aceea pote fi in adevéru vointia comune care e vointi'a *toturoru*, si numai legea *positiva* pote se substituesca in loculu ei pre vointi'a maioritatii seau a *pluralitatii*. Atunci adeca facu unu *contraptu** toti cu toti, seau facu o *lege* prein unanimitate, cá de aci inainte se se considereze cá si cumu aru fi voitu *toti* ceea ce au voitu *maioritatea*. Fora de acestu paptu seau lege nu se pote pretende de la nece unu membru cá se se supuna la o vointia care nu e totu de o data si a sa, adeca cá se recunosca dominatiunea minoritatii prein maioritate.

§ 166. Continuatiune.

Inse acésta invetiatura e plina de contradiptiuni si duce la contradiptiuni despre tote partile.

Mai antaiu contrasteza forte tare, despre o parte zelulu, cu care apera acesti juristi libertatea societáti cu zelulu, cu care apera despre alta parte *necesitatea* de a supune la unu *organu artificialé* alu vointiei comuni *tota* vointi'a cea propria seau *tota* libertatea societatii. Atunci adeca nu mai existe nece o vointia comune *adeverata*, ci numai o vointia a *capului* societatii ce are se *treca* de vointia comune.

Apoi nu se cuvine a confunde si á tienie de identica vointi'a generale cu *vointi'a tuturoru*. Vointi'a tuturoru creeza societatea, éra vointi'a generale o *guberna*. Vointi'a tuturoru e unu *paptu*, care la tota intemplantarea e o intemplantare *acidentale*, éra vointi'a comune e o *lege*, adeca o direptiune determinata de *necesitatea juridica*. Vointi'a tuturoru pote se aiba locu si intre cei *neunili*, éra vointi'a comune are insemnătate numai pentru cei *uniti*.

Inse *vointi'a comune*, pentrucá nu e identica cu vointi'a tuturoru si a *fiacaruia*, nu lipsesce de libertate pe membrii societatii; despre o parte pentrucá vointi'a seau parerea fiacaruia *se cuprende in rezultatulu* seau prodiptulu celu univesale alu pareriloru culesse, apoi despre alta parte, pentrucá supunerea la vointi'a comune s'au fostu *statuitu liberamente* prein *paptalu uniunei* sociali. Daca cere cineva unanimitate pentru validitatea concluderiloru societatii, atunci prein acést'a redica éra si societatea, pentrucá unanimitatea decide si intre cei *neuniti*, si apoi *esenti'a societatii* consiste chiaru in statuirea *dominatiunei unei vointie comuni diverse* de castra vointi'a tuturoru particulariloru.

§ 167. Continuatune.

Aci nu pote fi nece o vorba despre *dominatiunea* celoru mai multi preste cei mai pucini. Ca-ci cine sunt acei *mai multi*? Nece o *persona determinata* nu face pluralitatea, ci toti membrii se potu tienie alternativu seau de minoritate seau de majoritate. Asia dara numai numerulu celu *mai mare* e, care invinge pe celu mai micu, si *dé* se 'lu invinga, daca nu s'au statuitu pozitivamente o *inecaretate de derepturi* intre membri.

La tota intemplantarea e absurdul a se teme cineva, că se voru supune cei mai puțini la cei mai mulți, cându supune pe cei mai mulți la cei mai puțini. E nebunia că cineva se vorbesca despre *ecaretatea* voturilor, cându dă mai mare pondu celor *negative* de catu celor *afirmative*, despre *libertate*, cându suferu că contradicțiunea unuia singuru dein o suta se nemicésca voința a 99 membri.

Parerea celor mai mulți inca pote fi de multe ori *imprudente* seau *rea*, inse acestu pericolu se pote intemplá si universitatii întregi, ca-ci si unanimitatea inca pote fi eroarea si rea. Cu tote aceste concluzulu unanimității e valida precumu si resolutiunea unui individuu, numai se nu se *veteme* pre intru insulu *vre unu dereptu*.

Asia dara fiendu pluralitatea voturilor *medi-loculu* celu mai *necesaru* spre aceea că societatea se pota formá incheiarile neaperte, urmeza că aceea e totu de odata voința comuna, careia s'au supusu fiacare membru prein contractulu uniunii sociali. Si cându sunt impartite parerile, atunci societatea dă se se decida in partea aceea unde sunt *mai multe* ratiuni de asemine fari, adeca voturi de aceeași cumpena. Celu ce ar' voi că votulu lui se aiba mai mare valoare de catu alu celorulalti, acela ar' vetemá pe consoci, seau s'ar' considerá pe sené despartitu de societate. Prein urmare poterea cea decisivă a pluralității voturilor dă se se considere in fiacare contractu socialu ca o condițiune *facita*, unde n'au fostu *stabilitu altu ceva expresamente*, si această are locu maiintu de totu in societatea civile (care e cea mai mare deintre tote, si care n'are unu complexu numai arbitrariu, ci *datu de ratiune însăși*).

§ 168. Originea societătilor.

Societatea se întemeiază naturalmente pe unu *contraptu*, și anume pe unu *contraptu alu toturorū cu toti* în respectulu *fundatoriloru* societății, era în respectulu membriloru cari *intra mai tardiu* în societate pe unu *contraptu* care 'lu încheia *universitatea cu noulu membru*.

Adeveratu că se pote cugetă că se se nasca societatea prein o *lege* nemediatu, seau prein vointi'a unui capu mai mare, ce are putere de a obliga pe cutare omeni că se între în societate, seau și prein alte circumstanție, precumu sunt pentru esemplu fric'a, așteptarea foloseloru, simpatia s. a., înse atunci se pote presupune cumucă *contraptulu* sociale s'au încheiatu chiaru în conformitate cu acea *lege*, seau cu obligatiunea acelu capu, seau cu alte circumstanție cari le au datu ocaziunea că se între în societate.

De unde are se se deduca *constitutiunea societății*, deîn *contraptu*, seau deîn vre o *lege*?

§ 169. Capetele societății, deregătorii și serbitorii.

Capetele societății sunt numai acele organe artificiale ale vointiei comune, cari au pasitu în *loculu organulu celui naturale* alu vointiei comune de totu seau în parte, în puterea legii seau a *contraptulu* care s'au facutu anume pentru constituirea loru. Prein urmare numai aceia sunt capetele societății, prein a caroru constituire lucrarea organulu naturale s'a redicatu de totu seau în parte, și prestă cari în atare sferă nu e nece o personă mai mare afora de vointi'a comune cea *ideale*. *Deregătorii* sunt acele persone carora le s'au datu o putere, înse seau cu subordinațiune la o autoritate artificiale mai înaltă, seau fia chiaru și cea su-

prema între autoritățile artificiale, înse poterea lor se întinde numai peste *particulari*, era nu și peste universitate și organul ei cel natural. Aceștia, ce e drept, încă sunt capete în respectul membrilor *particulari* ai societății, era în respectul universității sunt numai *mandatari*, și așa numai *serbitori* (inservientes).

§ 170. Incetarea societății.

Societatea e seau *temporaria* seau *perene* (§ 155). Membrii celei d'antăiu sunt *obligati a remané* în societate până la *ajungerea scopului*, seau până la *terminulu* prefipsu; membrii cei noi se ieu în acésta societate prein *unanimitatea voturilor*, adeca prein unu contraptu alu tuturor cu toti, era societățile *pereni* și potu renová și luá membrii și prein majoritatea voturilor, fienduca scopulu acestor'a e realizarea unoru idee, care cere neaperatu cá dein tempu in tempu se între membrii noi în societate.

Asumțiunea membrilor se face, seau conformu cu orecare lege pusa mai nainte, seau după orecare încheiere ce se face la casuri particularia. Înse membrii particulari nu sunt *obligati a remané* în societate, pentrucă locurile desierte se potu implini usioru prein alții. Determinatiunile puse espresu în contraptulu sociale, apoi presumpțiunile seau presupusețiunile ce se pascu dein circumstanție particularie potu face mutari și în acestu respectu.

Dereptulu de a fi membru alu societății se pote *pierde* cá drepturile paptitia în generariu, adeca prein lipsirea *conditiunilor*, de cari au fostu legata duratiunea lui în contraptulu sociale espresamente seau tacitamente. Anume acestu dreptu se pote pierde și prein *necredenti*'a, adeca

prein o vetemare esentiale a *obligatiunii sociale*. Ca-ci prein acést'a 'si areta membrulu vointi'a de a desface paptalu dein partea sa, de aceea acumu si ceilalti inca den se aiba dreptu a face asemenea dein partea lor, si a face o incheiare despre acést'a, precumu si despre celelalte lucruri ale societatii. Cu tote aceste inse nu va fi fora de folosu a determiná marginile si modulu esereitarei acestui dreptu prein mesuri *positive*, cá de si e elu evidente in generariu, inse candu vine a se aplicá in concretu, atunci e espusu la forte multe abusuri.

CAPULU VII.

Dreptulu domesticu seau de familia.

§ 171. Famili'a.

Dejntre tote societatile famili'a e acea societate care sta mai aproape de statulu naturei celu absolutu, asia in catu ea e mai multu unu faptu alu naturei, de catu alu arbitriului omenescu, de aceea si e acést'a societate atatu de vechia si de latita precumu e insasi umanitatea, si e de cea mai mare importantia in efeptele seau urmarile sele.

Famili'a consiste naturalmente dein trei relatiuni diverse in respektulu naturei loru juridice: 1) relatiunea casatoritoru, 2) a parentiloru si a prunciloru, 3) a domniloru si a famuliloru.

I. Casatoria.

§ 172. Conceptulu casatorii.

Casatori'a e o uniune nedespartita a barbatului cu feme'a, avendu de scopu consortiulu vietiei celu mai intimu.

In consortiulu celu intimu se cuprende că scopu nu numai generarea ci și conserbarea genului *omenesca*, asia dara educarea celoru nascuti spre a fi adeverati membri ai societatii omenesci.

§ 173. Derepturi particularia in respectulu casatoriei.

I. Consortiulu celu intimu nu se pote cugetá de catu numai că *exclusiv* între unu barbatu și între o femea; de aceea numai *monogami*a singura e forma casatoriei ceea ce respunde ratiunei, dein contra *poliandri*a și *comuniunea femeeloru* e absolutamente reprobata. Inse *poligini*a nu e eschisa cu tote aceste dein conceptulu adeveratei casatorie, pentrucă e justificata, pre catu e cu potentia, prein diversitatea climei seau, a culturai și prein alte relatiupi, precumu și prein consvetudine universale la unele natiuni. Mai multu nu se pote cere nece dein partea dereptului de catu atatu, catu ceru conceptele cele dominatoria la orecare natiune, pentrucă amoreá sepsuale se fia moralmente permisa și se se santifice la d'insele; si ar' fi o prea mare arogantia candu ar' dice cineva, cumuca casatoriile poligamice, cari la forte multe popora se recunosc de casatorie adeverate prein legi religiose și civili de mii de ani, nu aru fi casatorii adeverate, fiendu la noi onorifice numai cele monogamice.

II. Dein amoreá sepsuale cea exclusiva urmezá *indisolubilitatea* casatoriei. Nee unu barbatu, nece o femea de onore nu pote pasí la casatoria de catu cu intentiune că această uniune se fia *perpetua*. Afora de acést'a scopulu celu mai inaltu alu casatoriei, mai alesu detori'a educatiunei, inca cere, că între cei casatoriti se fia o *comuniune permanente* a viétiei, și de aceea despartirea se areta la tota in-

templarea: că o redicare a paptului originariu. Inca si *politica* are ratiuni forte momentose de a statul pozitivamente indisolubilitatea casatoriei, celu pueinu de a i ingreuiã desfacerea.

Inse acestu punctu dein urma e strainu dreptului naturale, si cu tote că conditiunea indisolubilitatii se copren- de naturalmente in contraptulu casatoriei, de aci nu urmeza mai multu dupa dreptulu strimtu de catu indisolubilitatea prein vointi'a /numai a *unei parti*, era pu si prein vointi'a *ambe partiloru*, pentrucă partile paciscenti 'si potu iertã detorile paptitii si 'si potu renuntia drepturile aceste cu in-voire imprumutata; apoi casatori'a se pote desface si pentru *perderea dreptului* despre o parte, adeca pentru *violarea cea esentiule a credentii* despre o parte, precumu e adulteriulu. In urma sunt si casatorii numai parute, cari n'au fostu valide nece odata pentru orecare impedimentu naturale, si de aceea se si desfacu indata ce se cunosce atare impedi-mentu, adeca se declara de nule de la inceputu.

III. Atari impedimente sunt:

- 1) Inepotentiã absoluta.
- 2) Dacă o parte seau altã e *casatoritu* mai nainte prein casatoria monogamica.
- 3) O *coaptiune nederepta*, inse atare casatoria se face valida daca partea coapta s'au invoitu mai tardiu liberãmente, care in-voire dupa impregiurari pote se fia o obligatiune a conscientiei.
- 4) O *erore esentiule* in ceare au indus'o o parte pe cealalta; dein adensu si cu inelatatiune.
- 5) Dara *erorea*, care are de a *si o imputã numai siesi* orecare parte, redica validatca casatoriei, si in catu?
- 6) Dara *cuninatiunea sangelui seau afinitatea* cea de

apropie redica validitatea casatoriei, si in catu? La acést'a raspundemu, cà natur'a au plantatu in anim'a omului unu *sentimentu de ororé* (horror) in contra casatoriiloru cu membrii familiei cei mai de aproape, éra acestu sentimentu l'au plantatu pentrucá viet'i'a cea interna a familiei se se pota conservá in puritatea sa, si se se pota intende totu mai departe legaturile cele de amicitia ale familielorú fora de cari nu s'ar' poté formá nece o societate mai intensa, si apoi cu atata mai pucinu o societate civile. Aceea inca s'a oserbatu, cà stirpile se *corumpu* daca se incheia casatorii intre cei legati cu legaturi de sange tare de aproape. De aceea fiecare omu superioru in cultura, care canosce aceste relatiuni, va recunosce de *preceptu morale* a se feri de atari casatorii, si *politic'a* cea ratiunale va dá santiune *positiva* acestui preceptu.

§ 174. Originea casatoriei.

Casatori'a cá societate se nasce in regula prein *paptu*; inse *paptulu casatoriei* nu e identicu cu *casatori'a insasi*. Paptete de casatoria, dupa dreptulu naturale, sunt identice cu *sponsaliale* dreptului pozitivu, si casatori'a se incheia in adeveru numai prein *consumare*.

§ 175. Daca e casatori'a o societate inecare.

Se tiene de esenti'a societatii cá se fia *libera*, inse *ecaretatea* nu se cere in sensu absolutu. Casatori'a e o societate *inecare*, pentrucá barbatulu e *superiore* de la natura, fiendu elu mai tare, mai patitu, mai preceptutu, de la care deponde cu preferentia conservarea familiei. Acésta *superioritate* si alt'mentrea inca e conformé cu *dcreptulu societatii*

celu universale intru atatu, in catu membrulu societatii, care contribuesce cu mai multe poteri la scopulu societatii, a-cel'a are si votu mai ponderosu in consiliulu sociale, inse de aci nu urmeza cã feme'a ar' fi *eschisa* de a votã in consiliulu domesticu, ci urmeza numai atatu, cã in casuri de diferentie precumpanesce si *decide* votulu barbatului.

§ 176. Derepturile casatoritiloru in respeptulu averii.

Asupr'a averii celoru casatoriti dereptulu naturale determina forte pucinu. Dereptulu naturale recunosce cã cei ce 'si au intrunitu persoanele n'au nece o ratiune de a'si despartí averea. Dar' fienduca acésta uniune *ideale* nu se afla realisata totu de un'a in esperientia, ci dein contra cei casatoriti se potu abate de la d'ins'a: de aceea e nu numai *dereptu*, dara si *obligatiune morale* dupa cercunstantie, cã se se *asecureze* prein papte nuptiali atatu sustentarea vietii casatoritiloru catu si cãscerea prunciloru *pentru intem- plare* candu orecare deintre casatoriti ar' predã averea comune seau nu o ar' administrã cu credentia dein lene seau dein reutate. Atare asecuratiune nu pote fi periculosa nece pentru amorea cea intima a casatoritiloru daca nu trece preste mesura. Inse aceste interese legea *positiva* le reguleza mai bene daca considera tote cercunstantieile cu impar-tialitate.

II. *Relatiunea intre parenti si prunci.*

§ 177. Deducerea acestei relatiuni.

Relatiunea intre parenti si prunci fiendu curatu *natu- rale* nu se pote deduce dein vre unu *paptu* seau *societate*, pentruca intre parinti si intre prunci nu e nece unu *paptu*

si nici o societate. Paptu nu e, pentruca pruncii sunt necapaci de a incheia vre unu paptu, apoi cele *fiptiunute* n'au locu in dreptulu naturale; societate inca nu e, pentruca spre acést'a lipsesce *scopulu comune* si *vointi'a comune*. Pentru acésta relatiune legile dreptului au numai o insemnătate subordinată. *Moral'a* si *sentimentulu naturale* determina cele mai multe reporturi ale parentiloru si ale prunciloru. Dreptulu vine arare ori la midilocu intre parenti si intre prunci, mai alesu pana ce sunt acesti'a inca minorenii, si afora de diptatele lui cele *universali*, se face apelu la d'insulu numai in respectulu celoru *straini*.

§ 178. Fundamentulu potestatii parentesce.

Doptrin'a predominatoria in scola tiene, cá dreptulu parentiloru asupr'a prunciloru, asia dara *potestatea parentesca* (patria potestas) se intemelia pe *detori'a loru cea morale* seau *juridica* de a'si educá si de a'si nutri pe pruncii loru. Inse acésta doptrina nu pote subsiste pentru urmatoriele ratiuni:

1) Prein *detori'a morale* care o am catra orecare persona seau lucru, aceste inca nu se facu *obiectulu alu dreptului mieu*. Eu am detoria morale de a ajutá pe celu lipsitu, inse pentru acést'a elu inca nu e *alu mieu*, adeca *unu obiectulu alu dreptului mieu*; atunci si altii inca aru poté se aiba dreptu asupr'a prunciloru miei, si dreptulu mieu n'ar' fi *exclusivu*.

2) Acést'a se pote dice si despre *detori'a juridica*; pentruca creditorulu are voia de a *iertá* detori'a, cumu se dice de a o *renuntá*, si altulu orecare *alu treile* n'are de a face nemic'a cu detori'a mea. Inse dreptulu care l'am asupr'a prunculu mieu nu se pote stinge prein nece o e-

nuntiare dein partea lui, si eu pretendu si *de la altii* că se 'lu *recunosca*.

3) Obligatiunea parentiloru de a'si creşce pruncii nu e *juridica* ci numai *morale* in respeptu catra prunci, pentruca nece se pote intemeliá pe unu *contraptu* care l'ar' fi facutu generatoriulu cu generatulu, nece se pote dice că atare detoria s'ar' nasce si fora de *contraptu* de acolo, că parentele ar' fi culp'a că se nasce prunculu *in nepotentia de a se ajutá singuru* pe sene, si asia parentele ar' avé si detoria de a'lu ajutá si de a'lu creşce, prein urmare elu ar' avé si dereptulu spre acést'a, in catu totu omulu are depeptu a'si implini detoriele sale. La acést'a oserbamu că *autoriulu* (auctor) prunciloru e propriamente *natur'a*, nu parentii, si asia daca ar' poté fi aci vorba despre culpa, acést'a ar' cadé pe natura, nu asupr'a parentiloru. Asia dara pe acésta ratiune nu se pote fundá nece o detoria si nece unu dereptu.

4) Parentii de multe ori sunt *necapaci* nu numai de a'si creşce pruncii dara si de a'i nutri! Atunci dara n'aru avé nece detoria, prein urmare nece dereptu de a'i creşce si de a'i nutri, si cu tote aceste ei au dereptu santu asupr'a prunciloru loru si in atare casu.

5) Dacă ar' fi fundamentulu dereptului parentescu numai detoria cca morale a educatiunei, atunci parentii cei fora de avere aru fi obligati dein detoria *juridica* a'si dá pruncii la ori care omu avutu care s'ar' legá ca 'i va creşce, si pruncii inca aru avé detoria *juridica* de a ascultá de d'insulu. Inse aceste si alte asemini urmari contradicu atatu sentimentulu naturale catu si mentei celei sanitoşe, si apoi chiaru prein acést'a areta falsitatea principiulu dein care se deducu.

§ 179. Continuatiune.

Asia dara fundamentulu dereptului seau alu potestatii parentesci e *dereptulu de proprietate*, care 'lu are parentele asupr'a pruncului seu.

Prunculu e proprietatea parentiloru prein uniunea cea naturale a persoanei sale cu person'a parentiloru; elu e *productulu* si asia orecumu o *parte a* parentiloru, prein urma-re elu e alu loru propriu precumu e si corpulu propriu seau alta parte a corpului. Despre acestu adeveru nu se indoesce nece o mente sanitosa:

Anume pana candu e prunculu in pantecele mama sa, pana atunci e o parte reale a corpului maternu cá embryo-ne, dara si dupa nascere, pana candu suge, e o proprietate necontrastabile si, o parte nedespartita a mumei sale; inse acésta proprietate se intende si mai departe, pentruca prunculu are lipsa de sustentare fisica tempu indelungatu, apoi educatiunea lui cea omenesca si civile cere o cura si mai indelungata; aseminea amorea, sollicitudinea, custodi'a si fatig'a, care o cere prunculu de la parenti in tote dilele, facu o legatura atatu de interna intre prunci si intre parenti si o conserva atatu de invederatu, in catu nece o proprietate nu e nece mai evidente nece mai pretiosa de catu proprietatea parentiloru asupr'a prunciloru loru. Asia dara acestu dereptu alu parentiloru e unu adeveratu *dereptu reale* in respectulu *strainiloru*, éra in respectulu prunciloru e unu dereptu *realmente personale*, fienduca pruncii sunt persone, si acésta proprietate marginesce dereptulu parentiloru.

De aci urmeza cá daca se considera prunculu cá unu lucru, atunci parentii au dereptu *exclusivu* asupra lui in

contra tuturoru, dara fiendu elu totudeodata si personă, atunci cu tote aceste *strainii* voru avé dreptu de a *se amestecá* si de a *dá ajutoriu pruncului* candu aru eși parentii dein marginile prescrise de personalitatea pruncului. Asia dara *strainii* potu impedecá pe parenti cá se nu ucida si se nu maltrateze pe pruncii loru, inse nu pentruca aru avé unu dreptu *asupr'a prunciloru*, ci numai in puterea dreptului ce are totu omulu de a sarí intru ajutoriulu altui omu candu e in periculu evidente. Asia daca parentele 'si abandoneza prunculu, atunci poté se 'lu iee fiacine suptu a sa purtare de grigia seau pana la unu tempu seau pentru totu deun'a, acést'a e o specia de *ocupatiune* care se numesce *adaptatiune*. Asemine reportu e si *tutel'a* prunciloru orfani.

§ 180. Continuatiune.

Adeveratu cá pruncii mai multu potu asteptá de la *amorea* si de la *detori'a cea morale* a parentiloru decatu de la dreptulu riguros, cu tote aceste ei au si certe beneficia juridice chiaru si dupa dreptulu naturale pentru intemplan candu parentii s'aru abate de la morale si de la sentimentulu naturale, adeca

a) unu beneficiu alu prunciloru e *contraptulu de casatoria*, prein care tote detoriile cele morali cari le au parentii in respentulu nutririi si a cresterii prunciloru se prefacu in *detorii juridice*; asia dara barbatulu si feme'a au dreptu recipocu de a pretende unulu de la altulu implinirea acestoru detorii.

b) Alu doile beneficiu juridicu alu prunciloru e reportulu parentiloru catra tote persoanele celelalte cu cari vietuescu parentii intru o *societate*. Pentruca societatea si a-

nume statulu are dreptu de a obligá pe parenti cá se nu'si crezca pruncii asia in catu se fia inemici si despretiatori ai dreptului, adeca tulburatori ai pacii si ai securitatii, ci se'i crezca asia cá se fia omeni *nepericulosi*, si daca parentii nu 'si aru face detoriile cari urmeza dein principiale cele mai universali ale dreptului, atunci societatea are dreptu de a luá mesuri in contra.

§ 181. Cóninuatune.

Dein aceste propusetiuni se nascu urmatoriele drepturi parentesci:

1) Parentii au *dreptu de proprietate* asupr'a prunciloru cá asupr'a unei parti a corpului propriu.

2) Parentii au dreptu nu numai de a'si impliní *detori'a* educatiunei, ci si la tote lucrarile in respektulu prunciloru cari nu sunt in contra dreptului comune alu prunciloru cá persone.

3) Au dreptu anume de a'si cresee pruncii asia in catu nu numai se nu le fia *inemici*, cumu dice *Hobbes*, dara se le fia chiaru *amici*, pentruca precumu au lipsa pruncii de amorea parentiloru, asia au lipsa si parentii de amorea prunciloru candu ajunga la betranetie seau la nepotentia.

4) O traptare cá aceea a prunciloru, care e in contra ideei, cá „*pruncii sunt partile personalitatii parentiloru*,” si care nu se unesce cu *detori'a juridica cea negativa* care o au parentii catra pruncii loru cá *persone. fitorie*—o traptare cá aceea nu se considera a se coprende in dreptulu celu naturale alu parentiloru, si dupa circumstantie se pote considerá cá o *abandonare* suau *renuntiare* a dreptului parentescu

5) Tote lucrarile parentiloru in respektulu prunciloru

sunt derepte, la cari 'si aru poté dá invoirea si pruncii si aru fi si obligati a 'si o dá in catu se considera cá nesce prunci cu mente si buni.

6) Dein dreptulu celu reciprocu alu parentiloru unii catra altii, si dein dreptulu *societatii* catra parentii cari 'si crescú ei pe pruncii lorú, urmeza inca nesce *detorii mai determinate*, cari inse nu se tienu de relatiunea cea nemediata care e intre parenti si prunci.

Cu aceste principia se unescu si drepturile cele *positive* ale poporaloru celorú mai intielepte, celu pucinu ale poporaloru *anticitatii*. Unde predominá libertatea in constitutiuni acolo se custodiá potestatea parentesca in tota intenderea sa. Inse cu catu au inceputu a inaintá *despotia* mai multu, cu atata au inceputu a se micusiorá mai tare si potestatea parentesca de impreuna cu drepturile toturoru, anume prein aceea, cá au inceputu a se dá prunciloru o independentia mai mare si mai de tempuriu.

§ 182. Incetarea potestatii parentesca.

Potestatea parentesca scade pe incetu dupa cumu se desvolta prunculu si inceteza de totu candu au ajunsu prunculu, la *majorenitate*, adeca la acea maturitate a vietiei in catu se se pota purtá cá o persona independente. Acést'a inse nu se intempla la toti in acelasi anu alu vietiei, pentruca unii se desvolta mai curundu, altii mai tardiu; de aceea nece nu se pote determiná tempulu majorenitatii dupa dreptulu naturale, ci daca lipsescu determinatiunile *positive*, atunci se determina numai dupre calitatile cele personali ale prunciloru si dupa natur'a negotialoru cu cari voru avé a se ocupá, daca sunt majoreni seau nu.

Si dupa majorenitare inca tiene intre parenti si prunci legatur'a cea intemeiata pe morale si pe sentimentalitate, dara dein punctu de vedere *juridicu* amendoi sunt persoane independenti, daca cumuva nu'i face amorea seau alta lipsa cá se remaia inca si mai departe in cas'a párentesca; daca remanu numai dein lipsa, atunci inca nu sunt independenti si potestatea parentesca tiene mereu, éra daca remanu numai dein amore seau dein resolutiune libera, atunci se cere unu paptu espresu seau tacitu spre a regulá nou'a relatiune care e intre d'insii. Acestu paptu e indereptatu iu regula spre a *continúá* relatiunea anteriore, prein urmare si potestatea inca sta in vigorea sa; inse intre parenti si prunci pote se se nasca si o relatiune propria de *societate*, mai alesu daca se unesce si comuniunea castigarei cu comuniunea familiei, atunci si pruncii inca au *votu* in consiliulu familiei si apoi acésta societate are si o adeverala *vointia comune* pentru lucrurile cele comuni ale familiei, inse preponderanti'a cea naturale a vointiei parentelui familiei tiene si de aci inainte neincetatu.

III. Relatiunea intre domni si famuli.

§ 183. Conceptulu acestei relatiuni.

Daca doue seau mai multe persoane se invoescu asia in catu un'a se fia obligata a face orecare servitia celeilalte, atunci aceea se numesce *serbitoriu* seau *serbitoria*, éra acést'a *domnu* seau *domna*; si uniunea loru se numesce *societate erile* (*societas herilis*).

Domnului se cuvine orecare potestate asupr'a serbului seu, acést'a se numesce *potestate erile* (*potestas herilis*). Tat'a si mam'a familiei in regula au potestate ecare preste serbii loru, inse cu tote aceste parentele pote se aiba o potestate

mai mare dupa circumstantie, seau elu pote se aiba potestate preste serbi, éra mam'a familiei preste serbe.

Fundamentul potestatii erile e *contraptulu*. Ca-ci fiindu toti omenii liberi de la natura, nimene nu pote constringe po altulu cá se'i serbesca daca nu voesce. Acestu contraptu se numesce *contraptu* seau *paptu erile* (pactum herile), si validitatea lui depende de la conditiunile cari au valoare pentru tote paptule in generariu.

Conditiunile particulare, despre cari s'au inoitit domnulu si serbulu, potu fi forte diverse, inse prestatiunile personali, la cari se oblega cineva nu potu fi lucrari nemorali, pentruca unu atare paptu ar' fi unu *paptu de rusine* (pactum turpe), si prein urmare nevalidu (pactum turpe est ipso jure nullum), care nu pote se 'lu sufera nece o societate. Alt'mentre acestu paptu se pote incheia si pe tacute seau prein fapta.

§ 184. Marginile potestatii erili.

Potestatea erile nu se intende mai departe de catu pana unde e determinata seau pana unde ar' poté fi determinata prein contraptu. De aceea nece domnulu n'are *dereptu nemarginitu* preste serbulu seu, nece acest'a n'are *detoria nemarginita* catra domnulu seu, ca-ci prein asemine reportu serbulu ar' fi numai unu lucru. Prein urmare domnulu nu pote traptá pe serbu cá si cumu ar' fi proprietatea lui, nu 'lu pote dá imprumutu, nu 'lu pote doná, vinde, mutilá, seau chiaru omori. Apoi statulu are si dereptu si detoria de a apéra pe serbi in contra abususului potestatii domnesci, si a nu suferi iu sinulu seu nece o specia de *serbitute* ne basata pe contraptu.

§ 184. Finitulu potestatii erili.

Daca s'a facutu paptulu erile pana la unu tempu determinatu, atunci potestatea erile tiene pana la espirarea acestui tempu; era daca tempulu nu e determinatu, atunci tiene pana candu place amenduroru partiloru a remane in acestu reportu. Pruncii serbului nu se potu coprende in contraptulu erile de catu numai conditionatu, asia in catu in voia le e a serbi seau a nu serbi dupa ce a ajunsula majorenitate; asia dara dupa dreptulu riguros nu e nece o *serbitute ereditaria*.

Adeveratu ca omulu e legatu de pamentu, inse nu e legatu de acesta seau de cealalta parte determinata a pamentului (*terrae non glebae adscriptus*).

§ 185. Trecerea de la familia la statu.

Potestatea domnesca o esercita preste tota famili'a *tata familiei* pana candu traesce, dupa mortea lui o pote esercita si *mam'a familiei*.

Dupa ce pasiescu la casatoria pruncii si ceilalti domestici, *famili'a se latiescu*, atunci dara va fi neaperatu ca potestatea familiei se se *erediteze prein conventiune*. *Mosiulu* seau *stramosiulu*, ce e dreptu, va esercita dupa dreptulu naturale potestatea suprema preste membrii familiei, inse *fratele* mai mare seau *unchiulu*, *unchiulu mare*, seau chiaru *napotulu*, seau altulu orecareva membru mai teneru alu unei linei mai vechi, nu pote esercita nece o potestate preste familia fora numai prein *conventiune* seau *fiptiune*, dara acesta fiptiune pana acumu nu s'au abatutu tare de la adaveru; si *sentimentulu celu naturale* in regula e de ajunsu spre a conteni abusu potestatii.

Inse asupr'a membriloru familiei mai departati, asupr'a serbiloru si a altoru familii straine, cari s'au unitu cu famili'a de buna voia, seau dein lipsa, seau de frica, sentimentulu naturale n'are nece o influentia, si dar', spre a stemperá potestatea *patriarcale*, se va formá unu *consiliu de familia*, seau daca acest'a nu va fi cu potentia, atunci se va nasce unu *despotismu* nemarginitu, adeca acel'a care se considera ori cumu cá tat'a familiei, va dominá preste tota famili'a, fia catu de latita, cu indoita potestate, parentesca si domnesca; si la urma sentimentulu ne mai fiendu de ajunsu spre a'i tiené impreuna, éra de alta parte ne mai potendu suferi despotismulu capului familiei, voru fi nevoiti a pune *contraptulu civile* in loculu despotiei, si a preface famili'a in *societate civile*, asia in catu fiacare individu se fia membru alu societatii numai prein a sa *vointia propria*, scopulu ei se fia scopulu comune determinatu *prein contraptu* de toti membrii, si potestatea suprema se nu fia basata pe sentimentu, nece pe dreptu erile seau domnescu, ci pe o *supunere libera* pentru realisarea scopului comune. Cu acestu pasu se incepe unu periodu nou in istori'a dreptului ipoteticu. Dreptulu privatu trece in celu *publicu*, famili'a in *statu*.

Nota la pagina 89.

Per jus et institutum naturae nihil aliud intellego, quam regulas naturae uniuscujusque individui, secundum quas unumquodque naturaliter determinatum concipimus ad certo modi existendum, et operandum. E. gr. pisces a natura determinati sunt ad natandum, magni ad minores comedendum, adeoque pisces summo naturali jure aqua potiuntur, et magni minores comedunt. Nam certum est, naturam absolute consideratam jus summum habere ad omnia, quae potest, h. e. jus naturae eousque se extendere, quousque ejus potentia se extendit,—sed quia universalis potentia totius naturae nihil est praepeter potentiam omnium individuorum simul, hinc sequitur unumquodque individuum jus summum habere ad omnia quae potest, sive jus uniuscujusque eousque se extendere, quousque ejus determinata potentia se extendit. Neque hic ullam agnoscimus differentiam inter homines et reliqua naturae individua, neque inter homines ratione praeditos, et inter alios, qui veram rationem ignorant, neque inter fatuos, delirantes et sanos.—Jus itaque naturale uniuscujusque hominis non sana ratione, sed cupiditate et potentia determinatur.—Quidquid itaque unusquisque, qui sub solo naturae imperio consideratur, sibi utile vel ductu, sanae rationis, vel ex affectuum impetu judicat, id summo naturae jure appetere, et quacunque ratione, sive vi, sive dolo, sive precibus, sive quocunque demum modo facilius poterit, ipsi capere licet, et consequenter pro hoste habere eum, qui impedire vult, quominus animum expleat suum. Spinosae tractat. theolog. politicus cap. 16).

CONSPEPTULU

materieloru coprense in acestu opu.

Introduptiune in scienti'a dreptului.

	Pag.
§ 1. Notitia preliminară	1
” 2. Resumtulu unoru concepte dein Psicologia si Antropologia, necesaria in scienti'a dreptului	3
” 3. Singura vointi'a fientieloru ratiionali se pote cugeta libera. Legea ei e legea morale	—
” 4. Ide'a dreptului	4
” 5. Continuatiune	5
” 6. Conceptulu dreptului	6
” 7. Principiulu supremu alu dreptului.	7
” 8. Dreptulu, libertatea si ecaritatea sunt identice	8
” 9. Valorea principiulu contradiktiunii in dreptulu naturale	9
” 10. Continuatiune	10
” 11. ” ”	11
” 12. Dreptulu si recunoscerea lui.	12
” 13. Sfer'a seau regiunea dreptului	—
” 14. Dreptulu absolutu, dreptulu obieptivu si subieptivu	13
” 15. Daca sistem'a dreptului coprende in sene si detorii morali? Diferenti'a intre detorii morale si detorii de dreptu.	—
” 16. Ce reportu e intre drepturi si intre detoriile morali, si daca e vre unu reportu?	14
” 17. Daca proprietatea de a fi supusu legii morali e necesaria spre a fi supusu legii dreptului?.	17
” 18. Diferenti'a intre morale si dreptu.	19

§ 19.	Diferenți'a între dreptu și dreptate, între dreptulu esternu și dreptulu internu . . .	22
" 20.	Caracterulu și scopulu legii dreptului . . .	25
" 21.	Santionea legii dreptului	26
" 22.	Urmarile calcării de dreptu	27
" 23.	Imperfețiunile sistemii dreptului riguros; remedia în contr'a acelor'a	28
" 24.	Despre ecitate	29
" 25.	Reportulu dreptului naturale catra celu pozitivu	31
" 26.	Continuatiune	33
" 27.	" "	34
" 28.	Conceptulu dreptului istoricu	36
" 29.	Originea dreptului istoricu	38
" 30.	Efektele dreptului istoricu	40
" 31.	Lupt'a dreptului ratiunale și istoricu.	41
" 32.	Continuatiune	43
" 33.	Daca dreptulu ratiunale e universale, adeca numai unulu, seau dora e diversu dupa natiuni și tempuri.	50
" 34.	Continuatiune	51
" 35.	" "	52
" 36.	" "	53
" 37.	Consensulu <i>omnium</i>	55
" 38.	Continuatiune	56
" 39.	" "	57
" 40.	" "	58
" 41.	" "	59
" 42.	Validitatea praptica a dreptului naturale	60
" 43.	Continuatiune	62
" 44.	Alte argumente pentru realitatea seau validitatea dreptului naturale	66
" 45.	Continuatiune	68
" 46.	" "	70
" 47.	Valorea și usulu scientiei dreptului naturale.	71

§ 48.	Continuatiune	73
” 49.	Argumente ulterioari pentru usulu prapticu alu dereptului naturale	76
” 50.	Impartirea dreptului naturale.	79
” 51.	Dereptulu privatu si dreptulu publicu in specia	80
” 52.	Continuatiune	82
” 53.	” ”	83
” 54.	Istori'a dreptului naturale	84
” 55.	Continuatiune	88
” 56.	” ”	90
” 57.	Sistem'a ratiunale.	93
” 58.	Continuatiune	96
” 59.	Sistem'a naturale	98
” 60.	” religiosa	100
” 61.	” utilitaria	104
” 62.	” istorica	107
” 63.	” ordinii.	108

PARTEA PRIMA

Dereptulu privatu naturale.

CAPULU I.

Dereptulu naturale absolutu.

§ 64.	De personalitatea juridica	113
” 65.	Form'a si complexulu drepturiloru. Obieptulu loru	115
” 66.	Manifestatiunile principali ale dreptului absolutu	116
” 67.	In specia de dreptulu esistimatiunii	118
” 68.	Onorea, esistimatiunea si infami'a e diversa dupa diversitatea formeloru guberniului	121
” 69.	Principiulu injuriei	122
” 70.	Continuatiune	123

§ 71.	Condițiunile injurieloru	125
” 72.	Condițiunile distribuțiunii onorii si ale distribuțiunii infamiei	—
” 73.	Dereptulu onorii seau esestimatiunii	126
” 74.	Continuatiune	128
” 75.	Dereptulu securitatii	130
” 76.	” veritatii	132
” 77.	Despre derepturile necapaciloru	134
” 78.	Despre nealienabilitatea derepturiloru originaria	135
” 79.	Despre serbitute	140
” 80.	Speciele serbitutii	143
” 81.	Causele serbitutii	146
” 82.	Relele serbitutii	148
” 83.	Despre ratiunile si marginile juridice ale inecaretatii intre omeni	156
” 84.	Continuatiune	157
” 85.	” ”	158
” 86.	” ”	159
” 87.	Despre colisiunea si concursulu derepturiloru .	160
” 88.	Dereptulu necesitatii	162

CAPULU II.

Dereptulu privatu ipoteticu.

§ 89.	Derepturile castigarei in genere	167
	<i>Despre proprietate seau dereptulu reale.</i>	
” 90.	Introduptiune	—
” 91.	Fundatiunea proprietatii	168
” 92.	Detentiunea, posesiunea, proprietatea	169
” 93.	Speciele posesiunii	170
” 94.	Originea proprietatii dupa dereptulu naturale .	171
” 95.	Continuatiune	172

§ 96.	Urmarea acestei invetiaturi	174
” 97.	Marginile dreptului de ocupatiune si proprietate	176
” 98.	Continuatiune	177
” 99.	” ”	178
” 100.	” ”	—
” 101.	” ”	180
” 102.	Despre acesiune si condominiu	181
” 103.	” incetarea proprietatii	183
” 104.	” prescriptiune	185
” 105.	Complesulu dreptului de proprietate. Critic'a impartirii aceiuluiasi.	187
” 106.	Cari drepturi reali sunt valide dupa dreptulu naturale	189
” 107.	Fiptiunile dreptului positivu	—
” 108.	Dreptulu la substantia (dominium directum)	190
” 109.	Continuatiune	193
” 110.	Drepturile usului cele reali	—
” 111.	Unele diferentie intre dreptulu reale si intre celu personale	196
” 112.	Alte drepturi fondiaria seau patrimoniali	—
” 113.	Res nullius	198

CAPULU III.

Dreptulu paptitiu

Despre papte in generariu.

§ 114.	Conceptulu paptului	201
” 115.	Diferenti'a promisului obligatoriu si a policitatiunii	—
” 116.	Obligatiunea papteloru	202
” 117.	Esenti'a papteloru.	204
” 118.	Speciele declaratiunii consensului	—
” 119.	Consunanti'a declaratiunii consensului.	206

§ 120.	Recesitele (requisita) declaratiunii valide . . .	207
„ 121.	Recesitele materiali pentru validitatea paptelor	214
„ 122.	Paptele condiționate	216
„ 123.	Interpretatiunea paptelor	217
„ 124.	Speciile estintiunii paptelor. . . , . . .	218
„ 125.	Despre natur'a dreptului paptitii	220
„ 126.	Dreptulu realmente personale	224

CAPULU IV.

Speciile paptelor.

„ 127.	Divisiunile paptelor.	226
„ 128.	Paptele gratuite si onerose	—

Paptele supr'a proprietatii.

„ 129.	Donatiunea	227
„ 130.	Donatiunea din caus'a mortii	228
„ 131.	Paptele sucesoria	—
„ 132.	Permutatiunea, venderea si cumperarea	230
„ 133.	Papte asupr'a usului.	232
„ 134.	Continuatiune	233
„ 135.	„ „	—
„ 136.	Imprumutulu si paptulu usurariu	234

Papte asupr'a lucrarilor.

„ 137.	Depositulu	235
„ 138.	Mandatulu	236
„ 139.	Gestiunea negotialoru fora mandatu	237
„ 140.	Paptele de asecuratiune	238
„ 141.	Paptele prein cari se muta reportulu paptitii	239

CAPULU V.

Dereptulu coaptiunii.

§ 142.	Principiulu dereptului coaptiunii.	240
„ 143.	Regule speciali	241
„ 144.	Dereptulu punitiunii celu naturale	244
„ 145.	Continuatiune	247
„ 146.	Fundamentulu celu juridicu celu puneii	248
„ 147.	Diferenti'a dereptului penale în statu de celu afora de statu	250
„ 148.	Dereptulu belului celu naturale	254
„ 149.	Continuatiune	—
„ 150.	„ „	255
„ 151.	„ „	256
„ 152.	„ „	257

CAPULU VI.

Dereptulu societatii.

§ 153.	Conceptulu societatii.	259
„ 154.	Continuatiune	261
„ 155.	„ „	262
„ 156.	Diferenti'a între societate si corporatiune	263
„ 156*	Continuatiune.	—
„ 157.	„ „	264
„ 158.	Numai societati libere sunt	265
„ 159.	Continuatiune	266
„ 160.	„ „	—
„ 161.	Vointi'a generale	267
„ 162.	Continuatiune	268
„ 163.	„ „	269
„ 164.	Despre poterea decisiva a pluralitatii voturilor	270
„ 165.	Continuatiune	272

§ 166.	Continuatiune	272
„ 167.	„ „	273
„ 168.	Originea societătilor.	275
„ 169.	Capetele societății, deregatorii și serbitorii.	—
„ 170.	Incetarea societății	276

CAPULU VII.

Dreptulu domesticu seau de familia.

§ 171.	Famill'a	277
--------	--------------------	-----

I. Casatori'a.

„ 172.	Conceptulu casatoriei	—
„ 173.	Derepturi particularia in respeptulu casatoriei.	278
„ 174.	Originea casatoriei.	280
„ 175.	Daca e casatori'a o societate inecare.	—
„ 176.	Derepturile casatoritorilor in respeptulu averii.	281

**Relatiuni intre parenti si prunci.*

„ 177.	Deducerea acestei relatiuni	—
„ 178.	Fundamentulu potestatii parentesci.	282
„ 179.	Continuatiune	284
„ 180.	„ „	285
„ 181.	„ „	286
„ 182.	Incetarea potestatii parentesci	287

Relatiunea intre domni si famuli.

„ 183.	Conceptulu acestei relatiuni	288
„ 184.	Marginile potestatii erili	289
„ 185.	Finitulu potestatii erili	290
„ 186.	Trecerea de la familia la statu	—
	Nota la pagina 89	292

